

Sociale samenhang

2015

wat ons bindt en verdeelt

Sociale samenhang

2015

wat ons bindt en verdeelt

Verklaring van tekens

Niets (blanco)	Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
.	Het cijfer is onbekend, onvoldoende betrouwbaar of geheim
*	Voorlopige cijfers
**	Nader voorlopige cijfers
2014-2015	2014 tot en met 2015
2014/2015	Het gemiddelde over de jaren 2014 tot en met 2015
2014/'15	Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2014 en eindigend in 2015
2012/'13-2014/'15	Oogstjaar, boekjaar, enz., 2012/'13 tot en met 2014/'15

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag
www.cbs.nl

Prepress: Textcetera, Den Haag en Studio BCO, Den Haag
Ontwerp: Edenspiekermann

Inlichtingen

Tel. 088 570 70 70
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

Bestellingen

verkoop@cbs.nl
ISBN 978-90-357-1618-6

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire, 2015.
Verveelvoudigen is toegestaan, mits CBS als bron wordt vermeld.

Voorwoord

Met de publicatie *Sociale samenhang: wat ons bindt en verdeelt* wordt een beeld gegeven van de sociale samenhang in Nederland vanuit twee invalshoeken: de participatie en het vertrouwen. Verschillen tussen bevolkingsgroepen worden belicht, onder meer tussen mannen en vrouwen, tussen jongeren en ouderen, tussen lager en hoger opgeleiden, tussen allochtonen en autochtonen, en tussen de verschillende religieuze groepen en onkerkelijken. Het boek biedt vooral een overzicht van de ontwikkelingen in de periode 2012–2014, maar geeft ook een terugblik over een langere periode.

De bevindingen in deze publicatie duiden erop dat de sociale samenhang in de samenleving in de afgelopen jaren nauwelijks is veranderd. Een duidelijke meerderheid heeft wekelijks minstens een keer contact met vrienden of bekenden, en met burens. Bijna de helft van de bevolking zet zich één keer of vaker per jaar in als vrijwilliger en dertig procent doet dat elke maand. Degenen die vrijwilligerswerk doen, spenderen daar gemiddeld zo'n vier uur per week aan. En een op de drie geeft minstens een keer per maand hulp aan anderen in ongeorganiseerd verband, buiten het eigen huishouden. Bijna zes op de tien personen heeft vertrouwen in andere mensen. Bepaalde bevolkingsgroepen – waaronder vooral de lager opgeleiden – zijn doorgaans minder actief, en hebben minder vertrouwen in de medemens en in instituties dan andere.

Naast het landelijke beeld wordt ook ingegaan op het meedoen met en het vertrouwen in de Nederlandse samenleving binnen provincies en 35 regionale gebieden. Tevens wordt Nederland in Europees perspectief geplaatst. Op veel aspecten van sociale samenhang, zoals het vrijwilligerswerk, neemt Nederland een koppositie in.

Directeur-Generaal
Dr. T.B.P.M. Tjin-A-Tsoi

Den Haag/Heerlen/Bonaire, november 2015

Inhoud

Voorwoord **3**

1. Sociale samenhang in het raamwerk van participatie, vertrouwen en integratie 9

- 1.1 Waarom sociale samenhang? **10**
- 1.2 Drie kernelementen van sociale samenhang **11**
- 1.3 Dit boek **14**

2. De meetlat sociaal kapitaal 15

- 2.1 Inleiding **16**
- 2.2 De meetlat **17**
- 2.3 Dataverzameling en methode **19**
- 2.4 Resultaten **22**
- 2.5 Conclusie en discussie **26**

3. Sociale contacten: kwantiteit en kwaliteit 28

- 3.1 Inleiding **29**
- 3.2 Ontwikkeling sociale contacten **30**
- 3.3 Verschillen tussen bevolkingsgroepen in sociale contacten **32**
- 3.4 Kwaliteit van de sociale contacten **38**
- 3.5 Kwaliteit van sociale contacten naar achtergrondkenmerken **40**
- 3.6 Conclusie en discussie **41**

4. Informele hulp 44

- 4.1 Inleiding **45**
- 4.2 Wie geeft informele hulp? **46**
- 4.3 Conclusie **50**

5. Lidmaatschap en deelname verenigingen 51

- 5.1 Inleiding **52**
- 5.2 Lidmaatschap van verenigingen en organisaties **53**
- 5.3 Actieve deelname aan activiteiten vereniging **61**
- 5.4 Conclusie en discussie **62**

6. Vrijwilligerswerk 64

- 6.1 Inleiding **65**
- 6.2 Het aandeel vrijwilligers in 2012, 2013 en 2014 **66**
- 6.3 Vrijwilligers in 2014 **67**
- 6.4 Wie doet vrijwilligerswerk? **68**
- 6.5 Conclusies **74**

7. Politieke participatie 75

- 7.1 Inleiding **76**
- 7.2 Deelname aan verkiezingen **78**
- 7.3 Politieke activiteiten **80**
- 7.4 Conclusie en discussie **85**

8. Ontwikkelingen in sociaal en institutioneel vertrouwen 87

- 8.1 Inleiding **88**
- 8.2 Resultaten: ontwikkelingen **89**
- 8.3 Bevolkingsgroepen **94**
- 8.4 Conclusies en discussie **99**

9. Sociale samenhang regionaal 101

- 9.1 Inleiding **102**
- 9.2 Methode en Data **103**
- 9.3 Resultaten **104**
- 9.4 Conclusie en discussie **117**

10. Het sociaal kapitaal langs de Europese meetlat 119

- 10.1 Inleiding **120**
- 10.2 Nederland en de Europese landenindeling **123**
- 10.3 Resultaten: landenvergelijking **125**
- 10.4 Bevolkingsgroepen binnen landen **129**
- 10.5 Conclusie en discussie **134**

11. Sociale samenhang en herkomst 136

- 11.1 Inleiding **137**
- 11.2 Sociale participatie **139**
- 11.3 Maatschappelijke participatie **142**
- 11.4 Politieke betrokkenheid **145**
- 11.5 Sociaal en institutioneel vertrouwen **146**
- 11.6 Conclusie **148**

12. Naturalisatie en integratie: herkomstland nader bekeken 150

- 12.1 Inleiding **151**
- 12.2 Het immigrantencohort
1995–2002: data en methode **154**
- 12.3 Resultaten **156**
- 12.4 Conclusie **167**

13. Religieuze betrokkenheid en sociale samenhang 169

- 13.1 Inleiding **170**
- 13.2 Resultaten **174**
- 13.3 Conclusie **181**

14. Orgaandonorschap en sociale cohesie 182

- 14.1 Inleiding **183**
- 14.2 Het donorregister: data en methode **185**
- 14.3 Resultaten **186**
- 14.4 Conclusie **190**

15. Opleidingshomogamie en herkomst-homogamie 193

- 15.1 Inleiding **194**
- 15.2 Resultaten **195**
- 15.3 Conclusie en discussie **199**

16. Sociale samenhang en sociale hulpbronnen 200

- 16.1 Inleiding **201**
- 16.2 Toegang tot hulpbronnen **203**
- 16.3 Verschillen tussen bevolkingsgroepen **206**
- 16.4 Conclusies **210**

17. Epiloog: wat bindt ons en wat verdeelt ons? 211

17.1 Wat ons bindt **212**

17.2 Wat ons verdeelt **213**

17.3 Het vervolg **216**

Literatuur **217**

Medewerkers **235**

1.

**Sociale samenhang
in het raamwerk
van participatie,
vertrouwen
en integratie**

Auteur
Hans Schmeets

1.1 Waarom sociale samenhang?

Het voorliggende boek *Sociale samenhang: wat ons bindt en verdeelt* gaat over sociale cohesie in de samenleving. Het borduurt voort op de publicatie die in 2010 over dit onderwerp is verschenen (Schmeets, 2010). In dat boek werd al gewezen op enkele zorgelijke ontwikkelingen in de samenleving, zoals verzuim, afnemende solidariteit, minder sociale contacten in de buurt, meer personen die sociaal aan de kant van de samenleving staan, en een grotere afstand tussen de burger en de politiek. De economische crisis werd voelbaar en er was veel discussie over de tanende sociale cohesie in Nederland, maar ook in andere landen. Traditionele sociale banden zouden onder druk staan, was de gedachte, er was sprake van een afnemend vertrouwen tussen mensen onderling en in maatschappelijke en politieke instituties. In navolging van ontwikkelingen in andere landen (Putnam, 1995; Jeannotte; 2000; Forrest en Kearns, 2001; Chan, To en Chan, 2006) zou Nederland in een vrij korte periode Nederland aan het einde van het vorige decennium zijn afgegleden van een 'high trust' naar een 'low trust' samenleving (Meurs, 2008). In deze periode plaatste ook de politiek de sociale samenhang hoog op de agenda. Gewezen werd op de waarde van de onderlinge betrokkenheid voor de kracht en kwaliteit van de samenleving. Gedeelde waarden, participatie, emancipatie en integratie zouden de sociale samenhang kunnen bevorderen (Ministerie van Algemene Zaken, 2007).

De statistische bureaus lieten zich evenmin onbetuigd (Europese Unie, 2003). Aansluitend op werkzaamheden door andere statistische instituten (Spellerberg, 2001; Harper en Kelly, 2003; ABS, 2004; PRI, 2005; Iisakka, 2006; Righi, 2013), is het CBS in 2008 gestart met het onderzoeksprogramma 'Sociale Samenhang'. Inmiddels zijn we zeven jaar verder, en nog steeds is sociale samenhang een belangrijk thema. Het woord 'participatiesamenleving' deed zijn intrede in de Troonrede van 2013, en de overheid legt steeds meer taken en verantwoordelijkheden bij de burger. Het woord 'vertrouwen' wordt steeds vaker gebruikt in discussies over de toestand en toekomst van de samenleving: vertrouwen in de economie, in de politiek, in banken, in Europa, en in de euro. Niet alleen binnen Nederland is veel aandacht voor sociale cohesie, maar ook daarbuiten. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het omvangrijke onderzoekprogramma Horizon 2020 (2014) van de Europese Unie.

Het voorgaande doet vermoeden dat het slecht gesteld is met de binding in de samenleving. Er is weinig wat ons nog bindt, en veel wat ons verdeelt, zou men uit de discussies kunnen afleiden. Het beeld dat naar voren komt is veelal dat van een mindere betrokkenheid en een toenemend wantrouwen. Maar dit beeld wordt niet ondersteund door de cijfers. Van een afbrokkeling van de

sociale cohesie in Nederland is in de periode 1997–2010 geen sprake (Schmeets, 2013). Op een groot aantal indicatoren die betrekking hebben op het 'meedoen' en het 'vertrouwen' van burgers in de samenleving is geen daling, maar een stijging, te zien. Daar staat tegenover dat er, soms grote, discrepanties zijn tussen bevolkingsgroepen in het meedoen en vertrouwen. Vooral opleiding is relevant. Lager opgeleiden participeren minder en etaleren vooral minder vertrouwen dan hoger opgeleiden. Hoewel de tegenstellingen tussen diverse bevolkingsgroepen in het meedoen en het vertrouwen vaak fors zijn, zijn ze in deze periode wel stabiel gebleven (Schmeets en Te Riele, 2014). Uit deze twee bevindingen – een stijgende of stabiele lijn in de participatie en het vertrouwen, waarbij verschillen tussen bevolkingsgroepen niet veranderen – kunnen we concluderen dat de sociale samenhang in Nederland niet tanende is.

Maar hoe is de situatie na 2010? In dit boek wordt een overzicht gegeven van de sociale samenhang in de periode 2012–2014. We putten uit gegevens die verzameld zijn onder bijna 23 duizend personen die deelgenomen hebben aan het onderzoek Sociale samenhang en Welzijn, aangevuld met informatie uit registers en andere bronnen. Maar wat is sociale samenhang nu eigenlijk?

1.2 Drie kernelementen van sociale samenhang

Over de definitie en inhoud van sociale samenhang – wat valt er wel en wat niet onder – is allerm minst overeenstemming. Er is een grote verscheidenheid aan definities en interpretaties in omloop. Het concept sociale samenhang is nauw gerelateerd aan sociaal kapitaal. Met sociale samenhang wordt meestal gedoeld op collectieve verbanden in de samenleving, sociaal kapitaal verwijst naar hulpbronnen waarover individuen beschikken. Twee begrippen worden in dit kader vaak gebruikt: 'sociale netwerken' en 'vertrouwen'. De participatie van burgers in de samenleving door het onderhouden van contacten, zowel informeel als in georganiseerd verband, staan centraal. Daarbij is het ook belangrijk dat de mensen in voldoende mate eensgezind zijn over gezamenlijke waarden en normen. Een veelgebruikte definitie, die ook door het CBS wordt gebruikt, komt van de OESO (Coté en Healy, 2001): 'networks together with shared norms, values and understandings that facilitate cooperation within or among groups' (netwerken met gemeenschappelijke normen, waarden en referentiekaders, die het samenwerken binnen en tussen groepen onderling bevorderen). Deze definitie maakt duidelijk dat het gaat om collectieve verbanden van mensen binnen en

tussen bevolkingsgroepen die begrip hebben voor elkaars meningen. Het gaat dus niet alleen om de binding binnen bevolkingsgroepen (*bonding*), maar ook die tussen de groepen (*bridging*) (Granovetter, 1973; Putnam, 2000). Netwerken van mensen die elkaar vertrouwen worden van belang geacht voor de economische productiviteit en groei (Putnam, Leonardi en Nanetti, 1993; Knack en Keefer, 1997; Woolcock, 1998; Coté en Healy, 2001) en voor het welzijn van mensen (Bourdieu, 1986; Coleman, 1988; NWO, 2000; Lin, 2001; De Hart, Knol, Maas-de Waal en Roes, 2002; Freitag, 2003; Wilkinson en Marmot, 2003; Stiglitz, Sen en Fitoussi, 2009). Het ontbreken van consensus over de definitie en operationalisering van sociale samenhang maakt het ontwikkelen van statistieken over deze thematiek er niet eenvoudiger op. Het noopt tot keuzes en afbakening. Om deze te maken, is binnen het onderzoeksprogramma een raamwerk ontwikkeld dat als het conceptueel kader fungeert waarin drie dimensies zijn opgenomen:

1. participatie;
2. vertrouwen; en
3. integratie (figuur 1.2.1).

Binnen de dimensie participatie gaat het om de mate waarin mensen:

- a. banden of netwerken met elkaar aangaan en elkaar hulp en steun verlenen;
- b. meedoen in maatschappelijke organisaties, zoals het lid zijn van verenigingen en organisaties en zich inzetten als vrijwilliger; en
- c. deelnemen aan politieke activiteiten.

Dit sluit aan op het onderscheid in 'social', 'civic' en 'political' (Eliasoph, 1998; Van der Meer, 2009). Waar participatie gaat over gedrag, behelst de dimensie vertrouwen meer een perceptie van de goede bedoelingen van anderen en van organisaties. Dit vertrouwen wordt noodzakelijk geacht voor het opbouwen van relaties tussen personen en vergroot de bereidheid om te handelen in het belang van de groep of gemeenschap (Putnam, Leonardi en Nannetti, 1993; Fukuyama, 1995). Vertrouwen wordt of noodzakelijk geacht om participatie te bewerkstelligen (Coleman, 1988) of gezien als een gevolg van participatie (Woolcock, 1998). Het wordt daarom ook wel beschouwd als een maat voor de kwaliteit van de verschillende netwerken en verbanden (ABS, 2004; Schmeets, 2008). Net als participatie, is het vertrouwen ook op drie niveaus vastgesteld:

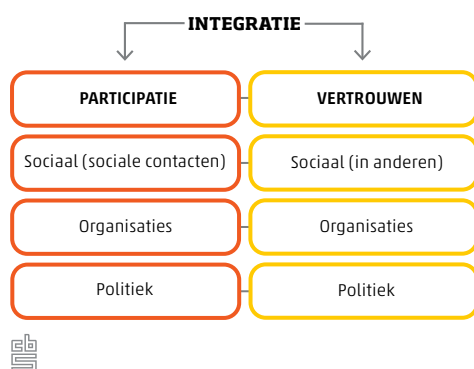
- a. vertrouwen in andere mensen;
- b. vertrouwen in organisaties; en
- c. vertrouwen in de politiek.

Hoe meer participatie en hoe meer vertrouwen, hoe waarschijnlijker het zal zijn dat er netwerken ontstaan met gezamenlijke waarden en normen. Kortom, hoe meer sociaal kapitaal. Op basis van deze indicatoren is een index geconstrueerd

die fungeert als een meetlat om het sociaal kapitaal van personen vast te stellen (Van Beuningen en Schmeets, 2013).

Het raamwerk sociale samenhang voorziet ook in een derde dimensie: de integratie. Dit betreft in de eerste plaats de mate waarin álle leden van een samenleving participeren en vertrouwen hebben. Niet alleen contact en vertrouwen binnen groepen, maar ook tussen groepen is daarbij van belang. Er is sprake van meer integratie in een samenleving als mensen uit verschillende groepen – jongeren, ouderen, hoog- en laagopgeleiden, hogere en lagere inkomens, mensen met uiteenlopende religieuze, culturele of nationale achtergronden – binding hebben met en vertrouwen hebben in elkaar. Dit zal resulteren in meer begrip voor elkaars meningen, gedeelde waarden en normen, en samenwerking tussen bevolkingsgroepen.

1.2.1 Raamwerk sociale samenhang Participatie, vertrouwen en integratie

Van de vermelde aspecten binnen het raamwerk worden zowel ontwikkelingen als uitsplitsingen naar bevolkingsgroepen beschreven. Meestal geldt dit voor het vergelijken van mannen en vrouwen, leeftijds- en opleidingsgroepen, soms ook voor andere kenmerken zoals burgerlijke staat, herkomst, en religie. Het is mogelijk dat de beschreven relaties tussen kenmerken van de bevolking en aspecten van sociale samenhang geheel of gedeeltelijk verklaard kunnen worden doordat de samenstelling van bevolkingsgroepen varieert. Zo zijn bijvoorbeeld niet-westerse allochtonen gemiddeld jonger en lager opgeleid dan autochtonen. Indien bepaalde participatievormen vooral door ouderen en/of hoger opgeleiden worden gedaan, dan ligt daar (een deel van) de verklaring van de geringere participatie onder de niet-westerse allochtonen. Om meer zicht te krijgen op dergelijke ostentatieve schijnverbanden worden statistische correcties uitgevoerd. Indien deze correctie van invloed is op de resultaten, zal dit worden aangegeven.

1.3 Dit boek

De opbouw van het boek ziet er als volgt uit. Hoofdstuk 2 beschrijft de meetlat sociaal kapitaal op basis van negen participatie- en acht vertrouwensindicatoren, met de nadruk op verschillen tussen bevolkingsgroepen in de periode 2012–2014. In de vervolghoofdstukken worden deze bouwstenen besproken. Eerst komen de sociale contacten – met familie, vrienden en burens – aan bod. Daarna gaan we in op de hulp die aan anderen wordt gegeven, de zogenoemde informele hulp. Vervolgens komt de participatie in georganiseerd verband aan de orde, eerst door een beschrijving van de lidmaatschappen van verenigingen en daarna in het ondersteunen van organisaties door vrijwillige, onbetaalde werkzaamheden. Vervolgens wordt ingegaan op de politieke participatie in de vorm van opkomst bij verkiezingen en andere activiteiten om de politiek te beïnvloeden. Hoofdstuk 8 beschrijft het vertrouwen in de medemens en in maatschappelijke en politieke instituties.

In hoofdstuk 9 verdelen we de bevolking in 35 regionale gebieden, en laten tevens zien in welke mate de twaalf provincies zich onderscheiden. Vervolgens plaatsen we Nederland in Europees perspectief. Dat gebeurt op basis van een meetlat die samengesteld is uit tien sociaal-kapitaalindicatoren die we ontleenen aan het Europese Sociaal Onderzoek. We maken inzichtelijk welke positie Nederland op de Europese ranglijst inneemt, en laten zien hoe de scores op de sociaal-kapitaalindicatoren in de Europese landen uiteenlopen, en in welke mate bevolkingsgroepen in de diverse landen zich onderscheiden. Dat is verhelderend, ook met het oog op de verschillen tussen bevolkingsgroepen en regio's binnen Nederland. In hoofdstuk 11 wordt onderzocht hoe allochtonen en autochtonen verschillen in sociale participatie, politieke betrokkenheid en sociaal en institutioneel vertrouwen. Dit wordt gevolgd door een hoofdstuk over naturalisatie in het verlengde van de gedachte dat het Nederlanderschap een indicatie is van de integratie van de burger in de samenleving (hoofdstuk 12). Vervolgens wordt de rol van religie besproken door de geloofsgroepen te positioneren op de onderscheiden aspecten van sociale samenhang (hoofdstuk 13). Een specifieke vorm van geefgedrag, de orgaandonatie, komt in hoofdstuk 14 aan de orde, waarbij de relatie wordt gelegd met religie. In hoofdstuk 15 wordt nagegaan hoe diverse bevolkingsgroepen niet alleen binnen hun eigen groep, maar ook met andere groepen contacten onderhouden en verbindingen aangaan, waaronder huwelijken. Over de hulpbronnen, bij wie kunnen mensen terecht indien ze hulp nodig hebben, handelt hoofdstuk 16. Het boek ronden we af met een slotbeschouwing.

2.

De meetlat sociaal kapitaal

Auteurs

Jacqueline van Beuningen

Hans Schmeets

2.1 Inleiding

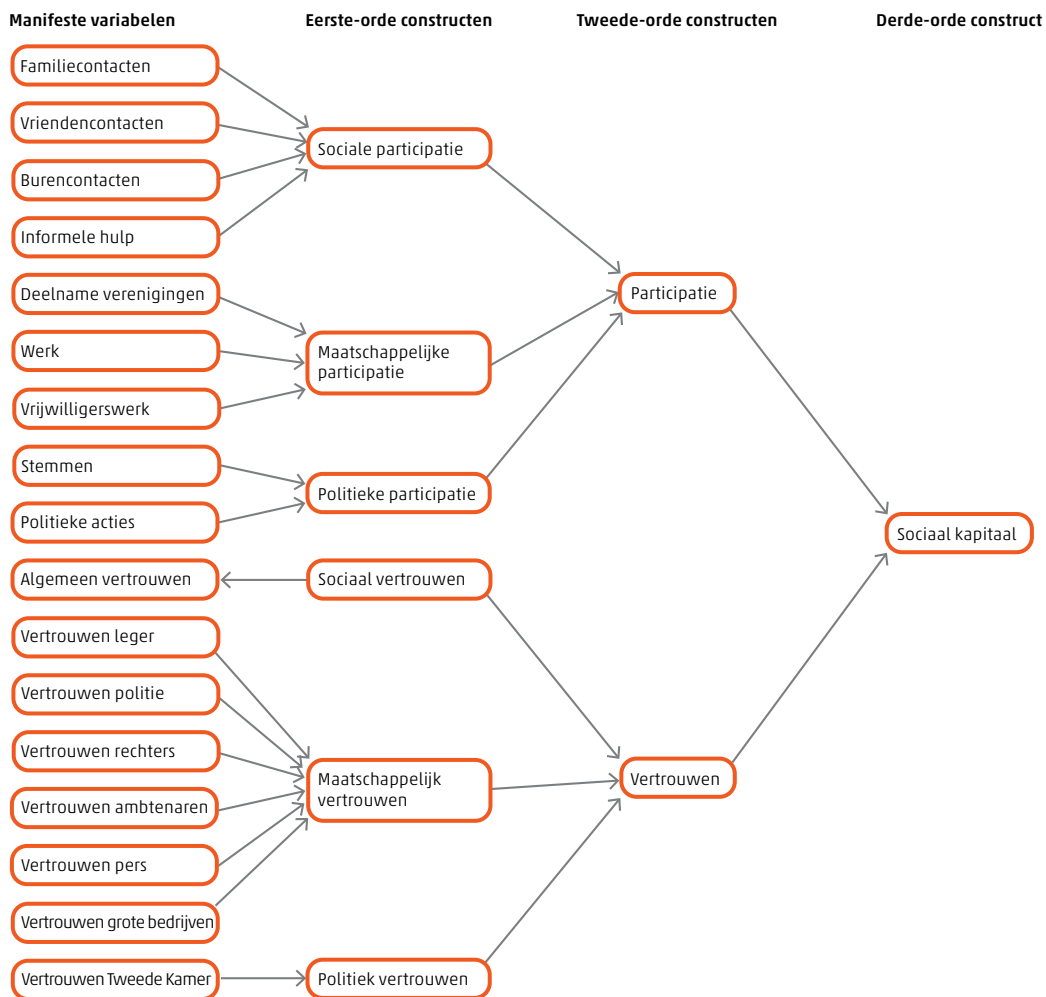
In hoofdstuk 1 is het belang van onderzoek naar sociale samenhang geschetst. Dat gebeurt voor een belangrijk deel met zeventien kernindicatoren die betrekking hebben op het meedoen met en het vertrouwen hebben in de samenleving. De bevindingen op basis van deze indicatoren worden in diverse vervolghoofdstukken besproken. De veelheid aan participatie- en vertrouwensindicatoren maakt het echter lastig om de algemene trend eenduidig vast te leggen. Dat geldt zeker voor het vergelijken van bevolkingsgroepen, waarbij de ene groep op bepaalde aspecten een hoge score heeft en de andere groep op andere punten hoog scoort. Het zou eenvoudiger zijn als alle indicatoren te vangen zouden zijn in één score, een overkoepelende indicator, waarbij ook een gewicht wordt toegekend aan de onderliggende indicatoren, zodat nagegaan kan worden welke indicatoren 'meer' en 'minder' bijdragen aan de totale score. Om daaraan tegemoet te komen is op basis van een selectie van vijftien indicatoren uit het Permanent Onderzoek Leefsituatie van 2009 (POLS) een zogenoemde meetlat sociaal kapitaal geconstrueerd (Van Beuningen et al., 2011). Twee belangrijke indicatoren ontbraken: de inzet als vrijwilliger en het geven van hulp aan anderen die niet in organisatorisch verband plaatsvindt, de zogenoemde informele hulp. Het vrijwilligerswerk en de informele hulp zijn in het onderzoek in 2010 en 2012 toegevoegd. In de nieuwe meetlat zijn dus negen participatie- en acht vertrouwensindicatoren opgenomen. De conclusie op basis van de eerste meetlat met de vijftien indicatoren was dat het sociaal kapitaal tussen 2009 en 2010 licht is gestegen, terwijl de verschillen in sociaal kapitaal tussen bevolkingsgroepen niet zijn veranderd (Van Beuningen, Te Riele en Schmeets, 2012). In 2012 is het ontwerp van het Onderzoek sociale samenhang en welzijn aangepast met een nieuwe methode van data verzamelen (zie ook hoofdstuk 8). Mede daardoor zijn de gegevens van 2010 en 2012 niet goed vergelijkbaar. In dit hoofdstuk presenteren we de scores op de meetlat voor de periode 2012-2014. We laten de verschillen zien tussen bevolkingsgroepen – mannen en vrouwen, jongeren en ouderen, lager- en hoger opgeleiden, allochtonen en autochtonen, en diverse kerkelijke gezindten – op zowel de overkoepelende meetlat, als op de onderdelen daarvan. Daarmee borduren we voort op de publicatie die gebaseerd is op het onderzoeksjaar 2012 (Schmeets en Van Beuningen, 2014) en krijgen we niet alleen zicht op de mate waarin de bevolkingsgroepen zich onderscheiden in het sociaal kapitaal, en de onderliggende participatie- en vertrouwensdimensies, maar ook hoe zich dat heeft ontwikkeld in de periode 2012-2014.

2.2 De meetlat

In navolging van diverse andere statistische instituten (zie ook hoofdstuk 1) is het CBS in 2008 gestart met het onderzoeksprogramma 'Sociale Samenhang', waarvan sociaal kapitaal een onderdeel is. Sociaal kapitaal verwijst naar hulpbronnen waarover individuen beschikken. Hoewel de meningen verschillen over wat sociale samenhang en sociaal kapitaal precies inhouden, worden de begrippen 'sociale netwerken' en 'vertrouwen' daarin meestal gebruikt. De participatie van burgers in de samenleving door onderlinge contacten, zowel informeel als in georganiseerd verband, staan centraal. Daarnaast is het belangrijk dat de mensen in voldoende mate eensgezind zijn.

Het vastleggen van sociaal kapitaal en sociale samenhang in cijfers is niet eenvoudig. Dat komt doordat de beschikbare informatie vooral iets zegt over individuen en niet zozeer over de sociale netwerken die mensen als hulpbron kunnen inzetten (Putnam, 1995; Paxton, 1999). Het vaststellen van dergelijke sociale netwerken met steekproefonderzoek en vragenlijsten is uiterst lastig. Er is daarom gezocht naar indicatoren die meetbaar zijn en samen het sociaal kapitaal uitdrukken. Inmiddels bestaat er een zekere consensus dat diverse vormen van 'het meedoen met' (de participatie), en 'vertrouwen hebben in' (vertrouwen) de samenleving, benaderingen zijn voor dit sociaal kapitaal (Coleman 1990; Brehm en Rahn, 1997; Guillen, Coromina en Saris, 2011; Neira, Vázquez en Portela, 2009; Righi, 2013). De gedachte is dat hoe groter de participatie en vertrouwensbasis zijn, hoe meer hulpbronnen en dus sociaal kapitaal men bezit. De hoeveelheid sociaal kapitaal is echter niet voldoende om de sociale samenhang vast te stellen. Het gaat ook om de verschillen tussen bevolkingsgroepen in de mate waarin ze meedoen en vertrouwen hebben in de samenleving. Vandaar dat in het raamwerk sociale samenhang naast participatie en vertrouwen een derde dimensie is toegevoegd: de integratie (zie hoofdstuk 1). Deze dimensie wordt echter niet meegenomen op de meetlat. Dat gebeurt indirect door de scores van diverse bevolkingsgroepen met elkaar te vergelijken. De gedachte daarbij is dat hoe sterker bevolkingsgroepen verschillen in het vertrouwen en de participatie, hoe minder sprake er is van een geïntegreerde samenleving. Maar voor sociale samenhang geldt dat er wel enige mate van participatie en vertrouwen moet zijn. Met andere woorden, hoge integratie omdat vertrouwen en participatie voor alle groepen laag is, levert weinig sociale samenhang op. Voor Nederland is dit echter geen probleem omdat Nederland binnen Europa hoog scoort op zowel participatie als vertrouwen (Schmeets, 2013; zie ook hoofdstuk 10).

2.2.1 Dimensies en indicatoren van de meetlat sociaal kapitaal

Bron: Van Beuningen en Schmeets (2013).

Onderzoek naar sociale samenhang kijkt meestal naar de deelname van de burgers aan activiteiten op drie niveaus:

1. informele sociale contacten;
2. participatie in organisaties; en
3. politieke participatie.

Dit is het zogenaamde drieliuk van de participatie, aangeduid met de termen 'social', 'civic' en 'political' (Eliasoph, 1998; Van der Meer, 2009). Het gaat niet alleen om het gedrag van mensen door na te gaan in welke mate ze participeren

in de samenleving, maar ook om de kwaliteit van die activiteiten. Het onderlinge vertrouwen, het vertrouwen in organisaties en het vertrouwen in de politiek zijn essentieel – en dit zijn subjectieve factoren. In figuur 2.2.1 is het sociaal kapitaal verdeeld in deze twee pijlers: 'Participatie' en 'Vertrouwen'. Deze zijn op hun beurt onderverdeeld in drie niveaus: 'sociaal', 'organisaties' en 'politiek', en verbonden aan de zeventien indicatoren. Dit komt overeen met het raamwerk (hoofdstuk 1). Scores van mannen en vrouwen, jongeren en ouderen, autochtonen, westerse en niet-westerse allochtonen, lager en hoger opgeleiden en verschillende (kerkelijke) gezindten worden vergeleken op sociaal kapitaal.

2.3 Dataverzameling en methode

Dataverzameling

De meetlat sociaal kapitaal is gebaseerd op data van het onderzoek Sociale samenhang en Welzijn (S&W) dat jaarlijks wordt afgenomen. In 2010 is een herontwerp uitgevoerd, maar was het onderzoek nog een vervolgmethode, sinds 2012 is S&W een op zichzelf staand onderzoek. De data zijn verzameld volgens een zogeheten mixed-mode ontwerp. Respondenten van 15 jaar of ouder worden eerst via het internet benaderd (CAWI), vervolgens telefonisch (CATI) indien zij niet reageren en een telefoonnummer bekend is, en tot slot door een interviewer thuis (CAPI) als er geen telefoonnummer voorhanden is.

In 2010 zijn ook op de traditionele manier – door interviewers bij de mensen thuis (CAPI) – data verzameld bij een deel van de mensen die aan de Gezondheids-enquête deelnamen. Dit gebeurde om de uitkomsten van het mixed-mode ontwerp te kunnen toetsen aan de cijfers die op basis van de traditionele manier (uitsluitend CAPI) tot stand zijn gekomen. De uitkomsten liepen uiteen, niet alleen vanwege de andere manier waarop de data zijn verzameld, ook omdat de deelnemers aan beide onderzoeken verschillen. In het CAPI-onderzoek is de uiteindelijke respons lager (36 procent) omdat deze is gebaseerd op de steekproef van de Gezondheids-enquête. De respons bij het mixed-mode ontwerp is veel hoger (rond de 60 procent). Deze selectiviteit maakt het lastig om trendbreuken vast te stellen (zie ook hoofdstuk 8), en de cijfers van 2009 met die van 2010 te vergelijken. In 2011 heeft geen dataverzameling plaatsgevonden. In 2012 is het onderzoek Sociale samenhang en Welzijn weer opgestart, de respons was 58,7 procent. Sinds 2013 zijn *incentives* in de vorm van een VVV-bon van 5 euro toegevoegd in de aanschrijfbrief. Dat heeft goed gewerkt: de respons is

gestegen naar 69,2 procent (2013) en 68,4 procent (2014). In totaal hebben bijna 23 duizend personen in de periode 2012–2014 aan het onderzoek meegedaan.

Methode

De meetlat wordt ieder jaar op dezelfde manier met dezelfde indicatoren geconstrueerd (Van Beuningen et al., 2011; Van Beuningen, Te Riele en Schmeets, 2012; Van Beuningen 2014). De twee hoofddimensies uit het raamwerk – participatie en vertrouwen – zijn verdeeld in zes subdimensies: (1) sociale participatie, (2) maatschappelijke participatie, (3) politieke participatie, (4) sociaal vertrouwen, (5) maatschappelijk vertrouwen, en (6) politiek vertrouwen (zie figuur 2.2.1). Deze subdimensies zijn verbonden aan de zeventien indicatoren: familiecontacten, vriendencontacten, burenccontacten, informele hulp, werk, verenigingsdeelname, vrijwilligerswerk, stemmen, politieke acties, sociaal vertrouwen, vertrouwen in leger, rechters, politie, pers, ambtenaren, grote bedrijven en de Tweede Kamer. Deze indicatoren zijn vanaf 2012 beschikbaar. Vanwege de scheve verdeling van familiecontacten is in 2014 de categorie 'zelden/nooit' samengevoegd met 'minder dan 1 x per maand'.

De scores op de meetlat zijn relatief. De meetlat is gestandaardiseerd met een gemiddelde van nul en de standaarddeviatie is gelijk aan één. De scores van de bevolkingsgroepen zijn gewogen na de initiële meetlatschatting. Mensen met een score op de meetlat die hoger (lager) is dan nul, hebben meer (minder) sociaal kapitaal dan gemiddeld. De laagste score op de meetlat van 2014 is -3,3, de hoogste 2,3. De resultaten van de meetlat op basis van de dataverzameling in 2012 en 2013 zijn gebruikt om de resultaten in 2014 te kunnen vergelijken met eerdere jaren.

Eerst is vastgesteld of de scores op de meetlat van de onderscheiden bevolkingsgroepen in 2014 van elkaar verschillen (zie tabel 2.3.1). De volgorde van de bevolkingsgroepen geeft de rangorde weer van de gemiddelde scores van de groepen op sociaal kapitaal. Vervolgens is nagegaan of deze verschillen blijven bestaan indien voor andere bevolkingskenmerken – zoals geslacht, leeftijd en opleidingsniveau – gecorrigeerd wordt. Voorts zijn de ontwikkelingen vastgesteld. Bij de trendanalyses is eerst getoetst of de meetlat van jaar op jaar veranderd is door twee onderzoeksjaren te aggregeren en het model opnieuw te schatten. Om over ontwikkelingen op langere termijn uitspraken te kunnen doen, zijn de data van de drie onderzoeksjaren (2012, 2013 en 2014) samengevoegd en is één model geschat. Vervolgens is nagegaan of de verschillen in de meetlatscores tussen de bevolkingsgroepen over de jaren kleiner worden, gelijk blijven of toenemen.

2.3.1 Ordening van bevolkingsgroepen op de meetlat naar gemiddelde score, 2012-2014

	2012	2013	2014
Bevolkingsgroep			
<i>Geslacht</i>			
Mannen	0,01(1)	-0,04(1)	0,01(1)
Vrouwen	-0,08(2)	-0,05(1)	-0,09(2)
<i>Leeftijdsklassen</i>			
15-24	0,11(1)	0,11(1)	0,04(2)
25-44	0,17(1)	0,15(1)	0,14(1)
45-64	-0,07(2)	-0,06(2)	0,01(2)
65+	-0,41(3)	-0,42(3)	-0,44(3)
<i>Herkomst</i>			
Autochtonen	0,02(1)	0,02(1)	0,01(1)
Westerse allochtonen	-0,17(2)	-0,19(2)	-0,13(2)
Niet-Westerse allochtonen	-0,31(3)	-0,36(3)	-0,34(3)
<i>Opleidingsniveau</i>			
Wo master, doctor	0,64(1)	0,54(1)	0,69(1)
Hbo, wo bachelor	0,47(2)	0,41(1)	0,50(2)
Havo, vwo, mbo	0,00(3)	-0,02(2)	-0,07(3)
Vmbo mbo1, m/havo onderbouw	-0,38(4)	-0,40(3)	-0,44(4)
Lager onderwijs	-0,70(5)	-0,61(4)	-0,75(5)
<i>Kerkelijk gezindte</i>			
PKN	0,28(1)	0,23(1)	0,23(1)
Gereformeerd	0,15(1)	0,18(1)	0,05(1)
Geen	0,04(1)	0,04(1)	0,03(1)
Rooms-katholiek	-0,09(2)	-0,15(1)	-0,09(2)
Nederlands Hervormd	-0,11(2)	-0,08(1)	-0,23(2)
Islam	-0,41(3)	-0,34(1)	-0,36(2)

Bron: CBS (S&W).

N.B. Ranking geeft volgorde bevolkingsgroepen aan na post-hoc test om verschillen tussen groepen op significantie te testen op basis van $p < 0,05$.

Het model is ieder jaar geoptimaliseerd en opnieuw geschat, waarbij de indicatoren zijn gestandaardiseerd. Met een bootstrapanalyse, een hertrekking van de steekproef met teruglegging, is vastgesteld of de gewichten van de indicatoren en de padcoëfficiënten van de dimensies stabiel zijn in de opeenvolgende jaren. In 2014 dragen twee indicatoren niet significant bij aan de meetlat, te weten vertrouwen in het leger en vertrouwen in grote bedrijven. Dit komt door overlap met vertrouwen in rechters. Als deze indicator uit het model wordt gelaten, dragen de twee indicatoren wel weer bij. Om het model zoveel mogelijk vergelijkbaar

te houden met eerdere jaren, zijn alle indicatoren in het model behouden. Meer technische details over de ontwikkeling van de meetlat staan vermeld in Van Beuningen en Schmeets (2013).

Formatief en reflectief meetmodel

Om de index te maken is een voornamelijk formatief meetmodel in plaats van een reflectief meetmodel gebruikt. Dit is gebeurd omdat zestien van de zeventien indicatoren in het model in feite onafhankelijke aspecten zijn en niet noodzakelijk met elkaar samenhangen, zoals wel het geval is bij de reflectieve modellen. De correlaties tussen en binnen dimensies zijn relatief laag. Traditionele reflectieve methoden, zoals factoranalyse, zijn hierdoor niet geschikt voor de index aangezien deze gebaseerd zijn op het maximaliseren van correlaties. Vandaar dat een hiërarchisch padmodel is gehanteerd waarbij indicatoren samen een dimensie vormen. Met uitzondering van het sociaal vertrouwen zijn alle dimensies formatief gemodelleerd en zijn partial least squares schattingen gebruikt (SEM-PLS) om het model te schatten. Deze schattingsmethode maximaliseert de verklaarde variantie van de combinatie van indicatoren in plaats van het maximaliseren van correlaties. Deze methode heeft als voordelen dat formatieve en reflectieve meetmodellen gecombineerd kunnen worden, de data niet normaal verdeeld hoeven te zijn en multicollineariteit geen probleem is.

Om het model te kunnen schatten, is voor de ontbrekende waarden het gemiddelde op de desbetreffende indicator geïmputeerd. Het model is geïdentificeerd door de indicatoren zowel toe te wijzen aan de bijbehorende dimensie als aan een van de twee overkoepelende dimensies van de meetlat (Tenenhaus, 2004), in dit geval participatie en vertrouwen.

2.4 Resultaten

Tabel 2.3.1 geeft een overzicht van de scores op de meetlat van de bevolkingsgroepen in de periode 2012–2014. Mannen scoren in 2014 hoger dan vrouwen op de meetlat sociaal kapitaal, dat wil zeggen dat zij meer sociaal kapitaal hebben (zie figuur 2.4.1). Dit komt vooral doordat mannen meer participeren in organisaties en meer vertrouwen hebben in andere mensen dan vrouwen. Vrouwen daarentegen scoren hoger op sociale participatie. De discrepantie tussen

de beide groepen (0,01 voor mannen en -0,09 voor vrouwen) op de meetlat is echter zeer klein ten opzichte van andere bevolkingsgroepen (0,1 punt). Dit verschil valt weg als wordt gecorrigeerd voor opleidingsniveau. Het sociaal kapitaal hangt vooral samen met het opleidingsniveau: laagopgeleiden hebben een score van -0,75 en hoogopgeleiden 0,69. Dit verschil is met 1,44 punt aanmerkelijk groter dan bij de beide seksen. Voorts blijkt dat hoogopgeleiden op alle dimensies van de meetlat hoger scoren dan laagopgeleiden, met de grootste verschillen bij de subdimensies politieke en maatschappelijke participatie en de kleinste bij sociale participatie. Ouderen hebben minder sociaal kapitaal dan jongeren. De groep tussen 25 en 45 jaar scoort met 0,14 het hoogst, 65-plussers met -0,44 het laagst. De 65-plussers scoren op alle dimensies onder het gemiddelde. Vooral groot is het verschil met de 25- tot 45-jarigen op de subdimensie maatschappelijke participatie. Ook komt naar voren dat de 15- tot 25-jarigen meer vertrouwen hebben in (politieke) instituties dan de andere leeftijdsgroepen.

De herkomstgroepen onderscheiden zich ook op sociaal kapitaal. Niet-westerse allochtonen hebben het minst, de autochtonen het meeste sociaal kapitaal.

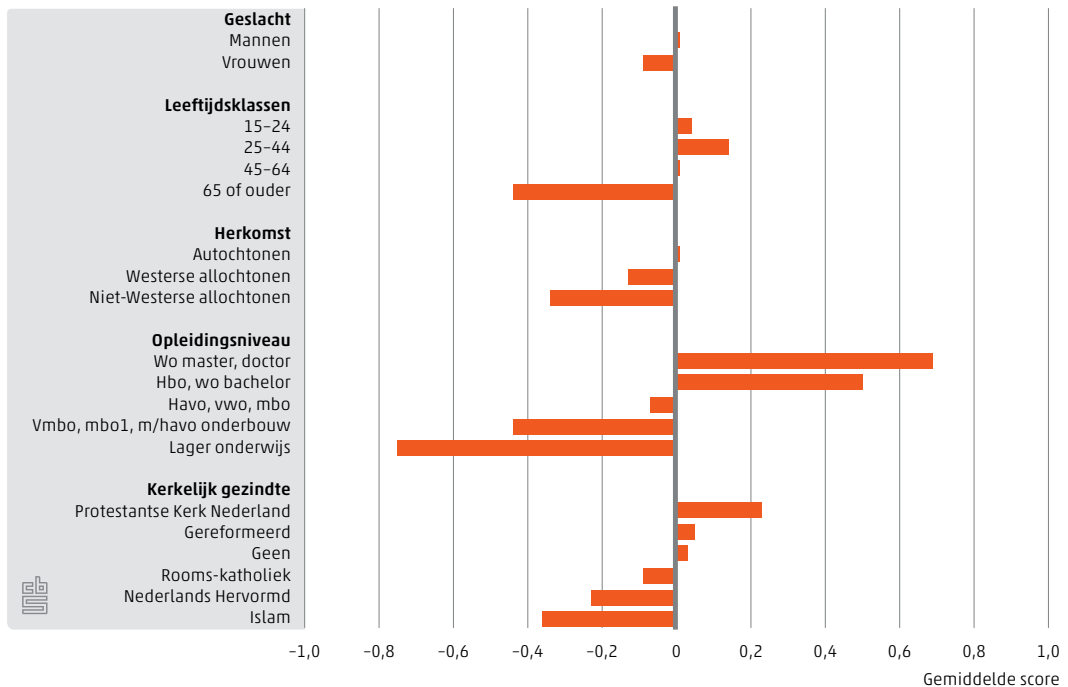
De score van de westerse allochtonen ligt daar tussenin. Niet-westerse allochtonen nemen minder deel aan maatschappelijke en politieke activiteiten dan de beide andere herkomstgroepen. Aan de andere kant hebben niet-westerse allochtonen meer politiek vertrouwen dan de twee andere groepen. Ook bij religie zien we verschillen in scores op de subdimensies van de meetlat. Gereformeerden, pkn-ers, en onkerkelijken etaleren een bovengemiddelde score, terwijl de scores van katholieken, hervormden en islamieten onder het gemiddelde liggen.

De pkn-ers scoren op alle dimensies bovengemiddeld, de gereformeerden en mensen zonder denominatie scoren soms licht positief, soms licht negatief.

De hervormden scoren op alle dimensies onder het gemiddelde, terwijl de scores van katholieken meer rond het gemiddelde schommelen. Islamieten scoren lager dan alle andere denominaties op maatschappelijk en politieke participatie, maar even hoog als de pkn-ers op maatschappelijk en politiek vertrouwen.

Ondanks de veranderingen in het model, lijkt het jaar-op-jaar effect tussen 2012 en 2013 en tussen 2013 en 2014 verwaarloosbaar. Als gekeken wordt naar de meetlatscores uit het geaggregeerde model waarbij het gemiddelde over de jaren 2012-2014 0 is, blijkt dat het sociaal kapitaal tussen 2012 en 2014 gedaald is van 0,02 in 2012 naar -0,03 in 2014, een verschil van 0,05. De daling kan in het geheel toegeschreven worden aan de verandering in de periode 2012-2013. Het sociaal kapitaal is tussen 2013 en 2014 stabiel gebleven. Een nadere inspectie leert dat de verandering tussen 2012 en 2013 vooral veroorzaakt wordt door een afname van de politieke participatie en het politieke vertrouwen. Een eenduidige verklaring hiervoor is niet te geven. De politieke participatie kan zijn beïnvloed door de Tweede Kamerverkiezingen in 2012, waardoor er meer politieke activiteiten hebben plaatsgevonden, en er meer media-aandacht is geweest over politieke kwesties.

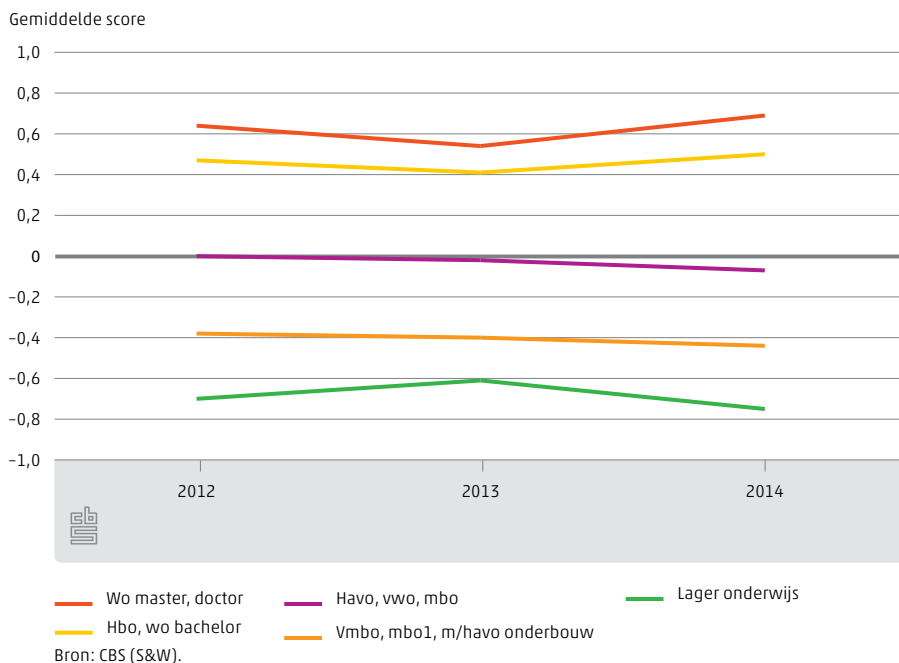
2.4.1 Scores op de meetlat naar bevolkingsgroepen, 2014

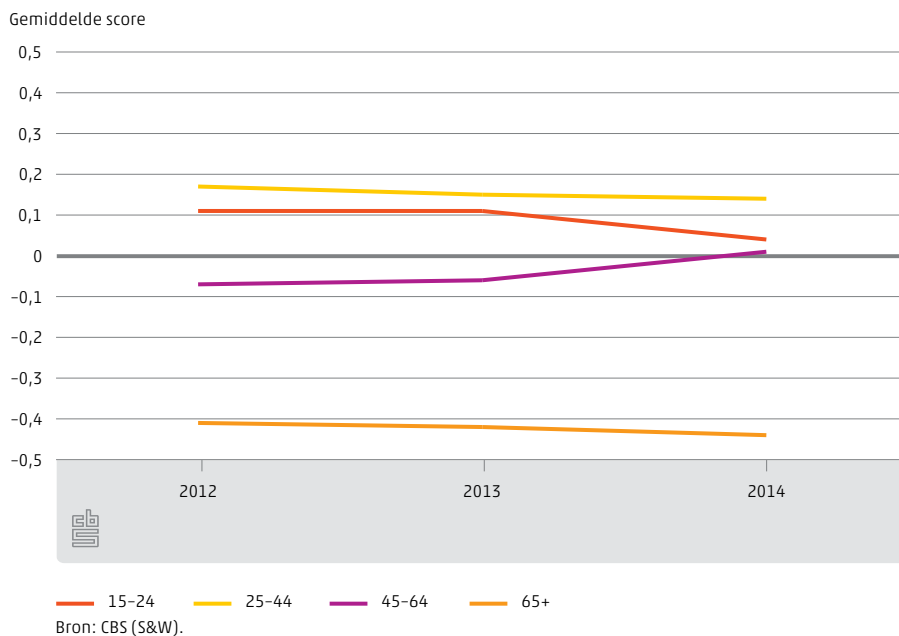
Bron: CBS, S&W 2014.

De verschillen tussen bevolkingsgroepen in scores op de meetlat zijn tussen 2012 en 2014 grotendeels stabiel. Zo blijven de verschillen in sociaal kapitaal tussen mannen en vrouwen, en tussen de opleidings- en leeftijdsgroepen vrijwel ongewijzigd. In 2013 waren er geen duidelijke verschillen tussen de denominaties, terwijl in 2014 twee groepen te onderscheiden zijn: pkn, gereformeerd, geen denominatie versus katholiek, hervormd en islam. In 2012 scoorden islamieten lager dan alle overige denominaties, dat was in 2013 en 2014 niet meer zo. Als gekeken wordt naar de scores van de bevolkingsgroepen over de jaren heen zijn enkele verschuivingen zichtbaar. Sommige groepen onderscheiden zich de laatste jaren minder op sociaal kapitaal, ook al blijven verschillen tussen groepen nog steeds significant, terwijl andere groepen verder uit elkaar drijven. Bij het opleidingsniveau en de leeftijdsgroepen zijn veranderingen te zien. De middelbaar opgeleiden (havo/vwo/mbo) hebben in 2014 een lager sociaal kapitaal dan in 2012. Deze groep heeft minder maatschappelijke participatie, sociaal vertrouwen, vertrouwen in de maatschappij en in de politiek gekregen. Deze middengroep met minder sociaal kapitaal dan gemiddeld drijft hierdoor verder af van de hoger opgeleide groepen.

2.4.2 Scores op de meetlat naar opleidingsniveau, 2012-2014

2.4.3 Scores op de meetlat naar leeftijd, 2012-2014

Ook bij leeftijd is een verschuiving te zien. Het sociaal kapitaal van de 45- tot 65-jarigen stijgt tussen 2012 en 2014, dankzij hogere scores op maatschappelijke participatie en maatschappelijk vertrouwen. Het sociaal kapitaal van de overige leeftijdsgroepen blijft stabiel. De groep 45- tot 65-jarigen komt hiermee in hun sociaal kapitaal dichterbij de jongere leeftijdsgroepen.

2.5 Conclusie en discussie

In deze studie is een meetlat sociaal kapitaal gemaakt op basis van de gegevens in het onderzoek Sociale samenhang en Welzijn dat in de periode 2012–2014 is uitgevoerd door het CBS. De huidige meetlat is gebaseerd op zeventien indicatoren over het 'meedoen met' en het 'vertrouwen hebben in' de samenleving. Er is onderzocht hoe diverse bevolkingsgroepen – zoals mannen en vrouwen, jongeren en ouderen, lager en hoger opgeleiden, allochtonen en autochtonen, geloofsgroepen – zich onderscheiden in hun scores op deze sociaal kapitaal index. Meer participatie en meer vertrouwen, betekent grotere sociale cohesie in de samenleving. En sociale cohesie is van belang voor zowel het welzijn als de welvaart in een samenleving. Op basis van de gegevens van 2012 is eerder een overzicht gegeven van de bevolkingsgroepen (Schmeets en Van Beuningen, 2014). Dit is uitgebreid door ook andere jaren op te nemen, waardoor de ontwikkelingen in het sociaal kapitaal van bevolkingsgroepen worden beschreven.

Op basis van de onderzoeksjaren 2012, 2013 en 2014 is de trend in het sociaal kapitaal beschreven. In het algemeen blijkt dat het sociaal kapitaal in de periode van 2012 tot en met 2014 licht gedaald is. Dit komt vooral door de daling van politieke participatie en politiek vertrouwen in de periode 2012–2013. Tussen 2013 en 2014 is het sociaal kapitaal stabiel gebleven. Het is onduidelijk welke maatschappelijke ontwikkelingen hieraan ten grondslag liggen. Dit kan bijvoorbeeld te maken hebben met de Tweede Kamerverkiezingen in 2012 waarvoor altijd veel media-aandacht is. Hierdoor voelen mensen zich meer betrokken bij de politiek. De daling is echter beperkt. Daarbij speelt ook dat de respons in 2013 en 2014 zo'n 10 procentpunten hoger was dan in 2012. Dit kan betekenen dat in 2013 en 2014 meer niet-stemmers aan het onderzoek hebben meegedaan, mensen met meer wantrouwen jegens de politiek, en mensen met minder sociale contacten.

Hoe groot zijn de verschillen in sociaal kapitaal tussen de bevolkingsgroepen? Een aantal groepen is op sociaal kapitaal – dus in participatie en vertrouwen – achtergesteld: ouderen, laagopgeleiden en niet-westerse allochtonen. Zij staan tegenover groepen met veel sociaal kapitaal: mensen tot 45 jaar, hoogopgeleiden

en autochtonen. Er is ook gekeken op welke onderdelen van participatie en vertrouwen – met de driedeling (a) sociaal; (b) maatschappelijk; en (c) politiek – de bevolkingsgroepen verschillen. Over het algemeen zijn de patronen vrij consistent: als een groep een achterstand of voorsprong heeft op een onderdeel van de meetlat, dan geldt dat meestal ook voor een ander onderdeel. Toch zijn er enkele uitzonderingen. Zo hebben niet-westerse allochtonen niet minder, maar juist meer vertrouwen in diverse (politieke) instituties en daarmee meer maatschappelijk en politiek vertrouwen dan autochtonen. En hoewel mannen een iets hogere totaalscore op de meetlat hebben dan vrouwen, scoren ze wel lager op het onderdeel sociale participatie. Verschillen tussen mannen en vrouwen vallen echter weg als gecorrigeerd wordt voor opleidingsniveau.

De grootste verschillen zien we bij opleidingsniveau. Op alle onderdelen scoren hoger opgeleiden hoger dan laagopgeleiden, maar niet op het onderdeel sociale participatie. Deze uitzonderingen laten zien dat het van belang is om niet alleen de bevolkingsgroepen te vergelijken op basis van de samenvattende score op de meetlat, maar ook naar de specifieke onderdelen te kijken. Een stap verder zou zijn om ook terug te gaan naar de oorspronkelijke zeventien indicatoren. In diverse hoofdstukken in dit boek wordt dit gedaan voor de participatie (hoofdstukken 3, 4, 6, 7), het vertrouwen (hoofdstuk 8), en in specifieke hoofdstukken waarin bevolkingsgroepen met elkaar worden vergeleken (hoofdstukken 9, 13 en 14).

Tevens is nagegaan of er verschuivingen in de tijd optreden tussen de bevolkingsgroepen. Sommige groepen onderscheiden zich de laatste jaren minder op sociaal kapitaal, andere groepen drijven verder uit elkaar. Het sociaal kapitaal van de 45- tot 65-jarigen neemt bijvoorbeeld toe tussen 2012 en 2014 en nadert de scores van de jongere leeftijdsgroepen. Verder is het sociaal kapitaal van de middelbaar opgeleiden gedaald, waardoor de afstand ten opzichte van de hoger opgeleiden is toegenomen. De discrepanties tussen bevolkingsgroepen in het sociaal kapitaal in de periode 2012–2014 zijn echter in het algemeen, tussen de hoogste en de laagste groep, niet veel groter geworden. Daarmee worden eerdere resultaten op basis van afzonderlijke indicatoren over de periode 1997–2010 bevestigd (Schmeets en Te Riele, 2014).

3.

Sociale contacten:

kwantiteit en

kwaliteit

Auteur

Moniek Coumans

3.1 Inleiding

Dit hoofdstuk richt zich op de frequentie en de kwaliteit van sociale contacten in 2014. Ook wordt gekeken naar ontwikkelingen in de periode 2012 tot en met 2014. Het hebben en onderhouden van sociale contacten is een belangrijke indicator van sociale participatie en essentieel in het raamwerk van sociale samenhang (Te Riele en Roest, 2009; Coumans, 2010). Het staat buiten kijf dat sociale contacten de cohesie bevorderen en daarmee belangrijk zijn voor verschillende aspecten van de samenleving, zoals de veiligheid, de leefbaarheid en democratie (Putnam, 1995; Huygen en De Meere, 2008). Mensen hebben behoefte aan sociaal contact: ze willen graag deel uitmaken van een groep, ervaringen kunnen delen en kunnen aankloppen bij anderen voor hulp en steun. Als we iets voor anderen kunnen betekenen, maakt ons dat gelukkiger (Argyle, 2001; Demir, 2010; Mars en Schmeets, 2011). Het gaat daarbij niet alleen om hoe vaak mensen contact hebben met anderen, maar juist ook om de waarde die de contacten voor hen hebben. Mensen kunnen elkaar wel vaak zien, spreken of schrijven, maar niet elk contact is betekenisvol en diepgaand. In eerder onderzoek (Schmeets, 2010) werd eenzijdig ingegaan op de frequentie van sociale contacten. Achterliggende vraag was destijds of in tijden van toenemende individualisering, razendsnelle digitalisering en informatisering, sprake was van een afname van contact met onze medemens. Het antwoord daarop was een duidelijk 'nee': tussen 1997 en 2009 was er geen sprake van een afname, maar eerder een toename van het aantal mensen dat wekelijks contact had met vrienden of familie, terwijl het burenccontact stabiel was (Schmeets, 2010).

In dit hoofdstuk stellen we eerst de vraag naar de frequentie van contacten opnieuw, maar daarnaast gaan we in op de kwestie hoe die contacten ervaren worden. Uit eerder onderzoek bleek dat mensen die frequent contact hebben met bekenden, ook vaker hechte relaties hebben (Kloosterman en Van der Houwen, 2014). Blijkbaar zegt de frequentie van contact toch iets over de kwaliteit daarvan, maar het blijft de vraag of met de nog immer toenemende technologische mogelijkheden die sociale netwerken als WhatsApp, (chatten via) Facebook en Twitter bieden, de intensiteit en de kwaliteit van de contacten gelijke tred houden met de frequentie van de contacten. Is er misschien een verschraving van de kwaliteit van de contacten te ontwaren? Onderzocht wordt hoe de kwantiteit en kwaliteit van sociaal contact verschillen tussen bevolkingsgroepen. Bevinden de ouderen, niet-westerse allochtonen, laagopgeleiden, mensen met een laag inkomen en alleenstaanden zich nog steeds in de gevarenszone van eenzaamheid, sociale uitsluiting én verschraving van hun contacten?

Eerst wordt ingegaan op ontwikkelingen in de frequentie van sociale contacten tussen 2012 en 2014. De belangrijkste vraag is of de licht stijgende trend van 1997 tot 2009 in het hebben van frequent sociaal contact, die we vijf jaar geleden konden constateren, zich de laatste jaren heeft doorgezet. Tevens wordt de kwaliteit van het contact bekeken. Dan gaat het om de tevredenheid met het sociale leven, de ervaring van het sociale contact als oppervlakkig, en of er mensen in de omgeving zijn die je echt begrijpen. Vervolgens worden verschillen tussen bevolkingsgroepen in de frequentie van sociale contacten en de relatie tussen de kwaliteit en intensiteit van contacten besproken.

3.2 Ontwikkeling sociale contacten

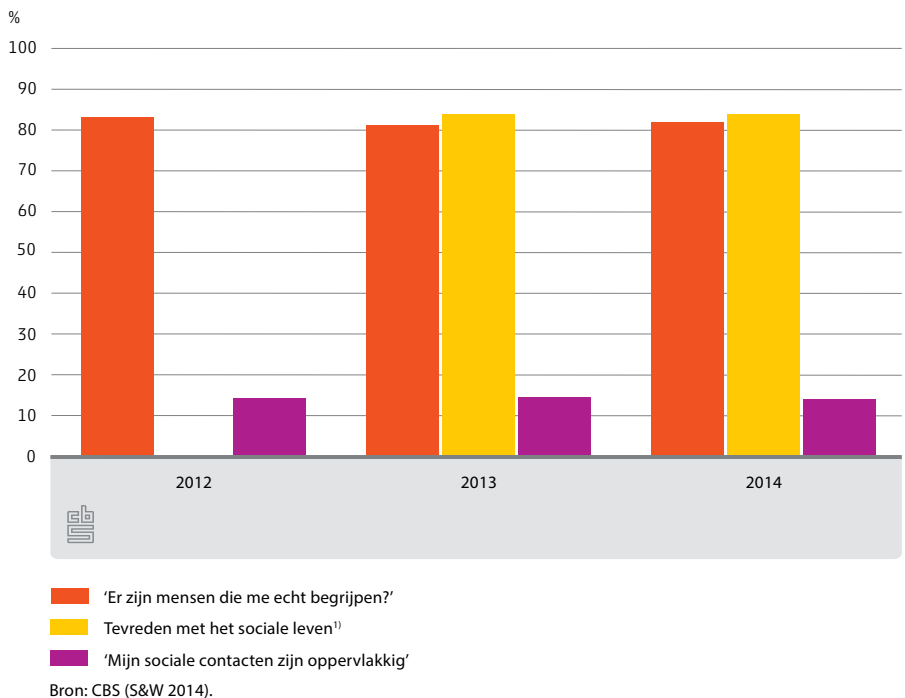
Zo'n drie op de tien personen hebben in 2014 dagelijks contact met familie en vrienden. Met de burens is dat minder frequent: 16 procent ziet of spreekt hun burens elke dag. In 2013 is het aandeel dat dagelijks contact heeft met vrienden en familie ten opzichte van 2012 heel licht gedaald. In 2014 is daar geen verandering in gekomen. Het aandeel dat dagelijks contact heeft met burens is tussen 2012 en 2013 niet gedaald, maar wel tussen 2013 en 2014. In 2012 en 2013 had nog 19 procent dagelijks burenscontact. Het aandeel dat zelden of nooit contact heeft met burens is met 12 procent hoger dan het aandeel dat nooit contact heeft met familie (2 procent) of vrienden (3 procent). Dat was ook zo in 2012.

In 2014 heeft 83 procent minstens een keer per week contact gehad met de familie. Met vrienden was dat 77 procent en met burens 62 procent. Ten opzichte van 2012 is de proportie die wekelijks hun familie contacteert niet veranderd, met vrienden is dit met 2 procentpunt afgenomen en met burens met 4 procentpunt. De gegevens over kwaliteit van het sociaal contact laten zien dat zowel het aandeel dat naar eigen zeggen louter oppervlakkige contacten heeft, als het aandeel dat tevreden is met de sociale contacten, sinds 2012 niet veranderd is. Dit lag - en ligt - op 14 procent en 84 procent. De proportie die zegt dat er mensen zijn die hen echt begrijpen, is tussen 2012 en 2013 met een fractie gedaald, maar blijft boven de 80 procent (figuur 3.2.2). Dit percentage is in 2014 niet veranderd. Daarnaast zegt slechts 3 procent dat er niemand is die hen echt begrijpt. Vier procent geeft aan ontevreden te zijn met de sociale contacten.

3.2.1 Contacten met familie, vrienden en buren, 2012-2014

3.2.2 Kwaliteit sociale contacten, 2012-2014

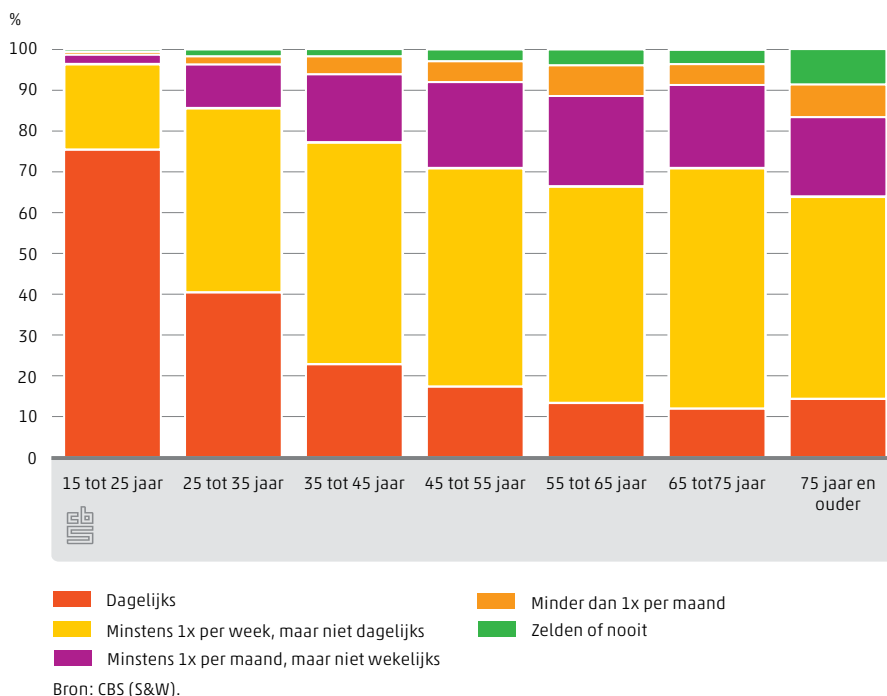

¹⁾ Tevredenheid met het sociale leven werd in 2012 niet gemeten.

3.3 Verschillen tussen bevolkingsgroepen in sociale contacten

Ruim een op de drie vrouwen en een op de vier mannen hebben dagelijks contact met hun familie. Er zijn geen sekseverschillen naar het dagelijkse contact met vrienden of buren. Vrouwen hebben ook vaker dan mannen minstens een wekelijks contact met familie, maar ook met vrienden, terwijl er geen verschil is in de (minstens) wekelijkse contactfrequentie met de buren.

3.3.1 Contactfrequentie met familie, vrienden en buren, 2014

Naar leeftijd verschillen de sociale contacten flink, vooral de contacten met vrienden. Drie kwart van de jongeren tussen 15 en 25 jaar heeft dagelijkse contact met vrienden. Van de 25- tot 35-jarigen heeft 40 procent elke dag contact, van de 65- tot 75-jarigen en de 75-plussers respectievelijk 12 procent en 14 procent. De jongeren gaan vaak nog bijna dagelijks naar school en ontmoeten daar hun vrienden. Het aandeel jongeren dat wekelijks contacten heeft, is aanmerkelijk kleiner dan van de oudere leeftijdsgroepen. Jongeren hebben minder

vaak zowel dagelijks als wekelijks contact met hun familie en buren dan ouderen. Een kwart van de 65-plussers heeft dagelijks contact met buren, en dat is tweemaal zo vaak als jongeren. Ook heeft ruim een op de vijf jongeren zelden of nooit contact met buren.

Ook herkomst differentieert duidelijk naar vrienden- en familiecontacten. Niet-westerse allochtonen hebben vaker dagelijks contact met familieleden (36 procent) en vrienden (40 procent) dan de beide andere herkomstsgroepen (27 procent). Het verschil in contact met vrienden wordt grotendeels verklaard door de lagere leeftijd van niet-westerse allochtonen. Nemen we het dagelijks contact als maatstaf, dan hebben de niet-westerse allochtonen niet meer, maar juist minder wekelijks contact met familie dan autochtonen. Er zijn geen verschillen naar herkomst in het dagelijkse contact met buren. Wel heeft bijna een op de vijf niet-westerse allochtonen zelden of nooit contact met hun buren.

De mate van verstedelijking van de woonomgeving zegt ook iets over het hebben van contact met anderen. De verwachting in dit hoofdstuk is dat de verstedelijking van de eigen woonbuurt sterker differentieert in de sociale contacten dan de verstedelijking van de hele gemeente.

De cijfers ondersteunen deze gedachte alleen voor dagelijks contact met vrienden: mensen die in een zeer sterk verstedelijkte buurt wonen hebben vaker dagelijks contact met vrienden dan degenen die in een minder verstedelijkte buurt wonen. Dit heeft grotendeels te maken met het hogere aandeel jongeren in de zeer sterk verstedelijkte buurten. Zij hebben vaker dan ouderen dagelijks contact met hun vrienden.

Ook hebben mensen die in een minder of niet-verstedelijkte buurt wonen vaker eenmaal per week (maar niet dagelijks) contact meer met vrienden, familie en buren, dan inwoners van meer stedelijke buurten. Bij familie en buren blijft dit zo, ook nadat rekening is gehouden met verschillen in leeftijd, opleiding en geslacht. Voor contact met vrienden hangt is het zo dat dit wederom grotendeels te maken heeft met het hogere aandeel jongeren in de zeer sterk verstedelijkte buurten; zij hebben minder vaak dan ouderen wekelijks contact met hun vrienden.

Lager opgeleiden en mensen in de laagste inkomensgroep hebben vaker dagelijks contact met vrienden, familie en buren dan hoogopgeleiden en mensen in de hoogste inkomensgroep. Het hogere aandeel dat dagelijks contact heeft met vrienden hangt samen met de lagere leeftijd van lager opgeleiden. Jongeren die hun hoogste opleidingsniveau vaak nog niet hebben bereikt, hebben immers veel meer contact met vrienden dan ouderen, die hun opleiding vaak al voltooid hebben. Het hogere aandeel dagelijks contact met familie van degenen met het laagste inkomen wordt verklaard door hun lagere opleidingsniveau.

3.3.2 Contact met vrienden, familie en buren naar bevolkingskenmerken, 2014

Frequentie contact met vrienden

	dagelijks	minstens 1x per week, niet dagelijks	minstens 1x per maand, maar niet wekelijks	minder dan 1x per maand	zelden of nooit
	%				
Totaal	29	48	16	5	3
Geslacht					
Man	29	45	17	5	3
Vrouw	28	50	15	3	2
Leeftijd					
15-24 jaar	75	21	2	1	1
25-34 jaar	40	45	11	2	2
35-44 jaar	23	54	17	4	2
45-54 jaar	17	54	21	5	3
55-64 jaar	13	53	22	8	4
65-74 jaar	12	59	20	5	4
75 jaar of ouder	14	50	20	8	9
Herkomst					
Autochtoon	27	49	16	4	3
Westers allochtoon	28	47	17	5	3
Niet-westers allochtoon	40	39	12	5	4
Positie in het huishouden					
Alleenstaande	33	47	12	4	5
Lid paar zonder kinderen	14	55	22	6	3
Lid paar met kinderen	20	52	20	5	3
Alleenstaande ouder	30	54	11	4	2
Thuiswonend kind	74	22	2	1	1
Overig	46	38	10	2	3
Stedelijkheid buurt					
Zeer sterk	37	44	12	4	3
Sterk	28	47	17	4	4
Matig	27	49	17	4	3
Weinig	25	50	16	4	3
Niet	24	50	18	6	2

Bron: CBS (S&W).

Frequentie contact met familie

Frequentie contact met buren

	minstens 1x per week, niet dagelijks	minstens 1x per maand, maar niet wekelijks	minder dan 1x per maand	zelden of nooit		minstens 1x per week, niet dagelijks	minstens 1x per maand, maar niet wekelijks	minder dan 1x per maand	zelden of nooit	
	29	54	12	3	2	16	45	19	8	12
	23	56	14	4	3	16	47	20	7	11
	35	53	9	2	1	17	44	19	8	12
	32	47	15	4	3	12	38	20	9	21
	36	53	9	2	1	13	38	25	9	15
	29	55	11	3	2	14	49	20	7	11
	26	57	12	4	2	14	49	21	8	7
	29	55	10	4	3	16	50	19	7	9
	27	55	12	3	3	24	48	15	6	8
	25	58	12	3	1	26	45	12	6	12
	29	56	11	3	2	16	46	20	9	10
	26	52	14	5	2	18	41	18	9	14
	36	45	11	5	3	17	42	15	8	18
	31	51	11	3	4	18	39	18	9	17
	26	58	12	3	1	17	48	19	7	9
	30	56	10	3	1	16	51	20	6	6
	38	49	6	3	3	17	43	21	5	14
	28	47	17	5	3	14	38	22	10	17
	30	52	13	2	2	13	31	17	12	27
	30	52	13	4	2	16	38	20	9	17
	28	53	12	4	3	17	46	19	7	12
	29	55	11	3	2	17	47	18	7	10
	29	57	11	2	1	15	49	21	6	9
	29	56	11	3	2	16	47	20	9	8

Tegelijkertijd heeft een relatief groot deel van de laagopgeleiden en mensen met een lager inkomen zelden of nooit contact. Zo heeft 8 procent van de laagopgeleiden nauwelijks contact met vrienden, tegen nog geen 1 procent van de hoogst opgeleiden. Bij familie gaat het om 4 procent en bijna 1 procent, en bij burens om 15 procent tegen 10 procent. Van de laagste inkomens heeft bijna 4 procent nauwelijks contact met vrienden, tegenover ongeveer anderhalf procent van de hoogste inkomens. Bij contact met familie is dit 4 procent en ruim 1 procent. Met burens heeft bijna een op de vijf procent van de lage inkomens zelden contact, tegenover ongeveer een tiende van de hoogste inkomensgroep. Dit relatief hoge aandeel zonder sociaal contact bij laagopgeleiden en degenen met de laagste inkomens, strookt niet met het hoge aandeel dat juist heel frequent contact heeft. Nadere analyses laten zien dat het aandeel dat minstens eenmaal per week burenscontact heeft, maar niet dagelijks, onder laagopgeleiden nog steeds hoog is. Minstens wekelijks contact met vrienden komt bij laagopgeleiden juist minder voor dan bij de hogere opleidingsniveaus.

3.3.3 Contact met vrienden, familie en burens naar opleiding inkomen en werk, 2014

Frequentie contact met vrienden

	dagelijks	minstens 1x per week, niet dagelijks	minstens 1x per maand, maar niet wekelijks	minder dan 1x per maand	zelden of nooit
Totaal	29	48	16	5	3
Opleiding					
Basisonderwijs	32	38	16	6	8
Vmbo	32	45	15	4	4
Mbo, havo, vwo	29	49	15	5	3
Hbo	27	51	18	3	1
Wo	22	52	20	5	1
Inkomen					
Eerste (laagste) kwartiel	36	43	13	4	4
Tweede kwartiel	27	47	16	5	5
Derde kwartiel	26	51	17	4	2
Vierde (hoogste) kwartiel	27	49	18	4	2
Werken¹⁾					
Werkzaam	30	48	16	4	2
Niet werkzaam	25	48	17	5	5

Bron: CBS (S&W).

¹⁾ De percentages bij de (wel/niet) werkzamen zijn gebaseerd op de 18- tot 65-jarigen.

De laagste inkomensgroep heeft minder vaak minstens wekelijks (maar niet dagelijks) contact met familie en vrienden dan hogere inkomens. Voor vriendencontact hangt dit samen met het hoge aandeel jongeren onder de lagere inkomens.

Het al dan niet hebben van werk zorgt niet voor verschillen in het dagelijkse contact met familie, maar wel in het contact met burens en vrienden. Met vrienden hebben werkenden meer dagelijks contact en met burens hebben meer niet-werkenden dagelijks contact.

Ook hebben niet-werkenden vaker minstens een keer per week burenscontact dan werkenden. Werkenden hebben weer vaker minstens wekelijks contact met vrienden dan niet-werkenden. Dit kan verklaard worden door het hogere aandeel ouderen onder de niet-werkenden. Als voor leeftijd gecorrigeerd wordt, valt het verschil tussen werkenden en niet-werkenden in de contacten weg.

Frequentie contact met familie

Frequentie contact met burens

	minstens 1x per week, maar niet dagelijks	minstens 1x per maand, maar niet wekelijks	minder dan 1x per maand	zelden of nooit		minstens 1x per week, maar niet dagelijks	minstens 1x per maand, maar niet wekelijks	minder dan 1x per maand	zelden of nooit	
	29	54	12	3	2	16	45	19	8	12
	34	48	10	5	4	26	41	13	5	15
	30	53	11	3	2	19	46	17	8	11
	31	54	10	3	2	16	46	19	7	12
	26	58	13	2	1	12	46	24	8	9
	20	60	16	3	1	9	43	26	12	10
	32	48	12	5	4	19	39	18	7	19
	32	54	11	2	2	19	46	17	6	12
	29	55	12	3	1	16	46	20	8	10
	26	58	12	3	1	13	48	22	9	9
	29	55	11	3	2	13	46	22	8	11
	29	54	12	3	3	21	44	16	7	13

De rol die iemand binnen het huishouden heeft, is ten slotte ook van belang voor de frequentie van de contacten. Echtparen hebben minder dagelijks contact met vrienden dan alleenstaanden, ongeacht of er kinderen thuis wonen. Paren hebben echter wel weer vaker wekelijks en maandelijks contact met vrienden vergeleken met alleenstaanden. Thuiswonende kinderen hebben aanmerkelijk meer contact, dagelijks en wekelijks, met vrienden dan anderen. Dit wordt grotendeels verklaard door hun leeftijd en de dagelijkse schoolgang. Als rekening gehouden wordt met de lagere leeftijd is er geen verschil meer tussen thuiswonende kinderen en alleenstaanden. Alleenstaande ouders hebben meer dagelijks contact met hun familie dan thuiswonende kinderen en echtparen. Paren en alleenstaanden met kinderen hebben vaker op zijn minst eenmaal per week contact met familie. Voor alleenstaande ouders wordt dit verklaard doordat alleenstaande ouders meestal vrouwen zijn, die meer contact hebben met familie dan mannen. Naar burenccontact zijn er nauwelijks verschillen in het hebben van dagelijks contact. Wekelijks burenccontact wordt meer door paren onderhouden dan door alleenstaanden en thuiswonende kinderen. Dat laatste hangt samen met hun lagere leeftijd; na correctie voor leeftijd valt dit verschil weg. Overigens blijken na correctie voor leeftijd, alleenstaande ouders meer dan alleenstaanden zonder kinderen wekelijks contact met hun burens te onderhouden.

3.4 Kwaliteit van de sociale contacten

Reeds in eerdere publicaties is opgemerkt dat het hebben van dagelijks contact met familie, vrienden of burens niet hoeft te betekenen dat deze contacten ook hecht zijn (Kloosterman en Van der Houwen, 2014). Het merendeel van de Nederlandse bevolking heeft hechte relaties: 84 procent is tevreden met het sociale leven, 82 procent zegt dat er mensen zijn die hen echt begrijpen en maar 14 procent geeft aan dat de contacten oppervlakkig zijn.

Het hebben van meer contact met vrienden, familie en burens hangt samen met het hebben van hechtere contacten. Bijna negen op de tien mensen die hun vrienden dagelijks zien, geven aan dat zij bekenden in de omgeving hebben die hen echt begrijpen, tegenover 55 procent van degenen die hun vrienden nauwelijks zien of spreken. Ook is van de mensen die dagelijks vriendencontact hebben 90 procent tevreden met het sociale leven, tegenover 50 procent van degenen die hun vrienden zelden of nooit zien. Toch is ruim twee derde van degenen die hun familie of burens nauwelijks zien, tevreden met hun sociale leven. Mensen die zelden of nooit contact hebben met hun familie of burens hebben dan toch een waardevol sociaal leven dankzij de contacten die zij hebben met vrienden. Met hun

vrienden gaan mensen veelal bewust hechte relaties aan, terwijl het bij familie en buren veel minder een kwestie van eigen keuze of voorkeur is.

Van degenen die hun vrienden dagelijks zien geeft ten slotte 7 procent aan dat hun contacten uitsluitend oppervlakkig zijn, bij de mensen die hun vrienden zelden of nooit zien is dit 66 procent. Van degenen die hun familie dagelijks zien, vindt 13 procent zijn of haar contacten oppervlakkig, en van degenen die hun buren dagelijks zien ligt dat percentage op 15. Vaker contact impliceert in veel gevallen dus ook minder oppervlakkig contact, vooral als het gaat om vrienden.

3.4.1a Kwaliteit van contacten naar frequentie contacten met familie, 2014

	Dagelijks	Minstens 1x per week, maar niet dagelijks	Minstens 1x per maand, maar niet wekelijks	Minder dan 1x per maand	Zelden of nooit
	%				
Tevredenheid sociale leven					
Wel tevreden	86	85	78	73	66
Niet tevreden, niet ontevreden	10	12	16	18	21
Ontevreden	3	4	6	9	13
'Mijn contacten zijn oppervlakkig'					
Ja	13	13	16	22	23
Soms	26	31	37	35	36
Nee	62	55	47	43	41
'Er zijn mensen die me begrijpen'					
Ja	86	84	81	76	74
Soms	12	14	17	21	17
Nee	3	2	2	3	8

Bron: CBS (S&W).

3.4.1b Kwaliteit van contacten naar frequentie contacten met vrienden, 2014

	Dagelijks	Minstens 1x per week, maar niet dagelijks	Minstens 1x per maand, maar niet wekelijks	Minder dan 1x per maand	Zelden of nooit
	%				
Tevredenheid sociale leven					
Wel tevreden	90	86	78	65	50
Niet tevreden, niet ontevreden	8	11	16	22	27
Ontevreden	2	3	6	13	24
'Mijn contacten zijn oppervlakkig'					
Ja	7	10	20	39	66
Soms	24	31	40	38	21
Nee	69	59	40	22	12

3.4.1b Kwaliteit van contacten naar frequentie contacten met vrienden, 2014 (slot)

	Dagelijks	Minstens 1x per week, maar niet dagelijks	Minstens 1x per maand, maar niet wekelijks	Minder dan 1x per maand	Zelden of nooit
	%				
'Er zijn mensen die me begrijpen'					
Ja	88	84	77	63	55
Soms	11	14	21	29	23
Nee	1	2	2	8	23

Bron: CBS (S&W).

3.4.1c Kwaliteit van contacten naar frequentie contacten met burens, 2014

	Dagelijks	Minstens 1x per week, maar niet dagelijks	Minstens 1x per maand, maar niet wekelijks	Minder dan 1x per maand	Zelden of nooit
	%				
Tevredenheid sociale leven					
Wel tevreden	88	87	84	78	70
Niet tevreden, niet ontevreden	9	11	12	18	19
Ontevreden	4	2	5	4	11
'Mijn contacten zijn oppervlakkig'					
Ja	15	12	12	17	21
Soms	24	30	34	34	35
Nee	61	59	54	49	44
'Er zijn mensen die me begrijpen'					
Ja	86	82	76	64	73
Soms	12	16	20	26	19
Nee	3	2	4	10	8

Bron: CBS (S&W).

3.5 Kwaliteit van sociale contacten naar achtergrondkenmerken

Het merendeel van de Nederlandse bevolking onderhoudt dus kwalitatief goede relaties, met vrienden, familie en burens. Desondanks zijn er, net als bij de frequentie van sociale contacten, verschillen naar achtergrondkenmerken.

Zo hebben meer vrouwen dan mannen mensen in hun omgeving die hen begrijpen. Mannen daarentegen vinden hun contacten vaker oppervlakkig. Mannen en vrouwen zijn wel ongeveer even tevreden met hun sociale leven. Jongeren beleven hun sociale contacten veel vaker als niet oppervlakkig als 75-plussers. Ook is het leven bij jongeren vaker naar tevredenheid dan bij ouderen. 35- tot 45-jarigen zijn het minst tevreden met hun sociale leven. Niet-westerse allochtonen hebben minder vaak mensen in hun omgeving die hen echt begrijpen en hebben vaker oppervlakkige contacten. Ook zijn zij minder vaak tevreden met hun sociale leven.

Ook opleidingsniveau en inkomen zijn van belang bij de kwaliteit van de relaties. Een laag opleidingsniveau en een laag inkomen gaan relatief vaak samen met het hebben van kwalitatief minder goede contacten. Dat is opmerkelijk aangezien een hoger aandeel mensen dat een dagelijks contact heeft gepaard gaat met een hogere kwaliteit van dat contact. Voor laagopgeleiden en mensen met een laag inkomen gaat dat dus niet op. Hun relaties zijn oppervlakkiger, ze hebben minder mensen in hun omgeving die hen echt begrijpen, en ze zijn over het algemeen minder tevreden met hun sociale leven. Dit hangt samen met het gegeven dat van de laagopgeleiden en lage inkomens tevens een relatief groot deel aangeeft dat ze nooit contact hebben met vrienden, familie en burens.

Niet-werkenden van 18 tot 65 jaar hebben wat minder vaak dan werkenden mensen in hun omgeving die hen echt begrijpen en vinden vooral vaker hun contacten oppervlakkig. Van de werkenden geeft ongeveer 10 procent aan dat de contacten oppervlakkig zijn, van de niet-werkenden 18 procent. Niet-werkenden zijn dan ook minder tevreden met hun sociale leven. Ten slotte hebben ook alleenstaanden naar hun eigen idee relatief minder hechte relaties.

3.6 Conclusie en discussie

In dit hoofdstuk is nagegaan hoe de sociale contacten met vrienden, familie en burens zich de laatste jaren ontwikkeld hebben. Daarbij is niet alleen gelet op de frequentie van het contact, maar ook op de ervaren kwaliteit daarvan. Het aandeel met een dagelijks contact is in de periode 2012–2014 licht gedaald. Hoewel er in de periode van 1997 tot 2009 geen aparte categorie voor dagelijks contact in de vragenlijst was opgenomen, zijn de recente percentages voor (minstens) wekelijks contact toch vergeleken met de eerdere cijfers. Gezien de maatschappelijke veranderingen, zoals toegenomen individualisering, informatisering en digitalisering, waarvan toch enige effecten verwacht werden op de contactfrequentie, lijkt het beeld sinds 1997 redelijk stabiel. Er zijn weliswaar

over de tijd enige fluctuaties, maar van een drastische afname is geen sprake. Zo ging het in 1997 om 82 procent dat minstens elke week familie contacteerde, in 2009 was dit 86 procent en in 2014 weer 83 procent. Voor het percentage met wekelijks contact met vrienden geldt een vergelijkbaar beeld; in 1997 ging het om 77 procent, in 2009 was dit aandeel 80 procent en in 2014 is het ook weer 77 procent. Het aandeel dat op zijn minst elke week contact had met burens was in 2009 66 procent en in 2014 62 procent.

In 2012 is een nieuwe manier van dataverzameling geïntroduceerd, waarbij een mix is toegepast van eerst internet, en vervolgens telefonisch of met een interviewer bij de respondenten thuis. Daaraan voorafgaande is onderzoek gedaan naar de mogelijke effecten daarvan op de cijfers in 2010, waarbij de traditionele manier met interviewers bij de mensen thuis is vergeleken met de nieuwe methode. Aannemelijk is dat door de nieuwe manier de sociale contacten voor zowel familie, vrienden en burens daalt met 2 procentpunten. Dit zou betekenen dat er tussen 2009 en 2014 nauwelijks een verschuiving heeft plaatsgevonden. Een bijstelling van de cijfers van 2009 met 2 procentpunten betekent dat de percentages voor familie (84 en 83), vrienden (78 en 77), en burens (64 en 62) vrijwel gelijk zijn gebleven.

Ook zijn de cijfers van de geselecteerde bevolkingsgroepen in 2014 vrijwel niet veranderd ten opzichte van 2012. Vooral jongeren, laagopgeleiden en mensen met een laag inkomen hebben het vaakst dagelijks contact. Tegelijkertijd is het aandeel dat nauwelijks bekenden ziet onder deze groepen relatief hoog.

Net als in 2012 hebben de hogere leeftijdscategorieën, autochtonen, westerse allochtonen, hoogopgeleiden en mensen met een hoog inkomen relatief vaak wekelijks contact. Alleen het wekelijkse burenscontact is niet hoger voor de hoogst opgeleiden. Het hogere wekelijkse contact met vrienden voor degenen met de hoogste inkomen wordt verklaard door de leeftijd. Een hoger inkomen betekent vaak dat men ouder is en juist ouderen hebben relatief vaak wekelijks vriendencontact.

De ervaren kwaliteit van de relaties hangt samen met het hebben van meer frequent contact; meer contact betekent in zijn algemeenheid ook dat men de relaties als hecht beoordeelt. Vooral bij jongeren, die veel vaker dagelijks contact hebben met vrienden is dit zo. Dit geldt echter niet voor mannen, niet-westerse allochtonen, laagopgeleiden, mensen met een laag inkomen en alleenstaanden. Zij hebben dus wél naar verhouding vaak dagelijks contact, maar beoordelen de kwaliteit van hun relaties vaker als oppervlakkiger, hebben minder vaak mensen in hun omgeving die hen echt begrijpen en zijn over het algemeen minder tevreden met hun sociale leven.

Bij laagopgeleiden en degenen met een laag inkomen kan dat voor een deel verklaard worden door het relatief hoge aandeel dat tegelijkertijd zelden of nooit contact heeft met vrienden of bekenden.

Een ander deel van de verklaring van het samengaan van een hoge proportie met dagelijks contact met een lagere kwaliteit van het sociale leven, kan mogelijk liggen in het gegeven dat te weinig contact niet goed is voor het sociale leven, maar te veel ook weer niet. Dat kan betekenen dat het sociale netwerk beperkt is tot bepaalde mensen, die men vaak ziet, terwijl er voor andere mensen geen ruimte meer is. Mogelijk heeft dit ook gevolgen voor andere activiteiten die de deelname en integratie in de maatschappij bevorderen, zoals vrijwilligerswerk, informele hulp en deelname aan het verenigingsleven.

4.

Informele hulp

Auteur

Judit Arends

4.1 Inleiding

In de moderne participatiesamenleving is het geven van hulp een belangrijke indicator van 'het meedoen' in de samenleving. Mensen geven op deze manier invulling aan hun sociale contacten en bouwen aan sociale netwerken.

Dergelijke netwerken zorgen ervoor dat mensen bij elkaar terecht kunnen voor informele hulp en steun.

Informele hulp kan zowel op het instrumentele als op het persoonlijke vlak geboden en gekregen worden. Instrumentele hulp betreft praktische hulp verlenen aan familie, vrienden of bekenden en bij persoonlijke hulp gaat het om praten over persoonlijke zaken, luisteren en raad geven. In hoofdstuk 16 wordt ingegaan op het ontvangen van informele hulp. Daaruit blijkt dat bijna iedereen van de volwassen Nederlandse bevolking familie, vrienden of andere bekenden heeft bij wie zij terecht kunnen voor praktische, persoonlijke en financiële hulp. Ouderen en laagopgeleiden kunnen echter minder vaak een beroep doen op hun sociale netwerk en hebben gemiddeld genomen minder groepen waar zij terecht kunnen voor informele hulp dan jongeren en hoger opgeleiden.

In dit hoofdstuk staat het geven van informele hulp centraal. Informele hulp wordt hier in brede zin onderzocht. Het betreft allerlei soorten hulp, zoals het doen van kleine reparaties, het invullen van een formulier, luisteren en raad geven. Het betreft uitsluitend hulp die verleend wordt aan mensen buiten het eigen huishouden.

Van belang is het onderscheid tussen informele hulp en vrijwilligerswerk.

Vrijwilligerswerk wordt in enig georganiseerd verband onverplicht en onbetaald verricht ten behoeve van anderen of de samenleving. Vrijwilligerswerk is het onderwerp van hoofdstuk 6. Informele hulp is onverplicht en onbetaald werk dat in ongeorganiseerd verband gegeven wordt, zonder tussenkomst van een organisatie (Van den Berg, Van Houwelingen en De Hart, 2011). Mantelzorg en informele hulp worden vaak door elkaar gebruikt. Er is echter een verschil tussen de twee begrippen. Mantelzorg is een bijzondere vorm van informele hulp, waarbij het gaat om het geven van langdurige, onbetaalde zorg aan chronische zieke, gehandicapte of hulpbehoevende partner, ouder, kind of ander familielid, vriend of kennis (De Boer en De Klerk, 2013). Mantelzorgers zijn geen professionele zorgverleners, maar geven zorg omdat zij een persoonlijk band hebben met degenen voor wie zij zorgen.

Om meer zicht te krijgen op het verlenen van informele hulp wordt in dit hoofdstuk bekeken hoeveel mensen informele hulp verlenen en hoe dit verschilt tussen bevolkingsgroepen. Er is gebruik gemaakt van gegevens uit het onderzoek Sociale samenhang en Welzijn 2014 waarin informele hulp gemeten is met een vraag 'Heeft u in de afgelopen 4 weken buiten organisaties om onbetaalde hulp

gegeven aan anderen buiten uw eigen huishouden, zoals zieken, buren, familie, vrienden en bekenden?’ In totaal zijn gegevens beschikbaar van 7 627 personen van 15 jaar en ouder.

4.2 Wie geeft informele hulp?

In 2014 heeft 34 procent van de Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder in de vier weken voorafgaand aan de enquête onbetaalde hulp gegeven aan zieken, buren, familie, vrienden en bekenden. In 2013 was dat ook 34 procent, in 2012 33 procent.

Bevolkingsgroepen verschillen in de mate waarin zij informele hulp verlenen. Deze verschillen zijn eerst onderzocht met behulp van bivariate analyses. Vervolgens is nagegaan of de waargenomen verschillen blijven bestaan na controle voor verschillen tussen bevolkingsgroepen in termen van geslacht, leeftijdsverdeling en opleidingsniveau.

Geslacht, leeftijd en opleidingsniveau

Geslacht, leeftijd en opleidingsniveau spelen een belangrijke rol bij het geven van informele hulp. Het percentage vrouwen dat informele hulp heeft gegeven, is hoger (38 procent) dan het percentage mannen (29 procent). Dit verschil verandert niet wanneer mannen en vrouwen niet zouden verschillen in leeftijd en opleidingsniveau.

Het aandeel informele hulpverleners is het hoogst onder 45- tot 65-jarigen.

De proportie neemt geleidelijk toe tot 65 jaar en neemt daarna weer af.

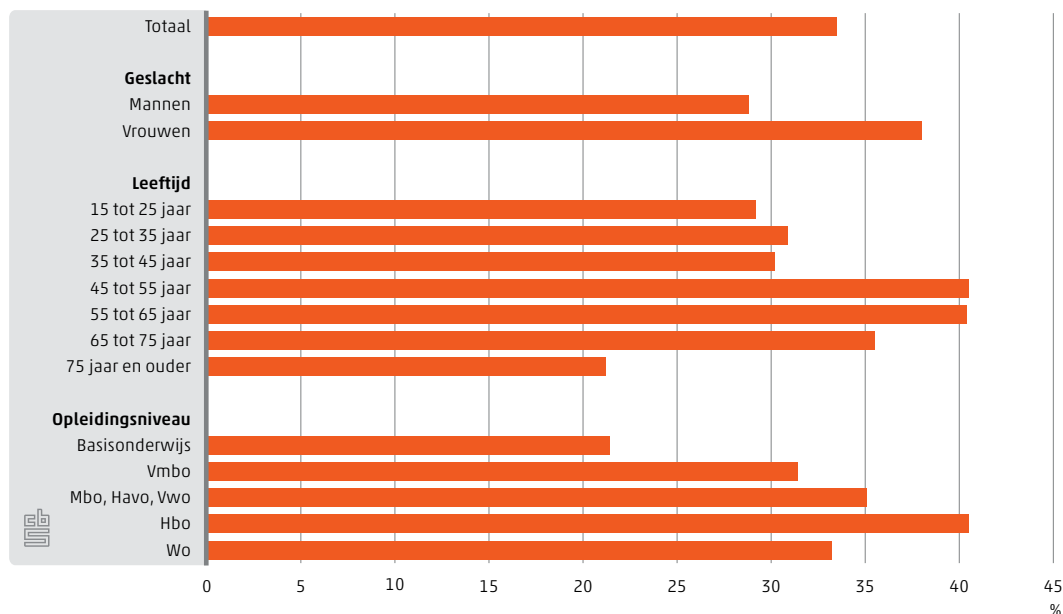
Dat blijft nagenoeg gelijk indien de leeftijdsgroepen niet zouden verschillen in opleidingsniveau en sekseverdeling. Slechts een vijfde van de 75-plussers heeft onbetaald hulp gegeven aan zieken, buren, familie, vrienden en bekenden.

In hoofdstuk 16 zien we dat deze groep mensen doorgaans minder vaak in hun omgeving terecht kunnen voor informele hulp en steun. Ook hebben ze minder sociale contacten, zoals in hoofdstuk 3 te lezen is.

Mensen met een afgeronde hbo-opleiding geven het vaakst informele hulp (41 procent), terwijl mensen met basisonderwijs beduidend minder vaak informele hulp verlenen (21 procent). Het aandeel dat informele hulp geeft, neemt geleidelijk toe tot het hbo-opleidingsniveau. Het is opvallend dat het aandeel mensen met een universitaire opleiding dat informele hulp geeft lager is dan van mensen

met een hbo-opleiding. Deze relatie blijft bestaan en verandert nauwelijks wanneer gecontroleerd wordt voor leeftijd en geslacht.

4.2.1 Informele hulp naar bevolkingskenmerken, 2014

De patronen en verdeling zijn vergelijkbaar in 2012 en 2013. Toen gaven ook vrouwen, mensen met een hbo-opleiding en ouderen meer informele hulp dan mannen, niet hbo'ers en jongeren.

Relaties met andere bevolkingskenmerken

Ook andere kenmerken spelen een rol bij het geven van informele hulp. Een derde van de autochtonen en westerse allochtonen geeft informele hulp, en 26 procent van de niet-westerse allochtonen. Kerkelijken en mensen die zichzelf niet tot een kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering rekenen verschillen niet in de mate waarin zij informele hulp verlenen. Onder de kerkelijken is er wel een verschil: aanhangers van de Protestant Kerk Nederland (PKN) en gereformeerden geven het vaakst informele hulp en aanhangers van de islam het minst vaak. De verschillen tussen herkomstgroepen en kerkelijke gezindte blijven bestaan en veranderen nauwelijks na correctie voor leeftijd, opleidingsniveau en geslacht.

De relatie tussen hulp geven en burgerlijke staat, inkomen en het hebben van een betaalde baan wordt in belangrijke mate verklaard door andere variabelen, zoals leeftijd en opleidingsniveau. Zo verdwijnt de relatie tussen burgerlijke staat en het geven van informele hulp als er gecontroleerd wordt voor leeftijd. Dat verweduwen minder vaak informele hulp verlenen dan gehuwde personen komt doordat verweduwen relatief oud zijn (57 procent is 75-plusser) en ouderen geven minder vaak informele hulp. Ook wordt het verschil in het geven van informele hulp tussen mensen met een hoog en laag inkomen veroorzaakt doordat de inkomensgroepen verschillen in opleidingsniveau en leeftijd. Het verschil tussen hulp bieden en het al dan niet hebben van een betaalde baan is klein: 34 procent van de werkenden en 32 procent van de niet-werkenden geeft hulp. Dat minieme verschil verdwijnt bovendien wanneer rekening gehouden wordt met onder andere leeftijd.

Een duidelijker relatie is er met stedelijkheid van de woongemeente. In de zeer sterk stedelijke gebieden verleent 29 procent van de mensen informele hulp tegen 38 procent in de matig-stedelijke gebieden. In weinig- of niet-stedelijke woongemeenten geeft 34 procent onbetaalde hulp. Deze verschillen blijven nagenoeg ongewijzigd indien de woongebieden zich niet zouden onderscheiden in de man/vrouwverhouding, leeftijdsverdeling, opleidingsniveau en herkomstgroepen.

4.2.2 Informele hulp naar bevolkingskenmerken, 2014

	%
Totaal	34
Geslacht	
Mannen	29
Vrouwen	38
Leeftijd	
15-25 jaar	29
25-35 jaar	31
35-45 jaar	30
45-55 jaar	41
55-65 jaar	40
65-75 jaar	36
75 jaar en ouder	21
Opleidingsniveau	
Basisonderwijs	21
Vmbo	31
Mbo, Havo, Vwo	35
Hbo	41
Wo	33

4.2.2 Informele hulp naar bevolkingskenmerken, 2014 (slot)

	%
Herkomst	
Autochtoon	35
Westers allochtoon	33
Niet westers allochtoon	26
Burgerlijke staat	
Gehuwd	36
Gescheiden	34
Verweduwd	29
Nooit gehuwd geweest	31
Kerkelijke gezindte	
Geen denominatie	33
Rooms-Katholiek	35
Nederlands Hervormd	33
Gereformeerd	38
PKN	39
Islam	28
Anders	32
Huishoudensinkomen	
Eerste (laagste) kwartiel	29
Tweede kwartiel	33
Derde kwartiel	34
Vierde (hoogste) kwartiel	37
Betaald werk	
Betaald werk	34
Geen betaald werk	32
Stedelijkheid woongemeente	
Zeer sterk stedelijk	29
Sterk stedelijk	33
Matig stedelijk	38
Weinig stedelijk	34
Niet stedelijk	34

Bron: CBS (S&W 2014).

Sociale contacten spelen ook een rol als het om informele hulp gaat. Mensen die minstens één keer per week tot dagelijks contact hebben met familie, vrienden en buren geven vaker informele hulp dan mensen die zelden een dergelijk contact hebben. Mensen die informele hulp verlenen kunnen over het algemeen bij meer groepen terecht als zij zelf praktische, persoonlijke en financiële hulp nodig hebben, dan mensen die geen informele hulp geven. Mensen die minstens één keer per jaar als vrijwilliger actief zijn voor een organisatie of vereniging

verlenen ook vaker informele hulp aan anderen dan mensen die dit niet doen. In het bijzonder zijn informele hulpverleners vaker actief als vrijwilliger op het gebied van verzorging, voor de kerk, moskee of levensbeschouwelijke organisaties en voor de buurt dan mensen die het niet doen.

4.3 Conclusie

In de huidige participatiesamenleving wordt grote waarde gehecht aan verantwoordelijkheid en betrokkenheid van burgers. Het geven van onbetaalde hulp in ongeorganiseerd verband is een belangrijke indicator van deze betrokkenheid. In de afgelopen drie jaar is er geen verandering in het aandeel mensen van 15 jaar en ouder dat in de vier weken voorafgaand aan de enquête onbetaalde hulp heeft gegeven aan anderen buiten het eigen huishouden, zoals zieken, burens, familie, vrienden en bekenden. Een derde van de bevolking geeft dergelijke hulp. Gezien de huidige decentralisatie van zorgtaken en het beroep op burgers om meer onbetaalde hulp te verlenen, is niet uit te sluiten dat het aandeel mensen dat onbetaalde hulp en zorg verleent zal toenemen, met name voor mantelzorg. Er zijn talrijke verschillen tussen bevolkingsgroepen in de mate waarin ze zich inzetten als informele hulpverlener. Vooral vrouwen, 45- tot 65-jarigen en mensen met een afgeronde mbo- of hbo-opleiding bieden informele hulp aan anderen. Verschillen in inkomen, betaald werk en burgerlijke staat kunnen de patronen in het geven van hulp niet goed verklaren. Leeftijd en opleiding zijn het meest onderscheidend, maar ook de stedelijkheid van het woongebied is relevant. De meeste informele hulpverleners treffen we aan in de matig-stedelijke gebieden, de minste in de grote steden. De correctie voor de samenstelling van de bevolking doet daar weinig aan af. Dit duidt erop dat de mate van stedelijkheid een eigen dynamiek heeft op basis waarvan mensen zich bereid tonen om zich voor anderen buiten de bestaande organisatorische kaders in te zetten.

5.

Lidmaatschap

en deelname

verenigingen

Auteur

Moniek Coumans

5.1 Inleiding

Deelnemen aan verenigingen een belangrijk onderdeel van sociale samenhang (Putnam, 2000; Van der Houwen, 2010; Kloosterman en Coumans, 2014).

Een bloeiend verenigingsleven wijst op het bestaan van hechte banden waardoor hulp en steun kunnen worden uitgewisseld. Door actief te zijn in verenigingen komen mensen in contact met anderen. Daarbij gaat het niet alleen om mensen van de eigen groep, maar ook om mensen van andere bevolkingsgroepen. Daardoor groeit het vertrouwen en de tolerantie voor andere mensen. Lid zijn van een vereniging levert vaak ook materiële of sociale voordelen op in de vorm van diensten of gezelligheid (Bekkers en De Graaf, 2002). Dit is vooral zo bij sportverenigingen, belangenorganisaties of vakbonden. Er zijn aan de andere kant ook verenigingen waar deze individuele voordelen niet of nauwelijks een rol spelen, maar juist voor iedereen van waarde zijn, zoals natuur- en milieuorganisaties.

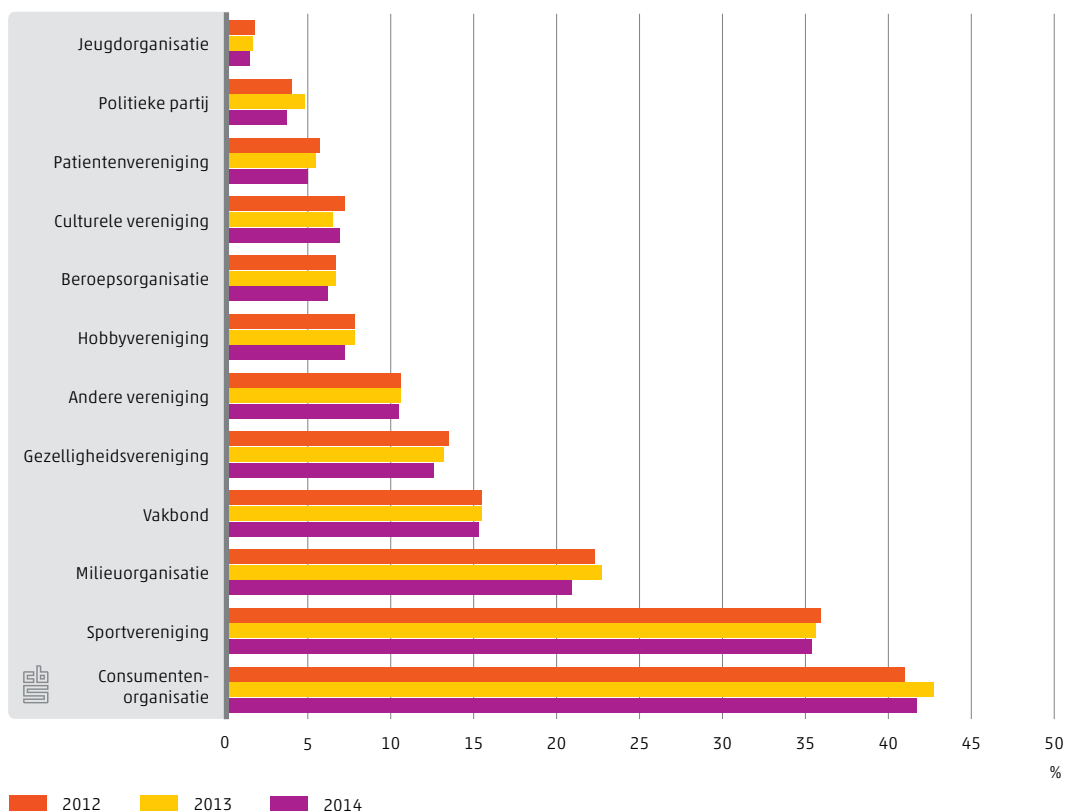
In dit hoofdstuk wordt nagegaan hoeveel mensen in Nederland in 2014 lid zijn van verenigingen, en welke bevolkingsgroepen zich hierin onderscheiden. Uit onderzoek is bekend dat diverse bevolkingskenmerken van belang zijn voor het lidmaatschap van verenigingen. Mannen, hoogopgeleiden, jongeren en 65-plussers, gereformeerden, autochtonen, niet-stedelingen plattelandsbewoners en werkenden zijn relatief vaak lid van verenigingen (Kloosterman en Coumans, 2014).

Niet alle verenigingen bieden in gelijke mate de mogelijkheid tot het opbouwen van waarden als wederkerigheid, vertrouwen en tolerantie. Bij een lidmaatschap van een consumentenorganisatie als de ANWB ligt dit bijvoorbeeld anders dan bij een sportclub of een vakbond. Bij verenigingen die deze mogelijkheid wel hebben, is het belangrijk om niet alleen lid te zijn van een vereniging. Door actief mee te doen, kunnen sterke banden tussen de leden ontstaan. Daarom zal in dit onderzoek tevens worden nagegaan in hoeverre mensen daadwerkelijk actief deelnemen aan activiteiten van verenigingen, en welke bevolkingsgroepen zich hierbij onderscheiden.

5.2 Lidmaatschap van verenigingen en organisaties

In 2014 is 77 procent van de Nederlandse bevolking van 15 jaar of ouder lid van een vereniging. Ruim een derde is lid van één vereniging, iets minder dan een derde van twee verenigingen, bijna een vijfde van drie verenigingen, iets minder dan een tiende van vier verenigingen en bijna 5 procent van vijf of meer verenigingen. Consumentenorganisaties als de ANWB, de Consumentenbond of de Vereniging Eigen Huis, zijn het populairst (figuur 5.2.1). Ruim vier op de tien personen zijn lid van een dergelijke organisatie. Ook is ruim een derde lid van een sportvereniging. Jeugd- of jongerenorganisaties, zoals de scouting, en politieke partijen hebben de minste leden (2 en 4 procent). Ten opzichte van 2013 is het aandeel dat lid is van milieuorganisaties en politieke organisaties met een fractie afgenomen.

5.2.1 Lidmaatschap van verenigingen en organisaties van personen van 15 jaar of ouder, 2014

Bron: CBS (S&W).

5.2.2 Lidmaatschap naar achtergrondkenmerken, 2014

	Lid van minstens één vereniging	Politieke partij	Werkgevers- organisatie	Vakbond	Consumenten- organisatie
Totaal	77	4	6	15	42
Geslacht					
Man	81	5	7	19	44
Vrouw	73	3	6	12	39
Leeftijd					
15-24 jaar	68	1	2	5	7
25-34 jaar	74	2	6	10	37
35-44 jaar	80	3	9	16	50
45-54 jaar	81	3	9	21	52
55-64 jaar	81	6	8	25	54
65-74 jaar	80	6	3	16	51
75 jaar of ouder	75	6	2	11	38
Positie in het huishouden					
Alleenstaande	72	4	4	14	32
Lid paar zonder kinderen	82	5	6	18	53
Lid paar met kinderen	82	4	10	19	54
Alleenstaande ouder	69	3	7	17	38
Thuiswonend kind	67	1	2	5	8
Overig	72	0	3	7	13
Stedelijkheid buurt					
Zeer sterk	73	3	7	14	36
Sterk	76	3	5	16	43
Matig	78	4	7	15	45
Weinig	80	4	6	16	44
Niet	81	5	8	17	41
Religie					
Geen kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering	78	3	7	16	43
Rooms-Katholiek	79	3	6	15	41
Nederlands Hervormd	79	4	4	15	44
Gereformeerde kerken	77	12	6	17	42
Protestantse Kerk Nederland	87	10	8	18	49
Islam	51	1	1	9	22
Andere kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering	69	8	6	14	40
Kerkelijke gezindte					
Wel gelovig	78	3	7	16	43
Niet gelovig	76	5	6	15	40

Bron: CBS (S&W).

Patiënten- vereniging	Milieu- organisatie	Sport- vereniging	Culturele vereniging	Hobby- vereniging	Jeugd- organisatie	Gezelligheids- vereniging	Andere vereniging
5	21	35	7	7	2	13	11
4	19	39	6	9	2	13	10
6	23	32	8	6	1	12	11
1	6	48	5	2	5	15	8
2	13	40	4	5	2	13	6
4	22	38	5	4	1	15	7
6	25	37	8	7	1	12	9
8	29	29	8	10	1	13	13
9	27	30	10	13	1	9	16
8	25	18	9	12	0	11	20
5	19	29	7	8	1	13	13
7	27	33	9	11	1	13	13
5	23	39	6	6	1	13	8
4	19	25	7	3	1	11	10
1	5	49	5	3	5	9	7
4	14	36	3	3	2	22	8
4	22	31	5	5	2	12	9
5	21	34	5	8	1	10	10
6	20	39	6	7	1	12	9
6	22	38	9	7	1	14	12
5	20	37	11	9	2	17	15
4	23	38	5	7	1	11	9
5	18	38	9	9	2	19	12
7	21	32	11	9	1	12	13
7	17	29	11	6	3	11	12
9	26	36	13	9	4	15	15
1	2	24	2	3	1	3	5
9	22	24	6	7	1	6	14
4	23	38	5	7	1	11	9
6	18	34	9	8	2	14	12

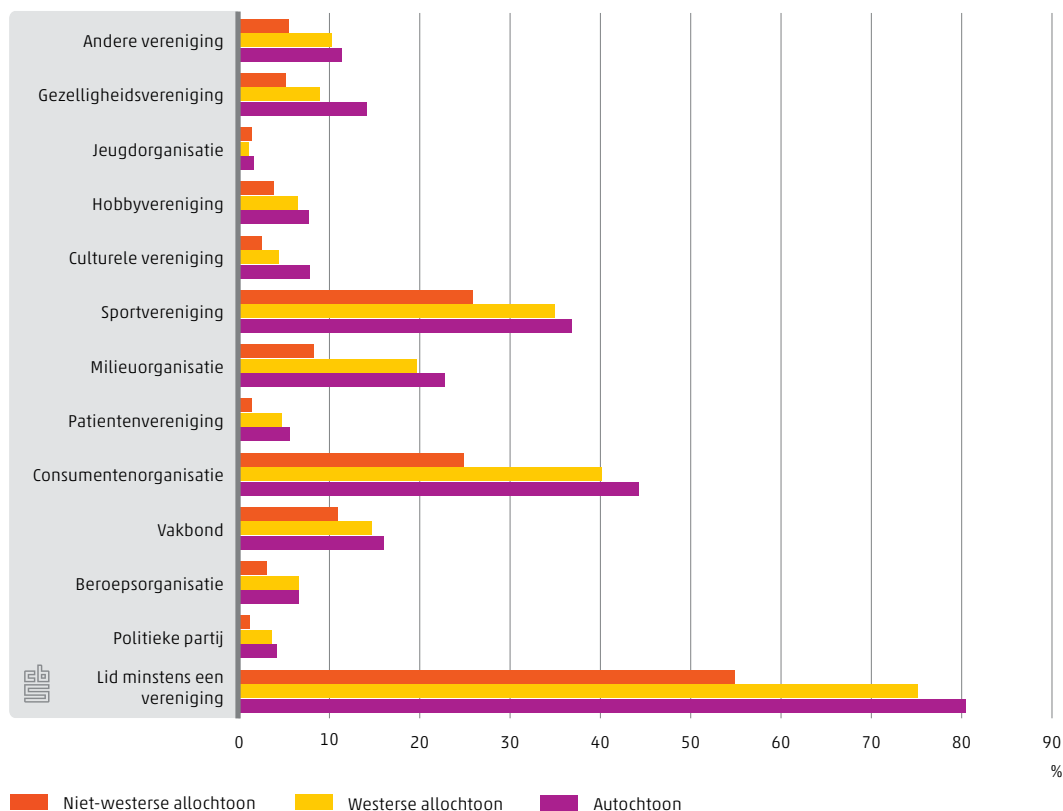
Wie zijn lid van verenigingen en organisaties? Mannen zijn, net als in 2013, over het algemeen vaker lid van een vereniging dan vrouwen. Van de mannen is 81 procent lid van minstens een vereniging en van de vrouwen 73 procent. Vooral in politieke organisaties, vakbonden en hobbyverenigingen zijn mannen oververtegenwoordigd in het ledenbestand. Bij patiëntenverenigingen, milieu-organisaties en culturele verenigingen zijn juist meer vrouwen aangesloten. Er is geen verschil tussen mannen en vrouwen in lidmaatschap van werkgevers-organisaties en gezelligheidsverenigingen. In tegenstelling tot 2013 zijn in 2014 mannen wel wat vaker lid van jeugdorganisaties.

Er zijn ook duidelijke verschillen tussen leeftijdsgroepen. De allerjongsten, de 25- tot 35-jarigen en de alleroudsten (de 75-plussers) zijn het minst vaak lid van op zijn minst één vereniging. Als zij ergens lid van zijn hebben ze specifieke voorkeuren. Ouderen zijn naar verhouding vaak aangesloten bij politieke partijen en hobbyverenigingen en jongeren van sportverenigingen en jeugd- of jongerenorganisaties. Bijna de helft van de 15- tot 25-jarigen is lid van een sportvereniging. Dat aandeel neemt af tot minder dan een vijfde onder de 75-plussers. Werkgeversverenigingen en vakbonden zijn vooral populair bij mensen van 35 tot 65 jaar. Dit wordt deels verklaard doordat zij doorgaans actief zijn op de arbeidsmarkt.

Zowel westerse allochtonen als niet-westerse allochtonen zijn minder vaak lid van minstens één vereniging dan autochtonen. Er is ook nog een aanmerkelijk verschil tussen allochtonen onderling: van de westerse allochtonen neemt 75 procent deel aan minstens een van de verenigingen, tegen 54 procent van de niet-westerse allochtonen. Niet-westerse allochtonen zijn van een aantal verenigingen en organisaties minder vaak lid dan autochtonen en westerse allochtonen. Het relatieve verschil is het grootst bij patiëntenverenigingen, maar ook van consumentenverenigingen zijn niet-westerse allochtonen (25 procent) aanmerkelijk minder vaak lid dan autochtonen (44 procent). Het verschil tussen niet-westerse allochtonen en autochtonen bij lidmaatschap van vakbonden, werkgeversorganisaties en politieke organisaties wordt overigens verklaard door de lagere leeftijd van niet-westerse allochtonen. Anders dan in 2013 zijn westerse allochtonen in 2014 minder vaak lid van gezelligheidsverenigingen, culturele verenigingen, milieuverenigingen en patiëntenverenigingen dan autochtonen.

Lidmaatschap van op zijn minst een vereniging neemt toe met het opleidingsniveau. Van de mensen met alleen basisonderwijs is 60 procent lid van een vereniging, van de mensen met een hbo- of wo-opleiding ligt dit rond 90 procent. De opleidingsgroepen zijn evenwichtig verdeeld over hobbyverenigingen en jeugdverenigingen. Hoger opgeleiden zijn, vergeleken met degenen die alleen basisonderwijs hebben gevolgd, vaker lid van culturele verenigingen, werkgeversverenigingen, middenstandsorganisaties of beroepsverenigingen. Van de laagopgeleiden is 2 procent bij een werkgeversvereniging aangesloten, tegen 5 procent van degenen met een mbo, havo of vwo-opleiding, 11 procent van de mensen met een hbo-diploma en 18 procent van de universitair geschoolden. Ook de lidmaatschappen van sportverenigingen en milieuverenigingen, vakbonden, gezelligheids- en 'andere' verenigingen zijn bij alle opleidingsniveaus hoger dan bij de laagst opgeleiden. Lidmaatschap van politieke organisaties is alleen hoger bij de twee hoogste opleidingsniveaus ten opzichte van het laagste opleidingsniveau.

5.2.3 Lidmaatschap verenigingen en organisaties naar herkomst, 2014

Bron: CBS (S&W).

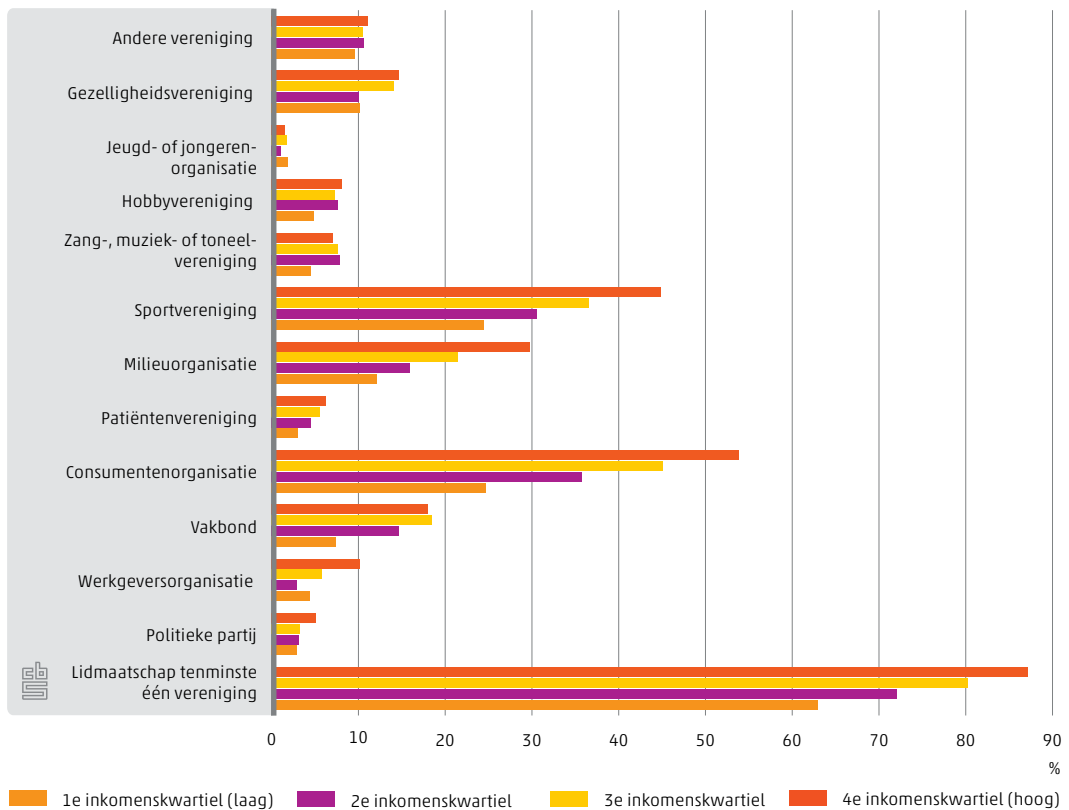
5.2.4 Lidmaatschap naar opleiding en werk, 2014

	Opleiding				Uren werk				
	basis- onderwijs	vmbo	mbo, havo, vwo	hbo	wo	werkt niet	tot 12 uur	12 tot 30 uur	30 uur of meer
Lid minstens één vereniging	60	72	80	90	92	68	78	81	84
Politieke partij	2	3	3	6	8	4	4	2	4
Werkgeversorganisatie	2	2	5	11	18	2	3	8	11
Vakbond	12	13	18	20	15	11	7	18	21
Consumentenorganisatie	24	31	44	59	62	35	24	44	51
Patiëntenvereniging	4	5	6	6	6	7	5	6	3
Milieuorganisatie	10	14	19	35	41	19	14	24	23
Sportvereniging	23	32	36	44	48	25	44	39	42
Culturele vereniging	4	9	7	8	9	7	8	9	5
Hobbyvereniging	7	6	8	9	7	9	5	4	6
Jeugdorganisatie	2	2	2	1	1	1	6	2	1
Gezelligheidsvereniging	6	9	14	17	16	8	19	16	15
Andere vereniging	9	11	10	11	14	13	10	8	9

Bron: CBS (S&W).

Conform de verwachting zijn mensen met betaald werk vaker lid van werkgerelateerde verenigingen, zoals werkgeversverenigingen en vakbonden dan degenen die niet actief zijn op de arbeidsmarkt. Van de mensen die 30 uur of meer werken, is 21 procent aangesloten bij een vakbond, 11 procent is lid van een beroepsorganisatie. Van de niet-werkenden gaat het om 11 en nog geen 2 procent. Het relatief hoge aandeel vakbondsleden onder de niet-werkenden hangt wellicht samen met het hogere aandeel gepensioneerden in deze groep. Zij hebben mogelijk na hun pensionering hun vakbondslidmaatschap niet opgezegd. Ook bij de andere verenigingen zijn er veel leden die 12 uur of meer per week werken. Mensen die minder dan 12 uur werken zijn juist relatief vaak lid van een sportclub en degenen zonder betaald werk zijn relatief vaak aangesloten bij hobbyverenigingen en politieke verenigingen. Dit hangt deels samen met de leeftijd. 65-plussers zullen vaker een lidmaatschap van een politieke vereniging aangaan, terwijl jongeren, die slechts een beperkt aantal uren werken, zijn oververtegenwoordigd bij sportverenigingen.

5.2.5 Lidmaatschap naar inkomenskwartiel, 2014

Bron: CBS (S&W).

Omdat voor een lidmaatschap van een vereniging doorgaans contributie moet worden betaald, ligt het voor de hand dat inkomen een rol speelt bij de beslissing om ergens lid van te worden. Dit wordt bevestigd door de gegevens. Over het algemeen geldt dat naarmate het inkomen hoger is, de kans op lidmaatschap van ten minste één vereniging groter wordt. Dit geldt ook voor het lidmaatschap van sport-, milieu- en consumentenverenigingen. Van vakbonden zijn alle inkomensniveaus vaker lid dan de laagste inkomens. Politieke organisaties, culturele- en hobbyverenigingen vormen hierop een uitzondering: hoge en lage inkomens zijn hier in gelijke mate vertegenwoordigd. Lidmaatschap van beroepsorganisaties is vooral voorbehouden aan mensen in de hoogste inkomensgroep.

De relatie tussen huishoudenspositie en verenigingslidmaatschap laat geen eenduidig beeld zien voor de afzonderlijke verenigingen. In het algemeen kan gesteld worden dat alleenstaanden en alleenstaande ouders minder vaak lid zijn van verenigingen dan paren. Kinderen zijn alleen meer lid van sportverenigingen en jeugdverenigingen. Wat ook opvalt, is dat mensen met een partner, met of zonder kinderen, relatief vaak aangesloten zijn bij verenigingen op het gebied van milieu, werkgeversorganisaties en consumentenverenigingen. Paren zonder thuiswonende kinderen zijn vaak aangesloten bij culturele verenigingen, hobbyverenigingen, patiëntenverenigingen en politieke verenigingen. Dit hangt deels samen met de hogere leeftijd van deze paren.

In zijn algemeenheid zijn kerkelijken niet vaker lid van een of meer verenigingen dan niet-kerkelijken. Maar bij sommige verenigingen is dat wel het geval. Zo zijn mensen die geen gezindte of geloofsovertuiging aanhangen vaker aangesloten bij milieuorganisaties en sportverenigingen. Van politieke organisaties, patiënten-, culturele-, hobby-, jeugd- en gezelligheidsverenigingen zijn gelovigen juist vaker lid. Bij sport- en hobbyverenigingen worden de verschillen wederom verklaard door leeftijd: gelovigen zijn doorgaans ouder en ouderen zijn, zo bleek eerder, minder vaak lid van een sportvereniging, maar vaker van een hobbyvereniging. Van gelovigen zijn protestanten relatief vaak lid van ten minste één vereniging en islamieten minder vaak. Pkn-ers zijn relatief vaak lid van milieuorganisaties, consumentenorganisaties, vakbonden en werkgeversorganisaties. Gereformeerden zijn relatief vaak lid van een politieke partij en katholieken zijn wat vaker aangesloten bij gezelligheidsverenigingen.

Islamieten zijn het minst vaak verenigingslid. Die geringe deelname in patiëntenverenigingen, consumentenverenigingen, vakbonden, gezelligheidsverenigingen en hobbyverenigingen wordt deels verklaard door leeftijd en opleidingsniveau. Dat er minder islamieten lid zijn van culturele verenigingen en sportverenigingen, wordt echter niet door leeftijd of opleidingsniveau verklaard. Religie speelt geen rol als het gaat om het lidmaatschap van jeugdorganisaties.

In zeer verstedelijkte buurten is het aandeel verenigingsleden lager dan in de minder sterk verstedelijkte buurten. Inwoners van niet- en weinig-stedelijke buurten zijn wat vaker lid van culturele en gezelligheidsverenigingen dan degenen die in meer stedelijke buurten wonen. Het lidmaatschap van sportverenigingen is in alle minder verstedelijkte buurten hoger dan in de zeer sterk verstedelijkte. De stedelijkheid van de buurt doet niet ter zake als het gaat om lidmaatschap van vakbonden, jeugdverenigingen en milieuverenigingen.

5.3 Actieve deelname aan activiteiten vereniging

Leden van verenigingen nemen niet per definitie daadwerkelijk deel aan verenigingsactiviteiten. In sommige verenigingen is het organiseren van activiteiten ook niet het kerndoel. Dat is bijvoorbeeld het geval bij natuur- en milieuorganisaties, consumenten- en patiëntenverenigingen. In 2014 nam van degenen die lid waren van een of meer verenigingen 45 procent wekelijks actief deel aan een verenigingsactiviteit. Van de leden en niet-leden gezamenlijk was 35 procent wekelijks actief in een vereniging. Ongeveer 10 procent doet dit maandelijks en 13 procent minder dan maandelijks. Het aandeel dat aangeeft nooit deel te nemen aan verenigingsactiviteiten ligt in 2014 op 43 procent. Dit is vergelijkbaar met het percentage in 2013, maar is ten opzichte van 2012 met 2 procentpunten gestegen.

Het aandeel dat actief deelneemt aan het verenigingsleven neemt toe naarmate men van meer verenigingen lid is. Van degenen die bij één vereniging aangesloten zijn, is 39 procent een actief lid, en bij lidmaatschap van vier of vijf verenigingen is het aandeel actieve leden ruim 50 procent.

Net als bij lidmaatschappen van verenigingen zijn er bij (actieve) deelname aan verenigingsactiviteiten verschillen tussen bevolkingsgroepen. Net als in 2013 zijn autochtonen, hoger opgeleiden, mensen met een hoog inkomen, gelovigen en werkenden vaak lid van verenigingen. Deze groepen zijn doorgaans ook vaker actief in het verenigingsleven. Er is echter geen verschil in wekelijkse deelname tussen mannen en vrouwen. Er zijn minder mannen dan vrouwen die nooit deelnemen aan verenigingen. Zowel westerse als niet-westerse allochtonen, mensen met alleen basisonderwijs, islamieten, mensen die niet gelovig zijn en niet-werkenden namen minder vaak deel aan verenigingsactiviteiten dan autochtonen, hoger opgeleiden, andere gezindten, gelovigen en werkenden. Ook neemt het aandeel dat actief is toe naarmate de stedelijkheidsgraad van de buurt lager is en naarmate het inkomen toeneemt. Ook jongeren tussen de 15 en 25 jaar zijn actiever in verenigingen dan alle andere leeftijden. Het feit dat zij ook aanmerkelijk vaker lid zijn van jeugd- en sportverenigingen zal daarbij een rol spelen. Bij dit soort verenigingen is de kans op actief lidmaatschap mogelijk groter dan bij verenigingen waarvan vooral ouderen lid zijn (Van der Houwen, 2010).

5.4 Conclusie en discussie

In 2014 zijn bijna acht op de tien personen van 15 jaar en ouder lid van een of meer verenigingen. Zes op de tien zijn in meer of mindere mate actief bij vereniging of organisatie. Vooral actieve verenigingsparticipatie is van belang voor het versterken van de sociale samenhang. De meeste mensen – ruim vier op de tien personen – zijn aangesloten bij een consumentenorganisatie. Ruim een derde van de bevolking is lid van een sportvereniging. Deze lidmaatschappen zijn volgens Bekkers en De Graaf (2002) vooral populair vanwege de individuele voordelen in de vorm van diensten, gezelligheid of beweging. Echter, natuur- en milieuorganisaties leveren weliswaar niet dergelijke individueel te consumeren voordelen, maar toch is toch ruim een vijfde van de Nederlandse bevolking lid van dergelijke organisaties. Dit relatief hoge aandeel komt waarschijnlijk voort uit het feit dat deze organisaties doelen nastreven die voor iedereen waardevol zijn (Bekkers en De Graaf, 2002). Organisaties die de minste leden hebben, zijn politieke partijen en jongerenorganisaties, zoals de scouting.

Mannen, autochtonen, hoogopgeleiden, mensen met een hoog inkomen en werkenden zijn vaker lid van minstens één vereniging. Werkgeversverenigingen, middenstandsorganisaties en beroepsverenigingen zijn vooral populair bij mensen van 35 tot 65 jaar. Jongerenorganisaties en sportverenigingen spreken vooral jongeren aan. Deze bevindingen stemmen overeen met eerder onderzoek (Van der Houwen, 2010; Kloosterman en Coumans, 2014). Islamiëten zijn doorgaans minder vaak aangesloten bij een vereniging dan aanhangers van andere denominaties. Dit hangt bij een aantal verenigingen echter samen met leeftijd en opleidingsniveau.

Zoals eerder opgemerkt betekent lidmaatschap niet automatisch dat mensen ook daadwerkelijk actief zijn in het verenigingsleven. En niet-actief zijn impliceert ook niet dat deze mensen niet meedoen met de samenleving. Zo zijn bijvoorbeeld veel mensen aangesloten bij een consumentenorganisatie of een natuur- en milieuorganisatie. Het organiseren van activiteiten behoort weliswaar niet tot de kerndoelen van dit soort verenigingen, maar doordat zij doelen nastreven die in principe voor iedereen waardevol zijn, versterken deze verenigingen op een indirecte wijze toch de sociale samenhang. Overigens kunnen mensen die lid zijn van een vereniging die wel activiteiten organiseert, ook beslissen niet aan die activiteiten deel te nemen. Het blijkt dat bijna 40 procent van de

Nederlandse bevolking wekelijks actief is in verenigingsverband. De meeste mensen die relatief vaak lid zijn van verenigingen nemen ook wat vaker deel aan verenigingsactiviteiten. Het feit dat verenigingen die doorgaans veel activiteiten organiseren, zoals sport- en jeugdverenigingen, vooral populair zijn onder jongeren, biedt een plausibele verklaring voor het gegeven dat deze jongeren vaker actief zijn in het verenigingsleven dan ouderen (Van der Houwen, 2010).

6.

Vrijwilligerswerk

Auteur

Judit Arends

6.1 Inleiding

Het verrichten van vrijwilligerswerk is een belangrijke indicator van maatschappelijke betrokkenheid en participatie. Het gaat om vrijwillige inzet van burgers voor anderen en voor de samenleving. Vrijwilligerswerk is door de Interdepartementale Commissie Vrijwilligersbeleid (1982) gedefinieerd als 'werk dat in enig georganiseerd verband onverplicht en onbetaald wordt verricht ten behoeve van anderen of de samenleving'. Het gaat bij vrijwilligerswerk dus om niet-beroepsmatige participatie in verschillende organisaties. Het is belangrijk om vrijwilligerswerk te onderscheiden van informele hulp die in ongeorganiseerd verband ten bate van specifieke anderen gegeven wordt, zonder tussenkomst van een organisatie. Informele hulp is het onderwerp van hoofdstuk 4.

Vrijwilligerswerk heeft naast een maatschappelijke ook een sociale functie. Door het verrichten van activiteiten voor een organisatie kunnen sociale contacten en daarmee sociale netwerken ontstaan die van belang zijn voor de sociale samenhang (Arts en Te Riele, 2010). De Nederlandse bevolking is over het algemeen positief over de waarde van vrijwilligerswerk voor de samenleving (Bekkers, 2013). De deelname aan vrijwilligerswerk in Nederland is internationaal gezien hoog (Dekker en De Hart, 2009; ESS, 2013; Linssen en Schmeets, 2010).

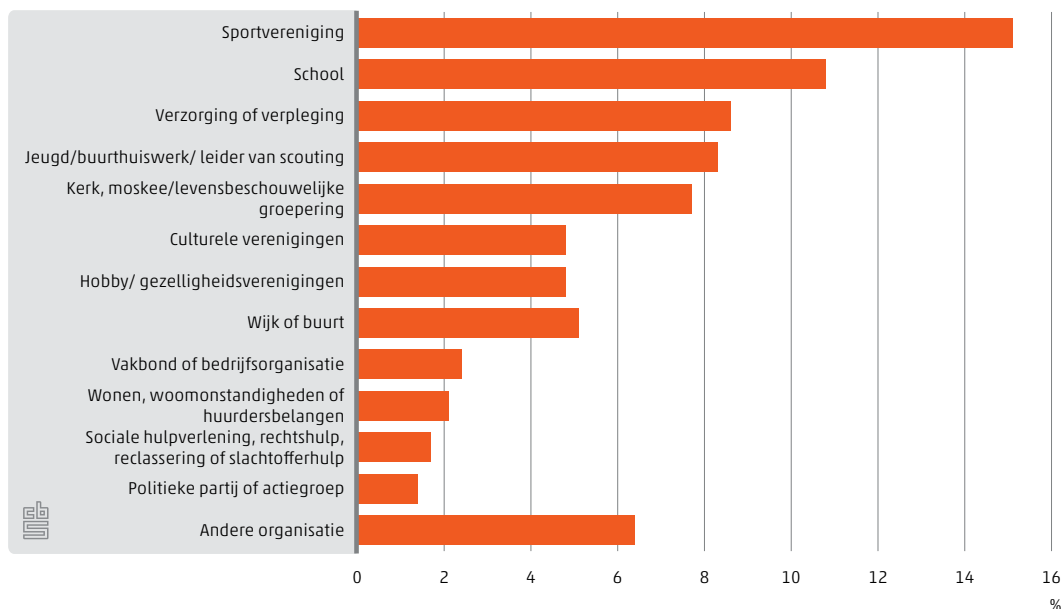
Uit onderzoek blijkt dat opleidingsniveau de sterkste samenhang vertoont met het doen van vrijwilligerswerk. Hoogopgeleiden zijn actiever als vrijwilliger dan laagopgeleiden. Verder zijn de meeste vrijwilligers van middelbare leeftijd (Wilson, 2000) en autochtonen. Mensen met een kerkelijke achtergrond zijn over het algemeen vaker actief als vrijwilliger dan mensen zonder denominatie (Bekkers, 2013).

In dit hoofdstuk wordt onderzocht voor welke organisaties of verenigingen het meeste vrijwilligerswerk gedaan wordt en welke groepen het vaakst vrijwilligerswerk doen. Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van gegevens uit het onderzoek Sociale samenhang en Welzijn 2014. Hiervoor is aan respondenten van 15 jaar en ouder gevraagd of zij in de twaalf maanden voorafgaand aan het beantwoorden van de vragen in het onderzoek minstens één keer vrijwilligerswerk hebben gedaan voor organisaties of verenigingen op een aantal verschillende gebieden. Daarnaast is voor elke organisatie waarvoor vrijwilligerswerk wordt gedaan een aantal vervolgvragen gesteld: er is gevraagd naar de hoeveelheid tijd die aan vrijwilligerswerk besteed wordt, of mensen in de vier weken voorafgaand aan het onderzoek vrijwilligerswerk hebben gedaan, naar bestuurlijk werk, en of mensen gevraagd werden om vrijwilligerswerk te doen.

6.2 Het aandeel vrijwilligers in 2012, 2013 en 2014

In 2014 heeft 48 procent van de Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder in de twaalf maanden voorafgaand aan de enquête vrijwilligerswerk gedaan voor één of meer organisaties of verenigingen. Dertig procent heeft zich in de vier weken voorafgaand aan het interview als vrijwilliger ingezet. Het aandeel vrijwilligers dat in een periode van een jaar vrijwilligerswerk heeft gedaan, is in 2014 met 1 procentpunt gedaald ten opzichte van 2013 (49 procent) en met 2 procentpunten ten opzichte van 2012 (50 procent). Het aandeel van de bevolking dat in de vier weken voorafgaand aan het interview actief was als vrijwilliger is niet veranderd ten opzichte van 2012 en 2013. Dat was, en is, 30 procent.

6.2.1 Vrijwilligerswerk voor organisaties, 2014

Bron: CBS (S&W).

Er bestaan grote verschillen in de mate waarin mensen vrijwilligerswerk doen voor verschillende organisaties of verenigingen. Sportverenigingen hebben verreweg het hoogste percentage vrijwilligers (15 procent), gevolgd door scholen (11 procent), verzorging en verpleging (9 procent), jeugdorganisaties (8 procent) en kerken en levensbeschouwelijke organisaties (8 procent). Daarna volgen

met 5 procent culturele verenigingen, hobby- en gezelligheidsverenigingen en organisaties ten behoeve van de wijk of buurt. Vakbonden en organisaties met betrekking tot wonen en woonomstandigheden, politieke partijen en sociale hulpverlening hebben de minste vrijwilligers. De verschillen in de inzet voor deze organisaties komen overeen met de bevindingen van de onderzoeken die in 2012 en 2013 zijn uitgevoerd.

6.3 Vrijwilligers in 2014

Meer dan de helft van de vrijwilligers is actief voor één soort organisatie of vereniging, 29 procent voor twee organisaties, 11 procent voor drie en 4 procent voor vier of meer organisaties of verenigingen. Dit was ook het geval in 2012 en 2013.

Gemiddeld besteden vrijwilligers 4 uur per week aan vrijwilligerswerk. De meeste vrijwilligers doen dit in minder dan één uur per week (36 procent). Dit zijn mensen die een paar uur per jaar incidenteel actief zijn als vrijwilliger. Ruim een op de zes mensen besteedt 8 uur of meer per week aan vrijwilligerswerk. In 2012 en 2013 was de verdeling hetzelfde: gemiddeld besteedden vrijwilligers 4 uur per week aan vrijwilligerswerk.

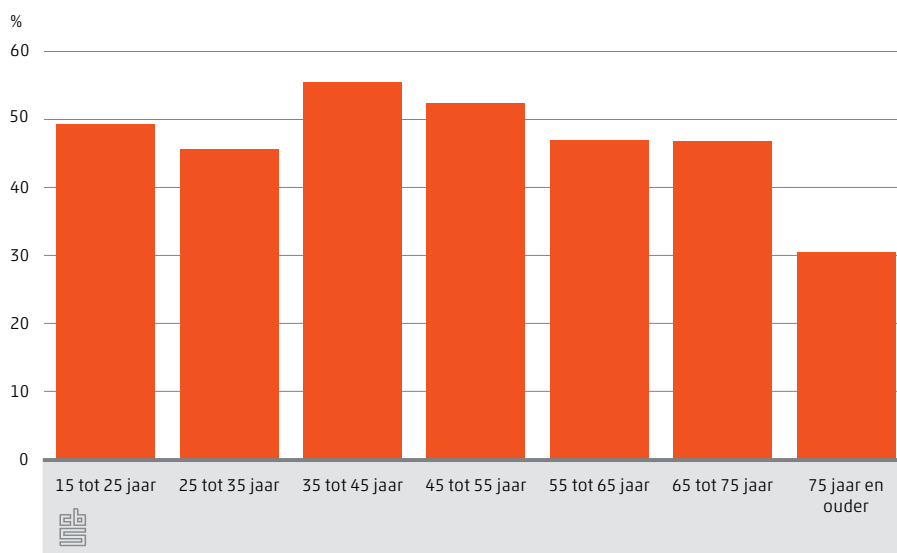
Meer dan 60 procent van de vrijwilligers is gevraagd om vrijwilligerswerk te doen, en doet dat dus niet op eigen initiatief. Het vaakst gebeurt dit voor sportverenigingen, scholen en kerken of levensbeschouwelijke organisaties. Zij worden met name gevraagd door kennissen, vrienden of anderen. Mensen die op eigen initiatief vrijwilligerswerk doen, hebben vaak op een advertentie of oproep gereageerd, en zelden via een vrijwilligerscentrale.

Bijna een op de drie vrijwilligers heeft bestuurlijk werk gedaan, zoals zitting hebben in het bestuur, het bijwonen van bestuursvergaderingen of overleg voeren namens het bestuur.

6.4 Wie doet vrijwilligerswerk?

Bevolkingsgroepen verschillen in de mate waarin zij zich inzetten als vrijwilliger. Maar er zijn ook groepen die zich daarin nauwelijks onderscheiden. Mannen doen bijvoorbeeld even vaak vrijwilligerswerk als vrouwen. Wel zetten zij zich in voor verschillende organisaties. Zo zijn vrouwen twee keer zo vaak actief voor een school en in de verzorging als mannen. Mannen zijn daarentegen actiever dan vrouwen op het gebied van sport, hobby's, vakbond en politiek. Mannen doen tevens vaker bestuurlijk werk.

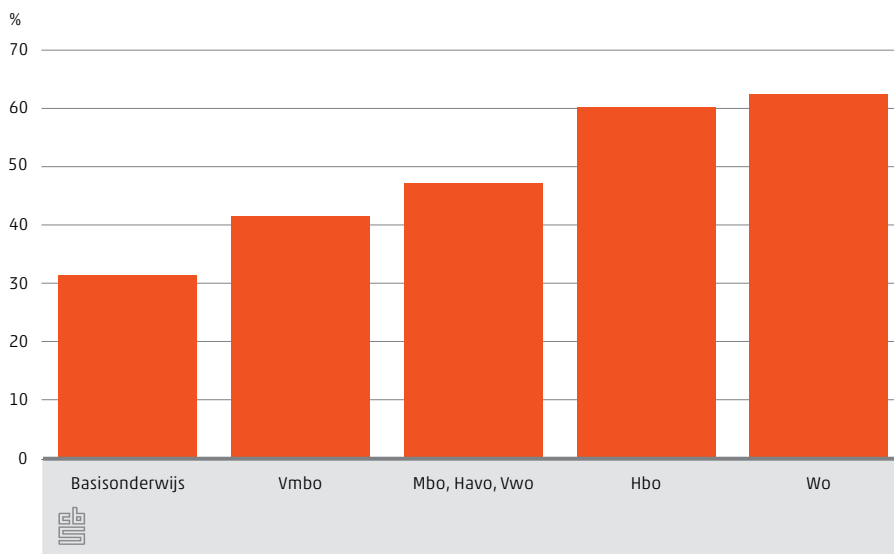
6.4.1 Aandeel vrijwilligers naar leeftijd, 2014

Leeftijd is sterk onderscheidend. Het aandeel vrijwilligers is het hoogst onder 35- tot 45-jarigen (56 procent). Tot deze leeftijdsgroep behoren veel ouders met vaak schoolgaande kinderen. Zij zijn dan ook zeer actief voor een school. Mensen boven de 55 jaar zetten zich meer actief in voor organisaties op het gebied van verzorging en kerk, moskee of levensbeschouwing, en ook meer voor culturele activiteiten en hobby's. Jongeren daarentegen zijn vooral actief in jeugdorganisaties. Van de 75-plussers is 31 procent vrijwilliger. Deze lage participatie van 75-plussers geldt echter niet voor de inzet voor de kerk, moskee of levensbeschouwing, hobbyclub, en organisaties die zich richten op wonen en verzorging.

Het aandeel vrijwilligers neemt geleidelijk toe met het opleidingsniveau. Mensen die alleen basisonderwijs hebben zijn het minst vaak actief als vrijwilliger (31 procent). 42 procent van de mensen met lager beroepsonderwijs en 47 procent van de mensen met middelbaar onderwijs doen vrijwilligerswerk. Van de mensen met een diploma hoger beroepsonderwijs is 60 procent vrijwilliger, van de mensen met universitair onderwijs 62 procent. Hoger opgeleiden zetten zich vaker in voor een sportvereniging, school, culturele vereniging, vakbond, politieke partij, sociale hulpverlening en organisaties voor woonsubsidies dan lager opgeleiden. Ook doen hoger opgeleiden vaker bestuurlijk werk dan lager opgeleiden.

6.4.2 Aandeel vrijwilligers naar opleidingsniveau, 2014

Autochtonen zetten zich vaker in als vrijwilliger (51 procent) dan westerse allochtonen (42 procent) en niet-westerse allochtonen (35 procent). Dit blijft zo en verandert niet als er rekening mee gehouden wordt dat autochtonen op enkele persoonskenmerken afwijken van allochtonen. Autochtonen zijn bijvoorbeeld gemiddeld hoger opgeleid en hoger opgeleiden doen vaker onbetaald werk.

Mensen met een partner zijn vaker vrijwilliger dan mensen zonder partner. (Gehuwd) samenwonenden zetten zich vaker in voor vrijwilligerswerk dan gescheiden, ongehuwden en verweeduwde mensen. Verder zijn (echt)paren met kinderen actiever als vrijwilliger dan (echt)paren zonder kinderen, en met name op school en sport.

6.4.3 Vrijwilligerswerk naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau, 2014

	Totaal	Jeugd	School	Verzorging	Sport	Cultuur	Hobby
	%						
Totaal	48	8	11	9	15	5	5
Geslacht							
Mannen	48	9	7	5	19	5	6
Vrouwen	48	7	15	12	12	5	4
Leeftijd							
15-25 jaar	49	12	12	7	21	4	6
25-35 jaar	46	8	10	5	13	4	3
35-45 jaar	56	8	28	5	19	4	3
45-55 jaar	52	8	11	10	20	5	4
55-65 jaar	47	7	4	13	11	6	6
65-75 jaar	47	8	3	12	12	8	6
75 jaar en ouder	31	4	1	8	4	4	5
Opleidingsniveau							
Basisonderwijs	31	7	8	7	8	3	4
Vmbo	42	9	9	9	12	4	4
Mbo, Havo, Vwo	47	8	10	9	15	5	5
Hbo	60	10	14	9	22	6	5
Wo	62	8	16	7	20	8	6

Bron: CBS (S&W).

Kerkelijken zijn vaker actief als vrijwilliger dan mensen die zichzelf niet tot een kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering rekenen (52 procent tegen 44 procent). Aanhangers van de Protestantse Kerk Nederland (PKN) en gereformeerden zetten zich het vaakst in als vrijwilliger, terwijl aanhangers van de Islam het minst vaak vrijwilligerswerk doen. De meeste pkn-ers en gereformeerden doen vrijwilligerswerk voor de kerk maar ook zetten zich over het algemeen vaker in voor andere organisaties dan onkerkelijken en mensen van een andere gezindte.

Ook inkomen en betaald werk spelen een rol: mensen met een hoog inkomen doen over het algemeen meer vrijwilligerswerk dan mensen met een lager inkomen (53 procent en 41 procent). Mensen zonder betaald werk zijn minder actief als vrijwilliger (42 procent) dan mensen met betaald werk (52 procent). Mensen zonder betaald werk zetten zich minder vaak in als vrijwilliger in sportorganisaties en op scholen, daarentegen vaker in organisaties op het gebied van

Kerk	Vakbond	Politieke partij	Sociale hulpverlening	Wonen	Wijk, buurt	Anders
8	2	1	2	2	5	6
7	3	2	2	3	6	6
8	2	1	2	2	5	7
5	1	1	2	0	3	6
6	3	1	2	2	4	6
6	4	2	2	2	6	5
8	3	1	1	2	6	7
8	3	2	2	4	6	8
11	1	2	3	3	7	8
11	0	1	1	4	4	4
7	1	0	1	1	4	2
8	1	1	1	2	4	5
8	3	1	2	2	5	5
9	4	2	3	2	6	10
6	4	4	3	4	8	10

verzorging. Ook de wekelijkse arbeidsduur speelt een rol: hoe meer uren men per week betaalde arbeid verricht, hoe minder vaak men actief is als vrijwilliger. Van de mensen die meer dan 12 uur per week werken is 50 procent vrijwilliger, van de mensen die minder dan 12 uur werken doet 61 procent vrijwilligerswerk.

Ten slotte verschilt het vrijwilliger zijn ook met de stedelijkheid van de woongemeente. Het aandeel vrijwilligers neemt geleidelijk af met de toename van de stedelijkheid: mensen in minder stedelijke gemeenten doen vaker vrijwilligerswerk dan mensen in (zeer) sterk stedelijke gemeenten. Dit verschil geldt voor alle dertien organisaties of verenigingen. Het verschil blijft bestaan en verandert nauwelijks na controle voor de bevolkingssamenstelling van deze woongebieden.

6.4.4 Vrijwilligerswerk naar herkomst, burgerlijke staat, kerkelijke gezindte, inkomen, betaald werk en stedelijkheid, 2014

	Totaal	Jeugd	School	Verzorging	Sport	Cultuur
	%					
Totaal	48	8	11	9	15	5
Herkomst						
Autochtoon	51	9	11	10	17	5
Westers allochtoon	42	6	10	6	13	3
Niet westers allochtoon	35	6	10	5	6	3
Burgerlijke staat						
Gehuwd	52	8	13	10	15	6
Gescheiden	39	5	8	9	11	3
Verweduwd	34	5	2	10	5	4
Nooit gehuwd geweest	47	9	10	6	18	4
Kerkelijke gezindte						
Geen denominatie	44	7	11	6	17	4
Rooms-Katholiek	51	10	10	10	18	6
Nederlands Hervormd	50	11	8	13	14	6
Gereformeerd	60	10	11	15	9	6
PKN	65	11	12	13	15	5
Islam	35	5	12	4	5	3
Anders	57	8	13	14	7	4
Huishoudensinkomen						
Eerste (laagste) kwartiel	41	7	12	7	10	4
Tweede kwartiel	44	9	10	9	13	5
Derde kwartiel	50	9	11	10	16	6
Vierde (hoogste) kwartiel	53	8	10	9	20	5
Betaald werk						
Betaald werk	52	9	13	7	19	5
Geen betaald werk	42	7	7	11	9	5
Stedelijkheid woongemeente						
Zeer sterk stedelijk	41	6	9	5	10	5
Sterk stedelijk	46	9	11	8	15	4
Matig stedelijk	50	8	12	9	17	4
Weinig stedelijk	50	9	11	10	17	6
Niet stedelijk	59	12	11	13	20	7

Bron: CBS (S&W).

Hobby	Kerk	Vakbond	Politieke partij	Sociale hulpverlening	Wonen	Wijk, buurt	Anders
5	8	2	1	2	2	5	6
5	8	2	2	2	2	6	7
3	4	3	1	3	2	4	5
3	10	2	0	2	1	2	4
5	11	3	2	2	2	7	7
3	5	2	2	2	2	3	6
4	9	0	1	1	3	4	6
4	4	2	1	2	2	4	6
4	1	2	2	2	2	5	6
6	7	3	1	1	2	6	7
7	13	2	1	3	3	6	6
4	31	2	2	2	3	5	10
9	33	2	3	3	3	7	9
2	11	1	1	2	0	1	3
4	28	3	2	2	2	7	8
4	7	1	1	2	2	4	5
4	9	1	1	1	2	4	6
5	8	3	2	2	2	5	6
4	8	3	2	2	2	6	8
4	7	4	2	2	2	5	6
5	9	1	1	2	3	5	7
4	6	2	1	2	3	5	6
4	8	2	1	2	2	4	6
4	8	3	1	2	2	5	6
6	8	3	1	1	2	6	6
6	10	2	2	1	2	9	8

6.5 Conclusies

Ongeveer de helft van de bevolking van 15 jaar en ouder heeft zich in 2014 minstens één keer als vrijwilliger ingezet voor een organisatie of vereniging. De meeste vrijwilligers doen dat voor sportverenigingen, scholen, levensbeschouwelijke organisaties en voor verzorging en verpleging. Vakbonden en organisaties op het gebied van wonen en woonsubsidies, politieke partijen en sociale hulpverlening hebben de minste vrijwilligers.

Opleidingsniveau, leeftijd, herkomst en denominatie zijn relevant voor vrijwilligerswerk. Opleidingsniveau heeft, zoals in de meeste studies, de sterkste samenhang met het verrichten van vrijwilligerswerk. Mensen van middelbare leeftijd, autochtonen, gereformeerden en pkn-ers zijn over het algemeen vaker actief als vrijwilliger dan ouderen, niet-westerse allochtonen en mensen met geen of met een andere denominatie. Ook doen inwoners van minder stedelijke woongebieden vaker vrijwilligerswerk dan inwoners van zeer stedelijke gebieden.

Het aandeel vrijwilligers in 2014 is met 1 procentpunt gedaald ten opzichte van 2013 en 2 procentpunten ten opzichte van 2012. Betekent dit nu dat onder invloed van de huidige ontwikkelingen, zoals de decentralisatie van zorgtaken en het beroep op burgers om meer informele hulp en mantelzorg te verlenen, de deelname aan vrijwilligerswerk geleidelijk gaat afnemen? Mensen kunnen hun schaarse vrije tijd immers maar één keer besteden. Andere cijfers uit dit onderzoek ondersteunen dit beeld niet. We zien dat het aandeel mensen dat de vier weken voorafgaand het onderzoek vrijwilligerswerk heeft verricht, niet verandert. Tevens is er geen indicatie dat de tijd die mensen aan vrijwilligerswerk besteden, is afgenomen. Nederland is Europees kampioen vrijwilligerswerk (zie hoofdstuk 10). De bevindingen doen sterk vermoeden dat dit voorlopig zo zal blijven.

7.

Politieke participatie

Auteur
Hans Schmeets

7.1 Inleiding

Op 12 september 2012 heeft de kiezer gestemd voor de zetelverdeling in de Tweede Kamer. Met 74,6 procent was de opkomst vergelijkbaar met de opkomst op 9 juni 2010 (75,4 procent). In 2006 ging nog 80,4 procent van het electoraat naar de stembus. Met het uitbrengen van de stem probeert de kiezer de politiek te beïnvloeden. Dit gebeurt sedert 2008 weer op de traditionele manier met het rode potlood in de stembokjes. Daarmee kwam een einde aan het stemmen met de stemcomputer. Er veranderde toen nog iets. De regels om per volmacht te stemmen werden aangescherpt. De volmachtstemmer moest een kopie van een identiteitsbewijs van de volmachtgever laten zien. Uit de resultaten van het Nationaal Kiezeronderzoek (NKO) bleek dat het stemmen per volmacht is afgenomen van 12 procent in 2006 naar 8 procent in 2010 en 7 procent in 2012 (Schmeets en Gielen, 2015). Dat biedt een verklaring voor de afname van de opkomst met zo'n 5 procentpunten ten opzichte van 2006. Stemmen is wellicht de meest directe manier om de politiek te beïnvloeden. Maar er zijn meer manieren om dit te doen, bijvoorbeeld via een bericht in de media, via een politieke partij of politicus, deelname aan bijeenkomsten van de overheid, meedoen met een actiegroep of demonstratie, en via discussies op het internet. Een gangbare indeling is die tussen conventionele en onconventionele politieke participatie (Barnes en Kaase, 1979), ook wel aangeduid met geïnstitutionaliseerde en niet-geïnstitutionaliseerde vormen van participatie (Marien, Hooghe en Quintelier, 2010). Conventionele acties zijn ingebed binnen de wettelijke kaders van de kieswet, zoals het stemmen bij verkiezingen, lidmaatschap van een politieke partij, en het contacteren van een politicus of ambtenaar. Onconventionele activiteiten vallen daar buiten, en zijn soms wettelijk niet toegestaan, zoals de deelname aan een demonstratie of actiegroep.

In de literatuur wordt enerzijds gewezen op een afname van de politieke betrokkenheid, met zowel een daling van conventionele als onconventionele vormen (o.a. Putnam, 2000), danwel of op een toename van de onconventionele ten koste van de conventionele politieke participatie (Dalton, 2008; Norris, 2011). Voor Nederland is voor beide stellingen echter geen bewijs. Zo blijkt uit het NKO 2012, dat vlak na de verkiezingen van 2012 is gehouden, dat 39 procent van het electoraat minstens een keer politiek actief geweest is in de afgelopen vijf jaar, dus in de periode 2008-2012 (Gielen en Schmeets, 2015). Zij hebben op de een of andere wijze geprobeerd om invloed uit te oefenen op de politiek. De resultaten van de onderzoeken die rond de verkiezingen van 2006 en 2010 zijn gehouden, laten zien dat er geen sprake is van een afname (Schmeets en Van der Bie, 2008; 2011). In 2006 gaf 36 procent van het electoraat te kennen dat ze in de afgelopen

vijf jaar, dus de periode 2002–2006, politiek actief waren geweest. In 2010 (periode 2006–2010) was dat 37 procent.

De meest gebruikte manier om invloed uit te oefenen op de politiek in de periode 2008–2012 was het gebruik van internet, het sturen van een e-mail of sms om aan een discussie of actie deel te nemen (22 procent). De minst gebruikte vorm was het inschakelen van een politieke partij of het deelnemen aan een actiegroep (beide 3 procent). De cijfers over de periode 2002–2012 leren dat er weinig is veranderd. De deelname aan een bijeenkomst van de overheid is afgenomen van 10 naar 7 procent, terwijl de deelname aan een discussie of actie via het internet, e-mail of sms is gestegen van 16 naar 22 procent. Dus ook voor de tweede stelling bieden deze cijfers weinig steun.

In dit hoofdstuk worden de achtergronden van de politieke participatie in Nederland besproken. Wie nemen er deel aan verkiezingen en wie niet? Welke andere activiteiten worden ondernomen om de politiek of overheid te beïnvloeden, en welke bevolkingsgroepen nemen daar vooral aan deel? Daarbij wordt vooral geput uit gegevens van het onderzoek Sociale samenhang en Welzijn, dat in de periode 2012–2014 is uitgevoerd onder bijna 23 duizend personen van 15 jaar of ouder (zie kader). Daarmee wordt het eerste onderdeel van het drieluik – de participatie – afgerond. In vervolghoofdstukken, die op de onderdelen vertrouwen en integratie betrekking hebben, worden andere politieke aspecten besproken. Zo wordt in de hoofdstuk 8 ingegaan op het vertrouwen van de burgers in diverse politieke actoren, waaronder politici, politieke partijen, en het parlement. Daarna komen regionale cijfers over politieke participatie (hoofdstuk 9) en de positie van Nederland in Europa (hoofdstuk 10) aan de orde. En in hoofdstuk 11 wordt ingegaan op de deelname aan politieke activiteiten door allochtone bevolkingsgroepen.

Vraagformuleringen in het onderzoek Sociale samenhang en Welzijn

Of mensen in de afgelopen vijf jaar deelgenomen hebben aan acties om de politiek te beïnvloeden is vastgesteld met negen vragen: (1) radio, tv of krant ingeschakeld; (2) politieke partij of organisatie ingeschakeld; (3) inspraak-bijeenkomst of hoorzitting bijgewoond; (4) contact opgenomen met een politicus of ambtenaar; (5) meegedaan aan een actiegroep; (6) deelname aan een demonstratie of protestactie; (7) meegedaan aan handtekeningenactie; (8) via internet of email meegedaan aan een politieke actie; (9) iets anders heeft gedaan om iets politiek aan de orde te stellen. Activiteiten 1 tot en met 4 beschouwen we

als conventionele politieke activiteiten, en activiteiten 5 tot en met 8 als onconventioneel.

Tevens is gevraagd of mensen hebben gestemd bij de meest recente Tweede Kamerverkiezingen in 2010 of 2012, afhankelijk van de interviewdatum in de periode 2012-2014.

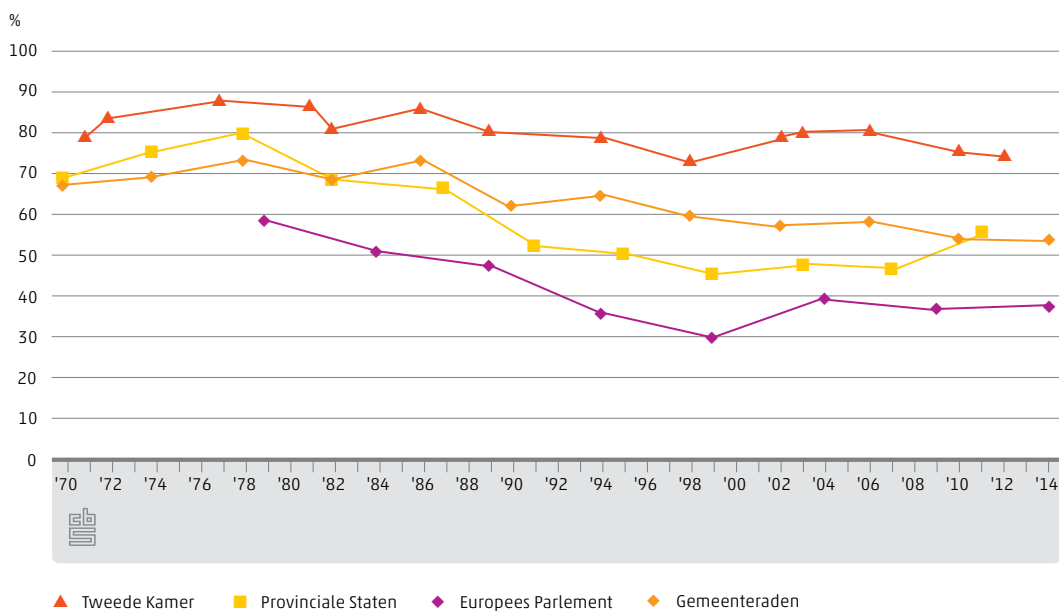
7.2 Deelname aan verkiezingen

De ontwikkelingen van de opkomst vanaf 1971 laat een verdeeld beeld zien (zie figuur 7.2.1). De opkomst bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer is altijd hoger dan de opkomst bij de provinciale-, gemeenteraads- en vooral de Europese verkiezingen. In de periode 1971-1986 ging nog zo'n 80 tot 90 procent van het electoraat naar de stembus bij de Tweede Kamerverkiezingen. Vanaf 1989 ligt de opkomst tussen 73 procent (1998) en 80,4 procent (2006). De opkomst bij de verkiezingen voor de gemeenteraden neemt stapsgewijs af. In de periode 1970-1986 lag de opkomst tussen 67 en 73 procent, in 1990 en 1994 rond 63 procent, in de periode 1998-2006 rond 58 procent, en bij de verkiezingen in 2010 en 2014 was het 54 procent. De trend bij de verkiezingen voor de provinciale staten is grilliger: na een aanvankelijke toename van 70 procent naar 80 procent in 1979, neemt de animo om te stemmen af tot 46 procent in 2007. Vervolgens neemt de opkomst weer toe tot 56 procent in 2011. De minste animo is er om te stemmen voor het Europese Parlement. De deelname aan de Europese verkiezingen daalde gestaag van 58 procent in 1979 naar 30 procent in 1999. Sindsdien neemt de interesse voor de Europese verkiezingen weer toe tot 39 procent in 2004 en 37 procent in 2009 en 2014.

Op basis van het Nationaal Kiezersonderzoek 2012 is een profiel gegeven van de niet-stemmers en de stemmers op de diverse politieke partijen (Gielen en Schmeets, 2015). Ook in het onderzoek Sociale samenhang en Welzijn is gevraagd naar de deelname aan de Tweede Kamerverkiezingen. Daaruit kwam naar voren dat 83,1 procent zegt te hebben gestemd. Dat is een hoger percentage dan het officiële opkomstcijfer. Een van de redenen is de ondervertegenwoordiging van niet-stemmers in het onderzoek.

De opkomst van mannen verschilt niet van die van vrouwen, de opkomst verschilt wel tussen de leeftijden. Ouderen doen beter mee met de verkiezingen. De opkomst neemt toe van 75 procent onder 18- tot 25-jarigen tot 89 procent onder 65- tot 75-jarigen. De opkomst onder de 75-plussers is 86 procent. Opleiding en inkomen zijn sterk onderscheidend. De deelname aan de Tweede Kamer-verkiezingen onder de laagst opgeleiden is 71 procent, en neemt met het stijgen van het opleidingsniveau toe tot 95 procent. Mensen die het minst te besteden hebben, gaan het minst vaak naar de stembus (74 procent). De opkomst loopt op tot 90 procent onder de hoogste inkomens. Verder is van belang of de kiezer gehuwd is. De verkiezingsdeelname van gehuwden met 88 procent beduidend groter dan van verzuwden (81 procent), nooit gehuwden (78 procent) of mensen die gescheiden zijn (77 procent). Ook herkomst is relevant. Twee op de drie niet-westerse stemgerechtigde allochtonen zijn naar de stembus gegaan. Daarmee blijft hun deelname beduidend achter bij westerse allochtonen (82 procent) en autochtonen (85 procent). Indien deze kenmerken samen worden opgenomen in de analyse, blijkt dat ze elk – met uitzondering van sekse – een unieke bijdrage leveren aan de verklaring van de opkomst. Opleiding is voor deze vorm van politieke participatie het meest onderscheidend.

7.2.1 Opkomst bij verkiezingen, 1970–2014

Bron: CBS/Kiesraad.

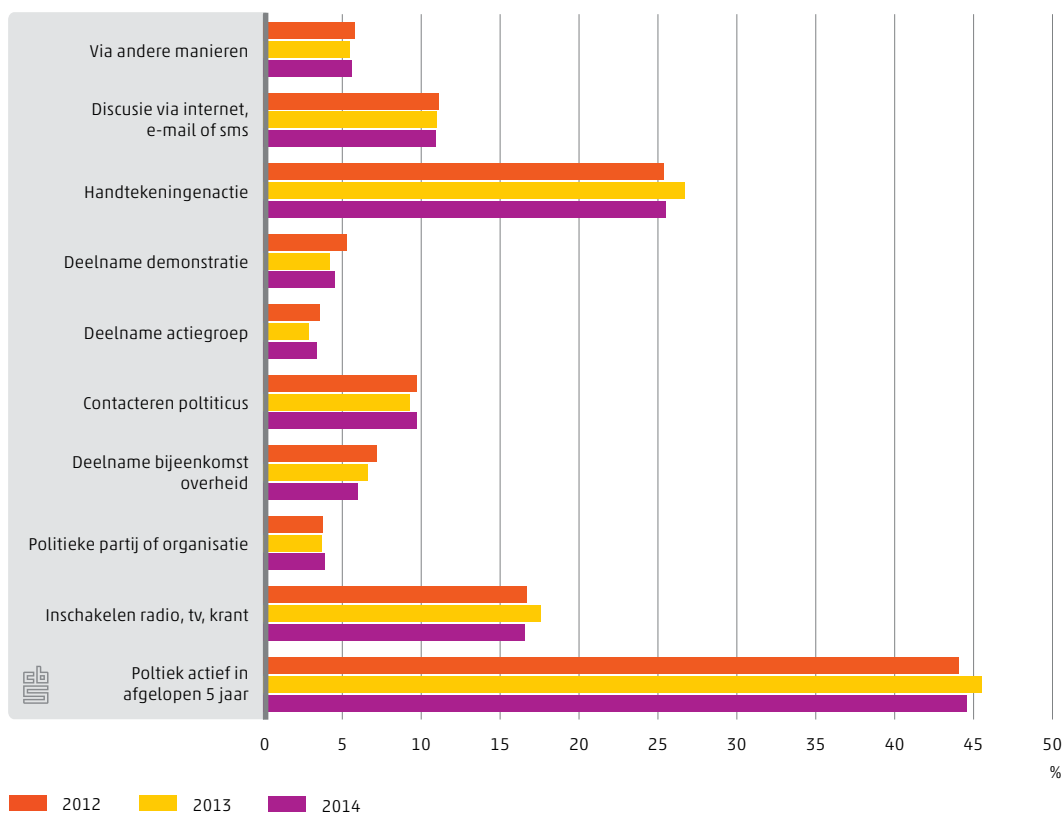
7.3 Politieke activiteiten

Van het electoraat is 45 procent politiek actief. Deze groep heeft de laatste vijf jaar geprobeerd invloed uit te oefenen op politici of op de overheid. Dit percentage is in de drie onderzoeksjaren 2012–2014, en dus de periode 2008–2014, niet veranderd (figuur 7.3.1). Ook zijn er in deze periode weinig verschuivingen te zien in de negen actievormen. De enige uitzonderingen betreffen de deelname aan een bijeenkomst die georganiseerd is door de overheid, van 7 naar 6 procent, en de deelname aan een demonstratie of protestactie, van 5 naar 4 procent. Voor beide acties is niet veel animo. Vooral populair is de handtekeningactie. Ruim een kwart heeft dat in een periode van vijf jaar minstens een keer gedaan. Een op de zes schakelde de radio, tv of krant in, en ruim een op de tien probeerde de politiek te beïnvloeden via internet, e-mail of sms. Verder zocht 10 procent contact met een politicus of ambtenaar, 7 procent nam deel aan een bijeenkomst van de overheid, en 4 procent zocht contact met een politieke partij of organisatie. Daarnaast nam 5 procent deel aan een demonstratie, 3 procent aan een actiegroep, en 6 procent heeft 'op een andere manier' geprobeerd de politiek in de afgelopen vijf jaar te beïnvloeden.

De combinatie van de drie onderzoeksjaren leert dat de bevolkingsgroepen zich onderscheiden in de deelname aan politieke acties. Anders dan bij de opkomst zijn mannen politiek actiever dan vrouwen: 47 procent van de mannen en 42 procent van de vrouwen heeft op een of andere manier geprobeerd de politiek te beïnvloeden. Dat geldt vooral voor het inschakelen van de media, het leggen van contact met politici en ambtenaren, en het gebruik van het internet. Tussen de leeftijdsgroepen zijn de verschillen tot 55 jaar niet zo groot. De deelname aan politieke activiteiten is echter vooral, met 36 procent onder de 65-74-jarigen en 24 procent onder de 75-plussers, beduidend geringer onder de ouderen. Dit participatiepatroon geldt niet voor alle actievormen. Zo neemt het inschakelen van de media met het vorderen van de leeftijd geleidelijk af, van een kwart onder de 15- tot 25-jarigen tot minder dan een op de tien 75-plussers. Het inschakelen van een politieke partij of organisatie neemt daarentegen geleidelijk toe van 2 procent onder de jongeren tot 6 procent onder de personen van 55 tot 65 jaar, waarna het weer iets daalt. Een vergelijkbaar beeld zien we bij het de deelname aan een hoorzitting, en het benaderen van politici of een ambtenaar: een toename tot de leeftijd van 65 jaar is bereikt en daarna een afname. Opleiding is opnieuw onderscheidend. Vooral de hbo-ers (60 procent) en academici (67 procent) doen vaak mee aan acties om te pogen de besluitvorming te beïnvloeden. Van de personen met alleen basisonderwijs doet nog geen kwart

dat. Van de vmbo-ers is 30 procent, en van de middelbaar opgeleiden 44 procent wel eens actief geweest. De toename van de politieke participatie naarmate het opleidingsniveau stijgt, zien we in grote lijnen bij alle negen actie vormen. Inkomen zorgt voor beduidend minder variatie en dit geldt voor vrijwel alle actie vormen: de politieke participatie verschilt weinig tussen het eerste en tweede inkomenskwartiel, stijgt bij het derde kwartiel, en is het grootst onder de hoogste inkomens. De verschillen tussen de drie herkomstgroepen zijn evenmin groot: de politieke participatie van niet-westerse allochtonen is 39 procent, van de westerse allochtonen 48 procent en van de autochtonen 45 procent. Dit patroon geldt niet voor al de afzonderlijke actie vormen. Autochtonen etaleren een sterkere actie gerichtheid dan westerse allochtonen bij deelname aan een hoorzitting, en het inschakelen van politici of ambtenaren. Verder valt op dat autochtonen minder meedoen met een demonstratie (4 procent), dan zowel westerse als niet-westerse allochtonen (6 procent).

7.3.1 Deelname politieke activiteiten in afgelopen 5 jaar 2012–2014

Bron: CBS (S&W).

7.3.2 Deelname aan politieke activiteiten naar bevolkingskenmerken, 2012/2014

Politieke acties in afgelopen 5 jaar

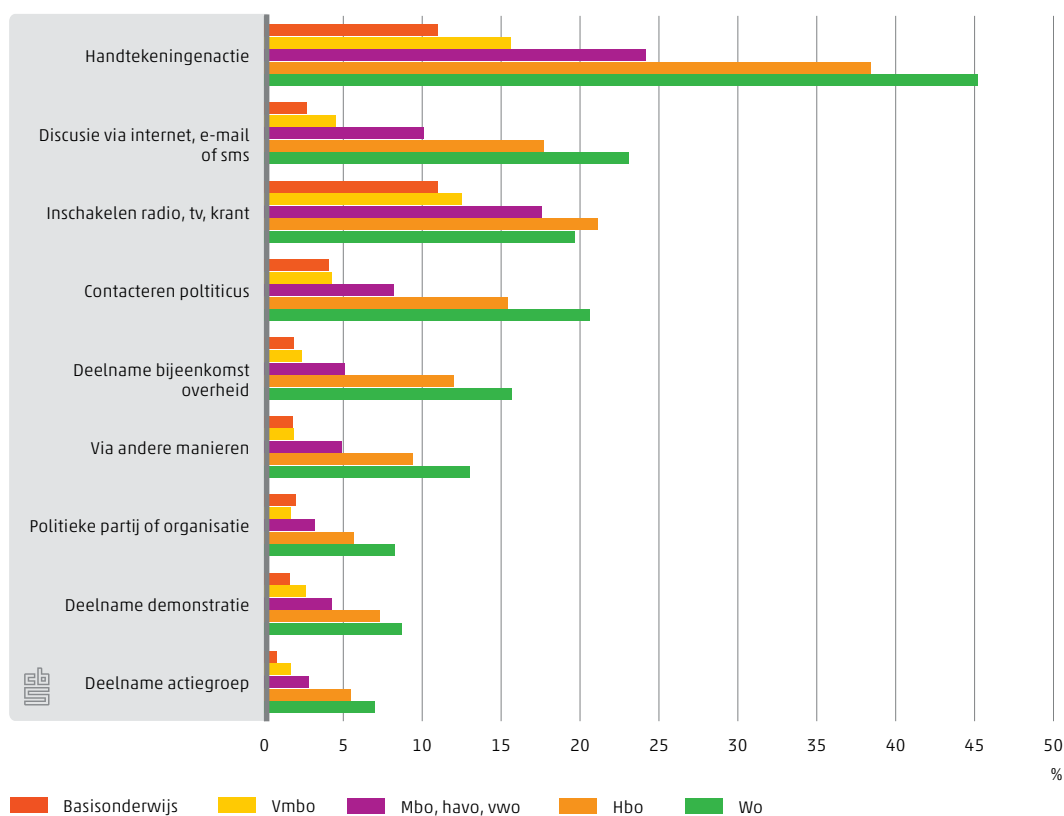
	Gestemd TK-verkiezingen		media	politieke partij
	%			
Geslacht				
Man	83,3	47,2	18,3	5,0
Vrouw	83,0	42,3	15,6	2,6
Leeftijd				
15-25 jaar	74,6	49,4	24,6	1,8
25-35 jaar	77,5	51,1	20,2	2,7
35-45 jaar	82,0	49,2	18,2	3,3
45-55 jaar	83,3	48,0	17,7	4,7
55-65 jaar	87,7	45,0	15,1	5,5
65-75 jaar	88,6	35,7	11,8	4,7
75 jaar en ouder	86,4	24,1	8,9	2,4
Opleiding				
Basisonderwijs	72,1	22,9	11,0	2,0
Vmbo	76,6	30,2	12,5	1,7
Mbo, havo, vwo	82,1	44,2	17,6	3,2
Hbo	91,5	60,4	21,1	5,7
Wo, doctor	94,6	66,7	19,7	8,3
Besteedbaar huishoudinkomen				
Eerste (laagste) kwartiel	73,8	40,4	15,9	3,3
Tweede kwartiel	80,6	37,8	14,8	2,7
Derde kwartiel	84,5	45,7	17,3	3,4
Vierde (hoogste) kwartiel	89,6	52,0	18,8	5,3
Herkomst				
Autochtoon	85,0	45,0	16,2	3,9
Westers allochtoon	81,7	48,0	21,4	4,5
Niet-westers allochtoon	66,9	38,8	18,9	2,0
Burgerlijke staat				
Gehuwd	87,5	44,0	15,9	4,5
Gescheiden	76,8	41,1	15,2	3,9
Weduwe/weduwnaar	81,4	24,5	7,8	2,3
Ongehuwd	78,2	50,5	20,9	2,9
Totaal	83,1	44,7	17,0	3,8

Bron: CBS (S&W).

bijeenkomst overheid	contacteren politicus	actiegroep	demonstratie	handtekeningen- actie	internet	andere manieren
8,7	12,5	3,7	4,9	25,4	12,4	7,2
4,6	6,7	2,9	4,4	26,3	9,6	4,2
3,3	4,3	3,0	7,8	24,1	13,0	3,2
4,9	8,1	2,4	5,8	28,7	14,7	4,7
6,3	11,0	3,3	4,7	30,0	13,6	6,3
8,7	11,9	4,3	5,1	29,0	11,6	7,0
9,3	12,3	4,1	4,8	27,5	10,7	7,6
7,2	9,5	3,0	2,2	20,1	6,6	4,9
3,8	6,0	1,8	0,9	12,9	2,2	3,5
1,9	4,1	0,8	1,6	11,0	2,7	1,8
2,4	4,3	1,7	2,6	15,6	4,5	1,9
5,1	8,2	2,8	4,3	24,2	10,1	4,9
12,0	15,4	5,5	7,3	38,4	17,7	9,4
15,7	20,6	7,0	8,7	45,2	23,1	13,0
4,4	7,8	3,1	5,9	22,5	11,2	4,6
4,4	6,5	2,1	3,5	21,3	8,1	3,8
6,5	9,6	3,5	4,3	26,6	10,6	5,6
9,8	13,2	4,1	5,0	30,9	13,3	7,8
7,0	10,2	3,2	4,3	26,6	11,0	5,6
6,5	9,4	5,2	6,5	27,3	12,7	7,6
3,5	4,9	2,4	5,9	18,8	9,5	4,0
7,7	11,0	3,2	3,4	25,8	9,9	5,7
6,1	9,5	3,3	4,9	23,3	10,7	6,9
4,0	5,8	2,1	2,0	14,7	3,1	3,6
5,5	8,1	3,7	7,0	28,6	14,1	5,6
6,6	9,6	3,3	4,7	25,8	11,0	5,6

Ongehuwden zijn de meest frequente actievoerders met 51 procent. Zij worden gevolgd door gehuwden (44 procent) en personen die gescheiden zijn (41 procent) en de verweduwden sluiten de rij met een kwart. Dit zien we ook in grote lijnen terug bij de separate actievormen. Bij het inschakelen van een politieke partij, politicus of ambtenaar en deelname aan een bijeenkomst die door de overheid is georganiseerd nemen gehuwden het voortouw in plaats van de alleenstaanden. Van de bovenvermelde zes bevolkingskenmerken hebben leeftijd en opleiding altijd een zelfstandig effect, na controle van de andere kenmerken, op deze actievormen. Ook is de participatie van mannen altijd hoger dan van vrouwen, met uitzondering van de deelname aan een actiegroep en demonstratie. Het besteedbare inkomen doet er niet meer toe na vooral de correctie voor de verschillen in de voltooide opleiding, voor acties waarbij de media worden gebruikt, politieke partijen worden benaderd, deelname aan een actiegroep, een handtekeningenactie, en 'andere manieren' om de politiek te beïnvloeden. Ook de burgerlijke staat doet weinig na correctie. Alleen blijven de verschillen overeind bij het demonstreren, een handtekeningenactie, en 'andere manieren'.

7.3.3 Deelname politieke activiteiten in afgelopen 5 jaar naar opleiding, 2012/2014

Bron: CBS (S&W).

7.4 Conclusie en discussie

Aan de Tweede Kamerverkiezingen van 2010 en 2012 heeft drie kwart van het electoraat deelgenomen. Ten opzichte van 2006 is dit een daling van 5 procentpunten. Een voor de hand liggende verklaring voor deze daling is het aanscherpen van de regels om per volmacht te stemmen. In 2006 maakte daar nog 12 procent gebruik van, in 2010 en 2012 nog maar zo'n 7 tot 8 procent. Zetten we alle verkiezingen op een rij, dan is vooral te zien dat de opkomst vooral gedaald is in de periode 1970–1990, en daarna stabiel is gebleven. De animo om naar het stemlokaal te gaan om gemeenteraden te kiezen, lijkt te dalen, maar dat geldt niet voor de verkiezingen voor de Tweede Kamer, de Provinciale Staten, en het Europese Parlement.

Naast deze conventionele manier van politieke participatie, is nagegaan hoe de bevolking van 15 jaar of ouder heeft deelgenomen aan andere, conventionele en onconventionele, acties om de politiek te beïnvloeden. In de periode 2012–2014 is dat zo'n 45 procent, die in de afgelopen vijf jaar minstens een keer een actie hebben ondernomen. Dat is gebaseerd op acht actievormen, en 'een andere manier'. In het Nationaal Kiezeronderzoek is ook deze lijst, met uitzondering van 'handtekeningactie', opgenomen. Daardoor, en vanwege andere verschillen in de opzet van de beide onderzoeken, zijn de resultaten niet goed vergelijkbaar. Volgens het NKO 2012 is 39 procent van het electoraat in de periode 2008–2012 politiek actief geweest op een andere manier dan door te stemmen. Volgens het NKO in 2006 en 2010 was dat in de periode 2002–2006 nog 36 procent, en in de periode 2006–2010 37 procent.

De conclusie is dat sedert 2002 de politieke participatie niet is afgenomen. Dit strookt ook met de opkomstcijfers, waar evenmin een daling valt waar te nemen. Deze bevinding staat, althans voor Nederland, haaks op opvattingen dat de politieke participatie erodeert (Putnam, 2000). Ook bieden deze cijfers geen steun voor de gedachte dat de deelname aan de onconventionele vormen zijn toegenomen ten koste van de conventionele (Dalton, 2008; Norris, 2011). In Nederland is bovendien de deelname aan typisch onconventionele vormen, zoals deelname aan een protestactie of actiegroep, laag en er is geen enkele aanwijzing dat deze manieren om de politiek te beïnvloeden aan kracht hebben gewonnen. De opkomst bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer verschilt sterk tussen bevolkingsgroepen, vooral door verschillen in opleiding: hoe hoger het opleidingsniveau, hoe hoger de participatie. Ook geldt dat de hogere inkomens vaker naar de stembus gaan dan de lagere inkomens. Dit geldt ook voor andere politieke actievormen, met de kanttekening dat inkomen niet voor alle soorten acties de

belangrijkste moderator is. Dat opleiding en inkomen van invloed zijn, betekent dat hulpbronnen in de vorm van kennis, vaardigheden en financiële middelen, een verklaring bieden voor de deelname aan de politiek. Dat is geen nieuw inzicht en komt overeen met andere bevindingen (Dalton, 2008; Desposato en Norrander, 2009). Maar ook andere persoonskenmerken zijn relevant. Mannen gaan net zo vaak naar de stembus als vrouwen, maar mannen doen wel iets meer mee aan politieke acties dan vrouwen. Dat is niet te verklaren doordat mannen en vrouwen verschillen in persoonskenmerken zoals opleiding en inkomen. Ook leeftijd en herkomst doen ertoe. Maar ook hier is de opkomst geen goede graadmeter voor de actievormen. Grofweg geldt: hoe ouder, hoe vaker de gang naar het stemlokaal gemaakt wordt. Maar dit gaat niet per definitie op voor de actiebereidheid, want vanaf 55 jaar keldert die bereidheid beduidend. Als het gaat om het benaderen van een politieke partij of een politicus en deelname aan een bijeenkomst van de overheid zijn ouderen doorgaans wel actiever dan jongeren. Ook vertoont opkomst geen duidelijke parallel met de actievormen bij de herkomstgroepen. Zo gaan niet-westerse allochtonen minder vaak stemmen dan westerse allochtonen en autochtonen. Bij de actievormen zijn de verschillen echter minder groot en is bovendien de deelname van de westerse allochtonen groter dan van de autochtonen. Blijkbaar is de gang naar het stemlokaal toch een duidelijk andere activiteit dan andere vormen van politieke participatie.

8.

Ontwikkelingen in

sociaal

en institutioneel

vertrouwen

Auteur
Hans Schmeets

8.1 Inleiding

Vertrouwen in de medemens wordt vaak gezien als een goede indicator voor sociale cohesie, de bindingen die bestaan binnen en tussen bevolkingsgroepen. Naast dit sociaal vertrouwen is ook het vertrouwen in instituten en de participatie in de samenleving van belang voor de sociale samenhang (Schmeets en Te Riele, 2010; 2014). Het zijn de twee pijlers van het raamwerk sociale samenhang, op basis waarvan de meetlat sociaal kapitaal is samengesteld (Van Beuningen en Schmeets, 2013). Door vertrouwen en participatie ontstaan sociale netwerken van mensen met gezamenlijke normen, waarden en onderling begrip. De gedachte is: hoe meer participatie en vertrouwen en hoe minder bevolkingsgroepen zich daarin onderscheiden, hoe sterker de sociale samenhang is. Dat laatste is een indicatie voor de verdeeldheid in de samenleving. Als alle bevolkingsgroepen vertrouwen hebben in de samenleving en ook meedoen met die samenleving, dan is er meer saamhorigheid en eensgezindheid. Bovendien draagt een sterke sociale samenhang in de samenleving bij aan positieve ontwikkelingen onder andere op het terrein van veiligheid, leefbaarheid, gezondheid, welzijn en economische productiviteit en groei (Putnam, 1995; 2000; Knack en Keefer, 1997; Uslaner, 2002; Harell en Stolle, 2011).

Uit verschillende empirische studies (o.a. Paxton, 1999; Hudson, 2006; Dohmen, Verbakel en Kraaykamp, 2010; Kloosterman en Schmeets, 2010; Schmeets, 2013; Arends en Schmeets, 2015) is gebleken dat er verschillen bestaan tussen bevolkingsgroepen in sociaal en institutioneel vertrouwen. Personen met een hoger opleidingsniveau en inkomen, jongeren, mensen die niet tot een minderheidsgroep behoren, en protestanten hebben vaak een bovengemiddeld vertrouwen. Tevens is participatie – zoals een frequent contact met anderen, het geven van informele hulp, deelname aan het verenigingsleven, het verrichten van betaalde werkzaamheden, vrijwilligerswerk en deelname aan politieke activiteiten – gerelateerd aan sociaal en institutioneel vertrouwen. Blijkbaar tonen mensen vooral vertrouwen, die beschikken over hulpbronnen in de vorm van kennis, contacten en vaardigheden.

In dit hoofdstuk staan het sociaal en institutioneel vertrouwen centraal. De bevindingen komen vooral uit het onderzoek Sociale samenhang en Welzijn (S&W) dat het CBS in 2012, 2013 en 2014 heeft uitgevoerd. Gegevens zijn beschikbaar van respectievelijk 7 949, 7 384 en 7 627 personen van 15 jaar of ouder. Eerst wordt bekeken in hoeverre het sociaal en institutioneel vertrouwen in Nederland de afgelopen drie jaar is veranderd. Daarnaast worden de relaties tussen sociaal en institutioneel vertrouwen bekeken. Vervolgens wordt ingegaan op de mate waarin diverse bevolkingsgroepen, zoals mannen en vrouwen, jongeren en ouderen, lager en hoger opgeleiden, zich in het vertrouwen onderscheiden.

Sociaal en institutioneel vertrouwen

Het sociaal vertrouwen (*social trust, generalized trust*) refereert aan het vertrouwen in anderen. Sociaal vertrouwen is geoperationaliseerd met de vraag: 'Vindt u dat over het algemeen de meeste mensen wel te vertrouwen zijn of vindt u dat men niet voorzichtig genoeg kan zijn in de omgang met anderen?'. De antwoordcategorieën waren: 'wel te vertrouwen' en 'je kunt niet voorzichtig genoeg zijn'.

Het institutioneel vertrouwen (*institutional trust*) heeft betrekking op een aantal maatschappelijke en politieke instituten, instellingen, en organisaties. De vraag waarmee het institutioneel vertrouwen is geoperationaliseerd luidde: 'Dan nu enkele vragen over uw vertrouwen in diverse organisaties en hun functioneren. Wilt u voor elk van de volgende instellingen aangeven hoeveel vertrouwen u hierin heeft? Kerken, leger, rechters, pers, politie, Tweede Kamer, ambtenaren, banken, grote bedrijven en de Europese Unie. De antwoordcategorieën waren: 'heel veel vertrouwen', 'tamelijk veel vertrouwen', 'niet zo veel vertrouwen' en 'helemaal geen vertrouwen'. De categorieën 'heel veel vertrouwen' en 'tamelijk veel vertrouwen' zijn vervolgens samengevoegd, alsook de 'niet zo veel vertrouwen' en 'helemaal geen vertrouwen'.

Voor een overzicht van vertrouwensvragen in diverse onderzoeken, inclusief een aantal kanttekeningen, zie Zmerli en Newton (2008), Reeskens en Hooghe (2007), Delhey, Newton en Welzel (2011).

8.2 Resultaten: ontwikkelingen

Sociaal vertrouwen

Zowel in 2012 als in 2013 en 2014 heeft 58 procent van de Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder vertrouwen in de medemens. Dit sociaal vertrouwen is niet veranderd in de afgelopen jaren. De gegevens van 2012, 2013 en 2014 zijn vanwege de aanpassingen van het onderzoeksontwerp lastig te vergelijken met eerdere jaren (zie kader). Op het sociaal vertrouwen had dit echter maar weinig effect. Met de traditionele manier van dataverzameling gaf 58 procent in 2009 en 60 procent in 2010 te kennen de medemens te vertrouwen. We kunnen dus

concluderen dat het sociaal vertrouwen in de periode 2009–2014 vrijwel stabiel is gebleven.

Om een vergelijking te maken over een langere periode maken we gebruik van gegevens van het European Social Survey, het ESS dat vanaf 2002 om de twee jaar is uitgevoerd (zie hoofdstuk 10; Schmeets en Te Riele, 2014).¹⁾ De ESS-cijfers zijn niet te vergelijken met de resultaten van de CBS-onderzoeken vanwege een andere vraagstelling, andere instituten, en daaraan gekoppeld het vaststellen van de vertrouwensproporties. De vertrouwenspercentages van het ESS zijn daardoor iets hoger (figuur 8.2.2). Wel duidelijk is dat het vertrouwen is toegenomen. Uit de ESS-cijfers blijkt dat 58 procent van de volwassen bevolking in 2002 antwoordde dat 'over het algemeen de meeste mensen wel te vertrouwen zijn'. In 2008 was dat 64 procent, in 2010 zelfs 67 procent, en in 2012 is dat 65 procent. Met een andere bron kunnen we nog verder terug kijken. Volgens de European Values Studies was in 1981 het sociale vertrouwen veel minder breed verspreid: een minderheid van 44 procent vertrouwde andere mensen, in 1990 was dat 53 procent en in 1999 steeg het verder naar 60 procent. De trend laat zien dat de toename zo'n 0,75 procentpunt per jaar bedraagt (R -kwadraat = 0,96). De conclusie die we aan de combinatie van de diverse bronnen kunnen verbinden is dat het vertrouwen sinds 1981 gestaag is gegroeid, maar dat dit sinds 2009/2010 stagneert.

Trendbreuken

In 2012 is het onderzoek 'Sociale samenhang en Welzijn' (S&W) gestart, met een andere manier van dataverzameling. Daarvóór werden de gegevens vooral face-to-face, in gesprekken bij mensen thuis, verzameld. In 2012 zijn de gegevens op drie manieren verkregen in een zogenoemd mixed-mode ontwerp. Eerst is gevraagd om via het internet de vragenlijst in te vullen. Als dat niet tot een respons leidde, werd de respondent voor een telefonisch interview benaderd of thuis bezocht. Deze mixed-mode is kostenefficiënter en levert een vergelijkbare respons op. In 2012 deed 58,7 procent, in 2013 69,2 procent, en in 2014 68,4 procent mee met het onderzoek. De gegevens van 2012, 2013 en 2014 zijn, vanwege de aanpassingen van het ontwerp, niet goed te vergelijken de oudere

¹⁾ Het ESS is een grootschalig, internationaal vergelijkende studie naar de leefsituatie van de inwoners. Het ESS wordt gefinancierd door een samenwerkingsverband van de Europese Commissie, de European Science Foundation en verschillende nationale organisaties voor wetenschappelijk onderzoek. Het ESS stelt zich ten doel met behulp van geavanceerde methoden de wisselwerking tussen de veranderende instituties van Europa, de attitudes en gedragspatronen van de Europese bevolking, haar politieke en economische structuren in kaart te brengen en te verklaren. Het ESS wordt vanaf 2002 tweemaaljaarlijks uitgevoerd onder inwoners van Europese landen van 15 jaar of ouder. In dit hoofdstuk is geput uit het ESS van 2002, 2004, 2006, 2010 en 2012 (ESS, 2002; ESS, 2004; ESS, 2006; ESS, 2008; ESS, 2010; ESS, 2012).

onderzoeken. Op basis van een onderzoek uit 2010 zijn trendbreuken in kaart gebracht. Het bleek dat het aandeel vrijwilligers met enkele procentpunten toenam, terwijl het vertrouwen in een aantal instituten daalde door het gewijzigde ontwerp (Schmeets en Te Riele, 2013). Zo name het vertrouwen in ambtenaren af met 7, in grote bedrijven en kerken met 4, en in het leger met 3 procentpunten. Bij de overige vertrouwensindicatoren (rechters, pers, politie, Tweede Kamer, EU), was een daling of stijging met 1 procentpunt of geen verandering waar te nemen. Het bepalen van deze breuken is echter problematisch, aangezien er in 2010 nog een wijziging is doorgevoerd in het nieuwe ontwerp: het vragenblok sociale samenhang werd aangeboden aan de respondenten die hadden deelgenomen aan de Gezondheidsenquête 2010. Dit betekende dat de respons op basis van de oorspronkelijke steekproef fors daalde ten opzichte van het onderzoek dat in 2009 is uitgevoerd. Dat maakt tevens het gebruik van de gegevens van het nieuwe ontwerp voor de trends tussen 2010 en latere jaren discutabel. Door de aanpassing van het ontwerp tussen 2010 en 2012 is het niet goed mogelijk om deze periode goed in kaart te brengen, mede doordat er in 2011 geen gegevens zijn verzameld.

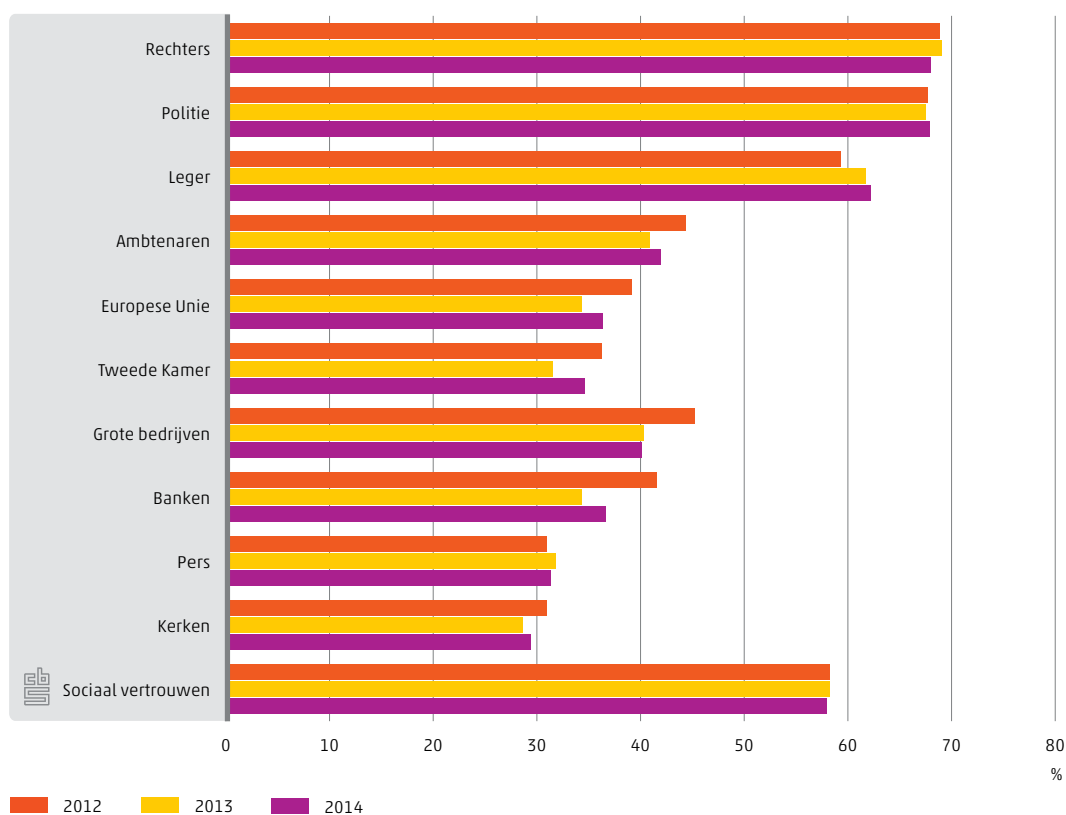
Institutioneel vertrouwen

De mate waarin de bevolking vertrouwen heeft in maatschappelijke instituties is sterk afhankelijk van de institutie die het betreft. Vooral gezaghebbende instituties genieten een groot vertrouwen. Zo is met bijna 70 procent in 2012, 2013 en 2014 vooral het vertrouwen in rechters en de politie groot, gevolgd door het leger (zo'n 60 procent). Met zo'n 30 procent is het laagste vertrouwen voorbehouden aan de pers en kerken. Ook is er weinig vertrouwen in de Tweede Kamer, de Europese Unie, ambtenaren, banken en grote bedrijven (zie figuur 8.2.1).

Over de periode 2012–2014 is de volgende ontwikkeling te zien. Ten opzichte van 2012 zijn de vertrouwenspercentages in instituties in 2013 over het algemeen gedaald. De grootste daling is te constateren bij banken (-8), gevolgd door grote bedrijven, de Europese Unie en de Tweede Kamer (-5), ambtenaren (-3) en kerken (-2). Daar staat tegenover dat het vertrouwen stabiel is gebleven in gezaghebbende instituten als politie en rechters en dat het vertrouwen in het leger zelfs met 3 procentpunten is toegenomen. In 2014 is het vertrouwen niet verder omlaag gegaan, maar gestegen, waardoor een deel van de eerdere dalingen is gecompenseerd. Dit geldt bijvoorbeeld voor het vertrouwen in de EU, en vooral in de Tweede Kamer en de banken. Desalniettemin blijkt uit een vergelijking van de cijfers van 2012 en 2014 dat het vertrouwen in kerken, Tweede Kamer,

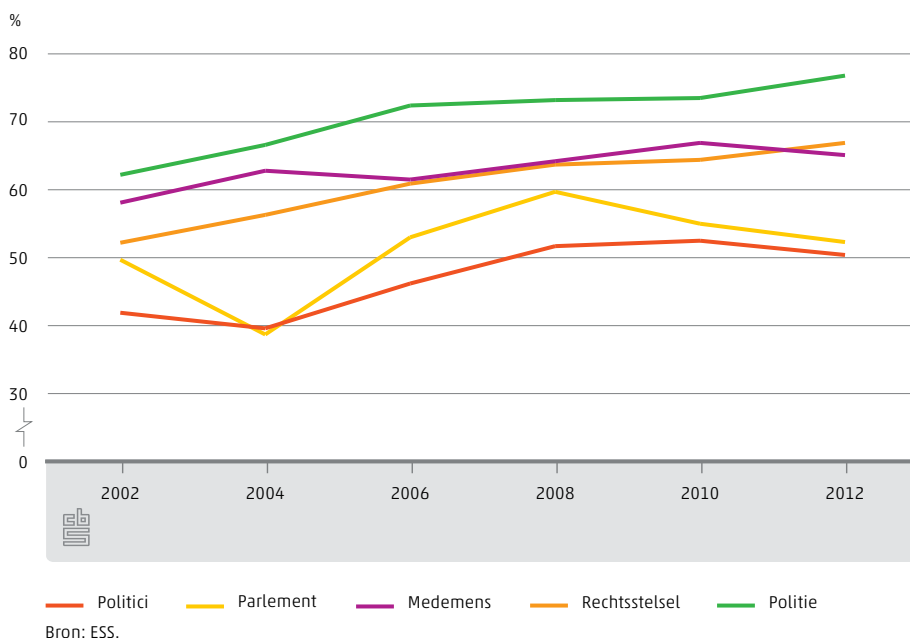
ambtenaren, banken, grote bedrijven en EU is gedaald. Daar staat alleen een stijging van het vertrouwen in het leger tegenover. Een terugblik vanaf 2009 is lastig vanwege duidelijke effecten van de data-verzameling (zie kader). De vergelijking van de beide onderzoeken met hetzelfde ontwerp leert dat de verschuivingen tussen 2009 en 2010 beperkt blijven tot maximaal 2 procentpunten. Alleen treedt er tussen 2009 en 2010 een duidelijke daling van het vertrouwen in de Tweede Kamer op van 5 procentpunten, en een stijging van het vertrouwen in het leger met eveneens 5 procentpunten. Over de hele linie neemt het vertrouwen toe met 4 procentpunten. Dat is gemiddeld 0,4 procentpunt per vertrouwensindicator.

8.2.1 Sociaal en Institutioneel vertrouwen, 2012/2014

Bron: CBS (S&W).

8.2.2 Vertrouwen in medemens en instituties, 2002-2012

Voor de terugblik naar een langere periode wordt geput uit het ESS. In overeenstemming met de trend van het sociale vertrouwen neemt ook het vertrouwen in instituties toe. Zo is het vertrouwen in politici en politieke partijen gegroeid van zo'n 41 in 2002 naar 53 procent in 2010. In 2012 is dit iets gedaald naar respectievelijk 50 en 48 procent. Het vertrouwen in het parlement kent een grilliger verloop en lijkt afhankelijk van de politieke verhoudingen in de specifieke onderzoeksjaren. Eerst is er een daling, en vervolgens tot 2008 een forse stijging, waarna er weer een daling optreedt naar 52 procent in 2012. Ook in het rechtsstelsel en de politie is het vertrouwen fors gestegen: van 52 naar 67, en van 62 naar 77 procent. Daarmee is het vertrouwen met 15 procentpunten toegenomen. En een opgaande vertrouwenslijn geldt tevens voor het Europese parlement.

8.3 Bevolkingsgroepen

In Arends en Schmeets (2015) is het sociaal en institutioneel vertrouwen onderzocht voor een aantal bevolkingsgroepen op basis van het onderzoek sociale samenhang en welzijn 2013. In dit hoofdstuk presenteren we de bevindingen over de periode 2012–2014. Een voordeel van de samenvoeging van de jaarbestanden is dat bepaalde verschillen eerder een vereist significantieniveau bereiken dan wanneer geput wordt uit een specifiek jaar. Bovendien blijkt uit nadere analyses dat de verschillen tussen de bevolkingsgroepen in de periode 2012–2014 vrijwel stabiel zijn gebleven.²⁾ Dit spoort met eerdere bevindingen op basis van de ESS-cijfers in de periode 2002–2010 (Schmeets en Te Riele, 2014). Dit betekent dus dat de geen verschuivingen hebben plaatsgevonden in de vertrouwensdiscrepanties tussen mannen en vrouwen, jongeren en ouderen, lager en hoger opgeleiden, alloctonen en autoctonen, en tussen gehuwde, verweduwde, gescheiden en ongehuwde personen. De verschillen tussen bevolkingsgroepen in de mate van sociaal en institutioneel vertrouwen is eerst onderzocht met behulp van bivariate regressieanalyses. Vervolgens is met behulp van multiple regressieanalyses nagegaan of de waargenomen verschillen in sociaal en institutioneel vertrouwen blijven bestaan na controle van de andere bevolkingskenmerken.

Hoewel de meerderheid van de Nederlandse bevolking vertrouwen heeft in elkaar, zijn er wel verschillen tussen bevolkingsgroepen (zie tabel 8.3.1). Mannen hebben meer vertrouwen in andere mensen dan vrouwen (61 procent en 55 procent). Vrouwen hebben over het algemeen iets meer vertrouwen in instituties dan mannen. Zo hebben ze meer vertrouwen in kerken, het leger, de politie, banken en de EU, maar iets minder in grote bedrijven. Indien we ermee rekening houden dat mannen en vrouwen verschillen in leeftijdsopbouw, opleidingsniveau, herkomst, en burgerlijke staat, dan zorgt de correctie hiervoor dat vrouwen ook meer vertrouwen hebben in rechters en verdwijnt het verschil met kerken (zie tabel 8.3.2). De gecorrigeerde cijfers, uitgedrukt in kansverhoudingen (de odds ratio's), laten zien dat vrouwen vooral – 1,23 tot 1,32, ofwel 23 tot 32 procent –, grotere kans hebben dat ze politie, banken en Europese Unie vertrouwen dan mannen. Daar tegenover staat dat vrouwen minder vertrouwen hebben in andere mensen (16 procent mindere kans) en in grote bedrijven (10 procent minder) dan mannen.

²⁾ Naast de kenmerken geslacht, leeftijd, opleiding, inkomen en burgerlijke staat zijn de interacties met de jaarvariabele opgenomen. Slechts 5 van de 55 interacties waren licht significant ($0,05 \leq p \leq 0,01$): sociaal vertrouwen*herkomst, vertrouwen in leger*geslacht, vertrouwen in Tweede Kamer*leeftijd, vertrouwen in tweede Kamer*opleiding, vertrouwen in banken*geslacht. Opname van de interactievariabelen verhoogt de verklaarde varianties van de 11 vertrouwenskenmerken met maximaal 0,3 procent.

8.3.1 Vertrouwen naar bevolkingsgroepen, 2012/2014

	Sociaal ver- trou- wen	Leger	Rech- ters	Politie	Kerken	Pers	Banken	Grote bedrij- ven	Ambte- naren	Tweede Kamer	Euro- pese Unie
	%										
Geslacht											
Man	61,1	60,8	69,0	65,6	28,6	31,4	34,1	43,0	42,4	34,3	34,8
Vrouw	55,3	61,2	68,2	69,8	30,8	31,2	41,1	40,8	42,4	34,0	38,6
Leeftijd											
15-25 jaar	59,9	76,3	79,4	69,3	34,7	30,7	54,1	61,9	53,8	44,3	56,3
25-35 jaar	62,9	70,7	79,1	67,7	30,5	31,8	42,6	47,9	45,1	37,7	41,6
35-45 jaar	61,5	64,5	74,1	69,5	26,8	34,5	35,9	44,2	43,2	36,0	36,9
45-55 jaar	59,6	57,1	70,4	67,5	25,9	32,5	33,6	38,5	38,8	31,5	31,5
55-65 jaar	57,1	51,6	63,1	66,2	25,4	29,8	28,6	30,5	37,7	29,7	28,1
65-75 jaar	51,6	49,9	52,3	63,6	29,1	28,0	29,4	30,4	35,0	27,1	28,0
75 jaar en ouder	48,6	51,1	49,3	70,6	42,7	30,2	41,2	36,5	44,1	31,5	33,4
Opleiding											
Basisonderwijs	37,4	53,2	50,6	61,5	31,9	28,4	43,4	39,9	38,2	26,5	30,1
Vmbo	44,9	58,5	57,5	63,2	31,8	28,5	42,5	42,3	38,3	27,8	31,4
Mbo, havo, vwo	57,1	62,6	68,9	66,8	29,2	30,3	38,3	43,0	40,4	31,6	34,4
Hbo	76,2	63,3	80,9	74,3	27,6	33,8	32,1	40,8	46,9	42,4	42,0
Wo, doctor	82,8	63,9	86,0	76,7	28,9	39,4	29,2	42,4	56,6	51,1	54,5
Herkomst											
Autochtoon	60,7	61,4	68,6	68,7	28,5	30,8	36,4	41,5	40,9	33,3	35,1
Westers allochtoon	55,4	56,5	67,4	66,4	24,9	33,7	35,2	38,9	43,2	34,8	40,6
Niet-westers allochtoon	40,7	61,9	70,0	61,3	44,5	32,8	49,3	48,0	53,5	40,5	45,0
Burgerlijke staat											
Gehuwd	58,3	58,3	66,2	68,1	31,0	30,1	33,1	37,8	39,7	32,3	32,3
Gescheiden	51,6	51,6	61,8	63,1	21,7	32,1	33,6	35,8	38,3	29,2	30,6
Weduwe/weduwenaar	47,4	51,0	50,4	70,0	37,2	30,3	44,6	36,3	42,2	27,1	26,5
Ongehuwd	61,4	68,3	76,2	67,9	28,6	33,0	43,7	49,7	47,2	39,0	45,5
Totaal	58,1	61,0	68,6	67,7	29,7	31,3	37,6	41,9	42,4	34,2	36,7

Bron: CBS (S&W).

8.3.2 Vertrouwen naar bevolkingsgroepen, 2012/2014, Odds Ratio's en Wald

	Sociaal vertrouwen		Kerken		Leger		Rechters		Politie	
	Wald	O.R.	Wald	O.R.	Wald	O.R.	Wald	O.R.	Wald	O.R.
Geslacht										
Man (ref.)										
Vrouw	36,7	0,84***	7,8	1,09**	1,9	1,04	2,9	1,06	49,0	1,23***
Leeftijd										
15-25 jaar (ref.)	82,2	***	242,6	***	501,1	***	463,5	***	63,2	***
25-35 jaar		0,68***		0,73***		0,65***		0,64***		0,72***
35-45 jaar		0,69***		0,55***		0,47***		0,51***		0,79***
45-55 jaar		0,68***		0,53***		0,34***		0,45***		0,74***
55-65 jaar		0,65***		0,52***		0,27***		0,34***		0,70***
65-75 jaar		0,57***		0,61***		0,26***		0,24***		0,64***
75 jaar en ouder		0,56***		1,13		0,28***		0,23***		0,88
Opleiding										
Basisonderwijs (ref.)	1440,3	***	5,9		47,3	***	857,4	***	252,4	***
Vmbo		1,26***		1,07		1,14		1,23***		1,04
Mbo, havo, vwo		2,05***		1,05		1,32***		1,90***		1,27***
Hbo		4,97***		1,03		1,37***		3,72***		1,86***
Wo, doctor		7,55***		1,17*		1,46***		5,53***		2,16***
Herkomst										
Autochtoon (ref.)	256,2	***	246,6	***	26,3	***	3,3		33,9	***
Westers allochtoon		0,78***		0,83***		0,82***		0,92		0,89*
Niet-westers allochtoon		0,46***		2,14***		0,83***		0,94		0,76***
Burgerlijke staat										
Gehuwd (ref.)	8,6	*	125,6	***	31,3	***	3,3	*	21,3	***
Gescheiden		0,86**		0,61***		0,80***		0,87*		0,83***
Weduwe/ weduwnaar		1,01		0,96		0,96		0,96		1,10
Ongehuwd		0,97		0,65***		0,83***		0,93		0,89**
Nagelkerke R-kwadraat		13,50		4,30		5,90		12,70		2,70

Bron: CBS (S&W).

* p < 0,05

** p < 0,01

*** p < 0,001

Pers		Ambtenaren		Tweede Kamer		Banken		Grote bedrijven		Europese Unie	
Wald	O.R.	Wald	O.R.	Wald	O.R.	Wald	O.R.	Wald	O.R.	Wald	O.R.
0,0	1,00	0,2	1,01	1,0	1,03	88,7	1,32***	11,8	0,90***	52,8	1,25***
22,1	**	218,3	***	204,5	***	324,6	***	568,9	***	479,2	***
	0,98		0,55***		0,54***		0,71***		0,54***		0,41***
	1,19**		0,53***		0,54***		0,52***		0,44***		0,36***
	1,14*		0,48***		0,47***		0,46***		0,34***		0,31***
	1,04		0,48***		0,46***		0,36***		0,24***		0,28***
	0,99		0,45***		0,44***		0,34***		0,23***		0,31***
	1,10		0,66***		0,59***		0,52***		0,30***		0,44***
86,9	***	371,0	***	609,8	***	116,8	***	12,4		591,6	***
	1,02		1,04		1,07		0,95		1,05		1,03
	1,09		1,20***		1,34***		0,83***		1,07		1,30*
	1,29***		1,70***		2,30***		0,65***		1,03		2,01***
	1,63***		2,59***		3,38***		0,60***		1,14		3,50***
								4,4			
7,8	*	118,3	***	43,6	***	52,2	***			64,9	***
	1,11*		1,08		1,05		0,97		0,92		1,26***
	1,11*		1,70***		1,39***		1,40***		1,05		1,42***
18,4	***	6,6		3,4		28,9	***	17,3	***	13,0	
	1,10		0,98		0,92		1,00		0,95		0,98
	1,11		1,19*		0,91		1,44***		1,14		0,78**
	1,19***		0,98		0,97		0,97		0,86***		1,07
	1,00		4,70		5,90		6,00		6,00		9,30

Er is een duidelijke relatie met leeftijd, die niet verdwijnt na correctie. Over het algemeen neemt het sociaal en institutioneel vertrouwen af met leeftijd. Het sociaal vertrouwen van de leeftijdsgroepen tot 65 jaar varieert van 57 procent onder de 55- tot 65-jarigen tot 63 procent onder de 25- tot 35-jarigen. Daarna neemt het fors af onder de 65- tot 75-jarigen (52 procent), en 75-plussers (49 procent). Bij alle tien instituties speelt leeftijd een rol, ook na controle van de overige individuele kenmerken. Zo heeft de jongste leeftijdsgroep (15- tot 25-jarigen) het meeste vertrouwen in het leger, in de Tweede Kamer, de EU, ambtenaren, banken en grote bedrijven. De oudste leeftijden, de 75-plussers, hebben het meeste vertrouwen in kerken en de politie. Rechters genieten vooral veel vertrouwen onder de 15- tot 35 jarigen. Met burgerlijke staat is de relatie met vertrouwen minder evident. Ongehuwden hebben vaker vertrouwen in de medemens dan verweeduwe en gescheiden mensen. Deze verschillen verdwijnen echter grotendeels na correctie voor andere individuele kenmerken, waaronder leeftijd. De burgerlijke staat is ook gerelateerd aan de mate van institutioneel vertrouwen. Maar ook hier geldt dat deze samenhangen bij vier van de tien instituties ongedaan worden gemaakt na correctie. Ongehuwden hebben dan minder vertrouwen in kerken, politie, grote bedrijven en banken dan vooral gehuwden en mensen die verweuwd zijn. Al met al zijn er maar beperkte aanwijzingen dat burgerlijke staat bepalend is voor het vertrouwen in anderen en de samenleving.

Opleiding en vertrouwen zijn doorgaans sterk positief gerelateerd: hoe hoger het opleidingsniveau, hoe meer vertrouwen. Mensen met alleen basisonderwijs hebben met 37 procent het minste vertrouwen in de medemens. Dat vertrouwen loopt geleidelijk op tot 83 procent bij de groep met een universitaire opleiding. Hoger opgeleiden hebben relatief meer vertrouwen in gezaghebbende instituties (rechters, politie, leger), in ambtenaren, de politiek (Tweede Kamer, EU), en de pers dan lager opgeleiden. De mate van vertrouwen in grote bedrijven en kerken verschilt niet tussen hoger en lager opgeleiden. Het vertrouwen in banken is een duidelijke uitzondering: banken genieten meer vertrouwen onder lager opgeleiden. De correctie doet daar niets aan af. Er zijn ook duidelijke verschillen tussen herkomstgroepen. Niet-westerse allochtonen hebben aanzienlijk minder vertrouwen in de medemens (41 procent) dan westerse allochtonen (55 procent) en autochtonen (61 procent). Dit blijft zo indien er rekening mee wordt gehouden dat niet-westerse allochtonen zich op een aantal andere individuele kenmerken duidelijk onderscheiden van de westerse allochtonen en autochtonen. Zo zijn ze vaker lager opgeleid, en een lage opleiding gaat bij uitstek gepaard met een laag sociaal vertrouwen. In het institutionele vertrouwen verschillen herkomstgroepen eveneens. Niet-westerse allochtonen hebben meer vertrouwen in kerken

(45 procent) dan westerse allochtonen (25 procent) en autochtonen (29 procent). Het verschil blijft bestaan na controle voor de overige individuele kenmerken. Ook geldt dat niet-westerse allochtonen het meeste vertrouwen hebben in de Tweede Kamer, de Europese Unie, ambtenaren, banken en grote bedrijven, en het minste in de politie. De mate van vertrouwen in rechters en de pers verschilt niet tussen herkomstgroepen. Na correctie voor de andere bevolkingskenmerken blijven de verschillen in het vertrouwen tussen de drie herkomstgroepen grotendeels gehandhaafd.

8.4 Conclusies en discussie

Het vertrouwen dat mensen hebben in elkaar en in sociale en politieke instituties is een onderwerp dat steeds meer in de belangstelling staat. Vertrouwen is onmisbaar in relaties en is essentieel voor de sociale samenhang en het functioneren van een samenleving. In dit opzicht zijn er aanzienlijke verschillen in Europa (zie hoofdstuk 10), zo blijkt uit het Europese Sociale Onderzoek dat in 28 landen in 2012 is uitgevoerd. In Oost-Europa is de vertrouwensbasis gering, in Zuid-Europa is die al wat groter, gevolgd door West-Europa, terwijl de landen in Noord-Europa, inclusief Nederland, er duidelijk bovenuit steken. In dit hoofdstuk is geput uit recente gegevens van het onderzoek Sociale samenhang en Welzijn dat in de periode 2012–2014 is uitgevoerd onder bijna 23 duizend personen. Daaruit blijkt dat er geen sprake is van een tanend vertrouwen. Zo heeft een groot deel van de Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder vertrouwen in elkaar en in maatschappelijke en politieke instituties. In 2012, 2013 en 2014 heeft een duidelijke meerderheid van 58 procent vertrouwen in de medemens. Dat is niet veranderd. Dit geldt ook voor het vertrouwen in rechters en politie, die in deze periode van twee op de drie burgers vertrouwen genieten. Bij andere instituten zijn wel verschuivingen opgetreden. Zo is het vertrouwen in het leger tussen 2012 en 2014 met drie procentpunten gestegen naar 62 procent. Het vertrouwen in kerken, ambtenaren, Tweede Kamer, Europese Unie, banken en grote bedrijven is minder groot, en daar heeft de aanvankelijke daling in 2013 zich in 2014 niet verder doorgezet of is omgebogen. Dat laatste geldt bijvoorbeeld voor het vertrouwen in de Tweede Kamer dat daalde van 36 naar 32, en vervolgens weer steeg naar 35 procent. Ook de Europese Unie kent een vergelijkbaar patroon: minder vertrouwen in 2013 (34 procent), dan in 2012 (39 procent), maar in 2014 is er met 36 procent een herstel te zien. Een ander voorbeeld is het vertrouwen in de banken: na een forse daling van 42 naar 34, is in 2014 deze negatieve trend omgebogen en heeft 37 procent weer fiducia in banken. Bij enkele andere

instituties is er echter geen herstel waar te nemen, waaronder kerken, pers en grote bedrijven. Kijken we verder terug, dan is te concluderen dat vanaf 2002 het institutionele vertrouwen beduidend is toegenomen, en vanaf 2010 is gestabiliseerd. En bij het onderlinge vertrouwen is er sinds 1981 een gestage toename tot 2010, waarna het vertrouwen in de medemens is blijven steken op 58 procent.

Tussen bevolkingsgroepen bestaat een aantal verschillen in de mate van vertrouwen. Het opleidingsniveau en herkomst zijn belangrijke determinanten van sociaal vertrouwen: laagopgeleiden, en niet-westerse allochtonen hebben naar verhouding minder vertrouwen in de medemens. Voor opleiding is dat te duiden vanuit het perspectief van hulpbronnen: ze zijn minder in staat om te participeren in de samenleving en vertrouwen te krijgen in anderen. Ook bij het institutionele vertrouwen geldt dat het vertrouwen over het algemeen groter is naarmate het niveau van de opleiding stijgt. Dat geldt echter niet voor het vertrouwen in kerken, en is er minder vertrouwen in de bankensector onder de hoogst opgeleiden. Niet-westerse allochtonen hebben beduidend meer wantrouwen in de medeburger dan autochtonen en westerse allochtonen, maar zij hebben wel een beduidend groter institutioneel vertrouwen. Vanuit het perspectief van de integratie lijkt derhalve het onderlinge vertrouwen een groter probleem dan het vertrouwen in instituties. Ook vrouwen blijven ten opzichte van mannen achter in sociale vertrouwen, en dat wordt niet voldoende gecompenseerd door een correctie voor het opleidingsniveau. Vrouwen hebben echter ook over het algemeen iets meer vertrouwen in instituties dan mannen. De correctieslag doet daar niet veel aan af. Blijkbaar is er wat dat betreft een parallel tussen vrouwen en niet-westerse allochtonen aan de ene, en mannen, westerse allochtonen en autochtonen, aan de andere kant.

9.

Sociale samenhang

regionaal

Auteur
Hans Schmeets

9.1 Inleiding

Uit de voorgaande hoofdstukken kwam naar voren dat de participatie en het vertrouwen in Nederland hoog zijn en over een langere periode toenemen. Maar de cijfers duiden er ook op dat bepaalde bevolkingsgroepen, zoals laagopgeleiden en allochtonen, wat achterblijven. Er zijn echter geen indicaties dat dergelijke discrepanties tussen bevolkingsgroepen toenemen (Schmeets en Te Riele, 2014). Het monitoren van de sociale cohesie in de samenleving vindt dus plaats via twee lijnen: (1) de ontwikkeling van de onderliggende indicatoren, en (2) de sociaal-demografische afstanden tussen bevolkingsgroepen. Bij bevolkingsgroepen gaat het niet alleen om sociaaldemografische lagen, zoals opleiding, geslacht, land van herkomst of burgerlijke staat, maar ook om de regionale verscheidenheid. In dit hoofdstuk worden de regionale verschillen in participatie en vertrouwen besproken, door de cijfers van de twaalf provincies en de veertig Coropgebieden te presenteren. Dit bouwt voort op eerder onderzoek (Arts en Schmeets, 2010), waaruit naar voren kwam dat inwoners van Limburg en Flevoland het laagst scoren op 'het meedoen met' en 'het vertrouwen hebben in' de samenleving. In de andere provincies waren de participatie en het vertrouwen groter, met Friesland als duidelijke uitschieter. Meer recente gegevens, van 2012 en 2013, laten zien dat de inwoners van Limburg lagere scores hadden dan de inwoners in Utrecht, Friesland en Zeeland (Schmeets, 2014). En dat lag niet aan de verschillen in bevolkingssamenstelling in de provincies.

In dit hoofdstuk wordt het provinciale beeld geschetst voor de periode 2012–2014. Deze gegevens worden op een laag regionaal niveau, de Coropgebieden, gepresenteerd. Er wordt rekening gehouden met de samenstelling van de regionale gebieden door te corrigeren voor verschillen in geslacht, leeftijd, opleiding, burgerlijke staat en herkomst, aangezien 'meedoen met' en 'vertrouwen hebben in' de samenleving sterk kan verschillen naar deze kenmerken. Vooral hoger opgeleiden, autochtonen en mensen onder de 45 jaar etaleren hogere scores in de participatie en het vertrouwen dan respectievelijk laagopgeleiden, niet-westerse allochtonen en 45-plussers. Ook verschillen mannen en vrouwen, en gehuwden, gescheiden, en ongehuwden op diverse deelgebieden. Voorts is bekend dat de bevolkingssamenstelling varieert per provincie. Zo loopt de gemiddelde leeftijd van de 15-plussers in het onderzoek Sociale samenhang en Welzijn in de periode 2012–2014 uiteen van 44 jaar in Flevoland tot 50 jaar in Zeeland. Het opleidingsniveau – op een schaal van (1) basisonderwijs tot (5) universitair – is 3,3 in Utrecht en 3,2 in Noord-Holland, en in andere provincies rond de 2,9. Ook het percentage niet-westerse allochtonen varieert: van 2 in Drenthe en 4 in Friesland en Zeeland tot 16 in Zuid- en Noord-Holland, en 19 in

Flevoland. In Drenthe is 58 procent gehuwd of woont samen, in Noord-Holland 45 procent en in Groningen 43 procent.

9.2 Methode en Data

In 2012 is een nieuw onderzoek 'Sociale samenhang en Welzijn' (S&W) gestart, met een andere manier van dataverzameling. Daarvóór werden de gegevens vooral *face-to-face*, in gesprekken bij mensen thuis, verzameld. In 2012 zijn de gegevens op drie manieren verkregen, in een zogenoemd *mixed-mode* ontwerp. Eerst is gevraagd om via het internet de vragenlijst in te vullen. Als dat niet tot een respons leidde, werd de respondent voor een telefonisch interview benaderd of thuis bezocht. In 2012 deed 58,7 procent (n = 7 949), in 2013 69,2 procent (n = 7 384), en in 2014 68,4 procent (n = 7 627) mee met het onderzoek. De resultaten hebben betrekking op de bevolking van 15 jaar of ouder. De gegevens van de periode 2012–2014 zijn samengevoegd (n = 22 960), en vervolgens uitgesplitst naar de 12 provincies en 35 regionale gebieden.¹⁾

Vraagformuleringen

De vragen over sociale contacten luiden: 'Hoe vaak heeft u contact met één of meer familieleden?', 'Hoe vaak heeft u contact met vrienden, vriendinnen of echt goede kennissen?' en 'Hoe vaak heeft u contact met buren'? De antwoord-categorieën zijn (1) minstens een keer per week; (2) 2 keer per maand; (3) 1 keer per maand; (4) minder dan 1 keer per maand en (5) zelden of nooit. Informele hulp is vastgesteld als het verlenen van hulp aan anderen buiten het eigen huishouden in de afgelopen maand. Voor het vaststellen van het vrijwilligerswerk is gevraagd of men vrijwilligerswerk heeft verricht in de afgelopen twaalf maanden. Deelname aan verenigingsleven is vastgesteld met de vraag: 'Hoe vaak neemt u deel aan activiteiten van verenigingen?' Respondenten konden kiezen uit de volgende antwoordopties: (1) minimaal 1 keer per week, (2) minimaal 1 keer per maand, (3) minder dan 1 keer per maand, en (4) nooit. In de analyses is een tweedeling gehanteerd: (1) minimaal 1 keer per week versus (0) minder dan 1 keer per week. Betaald werk is vastgesteld met de vraag: 'Heeft u op dit

¹⁾ Er zijn 40 Coropgebieden. Indien een Coropgebied minder dan 200 cases bevatte, is dit gevoegd bij een ander gebied. Dit was het geval in Delfzijl en omgeving dat gevoegd is bij Oost-Groningen, Zuidoost-Friesland bij Zuidwest-Friesland, Zuidoost-Drenthe bij Zuidwest-Drenthe, Noord-Overijssel bij Zuidwest-Overijssel, Zeeuwsch-Vlaanderen bij Overig Zeeland.

moment betaald werk? Ook 1 uur per week of een kortere periode telt al mee. Evenals freelance werk'

Het stemmen voor verkiezingen is vastgesteld door een combinatie van de twee vragen naar het stemmen op 9 juni 2010 en 12 september 2012, afhankelijk van de interviewdatum. Voorts is gevraagd naar een aantal acties die men de afgelopen vijf jaar heeft gedaan om de politiek te beïnvloeden. Het sociale vertrouwen is bepaald met de vraag: 'Vindt u dat over het algemeen de meeste mensen wel te vertrouwen zijn of vindt u dat men niet voorzichtig genoeg kan zijn in de omgang met anderen?' Om het institutionele vertrouwen vast te stellen, is gevraagd hoeveel vertrouwen mensen hebben in verschillende politieke en maatschappelijke instituties, met vier antwoordmogelijkheden ('heel veel vertrouwen'; 'tamelijk veel vertrouwen'; 'niet zo veel vertrouwen'; en 'helemaal geen vertrouwen').

9.3 Resultaten

Vertrouwen

Van de bevolking van 15 jaar of ouder heeft 58 procent vertrouwen in de medemens. Dit onderlinge vertrouwen is laag in Limburg, gevolgd door Flevoland en Zuid-Holland (tabel 9.3.1). Iets meer dan de helft van de inwoners in deze provincies is van mening dat 'andere mensen wel te vertrouwen zijn'. Iets minder dan de helft geeft aan dat 'je niet voorzichtig genoeg kunt zijn in de omgang met andere mensen'. In de provincies Noord-Brabant en Groningen ligt het vertrouwen al boven de 55 procent. In de overige provincies is het vertrouwen in de medeburger bovengemiddeld, vooral in Utrecht en Friesland.

Het vertrouwen in de meeste maatschappelijke organisaties – leger, rechters, politie, ambtenaren, pers – ligt in Limburg 3 tot 6 procentpunt onder het landelijke gemiddelde. Provincies met hogere scores zijn vooral Friesland en Utrecht. Zo heeft zo'n 64 procent van de inwoners in deze twee provincies, samen met die van Flevoland en Overijssel, vertrouwen in het leger. Bij de overige provincies varieert dit van 57 procent in Limburg tot 62 procent in Drenthe. Rechters krijgen veel vertrouwen in Utrecht. Bijna drie kwart van de Utrechters is er positief over. In Friesland, Gelderland en Noord-Holland is dat ongeveer 70 procent en in de overige provincies rond de 68 procent. Alleen in Limburg is het vertrouwen in rechters duidelijk lager (63 procent). Het vertrouwen in de politie is

met 68 procent ook groot. In Zeeland, Friesland, en Overijssel is het zelfs boven de 70 procent. Aan het andere uiteinde, met 62 tot 66 procent, bevinden zich Limburg, Flevoland, Zuid-Holland en Groningen.

Tegen andere instituten – pers, ambtenaren, grote bedrijven, banken – koestert de bevolking meer wantrouwen. Zo geniet de pers met gemiddeld 31 procent weinig vertrouwen, met Limburg (28 procent) en Noord-Holland (36 procent) als de twee uitersten. Ook het vertrouwen in ambtenaren verschilt aanzienlijk: van 37 procent in Limburg tot 48 procent in Flevoland. Over grote bedrijven en banken is er meer consensus: het vertrouwen varieert respectievelijk van 40 procent tot 44 procent, en van 36 tot 41 procent. Ook het vertrouwen in de Tweede Kamer is met 34 procent laag. Vooral in Limburg is het wantrouwen ten aanzien van de politiek groot: slechts 26 procent heeft vertrouwen in de Tweede Kamer. In Utrecht en Friesland is dat met respectievelijk 39 en 37 procent beduidend hoger. Bij de overige provincies varieert dit van 30 tot 36 procent. In de Europese Unie heeft 37 procent vertrouwen: het minst is dat in Limburg (32 procent), het meest in Groningen (40 procent).

9.3.1 Vertrouwen naar provincie, 2012/2014

	Sociaal	Leger	Rechters	Politie	Pers	Kerken	Ambtenaren	Grote bedrijven	Tweede Kamer	Banken	Europese Unie
	vertrouwen										
Totaal	%	61,0	68,6	67,7	31,3	29,7	42,4	41,9	34,2	37,6	36,7
Groningen	57,8	58,8	68,2	65,9	30,7	33,9	42,5	42,0	33,7	37,3	39,5
Friesland	63,0	64,2	71,0	72,3	32,5	39,3	45,0	40,5	35,4	37,1	36,8
Drenthe	59,7	62,2	66,1	66,8	28,9	32,2	37,5	40,3	30,3	36,5	32,9
Overijssel	59,3	63,5	67,7	69,4	29,1	36,4	43,2	43,1	33,8	39,4	35,4
Flevoland	53,7	64,8	66,9	63,9	31,2	37,7	48,5	42,3	35,8	38,6	37,8
Gelderland	62,0	60,1	70,0	68,6	31,3	33,1	43,4	40,8	34,4	37,5	36,5
Utrecht	63,7	62,9	73,0	69,0	32,5	33,3	42,6	39,7	38,5	36,3	39,1
Noord-Holland	60,1	59,0	71,7	68,4	35,5	24,4	44,3	41,2	36,0	35,9	39,0
Zuid-Holland	54,6	62,0	66,8	66,2	31,6	33,8	42,9	43,1	34,5	37,0	36,4
Zeeland	60,5	61,0	67,2	72,5	30,2	34,6	41,0	39,2	32,6	37,3	34,9
Noord-Brabant	56,7	61,0	68,0	68,5	28,7	21,2	40,5	44,0	33,6	40,8	36,3
Limburg	51,5	57,3	63,1	62,9	27,9	19,8	36,5	41,6	26,4	36,9	31,8

Bron: CBS (S&W).

Om zicht te krijgen op de achtergronden van deze verschillen tussen de provincies is rekening gehouden met de samenstelling van de bevolking. Daarbij wordt gecorrigeerd voor de verschillen in de man/vrouwverhouding, leeftijdsopbouw, opleidingsniveau, en de verdelingen naar herkomstgroep en burgerlijke staat. Daarbij worden eerst de percentages uitgedrukt in kansverhoudingen, de

zogenoemde odds ratio's. Een samenvatting is opgenomen in tabel 9.3.2, waarin naast de ongecorrigeerde waarden (M1) de veranderingen in de verschillen tussen de provincies als gevolg van de samenstelling van de bevolking (M2) zijn weergegeven, uitgedrukt in de Wald-waarden.²⁾

9.3.2 Vertrouwen en participatie naar provincie, voor (M1) en na correctie (M2) voor verschillen in bevolkingssamenstelling

	M1	sign.	M2	sign.
Vertrouwen				
Sociaal vertrouwen	110,7***		71,0***	
Vertrouwen in				
rechters	64,0***		33,5***	
leger	30,6**		25,5**	
pers	52,7***		35,4***	
politie	44,0***		40,0***	
grote bedrijven	16,4		16,5	
ambtenaren	47,3***		36,9***	
Tweede Kamer	63,4***		37,0**	
kerken	356,7***		358,2***	
banken	23,5*		25,4**	
Europese Unie	34,6***		13,0	
Participatie				
Familiecontact	24,0*		16,9	
Vriendencontact	37,2***		31,3***	
Burencontact	60,2***		64,5***	
Informele hulp	33,7***		28,5**	
Actief in Vereniging	125,2***		75,7**	
Vrijwilligerswerk	135,6***		98,1***	
Betaald werk	73,3***		58,5***	
Stemmen	43,1***		42,1**	
Politieke acties	82,1***		39,3***	

Bron: CBS (S&W).

M1=voor correctie, M2=na correctie voor geslacht, leeftijd, opleiding, herkomst, burgerlijke staat.

Significantie: ***p<0,001; **p<0,01; *p<0,05.

Het sociaal vertrouwen laat grote verschillen tussen de provincies zien (Wald = 110,7). In alle provincies, behalve Flevoland, is meer onderling vertrouwen dan in Limburg. Indien de provincies niet zouden verschillen in bevolkingssamenstelling zouden er nog steeds verschillen in het sociale

²⁾ De uitgebreide tabellen, waarbij Limburg als referentieprovincie is genomen, zijn op verzoek beschikbaar.

vertrouwen zijn. Wel zijn de discrepanties in het sociaal vertrouwen na de correctie iets kleiner (Wald = 71,0). Het verschil in vertrouwen in de medeburger tussen de inwoners van Utrecht ten opzichte van Limburg en andere provincies neemt iets af indien rekening wordt gehouden met (vooral) het hogere opleidingsniveau in Utrecht. Na correctie wordt wel het mindere vertrouwen in Limburg ten opzichte van Flevoland zichtbaar. Dit wordt mede veroorzaakt doordat in Flevoland meer niet-westerse allochtonen, die gemiddeld minder vertrouwen in de medemens hebben, wonen dan in Limburg. Een vergelijkbaar patroon geldt voor het vertrouwen in rechters: na correctie voor verschillen in de bevolkingssamenstelling is provincie minder onderscheidend. Dit komt vooral door een reductie van het grotere vertrouwen in Utrecht, Noord-Holland en Groningen ten opzichte van de andere provincies. Minder groot zijn de verschillen in het vertrouwen in het leger, waarbij vooral de inwoners van Overijssel en Flevoland zich iets minder wantrouwend tonen. De correctie doet weinig. Het vertrouwen in grote bedrijven is niet onderscheidend naar provincie, zowel voor als na correctie. Het beeld bij het vertrouwen in de pers blijft ook overeind na correctie. Vooral in Zeeland en Friesland is het vertrouwen in de politie beduidend hoger dan in Limburg. De bevolkingssamenstelling doet hier weinig aan af. Ook is er weinig correctie bij het vertrouwen van de bevolking in banken, kerken, en ambtenaren. De provinciale verschillen bij het vertrouwen in de Tweede Kamer en in de Europese Unie worden na correctie echter gereduceerd. Dat komt vooral doordat de discrepanties Utrecht en Noord-Holland met andere provincies beduidend afnemen. Mede daardoor onderscheiden provincies zich niet meer in het vertrouwen in de Europese Unie.

Uit dit overzicht blijkt dat de bevolkingssamenstelling slechts ten dele inzicht geeft in de provinciale verschillen in het vertrouwen. Meestal blijven deze regionale verschillen intact en zijn ze niet toe te schrijven aan de vijf bevolkingskenmerken. Soms worden de verschillen iets kleiner, zoals bij het vertrouwen in de medemens, rechters, pers en ambtenaren. Dit geldt ook voor het vertrouwen in de Europese Unie, waar de correctie ervoor zorgt dat er dan geen eenduidige verschillen tussen de provincies zijn waar te nemen. Het regionale overzicht wordt vervolgens uitgebreid met de cijfers die op de 35 gebieden betrekking hebben.

In tabel 9.3.3 zijn de cijfers per Coropgebied gepresenteerd. Inwoners van bepaalde gebieden etaleren beduidend lagere vertrouwenscores dan andere gebieden. Dit geldt vooral voor Oost-Groningen/Delfzijl, de drie gebieden in Limburg, Kop van Noord-Holland, en Zuid-Drenthe. Daar staan andere gebieden tegenover met een bovengemiddeld vertrouwen, zoals Noord- en Zuid-Friesland, Groot-Amsterdam, en Het Gooi en Vechtstreek.

9.3.3 Vertrouwen naar regionaal gebied, 2012/2014

	Sociaal	Leger	Rech- ters	Politie	Kerken	Pers	Banken	Grote bedrij- ven	Ambte- naren	Tweede Kamer	Euro- pese Unie
	%										
Totaal	58,1	61,0	68,6	67,7	29,7	31,3	37,6	41,9	42,4	34,2	36,7
Oost-Groningen en Delfzijl e.o.	45,3	57,3	58,0	58,6	28,3	27,4	42,5	36,0	33,8	23,0	26,0
Overig Groningen	63,1	59,4	72,3	68,9	36,1	32,1	35,2	44,5	46,2	38,1	44,8
Noord-Friesland	64,6	67,0	70,9	72,7	43,4	35,0	35,9	41,8	47,3	34,1	36,0
Zuid-Friesland	61,4	61,3	71,1	72,0	35,0	30,0	38,5	39,1	42,5	36,7	37,7
Noord-Drenthe	67,8	61,8	71,7	70,8	31,6	29,6	38,1	42,2	44,6	37,2	42,4
Zuid-Drenthe	55,0	62,4	62,7	64,4	32,5	28,5	35,5	39,2	33,2	26,2	27,1
Overig Overijssel	60,7	67,0	66,5	69,5	42,3	28,4	42,1	42,6	44,7	34,9	37,2
Twente	58,1	60,7	68,7	69,2	31,6	29,7	37,3	43,6	42,1	32,9	33,9
Veluwe	61,7	58,8	67,7	66,6	47,2	29,7	37,3	39,6	40,7	32,7	34,3
Achterhoek	65,2	58,2	72,2	70,2	27,3	28,3	39,5	40,9	39,6	31,3	37,4
Arnhem/Nijmegen	62,8	61,0	71,3	70,0	24,3	34,1	35,2	40,2	47,7	38,3	39,1
Zuidwest-Gelderland	54,4	64,7	68,3	66,8	30,8	32,0	41,5	45,7	43,7	32,3	32,6
Utrecht	63,7	62,9	73,0	69,0	33,3	32,5	36,3	39,7	42,6	38,5	39,1
Kop van Noord-Holland	61,9	60,0	63,6	65,0	22,4	32,7	33,5	41,3	35,8	26,4	26,6
Alkmaar en omgeving	67,5	61,6	74,8	73,4	21,6	29,2	35,8	40,0	43,9	33,6	37,1
IJmond	59,0	63,3	65,0	66,5	22,0	34,2	36,0	43,9	39,3	34,3	32,0
Agglomeratie Haarlem	57,7	53,7	73,2	62,9	21,1	34,6	32,0	45,6	41,9	32,4	32,9
Zaanstreek	57,0	50,3	68,5	65,8	28,5	31,1	36,8	38,2	41,8	32,3	32,8
Groot-Amsterdam	58,0	58,5	73,9	68,8	25,7	38,1	36,9	39,8	47,2	39,6	44,4
Het Gooi en Vechtstreek	65,7	64,5	75,0	75,3	25,9	36,9	37,5	44,9	50,5	41,4	46,9
Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	60,6	64,1	69,2	72,2	33,0	33,0	39,1	43,0	47,6	37,8	41,7
Agglomeratie 's-Gravenhage	53,5	62,0	67,8	64,7	28,9	34,0	35,9	42,7	46,0	36,3	38,5
Delft en Westland	59,3	62,7	69,2	68,4	37,8	31,9	33,2	44,0	34,8	33,3	39,0
Oost-Zuid-Holland	58,2	61,0	69,5	71,8	38,1	26,2	39,3	45,4	42,1	36,8	39,8
Groot-Rijnmond	51,7	61,9	64,7	63,2	32,3	32,3	37,2	43,4	41,3	32,7	34,1
Zuidoost-Zuid-Holland	55,3	60,5	65,6	67,3	43,9	27,4	36,3	40,4	42,1	32,3	30,2
Zeeland	60,5	61,0	67,2	72,5	34,6	30,2	37,3	39,2	41,0	32,6	34,9
West-Noord-Brabant	51,7	62,1	64,8	65,2	21,1	27,3	41,7	41,0	37,8	29,6	34,1
Midden-Noord-Brabant	56,9	62,2	69,5	69,3	22,8	28,1	42,3	45,8	41,9	34,6	36,5
Noordoost-Noord-Brabant	59,4	64,1	70,1	72,7	21,8	31,9	42,0	45,5	44,1	37,8	39,8
Zuidoost-Noord-Brabant	58,1	56,8	67,7	66,8	19,9	27,4	38,2	43,9	38,7	32,5	34,7
Noord-Limburg	50,7	58,1	63,2	66,8	19,7	27,1	35,7	41,7	38,8	29,4	32,5
Midden-Limburg	50,1	58,9	64,3	62,2	20,3	25,1	38,0	43,5	37,8	26,2	26,4
Zuid-Limburg	52,4	56,3	62,7	61,4	19,6	29,4	37,0	40,8	35,0	25,0	33,7
Flevoland	53,7	64,8	66,9	63,9	37,7	31,2	38,6	42,3	48,5	35,8	37,8

Bron: CBS (S&W).

Het vertrouwen in de medemens is vooral gering in Oost-Groningen/Delfzijl. Het is het enige gebied waar met 45 procent een minderheid van de inwoners vertrouwen heeft in andere mensen. In de drie gebieden in Limburg, in West-Noord-Brabant en Groot Rijnmond is dit net iets meer dan de helft. Daartegenover staan gebieden met een beduidend groter onderling vertrouwen, zoals Noord-Drenthe en Alkmaar en omgeving, waar twee op de drie inwoners elkaar vertrouwen. Indien we rekening houden met de verschillen in de bevolkingssamenstelling dan worden de verschillen iets kleiner, de Wald-waarde daalt van 200 naar 123 (zie tabel 9.3.4). Het sociaal vertrouwen in Oost-Groningen/Delfzijl blijft echter ook na correctie achter bij die van bijna alle andere gebieden, met uitzondering van West-Noord-Brabant en Midden-Limburg.³⁾

9.3.4 Vertrouwen en participatie naar coropgebied, voor (M1) en na correctie (M2) voor verschillen in bevolkingssamenstelling

	M1	sign.	M2	sign.
	Wald-waarden			
Vertrouwen				
Sociaal vertrouwen	199,9***		122,7***	
Vertrouwen in				
rechters	129,2***		65,7***	
leger	72,7***		68,1***	
pers	98,8***		70,7***	
politie	115,7***		94,3***	
grote bedrijven	39,6		40,4	
ambtenaren	135,0***		88,1***	
Tweede Kamer	157,4***		88,5***	
kerken	542,7***		553,1***	
banken	49,6*		54,4*	
Europese Unie	186,1***		194,5***	
Participatie				
Familiecontact	50,1*		47,9	
Vriendencontact	88,5***		74,2***	
Burencontact	108,8***		93,7***	
Informeel hulp	72,5***		61,3**	
Actief in Vereniging	229,4***		149,2***	
Vrijwilligerswerk	246,8***		184,8***	
Betaald werk	146,7***		110,4***	
Stemmen	79,2***		67,6***	
Politieke acties	121,0***		58,2**	

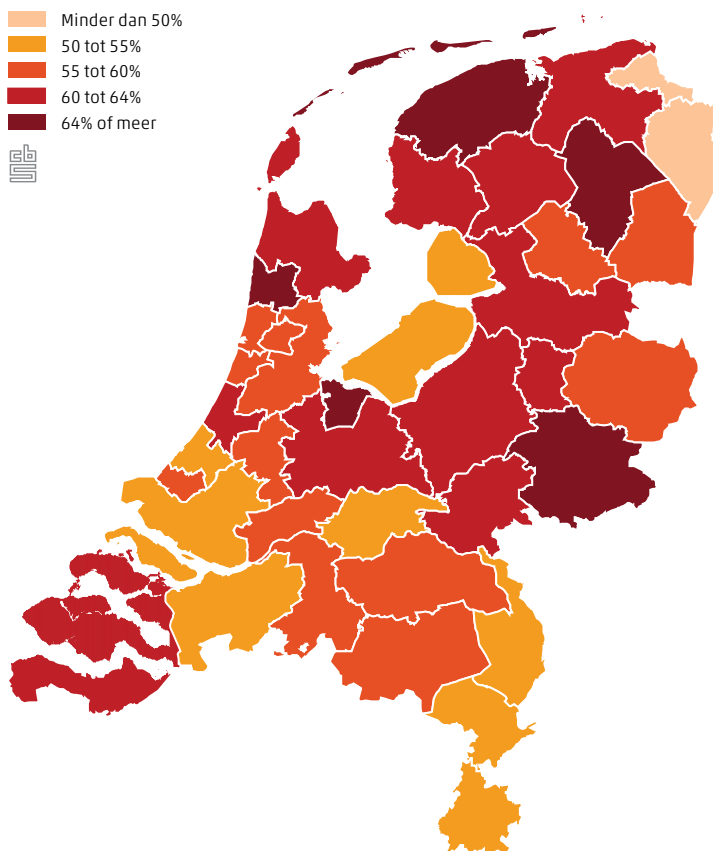
Bron: CBS (S&W).

M1=voor correctie, M2=na correctie voor geslacht, leeftijd, opleiding, herkomst, burgerlijke staat.

Significantie: ***p<0,001; **p<0,01; *p<0,05.

³⁾ De uitgebreide tabellen, waarbij Oost-Groningen/Delfzijl als referentiegebied is genomen, zijn op verzoek beschikbaar.

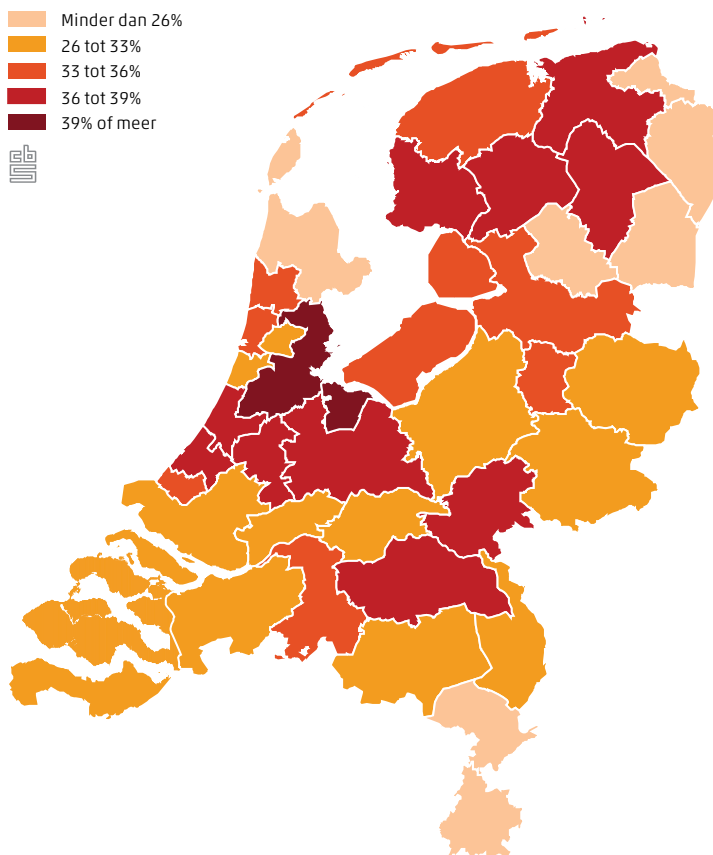
9.3.5 Sociaal vertrouwen naar regionaal gebied, 2012/2014

Bron: CBS (S&W).

In alle Coropgebieden heeft een meerderheid vertrouwen in het leger. Het minste vertrouwen geniet het leger in de Zaanstreek (50 procent). In de Agglomeratie Haarlem is dit 54 procent, in Zuid-Limburg 56 procent, en in Zuidoost-Noord-Brabant en Oost-Groningen/Delfzijl is het 57 procent. Fors meer vertrouwen krijgt het leger van de inwoners van Noord-Friesland en Overig Overijssel (67 procent). In rechters heeft 69 procent vertrouwen. Dat is met 58 procent vooral lager in Oost-Groningen/Delfzijl. Met 63 procent worden ook lage proporties aangetroffen in Zuid- en Noord-Limburg en in Zuid-Drenthe. Het vertrouwen in rechters loopt verder op tot drie kwart in Alkmaar en omgeving en in Het Gooi en de Vechtstreek. In bepaalde gebieden zoals Oost-Groningen/Delfzijl, Zuid- en Midden-Limburg, Agglomeratie Haarlem en Groot-Rijnmond is er minder fiducia in de politie (59 tot 63 procent), dan vooral in Het Gooi en de Vechtstreek, Noordoost-Noord-Brabant, Noord-Friesland en Zeeland (73 tot 75 procent). Slechts zo'n een op

9.3.6 Vertrouwen in Tweede Kamer naar regionaal gebied, 2012/2014

de drie inwoners in Zuid-Drenthe, Oost-Groningen/Delfzijl, Delft en Westland, en Zuid-Limburg hebben vertrouwen in ambtenaren. Dit neemt toe tot de helft in Flevoland en Het Gooi en de Vechtstreek. Ook is er een discrepantie tussen de regio's in het vertrouwen in grote bedrijven (van 36 tot 46 procent) en in de banken (van 32 tot 42 procent), waarbij Oost-Groningen/Delfzijl in grote bedrijven het minste vertrouwen heeft, maar in banken het meeste.

Kerken krijgen de laagste vertrouwenscijfers in de drie gebieden in Limburg en in Zuidoost-Noord-Brabant: slechts een op de vijf inwoners van deze voornamelijk katholieke regio zegt vertrouwen in kerken te hebben. Fors meer vertrouwen is er in Veluwe (47 procent), Zuidoost-Zuid-Holland (44 procent), Noord-Friesland (43 procent) en Overig Overijssel (42 procent). Iets meer dan een kwart vertrouwt de pers in diverse gebieden in Limburg en Noord-Brabant, en dit percentage stijgt tot 38 in Groot-Amsterdam. Tevens is er grote diversiteit in het vertrouwen in de Tweede Kamer en de Europese Unie. In de Tweede Kamer varieert dit vertrouwen

van zo'n kwart in Oost-Groningen/Delfzijl, Zuid- en Midden-Limburg, Zuid-Drenthe en Kop van Noord-Holland, tot zo'n 40 procent in Groot Amsterdam en Het Gooi en de Vechtstreek. Een vergelijkbaar patroon wordt aangetroffen bij het vertrouwen in de Europese Unie: minder dan 30 procent van de inwoners in Oost-Groningen/Delfzijl, Midden-Limburg, Zuid-Drenthe en Kop van Noord-Holland heeft daar vertrouwen in, en zo'n 45 procent in Groot Amsterdam, Het Gooi en de Vechtstreek, en Overig Groningen.

De verschillen in bevolkingssamenstelling tussen deze 35 gebieden biedt nauwelijks een verklaring voor de, soms aanzienlijke, discrepanties in het vertrouwen (zie tabel 9.3.4). Bij een aantal vertrouwensaspecten – zoals leger, grote bedrijven, kerken, banken, en Europese Unie – doet de correctie er in het geheel niet toe. Alleen bij het vertrouwen in rechters, ambtenaren en de Tweede Kamer is er een duidelijke reductie van de verschillen tussen de 35 gebieden waar te nemen.

Participatie

Het beeld dat bij het vertrouwen naar voren kwam, spoort voor een belangrijk deel met de cijfers over het participeren in de samenleving. Landelijk zet krap de helft zich in als vrijwilliger voor een organisatie. In Friesland en Overijssel is dit minstens zes procentpunten hoger, en in Limburg en in Zuid-Holland vijf procentpunten lager. Wekelijkse contacten met burens heeft 63 procent. In Drenthe, Friesland en Zeeland is dat 68 procent, in Limburg, Noord-Brabant, en Groningen zo'n 60 procent. De verschillen tussen provincies zijn gering wat de wekelijkse contacten met familie betreft (82 tot 86 procent). De variatie in het contact met vrienden is groter: van 72 procent in Drenthe tot 79 procent in Noord-Holland. Het geven van informele hulp varieert van 32 procent in Friesland en Noord-Brabant tot 37 procent in Zeeland en Gelderland. Van de inwoners in Overijssel is 63 procent actief in verenigingen; in Flevoland is dat met 53 procent beduidend lager. Daar staat tegenover dat in Flevoland, maar ook in Utrecht, twee derde betaalde werkzaamheden van minstens 1 uur per week heeft. In Groningen, Drenthe en Zeeland is dat 55 procent. Politiek actief zijn vooral de inwoners van Utrecht, en in mindere mate de inwoners van Limburg en Noord-Brabant.

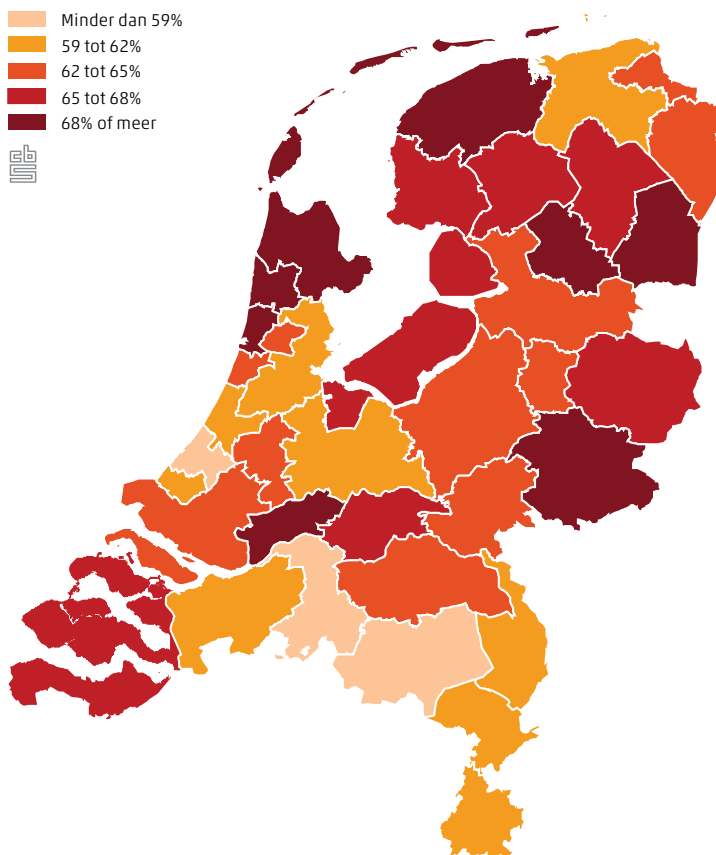
9.3.7 Participatie naar provincie, 2012/2014

	Familie- contact	Vrienden- contact	Buren- contact	Informele hulp	Betaald werk	Vrijwil- ligers- werk	Actief in verenigin- gen	Gestemd	Politiek actief
	%								
Totaal	83,8	77,0	63,5	33,6	60,8	49,2	58,3	83,1	44,7
Groningen	82,4	75,8	61,3	32,3	55,3	50,6	58,6	84,8	46,2
Friesland	83,9	73,7	68,3	31,5	58,0	57,3	61,5	84,4	42,1
Drenthe	84,0	71,5	68,4	34,3	55,0	52,1	59,5	83,3	44,1
Overijssel	84,9	76,5	65,8	33,7	61,3	55,9	62,9	84,5	42,4
Flevoland	83,9	76,2	67,3	35,2	64,9	46,6	53,3	82,7	44,3
Gelderland	83,8	75,5	65,0	37,1	61,4	52,6	61,0	84,3	45,7
Utrecht	83,2	78,0	62,0	35,8	65,5	53,6	61,8	86,4	51,0
Noord-Holland	82,1	79,2	64,5	33,0	64,0	48,1	54,6	83,8	48,4
Zuid-Holland	83,2	77,0	63,0	32,3	60,4	44,7	53,3	82,8	44,4
Zeeland	84,9	74,3	67,8	36,9	55,5	52,1	57,3	82,8	43,6
Noord-Brabant	85,7	78,0	59,6	31,9	60,1	48,2	61,7	80,4	41,1
Limburg	85,3	78,4	60,9	34,2	57,4	44,3	61,4	80,2	39,6

Bron: CBS (S&W).

Na correctie voor de bevolkingsamenstelling veranderen deze verschillen weinig (tabel 9.3.2). Wel nemen de verschillen in de aandelen die wekelijks contact hebben met familieleden iets af, waardoor de aanvankelijk lichte verschillen tussen de provincies verdwijnen. Ook op de beide andere contactkenmerken, het wekelijkse contact met vrienden en met burens, heeft de correctieslag weinig invloed: de verschillen tussen de provincies blijven grotendeels intact. Door de correctie worden de verschillen tussen de provincies in het deel dat actief is in verenigingen iets onderdrukt. Dit geldt ook voor de vrijwillige inzet, maar de discrepanties tussen de provincies blijven grotendeels bestaan. Zo wonen in Limburg, Flevoland, en Zuid-Holland minder mensen die zich als vrijwilliger inzetten dan in andere provincies. Dat blijft zo indien provincies zich niet zouden onderscheiden in diverse demografische verschillen zoals het opleidingsniveau, leeftijdsopbouw, en de concentraties westerse en niet-westerse allochtonen. Een vergelijkbaar patroon geldt voor de verschillen tussen de provincies in betaald werk, stemmen bij verkiezingen en de deelname aan politieke acties. De verschillen nemen iets af, maar het beeld blijft vrijwel ongewijzigd. Tussen de Coropgebieden zijn de verschillen in participatie groter dan tussen de provincies (tabel 9.3.10). Minstens eenmaal per week contact met familie heeft 79 procent van de inwoners van Alkmaar en omgeving. In Noord-Limburg is dat 88 procent. Het percentage mensen dat minstens een wekelijks contact heeft met vrienden is 70 in Oost-Groningen/Delfzijl. In Zuid-Friesland en in Drenthe is het vriendencontact nauwelijks hoger. In de Agglomeratie Haarlem is dit met

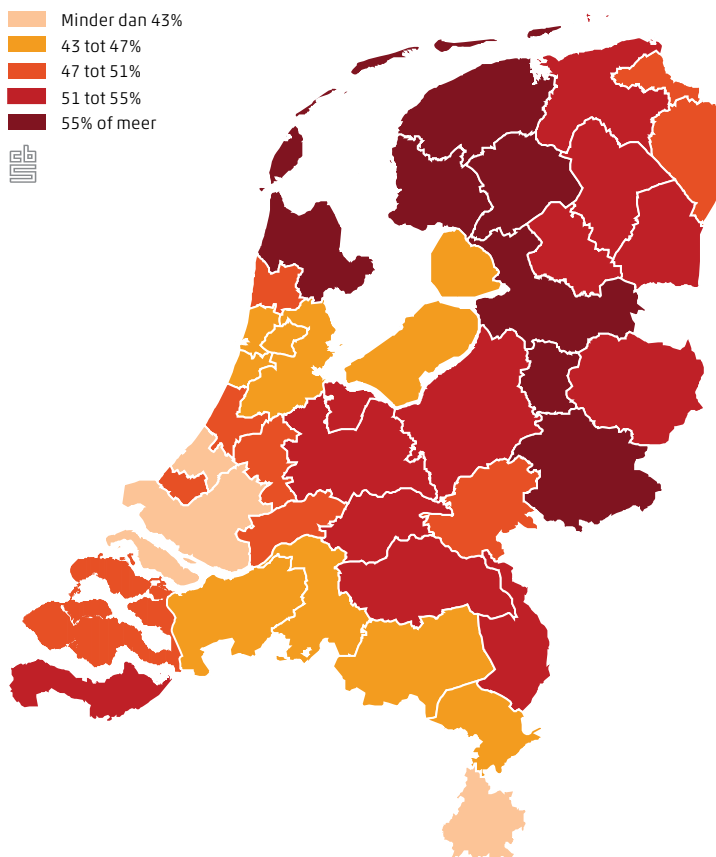
9.3.8 Wekelijks burencontact naar regionaal gebied, 2012/2014

82 procent het hoogst. Het wekelijkse contact met buren is vooral in de meeste gebieden in Noord-Brabant en Limburg laag, variërend van 57 procent (Midden Noord-Brabant) tot 63 procent (Noord-Oost Noord-Brabant). In Noord-Friesland en IJmond is dit zo'n 70 procent. Het percentage mensen dat hulp biedt aan anderen, buiten het eigen huishouden, ligt in de meeste gebieden rond het gemiddelde (33 procent). Er zijn wel enkele uitschieters, zowel naar beneden als naar boven. Het percentage is relatief laag in Midden-Noord-Brabant (28), en relatief hoog in IJmond (40).

Het verrichten van betaald werk ligt in Groningen, maar ook in Zuid-Oost-Drenthe, duidelijk beneden het landelijke gemiddelde van 61 procent. In andere gebieden is dat fors hoger, zoals IJmond, Agglomeratie Leiden en bollenstreek, en Oost-Zuid-Holland waar bijna 70 procent een betaalde baan heeft. De inzet voor onbetaalde

9.3.9 Vrijwilligerswerk naar regionaal gebied, 2012/2014

werkzaamheden voor organisaties is evenmin gelijk verdeeld. In Zuid-Friesland, de Achterhoek, en Overig Overijssel is bijna 60 procent vrijwilliger. In andere gebieden is dit soms fors lager. Opvallend is de sterke variatie in Limburg: in het zuidelijkste deel heeft 41 procent minstens een keer zich als vrijwilliger binnen een jaar ingezet, in Midden-Limburg is dit 45 procent, en in Noord-Limburg 52 procent. In de Agglomeratie Den Haag en in Groot Rijnmond is het percentage vrijwilligers, net als in Zuid-Limburg, 41. Deelname aan het verenigingsleven wordt evenmin in alle gebieden in dezelfde mate omarmd. Ongeveer de helft van de inwoners in Groot Amsterdam, Het Gooi en de Vechtstreek, Delft en Westland, en Groot Rijnmond is minstens een keer per week actief in een vereniging. Beduidend meer animo is er hiervoor in Noord-Limburg, Noordoost-Noord-Brabant en de Achterhoek, waar zo'n twee op de drie inwoners actief zijn.

9.3.10 Participatie naar regionaal gebied, 2012/2014

	Familie- contact	Vrien- dencon- tact	Buren- contact	Infor- mele hulp	Betaald werk	Vrijwil- ligers- werk	Actief in vereni- gingen	Gestemd	Politiek actief
	%								
Totaal	83,8	77,0	63,5	33,6	60,8	49,2	58,3	83,1	44,7
Oost-Groningen en Delfzijl e.o.	80,7	70,2	63,6	32,6	53,3	48,1	52,7	80,4	41,7
Overig Groningen	83,2	78,1	60,4	32,2	56,1	51,7	61,0	86,6	48,1
Noord-Friesland	85,6	75,4	70,2	31,7	57,3	55,9	60,1	84,5	43,1
Zuid-Friesland	82,1	71,9	66,2	31,3	58,8	58,7	63,1	84,3	41,0
Noord-Drenthe	82,6	71,7	67,9	34,9	59,8	53,0	63,1	85,2	47,5
Zuidoost-Drenthe	84,9	71,4	68,7	33,9	52,1	51,6	57,4	82,3	42,1
Overig Overijssel	83,1	74,7	64,2	36,8	63,2	58,0	61,1	84,4	44,5
Twente	86,4	77,9	67,1	31,1	59,8	54,2	64,4	84,5	40,8
Veluwe	83,0	74,5	63,2	35,8	60,2	53,6	59,0	86,9	43,6
Achterhoek	84,8	74,0	68,5	36,4	62,3	58,6	67,4	81,3	44,6
Arnhem/Nijmegen	83,9	77,8	64,2	38,7	62,5	48,7	60,0	84,2	48,4
Zuidwest-Gelderland	83,7	73,7	66,4	37,3	60,2	51,2	58,0	82,2	45,3
Utrecht	83,2	78,0	62,0	35,8	65,5	53,6	61,8	86,4	51,0
Kop van Noord-Holland	82,2	75,7	68,2	31,1	64,9	56,9	59,4	84,0	46,0
Alkmaar en omgeving	78,7	75,6	68,2	34,6	64,6	47,9	59,4	83,9	42,6
IJmond	85,8	80,2	70,7	40,1	66,6	45,6	60,4	87,5	46,3
Agglomeratie Haarlem	79,6	81,9	62,5	37,6	57,8	46,2	55,5	86,5	51,2
Zaanstreek	81,8	72,9	63,6	32,9	66,6	44,0	50,6	79,0	44,6
Groot-Amsterdam	82,9	81,4	61,8	31,3	64,3	45,5	50,9	82,8	50,2
Het Gooi en Vechtstreek	80,7	77,2	66,6	32,7	62,3	54,8	59,4	86,5	49,8
Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	84,0	77,8	61,0	33,2	69,7	50,6	59,3	84,9	49,0
Agglomeratie 's-Gravenhage	80,8	78,2	59,4	30,7	55,5	42,6	50,6	82,9	45,2
Delft en Westland	83,8	73,0	61,1	34,1	62,0	49,3	62,4	83,9	50,3
Oost-Zuid-Holland	85,5	73,6	64,7	36,9	68,5	50,4	61,7	85,2	42,3
Groot-Rijnmond	83,4	77,9	63,9	30,9	57,9	41,3	50,0	81,0	43,4
Zuidoost-Zuid-Holland	84,3	75,1	68,9	34,4	62,3	48,2	52,9	84,4	40,6
Zeeland	84,9	74,3	67,8	36,9	55,5	52,1	57,3	82,8	43,6
West-Noord-Brabant	85,3	77,8	60,8	32,8	56,6	45,1	62,3	82,1	40,9
Midden-Noord-Brabant	86,2	75,7	57,3	27,5	59,6	46,3	58,4	79,5	40,7
Noordoost-Noord-Brabant	86,4	81,5	62,6	34,5	63,5	54,2	65,8	81,7	42,9
Zuidoost-Noord-Brabant	85,1	76,6	57,5	31,6	60,1	46,7	59,6	78,7	40,0
Noord-Limburg	87,9	79,5	62,1	32,4	57,9	51,9	67,5	78,7	35,5
Midden-Limburg	83,9	80,6	60,4	37,1	57,5	44,5	61,9	82,0	41,6
Zuid-Limburg	84,5	76,9	60,5	34,0	57,1	40,6	58,2	80,2	40,8
Flevoland	83,9	76,2	67,3	35,2	64,9	46,6	53,3	82,7	44,3

Bron: CBS (S&W).

Stemmen bij Tweede Kamerverkiezingen zegt 83 procent te hebben gedaan.

Op de Veluwe, in IJmond, de Agglomeratie Haarlem, Het Gooi en de Vechtstreek, en

Overig Groningen is de opkomst zo'n 4 procentpunt hoger, in Noord-Limburg en de Zaanstreek zo'n 4 procentpunt lager. Van de bevolking geeft 45 procent aan dat ze in een periode van vijf jaar minstens een keer hebben deelgenomen aan een actie om de politiek te beïnvloeden. In enkele gebieden in Limburg en Noord-Brabant is dit in mindere mate het geval. De laagste deelname is in Noord-Limburg (36 procent). In Utrecht, Groot Amsterdam, Delft en Westland, en de Agglomeratie Haarlem is de helft politiek actief.

Ook voor deze discrepanties in de diverse participatievormen tussen de 35 gebieden is onderzocht of dit (gedeeltelijk) is toe te schrijven aan de verschillen in bevolkings-samenstelling. Dat blijkt echter nauwelijks het geval (zie tabel 9.3.4). De verschillen tussen de gebieden worden iets kleiner, maar het blijft onverminderd zo dat er, soms scherpe, tegenstellingen in de deelname aan de activiteiten voorhanden zijn.

9.4 Conclusie en discussie

Dit hoofdstuk beschrijft de regionale tegenstellingen in het meedoen met en het vertrouwen hebben in de samenleving. De gedachte daarbij is dat de sociale cohesie niet alleen gebaseerd is op het participeren en het vertrouwen in de samenleving, maar ook in de mate waarin bevolkingsgroepen zich daarin onderscheiden. Naarmate de tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen groter zijn, duidt dit op mindere binding in de samenleving; en naarmate dergelijke tegenstellingen groter worden, brokkelt de sociale cohesie af. Vanuit dit gezichtspunt zijn de verschillen tussen de regionale gebieden in negen participatie- en elf vertrouwensindicatoren belicht. Daarbij zijn achtereenvolgens de provincies en daarbinnen 35 kleinere gebieden besproken.

De verschillen in participatie en vertrouwen tussen provincies zijn groot, er zijn bovendien duidelijke patronen te herkennen. In Limburg is het vertrouwen in alle instituten, met uitzondering van grote bedrijven en banken, het laagst. Daarbij valt vooral het wantrouwen in de politiek op met lage waarderingen voor zowel de Tweede Kamer als de Europese Unie. Ook het vertrouwen in de medemens is relatief laag in Limburg. Limburgers zijn argwanend: slechts de helft vindt dat andere mensen te vertrouwen zijn, de andere helft vindt dat men niet voorzichtig genoeg kan zijn in de omgang met anderen. In Friesland en Utrecht is het vertrouwen in de medeburger juist hoog, net als het vertrouwen in een aantal gezaghebbende instituten zoals het leger, rechters, de politie, maar ook de Tweede Kamer. Op andere indicatoren van vertrouwen en participatie zijn er weer andere gebieden die (sterk) afwijkend scoren.

Op een lager regionaal niveau neemt echter niet een gebied in Limburg de laatste plaats in: deze is voorbehouden aan de samengevoegde Coropgebieden Oost-Groningen en Delfzijl en omgeving. Blijkbaar compenseren de andere inwoners van de provincie Groningen de scores in die mate, dat de provincie Groningen niet het laagste vertrouwen etaleert. Er is ook variatie binnen andere provincies, en daarmee is het lagere regionale niveau duidelijk aanvullend op dat van de provincies. Dit beeld betreffende het vertrouwen zien we deels terug bij de negen participatievormen. Zo is de politieke participatie het laagst in Limburg, en het hoogst in Utrecht. Limburg kent de minste, en Friesland de meeste vrijwilligers. En het contact met de burens is het laagst in Limburg, en het hoogst (samen met Drenthe en Zeeland) in Friesland. Limburg bekleedt geen lagere posities op de andere aspecten. Ook bij de participatievormen bieden de cijfers van de 35 regionale gebieden aanvullende inzichten. In Noord-Limburg is de bevolking zowel meer actief in verenigingen en is de inzet als vrijwilliger voor organisaties groter dan in Midden-Limburg en is dit het laagst in Zuid-Limburg. Inwoners van het gebied Oost-Groningen/Delfzijl doen op veel terreinen niet meer onder voor andere inwoners. Maar ze laten wel een geringe politieke participatie zien, de animo om actief te zijn binnen verenigingen is er minder groot, en het contact met vrienden en familie is er aan de lage kant. Binnen andere provincies valt de sterke deelname aan een of meerdere participatieterreinen op in de gebieden Veluwe, Achterhoek, Noordoost-Noord-Brabant, IJmond, agglomeratie Haarlem, Het Gooi en de Vechtstreek, Overig Groningen, Utrecht, Groot Amsterdam, Delft en Westland, agglomeratie Haarlem, en Noord-Friesland.

Een voor de hand liggende verklaring voor de verschillen is de bevolkings-samenstelling. De regio's verschillen in de samenstelling naar geslacht, leeftijd, burgerlijke staat, herkomstland en opleiding. De verschillen tussen de provincies worden wel iets kleiner als voor de verschillen in bevolkings-samenstelling wordt gecorrigeerd, maar ze blijven wel bestaan. De bevolkings-samenstelling verklaart de regionale verschillen in vertrouwen en participatie dus niet afdoende. De vervolgvraag is dan welke de achterliggende mechanismen zijn die hiervoor wel een verklaring kunnen geven. Uit eerder onderzoek (Schmeets, 2014) is de religieuze betrokkenheid toegevoegd om meer grip te krijgen op de verschillen tussen provincies. Daarmee werden de verschillen weliswaar verder gereduceerd, maar ook de religieuze factor was niet de panacee om de provinciale verschillen te duiden. De zoektocht naar verklaringen waarom de inwoners van de des-betreffende regionale gebieden zulke verschillen laten zien, is derhalve nog lang niet afgerond. Vooralsnog is de conclusie dat Nederland internationaal hoog scoort op zowel het vertrouwen als de participatie, maar dat bepaalde gebieden achterblijven. Een verfijnde indeling genereert een sterkere variatie. Met dit beeld is een specifieke invulling gegeven aan de derde pijler van het raamwerk sociale samenhang: de integratie.

10.

Het sociaal kapitaal langs de

Europese meetlat

Auteurs
Hans Schmeets
Willem Gielen

10.1 Inleiding

De Europese Unie staat volop in de belangstelling. Met name is er veel discussie over de landen die het meest getroffen zijn door de financiële crisis, met Griekenland als duidelijk voorbeeld van een land dat zorgt voor een toenemende spanning tussen voor- en tegenstanders van de EU. Ook de vluchtelingenstroom resulteert in veel discussie tussen de Europese landen, over bijvoorbeeld het vraagstuk van de opvang en de verdeling van de vluchtelingen. Europa is niet alleen voor Nederland belangrijk vanwege deze ontwikkelingen, maar ook geeft Europa – mede gelet op de omvang van de import, export en vooral de wederuitvoer – een sterke impuls aan de Nederlandse economie.

In dit hoofdstuk plaatsen we de participatie en het vertrouwen in Europees perspectief, door in te gaan op de verschillen tussen de Europese landen. Dat doen we door te putten uit gegevens van het European Social Survey van 2012 (ESS, 2012). Dit zijn de meest recente gegevens die vanaf 2002 om de twee jaar zijn verzameld in zo'n 28 landen. Eerder is al gerapporteerd over diverse indicatoren in Europees verband, waaronder zes vertrouwensindicatoren (Schmeets, 2015). Ook over een bredere set is eerder, in 2010, een vergelijking tussen de landen gemaakt (Linssen en Schmeets, 2010; 2011). Daar kwam vooral naar voren dat Nederland, samen met de Scandinavische landen, hoge scores etaleert op de sociaal kapitaal aspecten. En vooral Oost-Europese landen blijven achter in het vertrouwen. Deze trend is nogal consistent sinds 2002 (<http://www.cbs.Statline>). Hoewel Nederland binnen Europa hoge scores kent op diverse aspecten van sociaal kapitaal, en er nauwelijks aanwijzingen dat dit kapitaal erodeert (Schmeets, 2013), zijn er wel verschillen aan te wijzen tussen bevolkingsgroepen. Laag opgeleiden participeren minder en hebben minder vertrouwen in de medemens en in (politieke) instituties dan hoger opgeleiden, (vooral niet-westerse) allochtonen blijven achter bij autochtonen en religieus betrokken personen, waaronder vooral protestanten, laten hogere scores zien dan personen die minder binding met religie hebben. Komt dit beeld ook overeen in andere Europese landen? En hoe groot zijn de verschillen in het sociaal kapitaal tussen bevolkingsgroepen?

European Social Survey (ESS)

Het ESS is een grootschalig, internationaal vergelijkende studie naar de leef-situatie van de inwoners. Het ESS wordt gefinancierd door een samenwerkingsverband van de Europese Commissie, de European Science Foundation en verschillende nationale organisaties voor wetenschappelijk onderzoek. Het ESS stelt zich ten doel met behulp van geavanceerde methoden de wisselwerking tussen de veranderende instituties van Europa, de attitudes en gedragspatronen van de Europese bevolking, haar politieke en economische structuren in kaart te brengen en te verklaren. Het ESS wordt vanaf 2002 tweejaarlijks uitgevoerd onder inwoners van Europese landen van 15 jaar of ouder. In dit hoofdstuk is geput uit het ESS van 2012 (ESS, 2012). In totaal zijn 28 van de 29 landen geselecteerd om de index vast te stellen; Israël is, hoewel hier wel data voor beschikbaar zijn, niet meegenomen omdat dat land geografisch gezien in Azië ligt. Aangezien over Griekenland geen cijfers in 2012 beschikbaar waren, is dit land niet meegenomen. Voorts zijn ook enkele andere landen, waaronder Luxemburg, Oostenrijk en Turkije, niet meegenomen in de analyse vanwege het niet beschikbaar zijn van gegevens over 2012. In totaal hebben ruim 50 duizend personen in de 28 geselecteerde landen meegedaan aan het onderzoek. Het aantal respondenten varieert van 750 in IJsland tot 2 958 in Duitsland.

Tien indicatoren zijn geselecteerd voor deze vergelijkende analyse, zes hebben betrekking hebben op het 'meedoen met', vier op het 'vertrouwen in' de samenleving. Deze indicatoren zijn: het vertrouwen in de medemens, in het rechtssysteem, in de politie, en in het nationaal parlement, sociale contacten met familieleden, vrienden of collega's, het bespreken van persoonlijke zaken, vrijwilligerswerk, betaald werk, stemmen bij verkiezingen en deelname aan politieke acties.

Deze indicatoren sluiten aan op het raamwerk sociale samenhang (zie hoofdstuk 1), met de indeling in sociaal, in organisaties, en in politiek. Op basis van deze tien indicatoren is – analoog aan de gevolgde methode voor de meetlat op basis van de data van het onderzoek Sociale samenhang en Welzijn – een meetlat voor drie landen geconstrueerd: Nederland, België en Duitsland.¹⁾ De selectie van deze tien indicatoren is daar mede op gebaseerd. De scores zijn voor Nederland uitgesplitst naar bevolkingsgroepen en op plausibiliteit gecontroleerd op basis van de meetlat sociaal kapitaal die gebaseerd is op 17 indicatoren (ze hoofdstuk 2).

¹⁾ Meer informatie over de constructie van de meetlat en de vergelijking van de drie landen is op verzoek beschikbaar.

De bevindingen zijn vergeleken met die van België en Duitsland. Op basis van deze bevindingen is een score vastgesteld, oplopend van 0 (geen enkele participatie en vertrouwen), tot en met 10 (volledige participatie en vertrouwen). Eerst geven we het overzicht op basis van de tien geselecteerde indicatoren in de 28 landen, daarna presenteren we de scores op de meetlat. Voorts worden de resultaten besproken van een aantal bevolkingsgroepen. De bevindingen worden gerelateerd aan een landenindeling die grofweg overeenkomt met een regionale verdeling van Europa in Noord, West, Zuid en Oost.

Vraagformuleringen en indikking

Het sociale vertrouwen is bepaald met de vraag: 'Vindt u dat over het algemeen de meeste mensen wel te vertrouwen zijn of vindt u dat men niet voorzichtig genoeg kan zijn in de omgang met anderen?' Hierbij werd van de respondenten verwacht dat ze antwoord gaven op een schaal van 0 tot en met 10, waarbij 0 staat voor dat je niet voorzichtig genoeg kunt zijn en 10 staat voor het antwoord dat je de meeste mensen wel kunt vertrouwen. Om het vertrouwen in het nationaal parlement, politie en het rechtssysteem vast te stellen is gevraagd hoeveel vertrouwen mensen hebben in deze instituties op een schaal die eveneens loopt van 0 tot en met 10, waarbij 0 staat voor helemaal geen vertrouwen en 10 voor heel veel vertrouwen. Bij deze vertrouwensindicatoren wordt de score 0 tot en met 5 gezien als geen vertrouwen en een score van 6 tot en met 10 als het hebben van vertrouwen.

De vraag over sociale contacten luidde: 'Hoe vaak spreekt u af met vrienden, kennissen of collega's?' De antwoordcategorieën zijn (1) elke dag; (2) enkele keren per week; (3) 1 keer per week; (4) enkele keren per maand; (5) 1 keer per maand; (6) minder dan 1 keer per maand en (7) nooit. De antwoordopties zijn ingedikt tot minstens een keer per week (1, 2, 3) versus minder dan 1 keer per week (4 tot en met 7).

De mate waarin mensen persoonlijke zaken kunnen bespreken is vastgesteld met de vraag: 'Met hoeveel mensen kunt u intieme en persoonlijke zaken bespreken?'. De antwoordcategorieën luiden: (0) geen; (1) 1; (2) 2; (3) 3; (4) 4 tot en met 6; (5) 7 tot en met 9 en (6) 10 of meer. De antwoorden zijn ingedikt tot twee categorieën, waarbij de eerste twee antwoordcategorieën (0 en 1) leiden tot score 0 en de rest tot score 1.

Vrijwilligerswerk is gemeten aan de hand van de volgende vraag: 'Hoe vaak heeft u in de afgelopen 12 maanden werk verricht voor vrijwilligers- of

liefdadigheidsorganisaties?’, met als antwoordopties: (1) minstens 1 keer per week; (2) minstens 1 keer per maand; (3) minstens 1 keer per 3 maanden; (4) minstens 1 keer per 6 maanden; (5) minder vaak dan 1 keer per 6 maanden en (6) nooit. De tweedeling minstens 1 keer per 6 maanden (1,2,3,4) versus minder dan 1 keer per zes maanden (5, 6) is gehanteerd.

De vraag over betaald werk luidde: ‘Heeft u in de afgelopen 7 dagen betaald werk verricht?’. De antwoordcategorieën zijn ja (1) en nee (0).

Het stemmen voor verkiezingen is vastgesteld door respondenten de volgende vraag voor te leggen: ‘Heeft u gestemd tijdens de meest recente nationale parlamentsverkiezingen?’, met als antwoordopties: ja (1) en nee/nog niet stemgerechtigd (0). Voorts is gevraagd naar het aantal acties die men in het afgelopen jaar heeft gedaan om de politiek te beïnvloeden. Hierbij kon gekozen worden uit vijf acties (contacteren politicus, participeren in demonstratie, tekenen van petitie, werken voor politieke partij en boycotten van bepaalde producten). De volgende tweedeling is gehanteerd: (0) niet deelgenomen en (1) deelgenomen aan minimaal een actie.

10.2 Nederland en de Europese landenindeling

De 28 landen verdelen we over vier regionale gebieden: Noord, West, Zuid, Oost. Deze regionale detaillering komt grotendeels overeen met de indeling van Esping-Andersen (1990) die Europese landen indeelt aan de hand van het type welvaartsstaat, zie schema 10.2.1. In Noord-Europa treffen we sociaaldemocratische regimes aan. Samen met de Scandinavische landen Noorwegen, Zweden, Finland, IJsland en Denemarken, behoort Nederland tot het sociaaldemocratische type dat gekenmerkt wordt door een hoge mate van sociale zekerheid.²⁾ Uitkeringen zijn er voor alle inwoners en het beleid richt zich op een kleine invloed van de markt bij de herverdeling van goederen.

²⁾ Over Nederland bestaat in de literatuur enige discussie. In eerste instantie heeft Esping-Andersen (1990) Nederland als sociaaldemocratisch getypeerd, en vervolgens, na aanvulling van Ferrara (1996) dit bijgesteld tot een mengvorm van de sociaaldemocratische en conservatief-corporatistische welvaartsstaat. De motivering is dat Nederland weliswaar een basispensioen kent, maar de verlofregelingen in Nederland zijn relatief beperkt en de aanvullende pensioenen zijn per branche geregeld.

De verantwoordelijkheid voor mensen met een sociaaleconomisch zwakkere positie, voor ouderen en voor het opvoeden van kinderen ligt primair bij de staat. De belastingdruk is er hoog. Tot West-Europa behoren Frankrijk, Duitsland, België, het Verenigd Koninkrijk en Ierland. Hier worden twee typen welvaartstaat onderscheiden. Het Angelsaksische Verenigd Koninkrijk en Ierland kunnen worden getypeerd als liberaal. De sociale zekerheid ligt op een laag peil. De vrije markt zorgt voor de herverdeling van goederen. Mensen in sociaaleconomisch zwakkere posities dienen opgevangen te worden door hun eigen sociale netwerk in plaats door de staat. Frankrijk, Duitsland, Oostenrijk en België maken deel uit van het conservatief-corporatistische type welvaartstaat. Ook Zwitserland kan hieronder worden geschaard. Dit type welvaartsstaat kenmerkt zich door sterke kerkelijke tradities, het niveau van voorzieningen, uitkeringen en sociale zekerheid is hoog, net als in de sociaaldemocratische landen. In tegenstelling tot de sociaaldemocratische welvaartsstaat, intervenueert in conservatief-corporatistische regimes de staat echter pas wanneer private organisaties en familie tekortschieten. Het systeem van sociale zekerheid is dan ook selectiever en veelal gebaseerd op eerdere behaalde prestaties en status.

10.2.1 Typering van welvaartsstaten (ESS-landen)

Noord-Europa	West-Europa		Zuid-Europa	Oost-Europa
Sociaal-democratisch	Liberaal	Conservatief-Corporatistisch	Mediterraan	Liberaal / Conservatief-corporatistisch
Nederland	Verenigd Koninkrijk	Duitsland	Spanje	Oekraïne
Noorwegen	Ierland	Frankrijk	Portugal	Hongarije
Zweden		België	Griekenland	Bulgarije
Finland		Zwitserland	Cyprus	Tsjechië
Denemarken		Oostenrijk	Italië	Slowakije
IJsland		Luxemburg	Turkije	Polen
				Slovenië
				Roemenië
				Kosovo
				Estland
				Kroatië

Bron: Esping-Andersen, (1990), Ferrara (1996), Deacon (2000), Arts en Gelissen (2002).

Esping-Andersen (1990) concentreerde zich op Noord- en West-Europa. Ferrara (1996) vult deze typering aan voor Zuid-Europa (zie ook: Arts en Gelissen, 2002). Landen in het mediterrane gebied zoals Spanje, Italië, Portugal en Griekenland kenmerken zich door een hoge mate van afhankelijkheid van de familie. De sociale zekerheid is daar nogal onderontwikkeld. Oost-Europese landen

- waaronder Oekraïne, Tsjechië, Slowakije, Estland, Slovenië en Hongarije – zijn een mengvorm van liberaal en conservatief-corporatisme. De inrichting van welvaartsstaat is in mindere mate gebaseerd op een historisch ingeworteld model en de sociale zekerheid bevat zowel liberale als conservatief-corporatistische elementen. Op basis van deze indeling worden de geselecteerde 28 landen van het European Social Survey gegroepeerd en met elkaar vergeleken op basis van de tien sociaalkapitaalindicatoren.

10.3 Resultaten: landenvergelijking

De verschillen tussen de 28 landen zijn groot zowel in het meedoen met, als het vertrouwen hebben in de samenleving (tabel 10.3.1). Zo heeft bijvoorbeeld 52 procent van de Nederlandse bevolking vertrouwen in het nationaal parlement, tegenover maar 7 procent in Oekraïne en Bulgarije. In Denemarken, Finland, Noorwegen en Zweden is het vertrouwen in het parlement echter 60 procent of hoger. Naast de grote discrepanties tussen de landen is er een duidelijk patroon: landen uit Noord-Europa hebben hogere scores in het meedoen en het vertrouwen, gevolgd door de landen in West-Europa. In Zuid-Europa zijn de scores van de desbetreffende landen een stuk lager, en in Oost-Europa veelal het laagst.

Nederland neemt in de sociaal-kapitaalscores hoge posities in, en bezet – met uitzondering van het verrichten van politieke acties – de plaatsen 1 tot en met 6. Met 45 procent heeft Nederland zelfs de meeste vrijwilligers. Twee op de drie personen hebben vertrouwen in de medemens en in het rechtsstelsel, en ruim driekwart heeft vertrouwen in de politie. Verder zegt driekwart regelmatig andere vrienden, kennissen, of collega's te ontmoeten. Alleen in Portugal zijn deze contacten met 78 procent nog iets sterker. Ook kan 89 procent persoonlijke zaken met iemand bespreken. Alleen in Duitsland, Frankrijk, Zweden en Zwitserland is dat percentage nog hoger.

Uit het overzicht komt de regionale indeling goed tot uiting. Nederland schaaft zich bij de Scandinavische landen. Zo heeft 66 procent van de Noren vertrouwen in het nationaal parlement en vertrouwt driekwart van de Noorse bevolking hun medemens. Van de Denen heeft 86 procent vertrouwen in het rechtsstelsel en heeft 90 procent fiducia in de politie. In Denemarken ging tevens 94 procent van de bevolking naar de stembus bij de meest recente nationale parlementsverkiezingen en in IJsland verricht 67 procent betaald werk. Vooral Denemarken en Noorwegen komen naar voren bij een focus op de hogere percentages. De Westerse landen volgen, waarbij opvalt dat er in Frankrijk maar

10.3.1 Vertrouwen en participatie naar land, 2012

Vertrouwen

	nationaal parlement	rechtsstelsel	politie	medemens
	%			
Noord-Europa: Sociaaldemocratisch				
Denemarken	63	86	90	78
Finland	61	79	93	74
IJsland	31	60	90	59
Nederland	52	67	77	65
Noorwegen	66	82	83	75
Zweden	60	66	74	63
West-Europa: Liberaal/conservatief-corporatistisch				
België	44	44	66	46
Duitsland	39	60	77	41
Frankrijk	26	44	62	28
Ierland	21	46	73	48
Verenigd Koninkrijk	31	53	72	47
Zwitserland	63	70	82	54
Zuid-Europa: Mediterraan				
Cyprus	18	40	44	21
Italië	18	38	65	40
Portugal	9	19	50	20
Spanje	21	25	59	44
Oost-Europa: Liberaal/conservatief-corporatistisch				
Albanië	20	27	42	17
Bulgarije	7	10	23	18
Estland	26	42	58	48
Hongarije	26	38	46	39
Kosovo	19	19	49	22
Litouwen	16	27	53	48
Oekraïne	7	7	9	34
Polen	13	20	46	26
Rusland	18	21	20	32
Slovenië	15	18	49	35
Slowakije	15	15	27	24
Tsjechië	19	30	43	33

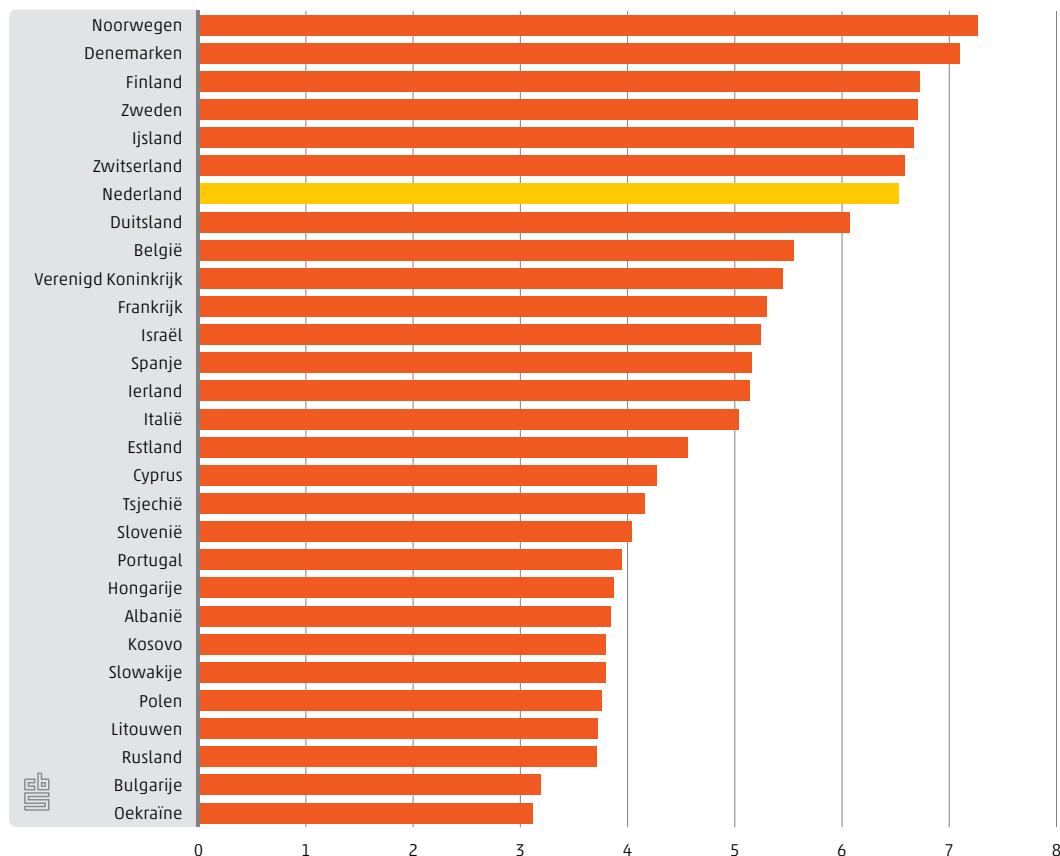
Bron: ESS.

Participatie

vrijwilligerswerk verricht	persoonlijke zaken bespreken	ontmoeten vrienden	gestemd	politieke acties	betaald werk
34	86	70	94	48	56
27	84	63	85	53	51
38	87	69	87	73	67
45	89	75	84	36	57
43	86	75	87	57	66
21	91	74	91	66	55
27	85	65	89	37	51
42	93	58	83	59	56
27	92	66	79	52	52
33	78	56	74	38	42
34	80	63	71	42	49
43	92	68	66	51	62
21	76	50	80	27	49
29	71	65	81	41	50
16	76	78	70	17	41
35	81	71	77	52	45
17	69	51	87	32	29
4	65	55	75	15	45
13	67	43	68	23	53
10	70	26	73	11	47
15	72	58	76	28	23
10	53	39	54	15	53
13	65	48	75	12	44
13	82	40	69	19	50
17	68	46	68	16	61
26	70	57	73	17	43
19	62	57	75	27	57
11	72	55	66	32	56

weinig onderling vertrouwen is. Duitsland valt op door de ruime meerderheid die bereid is om politieke acties te voeren. Alleen in Zweden is dit nog hoger, terwijl Nederland hier de dertiende plek inneemt.

10.3.2 Ranglijst van landen naar score op sociaal kapitaal-index, 2012

Bron: ESS.

In Zuid-Europa neemt Portugal een aparte positie in, met lage scores op het vertrouwen in de medemens (20 procent), het nationaal parlement (9 procent), en de rechtsstelsel (19 procent). Ook de percentages vrijwilligerswerk en het ondernemen van politieke acties zijn laag in Portugal. Hier staat tegenover dat Portugal het hoogst scoort van alle EU-landen in het onderhouden van sociale contacten (78 procent). Vooral in Oost-Europa is het vertrouwen en de participatie in de samenleving gering. In Oekraïne heeft maar 7 procent van de bevolking vertrouwen in zowel het nationaal parlement als het rechtstelsel, 9 procent vertrouwt de politie. Desondanks zegt 34 procent van de Oekraïners vertrouwen

te hebben in hun medemens en stemde driekwart van de bevolking bij de parlamentsverkiezingen. In een aantal landen zijn beide percentages nog een stuk lager.

Een samenvattende score op basis van de tien indicatoren is in figuur 10.3.2 weergegeven. De gemiddelde score van de 28 landen is 5,0. Noorwegen voert de ranglijst aan met een score van 7,3, terwijl Oekraïne met 3,1 het laagst scoort. Verder valt te zien dat Nederland alle Scandinavische landen en Zwitserland voor zich moet dulden. Met een gemiddelde score van 6,5 bezet Nederland de zevende plek op de ranglijst. Duitsland en België volgen. De lagere scores zijn vrijwel uitsluitend voorbehouden aan Oost-Europese landen.

De rangorde bevestigt in grote lijnen de indeling op basis van de regionale vierdeling naar type welvaartstaat. Portugal heeft een iets lagere score, Estland en Zwitserland een hogere score volgens de vierdeling. Verder zouden alleen nog Spanje en Ierland, die qua score nauwelijks te onderscheiden zijn, van positie moeten wisselen. Dit past in het beeld van de gemiddelde scores per gebied. Landen in het Noorden etaleren een score van 6,8 en worden gevolgd door landen in het Westen (5,7), het Zuiden (4,5) en het Oosten (3,8) van Europa.

10.4 Bevolkingsgroepen binnen landen

Nederland doet het goed in Europa als we het gemiddelde cijfer als maatstaf nemen. Vanuit het perspectief van integratie is het van belang dat het meedoen met de samenleving en het vertrouwen hebben in de samenleving niet beperkt blijft tot bepaalde bevolkingsgroepen. Van belang is dat zoveel mogelijk bevolkingsgroepen betrokken zijn bij de samenleving. Een indicatie biedt het overzicht van de gemiddelde sociaal-kapitaalscores voor mannen en vrouwen, jongeren en ouderen, lager en hoger opgeleiden, en religieuze groepen (tabellen 10.4.1 en 10.4.2).

In Nederland is er nauwelijks een verschil tussen de seksen: het cijfer voor de mannen (6,7) is maar iets hoger dan van de vrouwen (6,4). Leeftijd is al sterker onderscheidend. De sociaal-kapitaalscore neemt geleidelijk toe van 6,4 bij de 15- tot 25-jarigen tot 6,9 bij de groep van 45 tot 55 jaar. Daarna neemt het sterk af tot 5,5 onder de 75-plussers. Opleiding maakt een nog sterker verschil. De score van de laagst opgeleiden is 5,4, gevolgd door de cijfers 6,9 van de middelbaaropgeleiden en 7,8 van de hoogst opgeleiden. Religie is ten slotte ook relevant. Protestanten hebben een gemiddelde score van 7, terwijl rooms-katholieken een gemiddeld 6,3 scoren. De niet-kerkelijken nemen met een score van 6,5 een tussenpositie in.

10.4.1 Scores op sociaal kapitaal-index naar geslacht, leeftijd en opleiding, 2012

	Geslacht		Leeftijd						Opleiding				Totaal
	man	vrouw	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75+	middel-			
			jaar	jaar	jaar	jaar	jaar	jaar		lager	baar	tertiair	
Noord-Europa	6,8	6,8	6,6	7,2	7,2	7,3	6,9	6,2	5,7	5,7	6,9	7,8	6,8
West-Europa	5,7	5,5	5,7	5,8	5,9	6,0	5,6	5,2	4,9	4,6	5,6	6,8	5,6
Zuid-Europa	4,7	4,4	4,4	4,8	4,9	4,8	4,5	4,0	3,9	4,1	4,8	5,7	4,6
Oost-Europa	3,8	3,7	3,9	4,0	4,1	4,0	3,6	3,2	3,1	3,2	3,7	4,4	3,8
Nederland	6,7	6,4	6,4	6,9	6,8	6,9	6,5	6,0	5,5	5,4	6,9	7,8	6,5
Totaal	5,1	4,9	4,9	5,1	5,2	5,3	4,9	4,5	4,3	4,2	4,9	5,9	-

Bron: ESS.

10.4.2 Scores op sociaal kapitaal-index naar religieuze denominatie, 2012

	Religieuze denominatie						Totaal
	Rooms-Katholiek	Protestants	Oosters-Orthodox	Islamitisch	geen religieuze overig	denominatie	
Noord-Europa	6,3	7,1	-	6,0	6,5	6,7	6,9
West-Europa	5,6	6,1	-	5,2	5,9	5,5	5,7
Zuid-Europa	4,6	-	4,3	-	3,9	4,9	4,5
Oost-Europa	3,8	4,3	3,4	3,8	3,7	4,0	3,7
Nederland	6,3	7,0	-	-	6,4	6,5	6,5
Totaal	4,6	6,5	3,6	4,1	5,3	5,2	-

Bron: ESS.

De vergelijking met de gemiddelde Europese cijfers op basis van de 28 landen leert dat de scores in Nederland fors hoger zijn. Tegelijkertijd zijn ook de discrepanties tussen sommige bevolkingsgroepen groter, en bij andere kleiner. Het totaalbeeld in Europa leert dat de score op de sociaal kapitaal index bij mannen over het algemeen net wat hoger is dan bij vrouwen: 5,1 om 4,9. Ook verschillen de leeftijdsgroepen tussen de groepen in Europa. Zo neemt de score meestal toe naarmate men ouder wordt en bereikt deze een piek in de leeftijdscategorie van 45 tot 55 jaar. Na deze leeftijd neemt dit echter weer af. Het verschil tussen deze leeftijdsgroep (5,3) en de 75-plussers (4,3) bedraagt in Europa 1,0 punt. Dat is geringer dan in Nederland, waar het verschil 1,4 punt is. Opleidingsniveau speelt ook een erg belangrijke rol. De lager opgeleiden scoren in Europa gemiddeld 4,2, de middelbaar opgeleiden 4,9., en mensen met een hogere opleiding 5,9. In Nederland zijn de verschillen groter. Dat geldt niet voor de vergelijking tussen protestanten, katholieken en niet-gelovigen: de Europese cijfers geven aan dat het verschil ten faveure van de protestanten groter is dan in

Nederland (zie tabel 10.4.2).³⁾ De Europese cijfers laten ook een onderscheid met andere geloofsgroepen toe. Zo blijkt dat aan de ene kant de protestanten met een score van 6,5 verreweg de hoogste, en leden van de Oosters-orthodoxe kerk met 3,6 de laagste cijfers hebben. Ook moslims scoren met 4,1 en katholieken – op afstand de grootste geloofsgroep – met 4,6 ook relatief laag.

10.4.3 Regressieanalyse van geslacht, opleidingsniveau, leeftijd en religie op score sociaal kapitaal-index, 2012

	Model 1: Alle 28 landen				Model 2: Nederland			
	b	se	beta	sign	b	se	beta	sign
Intercept	3,41	0,04		**	4,98	0,25		**
Geslacht	0,24	0,02	0,05	**	0,17	0,14	0,04	
Opleidingsniveau	0,73	0,02	0,23	**	0,95	0,10	0,37	**
Leeftijd (ref: 35-54 jaar)								
15-34 jaar	-0,27	0,03	-0,05	**	-0,29	0,22	-0,05	
55+	-0,48	0,03	-0,11	**	-0,55	0,17	-0,14	**
Religieuze denominatie (ref: Katholiek)								
Protestant	1,79	0,03	0,33	**	0,57	0,16	0,14	**
Oosters-Orthodox	-1,17	0,03	-0,20	**	-	-	-	
Moslim	-0,49	0,04	-0,06	**	-	-	-	
overig	0,27	0,07	0,02	**	-0,44	0,22	-0,08	*
N		31 004				620		
R-kwadraat (adj.)		0,27				0,21		

Bron: ESS.

* 0,01 < p < 0,05.

** p < 0,01.

Op het eerste gezicht komen deze verschillen tot uiting in alle regio's. Toch is er een aantal opvallende verschillen. In het noorden en oosten is er bijna geen verschil tussen de seksen. In het westen en zuiden is het cijfer van de mannen iets hoger. In Noord-Europa is het verschil tussen de seksen, in tegenstelling tot de drie andere regio's, tevens niet significant ($p \geq 0,05$). Verder wordt in Zuid- en Oost-Europa de hoogste score al bereikt in de leeftijdsgroep van 35 tot 45 jaar, terwijl de piek in het westen en noorden bereikt wordt bij de 45- tot 55-jarigen. Tevens zijn de verschillen tussen de leeftijdsgroepen in Noord-Europa groter (5,7 versus 7,3) dan in de andere regio's. Daarnaast zijn in het noorden en westen de discrepanties tussen de laag- en hoogopgeleiden groter dan in het zuiden, en vooral het oosten.

³⁾ Sommige cijfers zijn niet opgenomen vanwege gebrek aan voldoende cases (minimaal 100).

10.4.4 Regressieanalyse van geslacht, opleidingsniveau, leeftijd en religie op score sociaal kapitaal-index, 2012

	Model 3: Noord-Europa				Model 4: West-Europa			
	b	se	beta	sign	b	se	beta	sign
Intercept	5,17	0,13		**	3,88	0,09		**
Geslacht	0,09	0,05	0,03		0,23	0,05	0,05	**
Opleidingsniveau	0,86	0,04	0,34	**	0,98	0,04	0,32	**
Leeftijd (ref: 35-54 jaar)								
15-34 jaar	-0,24	0,08	-0,05	**	-0,28	0,07	-0,05	**
55+	-0,65	0,06	-0,17	**	-0,47	0,05	-0,12	**
Religieuze denominatie (ref: katholiek)								
Protestant	0,45	0,10	0,09	**	0,51	0,05	0,11	**
Oosters-Orthodox	-	-	-		-	-	-	
Moslim	-0,65	0,19	-0,06	**	-0,31	0,12	-0,03	*
overig	-0,24	0,15	-0,03		0,01	0,11	0,00	
N		3 957				6 442		
R-kwadraat (adj.)		0,19				0,15		

Bron: ESS.

* 0,01 < p < 0,05.

** p < 0,01.

De vergelijking tussen de religieuze groepen is wat lastiger omdat deze niet in alle regio's vertegenwoordigd zijn. Het hoogste cijfer is in alle regio's voorbehouden aan de protestanten, maar die zijn er nauwelijks in Zuid-Europa. De mensen die behoren tot de Oosters-orthodoxe kerken krijgen het laagste cijfer in Oost-Europa, maar de score in Zuid-Europa is al wat hoger. Moslims zijn in Zuid-Europa te weinig in het ESS vertegenwoordigd om daar uitspraken over te kunnen doen. Vooral in de landen in het westen en noorden etaleren de moslims lage scores op de sociaal-kapitaalindex. Het rapportcijfer van de katholieken verschilt nogal per regio. In de Noord-Europese regio scoren de katholieken relatief laag en blijven beduidend achter bij de protestanten. Dit verschil tussen de beide geloofsgroepen is beduidend kleiner in West- en Oost-Europa. Mensen die niet tot een bepaalde religie behoren laten relatief ook goede scores zien. In totaal komt de gemiddelde score van niet-religieuzen neer op 5,2, iets hoger dan de 4,8 waar gelovigen gemiddeld op uitkomen ($p \leq 0,05$). Vooral in Zuid- en Oost-Europa krijgen de niet-gelovigen een hoog cijfer, terwijl dat niet geldt voor de landen in West-Europa waar ze juist een laag cijfer hebben, en in Noord-Europa waar ze een gemiddelde positie bekleden.

10.4.5 Regressieanalyse van geslacht, opleidingsniveau, leeftijd en religie op score sociaal kapitaal-index, 2012

	Model 5: Zuid-Europa				Model 6: Oost-Europa			
	b	se	beta	sign	b	se	beta	sign
Intercept	3,34	0,08		**	2,77	0,06		**
Geslacht	0,38	0,05	0,10	**	0,14	0,03	0,04	**
Opleidingsniveau	0,86	0,04	0,34	**	0,59	0,02	0,23	**
Leeftijd (ref: 35-54 jaar)								
15-34 jaar	-0,50	0,08	-0,11	**	-0,10	0,04	-0,02	*
55+	-0,33	0,06	-0,09	**	-0,44	0,04	-0,12	**
Religieuze denominatie (ref: katholiek)								
Protestant	-	-	-		0,50	0,08	0,06	**
Oosters-Orthodox	-0,66	0,07	-0,15	**	-0,48	0,04	-0,13	**
Moslim	-	-	-		0,10	0,05	0,02	*
overig	-0,57	0,14	-0,06	**	-0,16	0,10	-0,01	
N		4 113				11 906		
R-kwadraat (adj.)		0,14				0,09		

Bron: ESS.

* 0,01 < p < 0,05.

** p < 0,01.

Resultaten gebaseerd op een regressiemodel waarin leeftijd, opleiding, geslacht en religie zijn verdisconteerd ondersteunen dat vooral opleidingsniveau van belang is voor de scores op de sociaal-kapitaalindex (10.4.3, model 1). Mannen hebben een iets hoger cijfer dan vrouwen, ook als er rekening mee wordt gehouden dat mannen en vrouwen zich onderscheiden qua opleiding, leeftijd en religie. Tevens blijft de invloed van leeftijd gehandhaafd: tot ongeveer 55 jaar stijgt het sociaal kapitaal, na die leeftijd treedt er een sterke daling op. Ook de besproken religieuze patronen blijven in tact. Protestanten scoren beduidend hoger op de sociaal-kapitaalindex dan de andere denominaties. Indien vervolgens de vier regio's worden toegevoegd, dan blijven ook na correctie voor de andere kenmerken de verschillen voorhanden. Landen in Noord-Europa hebben ook dan de hoogste score, gevolgd door West-, Zuid- en Oost-Europa. Dat betekent dat er nog steeds een effect is van de regio indien deze regio's niet zouden verschillen in leeftijd, opleiding, geslacht en religie. Blijkbaar zijn voor de verschillen in sociaal kapitaal tussen de tussen de vier regio's nog aanvullende verklaringen nodig. Om na te gaan welke factoren van belang zijn, is model 1 ook toegepast op Nederland (model 2) en de vier separate regio's (modellen 3, 4, 5, 6 in de

tabellen 10.4.4 en 10.4.5). Hierbij moet worden opgemerkt dat indien een bepaalde religieuze denominatie niet specifiek is opgenomen in het model door een te kleine hoeveelheid cases, deze is toegevoegd aan de groep 'overige'. De bevindingen op basis van de eerder besproken samenhangen worden in grote lijnen bevestigd, met uitzondering voor het sekseverschil en leeftijd in Nederland: na correctie voor vooral het opleidingsniveau is het sociaal kapitaal van vrouwen en mannen gelijk, net als het sociaal kapitaal van 15- tot 35-jarigen en 35- tot 55-jarigen.

10.5 Conclusie en discussie

Er zijn grote verschillen tussen de Europese landen in het vertrouwen in het parlement, in het rechtsstelsel, de politie en het onderlinge vertrouwen. Daarnaast zijn er veel parallellen te trekken met de cijfers over de deelname aan de samenleving: de proporties vrijwilligers, de sociale contacten en de deelname aan de politiek. In landen met een geringe vertrouwensbasis is ook doorgaans de participatie lager. Bovendien zijn de landen heel goed te groeperen volgens een regionale indeling: noord, west, zuid, oost. Deze indeling is gebaseerd op het type welvaartsstaat, met het sociaaldemocratische type in Noord Europa, de conservatief-corporatistische en liberale typen in West-Europa en als mengvorm in Oost-Europa, en het mediterrane in Zuid-Europa.

De samenvattende score op basis van tien sociaal kapitaalindicatoren, geeft duidelijke verschillen aan tussen de landen: Noorwegen voert met het cijfer 7,3 de ranglijst van de 28 landen aan, en Oekraïne staat met een 3,1 onderaan. Nederland bekleedt de zevende plek met een 6,5 en doet het beter dan gemiddeld in Europa (5,0). Alleen de Scandinavische landen alsmede Zwitserland doen het nog iets beter. Voorts blijkt uit de cijfers dat de regionale vierdeling goed past bij de rangorde van de 28 landen. De landen in het noorden staan met een 6,8 bovenaan op de Europese sociaal kapitaal meetlat, en worden gevolgd door landen in het westen (5,7), het zuiden (4,5) en het oosten (3,8) van Europa.

Vrouwen, jongeren en ouderen, en lager opgeleiden etaleren lagere cijfers op de meetlat dan mannen, middelbare leeftijdsgroepen, en hoger opgeleiden. Dit geldt voor alle regio's en Nederland. De uitzondering betreft de positie van mannen en vrouwen in Noord-Europa, waar geen verschil in sociaal kapitaal wordt aangetroffen.

Deze resultaten worden bevestigd in de regressieanalyse waaruit blijkt dat de kenmerken geslacht, leeftijd, opleiding en religie een unieke bijdrage leveren op de sociaal-kapitaalmeetlat. Ook is er in dit opzicht een aantal verschillen te

zien binnen Nederland en binnen de vier grotere gebieden. Maar tevens blijkt dat de meegenomen kenmerken geen afdoende verklaring bieden voor de grote verschillen in sociaal kapitaal tussen de vier gebieden en daarmee ook tussen de 28 landen.

11.

Sociale samenhang en herkomst

Auteurs

Judit Arends

Hans Schmeets

11.1 Inleiding

In de vorige hoofdstukken zijn diverse aspecten van sociale samenhang, met uitsplitsingen naar bevolkingsgroepen, besproken. In dit hoofdstuk wordt nagegaan in hoeverre allochtonen van autochtonen verschillen op diverse aspecten van sociale samenhang, zoals sociale, maatschappelijke en politieke participatie. Meer specifiek: wat zijn de verschillen in sociale contacten met familie, vrienden en buren, verlenen van informele hulp, verrichten van vrijwilligerswerk, deelname aan verenigingsleven, hebben van betaald werk, politieke interesse, deelname aan politieke acties, stemmen, en sociaal en institutioneel vertrouwen? Er is gebruik gemaakt van gegevens uit het onderzoek Sociale samenhang en Welzijn 2012, 2013 en 2014. De drie jaren zijn samengevoegd om voldoende aantallen te hebben om betrouwbare uitspraken te kunnen doen over westerse en niet-westerse, en eerste en tweede generatie allochtonen, van 15 jaar en ouder.

Deels is de informatie over de herkomstgroepen ook in voorgaande hoofdstukken opgenomen. In dit hoofdstuk wordt deze informatie uitgebreid door het vergelijken van vijf niet-westerse allochtone groepen, en door het presenteren van een vierdeling waarbij zowel voor westerse als voor niet-westerse allochtonen de eerste generatie (in het buitenland geboren) met de tweede generatie (in Nederland geboren) wordt vergeleken. Daarmee geven we een beeld van de posities op de vermelde indicatoren van sociale samenhang voor de herkomstgroepen naar herkomstland en naar generatie.

Herkomstgroepen

Autochtoon	Persoon van wie beide ouders in Nederland zijn geboren
Allochtoon	Persoon van wie te minste één ouder in het buitenland is geboren
Westerse allochtoon	Allochtoon met als herkomstgroepering een van de landen in Europa (exclusief Turkije), Noord-Amerika en Oceanië, Indonesië of Japan. Op grond van hun sociaaleconomische en sociaalculturele positie worden allochtonen uit Indonesië en Japan tot de westerse allochtonen gerekend. Het gaat vooral om mensen die in het voormalig Nederlands-Indië zijn geboren en werknemers van Japanse bedrijven met hun gezin

Niet-westerse allochtoon	Allochtoon met als herkomstgroepering een van de landen in Afrika, Latijns-Amerika en Azië (exclusief Indonesië en Japan) of Turkije.
Eerste generatie	Persoon die in het buitenland is geboren met ten minste één in het buitenland geboren ouder
Tweede generatie	Persoon die in Nederland is geboren met ten minste één in het buitenland geboren ouder

Data en methode

In totaal zijn gegevens beschikbaar van 22 960 personen, waarvan 19 482 autochtoon zijn en 3 478 allochtoon. Ook worden de twee generaties onderscheiden (1 775 eerste-generatie en 1 703 tweede-generatie allochtonen), alsook de herkomstgroeperingen vanuit Marokko, Turkije, Suriname, Nederlandse Antillen en Aruba en overige niet-westerse landen. Hierbij willen we opmerken dat niet-westerse allochtonen gemiddeld jonger zijn dan westerse allochtonen en autochtonen, en westerse allochtonen gemiddeld een hoger opleidingsniveau hebben dan autochtonen en niet-westerse allochtonen. Bij de interpretatie van de resultaten wordt daar rekening mee gehouden.

De vergelijking tussen herkomstgroepen gebeurt in stappen. Eerst worden autochtonen, westerse en niet-westerse allochtonen vergeleken. Hierbij wordt met bivariate analyses nagegaan of er verschillen zijn tussen de drie herkomstgroepen in de mate van sociale, maatschappelijke en politieke participatie. Daarbij wordt ook gekeken of de verschillen tussen de drie herkomstgroepen (deels) verklaard kunnen worden doordat deze herkomstgroepen zich onderscheiden in man/vrouw-verhouding, leeftijd en opleidingsniveau. Leeftijd is onderverdeeld in zes groepen, waarbij de 65- tot 75-jarigen en 75-plussers zijn samengevoegd, aangezien 65-plussers sterk ondervertegenwoordigd zijn onder de tweede generatie niet-westerse allochtonen. Bij opleidingsniveau is een driedeling gehanteerd vanwege de ondervertegenwoordiging van niet-westerse allochtonen in het hoogste opleidingsniveau.

11.2 Sociale participatie

Sociale contacten zijn essentieel voor de samenhang in de samenleving. Niet alleen voor de solidariteit en verbondenheid in de samenleving maar ook voor de mensen zelf. Uit eerder onderzoek bleek dat frequente en goede contacten mensen gelukkig maken (Van Beuningen, 2013).

Aan de Nederlandse bevolking van 15 jaar of ouder is gevraagd hoe vaak ze contact hebben met (1) familie of gezinsleden die niet bij hen in huis wonen, (2) met vrienden, vriendinnen of echt goede kennissen en (3) met buren. Daarbij is aangegeven dat het gaat om persoonlijke ontmoetingen, telefonische of schriftelijke contacten en om contact via bijvoorbeeld e-mail, sms, chat of het sturen van berichtjes. Rond 30 procent van de mensen heeft in de periode 2012–2014 dagelijks contact met familie en vrienden, rond 50 procent heeft wekelijks contact. Het burencontact is minder intensief: 18 procent heeft dagelijks en 46 procent wekelijks contact met hun buren. Er zijn echter verschillen in de frequentie van de sociale contacten tussen de herkomstgroepen en de generaties. Het aandeel niet-westerse allochtonen dat dagelijks contact heeft met familie en vrienden is groter dan het aandeel westerse-allochtonen en het aandeel autochtonen. Het verschil in dagelijks contact met familie tussen niet-westerse allochtonen enerzijds en autochtonen en westerse allochtonen anderzijds verandert nauwelijks indien de herkomstgroepen niet zouden verschillen in leeftijdsopbouw, de man/vrouw-verdeling en opleidingsniveau. Het verschil in dagelijks contact met vrienden tussen niet-westerse allochtonen en autochtonen en westerse allochtonen neemt echter wel sterk af na deze correctie. Dit komt door de leeftijdsverschillen tussen de herkomstgroepen. Jongeren hebben vaker dagelijks contact met vrienden (hoofdstuk 3), en niet-westerse allochtonen zijn gemiddeld jonger dan de beide andere herkomstgroepen.

Uit een verdere detaillering van de niet-westerse groepen blijkt dat rond 45 procent van de mensen die afkomstig zijn uit Suriname, Marokko, Turkije en de Nederlandse Antillen en Aruba dagelijks contact heeft met familie en vrienden. Het aandeel overige niet-westerse allochtonen dat dagelijks contact heeft met familie en vrienden is duidelijk lager dan van de andere vier niet-westerse allochtone groepen.

Verder is er nauwelijks verschil tussen de generaties westerse en niet-westerse allochtonen in hun dagelijks contact met familie. Wel is het aandeel tweede-generatie niet-westerse allochtonen dat dagelijks contact heeft met vrienden beduidend hoger dan van de eerste generatie. Dat komt voor een deel doordat de tweede generatie gemiddeld jonger is dan de eerste generatie. Tweede-generatie

11.2.1 Sociale participatie naar herkomstgroepen, 2012/2014

	Contact met familie					Contact met vrienden	
	dagelijks	wekelijks	maandelijks	minder dan maandelijks	zelden of nooit	dagelijks	wekelijks
	%						
Totaal	30	54	11	3	2	29	48
Autochtoon	29	56	11	3	2	28	49
Westers allochtoon	27	52	13	6	2	30	47
Niet-westers allochtoon	40	42	11	4	4	42	39
Eerste generatie westers	25	49	14	9	3	26	49
Eerste generatie niet-westers	39	43	10	5	4	31	45
Tweede generatie westers	28	54	12	4	2	32	45
Tweede generatie niet-westers	43	39	13	3	2	59	30
Suriname	48	40	7	3	3	44	34
Turkije	44	40	10	3	3	43	38
Marokko	47	38	10	4	1	45	37
Nederlandse Antillen	45	40	11	3	2	45	40
Overige niet-westerse	28	46	14	6	6	37	44

westerse allochtonen hebben de meeste contacten met hun burens in vergelijking met eerste-generatie westerse en niet-westerse allochtonen.

Het beeld ziet er anders uit bij de contacten op wekelijkse basis. Dan komt naar voren dat autochtonen en westerse-allochtonen vaker wekelijks contact met familie, vrienden en burens hebben dan niet-westerse allochtonen. Nemen we vervolgens de aandelen dagelijks en wekelijks contact samen, dan blijkt dat autochtonen iets meer familiecontact hebben dan de beide allochtone herkomstgroepen. Niet-westerse allochtonen hebben ook iets minder contact met hun burens dan westerse allochtonen en autochtonen. Wel hebben niet-westerse allochtonen iets meer vriendencontact dan de beide andere herkomstgroepen. De generatiegroepen laten ook een verschil zien. Drie kwart van de in het buitenland geboren westerse allochtonen heeft minstens wekelijks contact met de familie, van de drie andere generatiegroepen is dat 82 procent. Bijna negen op de tien in Nederland geboren niet-westerse allochtonen zien of spreken hun vrienden een keer per week of vaker, van de andere groepen is dat zo'n drie kwart.

Binnen de groep niet-westerse allochtonen verschilt de frequentie van de sociale contacten. Surinamers melden vaker dat ze zelden of geen contact hebben met

Contact met buren

	maandelijks	minder dan maandelijks	zelden of nooit	dagelijks	wekelijks	maandelijks	minder dan maandelijks	zelden of nooit	Informele hulp
	16	4	3	18	46	18	7	12	34
	17	4	3	18	46	19	7	11	35
	16	5	3	20	44	16	8	13	33
	11	4	4	20	40	13	8	18	27
	15	6	4	22	38	14	9	17	30
	13	5	5	22	40	13	8	18	24
	16	4	2	18	48	17	7	10	35
	6	3	2	17	41	15	8	19	32
	10	4	8	20	42	13	8	17	30
	9	5	4	26	43	8	7	17	22
	11	4	4	30	41	10	5	15	32
	12	2	2	9	45	20	6	19	28
	12	5	2	16	36	16	11	21	25

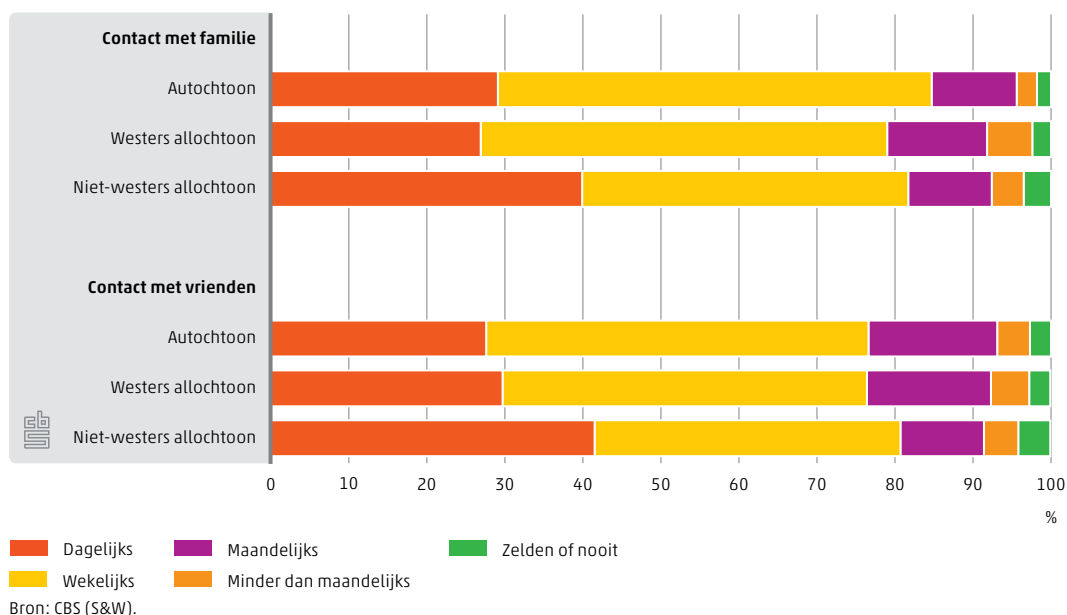
vrienden. De groep overige niet-westerse allochtonen hebben minder frequent contact met hun familie dan de andere groepen. Zij geven tevens vaker aan zelden of geen contact te hebben met familie dan de andere groepen. Dit doet vermoeden dat het mensen betreft met een grote fysieke afstand van hun familie. Ook hebben de overige niet-westerse allochtonen het minst frequent contact met buren.

Sociale netwerken zorgen ervoor dat mensen bij elkaar terecht kunnen voor informele hulp en steun. Om meer inzicht te krijgen in de mate van het geven van informele hulp is nagegaan hoeveel mensen in de verschillende herkomstgroepen in een tijdsbestek van vier weken buiten organisaties om, onbetaalde hulp hebben gegeven aan anderen buiten het eigen huishouden, zoals aan zieken, buren, familie, vrienden en bekenden.

Ongeveer een derde van de autochtonen en westerse allochtonen geeft informele hulp, van de niet-westerse allochtonen is dat 27 procent. Dit verschil verandert nauwelijks wanneer rekening gehouden wordt met de verschillen in geslacht, leeftijd en opleidingsniveau. Mensen uit Turkije, de Nederlandse Antillen en Aruba, en de groep overige niet-westerse allochtonen geven minder vaak informele hulp dan mensen uit Marokko en Suriname. Van de tweede generatie is een groter deel

informele hulpverlener dan de eerste. Bovendien is het aandeel hulpverleners groter onder de westerse allochtonen dan onder niet-westerse allochtonen. Van de niet-westerse allochtonen die in het buitenland zijn geboren zet 24 procent zich in voor anderen, van de in Nederland geboren westerse allochtonen is dat 35 procent.

11.2.2 Sociale contacten met familie en vrienden naar herkomstgroepen, 2012/2014

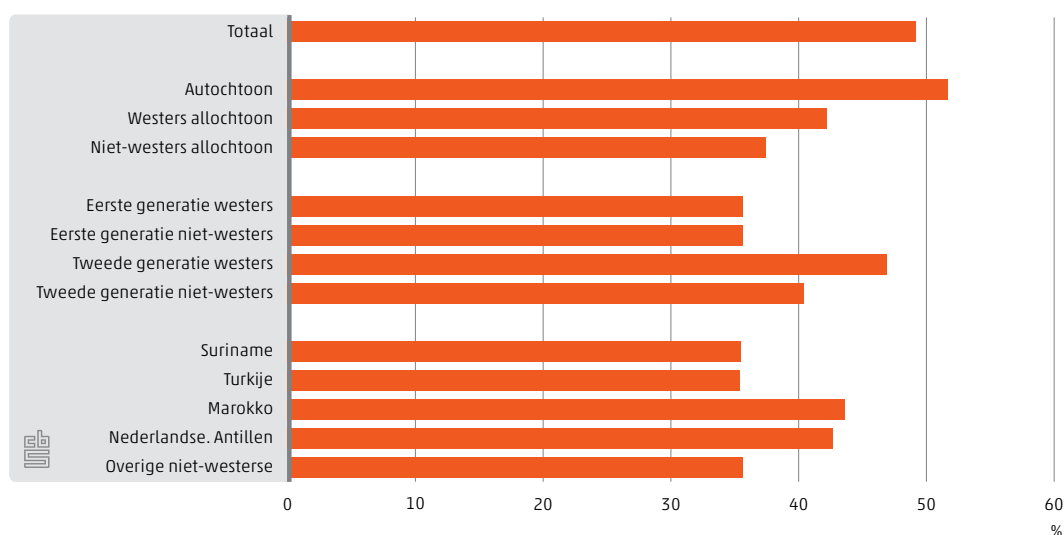

11.3 Maatschappelijke participatie

Mensen kunnen op verschillende manieren hun maatschappelijke betrokkenheid uiten, bijvoorbeeld door vrijwilligerswerk, betaald werk en in het verenigingsleven. Door te participeren in organisaties komen mensen in contact met anderen en zo kunnen sociale netwerken ontstaan die van belang zijn voor de sociale samenhang in de samenleving. Participeren in georganiseerd verband heeft dus, naast een maatschappelijke, ook een sociale functie.

Bij vrijwilligerswerk gaat om niet-beroepsmatige participatie in organisaties. Autochtonen zetten zich vaker in als vrijwilliger dan westerse allochtonen en niet-westerse allochtonen. Dit verschil verandert niet na correctie voor leeftijd, opleidingsniveau en geslacht. Van de niet-westerse allochtone groepen doen Marokkanen en Antillianen vaker vrijwilligerswerk dan allochtonen uit Suriname, Turkije en de overige niet-westerse landen. De vergelijking van de beide generaties leert dat met 47 procent de meeste vrijwilligers te vinden zijn onder de in Nederland geboren westerse allochtonen. Bij de andere drie herkomstgroepen blijft de vrijwillige inzet steken op hooguit 40 procent.

11.3.1 Vrijwilligerswerk naar herkomstgroepen, 2012/2014

Deelname aan verenigingsleven is ook een indicator voor sociale samenhang en participatie in de samenleving. Van de Nederlandse bevolking neemt 58 procent deel aan activiteiten van verenigingen: 35 procent doet dit minstens een keer per week, 10 procent een keer per maand en 13 procent minder dan een keer per maand. Autochtonen zijn over het algemeen actiever in het verenigingsleven dan westerse allochtonen en niet-westerse allochtonen. Dit verschil verandert nauwelijks na correctie voor geslacht, leeftijd en opleidingsniveau. Van de niet-westerse allochtonen zijn mensen met een Turkse achtergrond het minst actief in het verenigingsleven (33 procent). Van de andere groepen niet-westerse allochtonen neemt 38 tot 42 procent deel aan het verenigingsleven. De tweede-generatie westerse allochtonen, met 60 procent deelnemers, onderscheidt zich

duidelijk van de andere generatiegroepen waar de deelname uiteenloopt van 34 procent tot 48 procent.

11.3.2 Maatschappelijke participatie in organisaties naar herkomstgroepen, 2012/2014

	Verenigings- leven	Betaald werk (65-minners)
	%	
Totaal	58	76
Autochtoon	61	79
Westers allochtoon	53	76
Niet-westers allochtoon	39	59
Eerste generatie westers	43	75
Eerste generatie niet-westers	34	55
Tweede generatie westers	60	77
Tweede generatie niet-westers	48	65
Suriname	40	66
Turkije	33	56
Marokko	38	47
Nederlandse Antillen	41	66
Overige niet-westerse	42	58

Bron: CBS (S&W).

Het hebben van betaald werk is een belangrijke indicator voor maatschappelijke betrokkenheid (zie hoofdstuk 2). Ruim 60 procent van de autochtonen en westerse allochtonen heeft in de periode 2012–2014 betaald werk. Niet-westerse allochtonen scoren iets lager. Als we alleen naar 65-minners kijken (tabel 11.3.2) dan zijn de verschillen groter tussen autochtonen en westerse allochtonen enerzijds en niet-westerse allochtonen anderzijds. Van de niet-westerse allochtonen hebben Marokkanen het minst vaak betaald werk, gevolgd door Turken en de overige niet-westerse allochtonen. Twee op de drie Surinamers en Antillianen hebben betaald werk. De eerste generatie niet-westerse allochtonen heeft het minst vaak betaald werk. De eerste en tweede generatie westerse allochtonen verschillen vrijwel niet in het aandeel betaald werk (75 procent en 77 procent), de eerste en tweede generatie niet-westerse allochtonen wel (55 procent en 65 procent).

11.4 Politieke betrokkenheid

Belangstelling voor politiek is een voorwaarde om politiek actief te zijn. Ruim de helft van de bevolking is geïnteresseerd in politieke onderwerpen. Niet-westerse allochtonen hebben beduidend minder belangstelling voor politiek (41 procent) dan westerse-allochtonen (54 procent) en autochtonen (53 procent). Het verschil tussen niet-westerse allochtonen enerzijds en autochtonen en westerse allochtonen anderzijds blijft bestaan na correctie voor geslacht, leeftijd en opleidingsniveau, maar het verschil wordt iets kleiner.

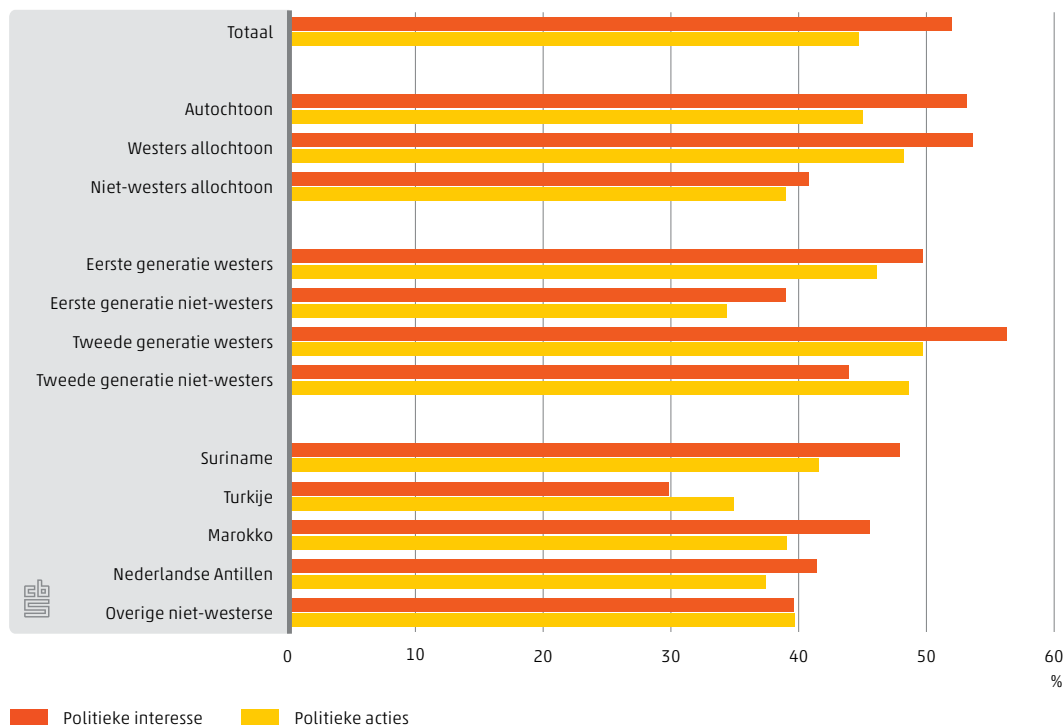
Voorals mensen met een Turkse achtergrond hebben weinig interesse in de politiek. Van hen is maar 30 procent geïnteresseerd in politieke onderwerpen. De politieke interesse onder Surinamers en Marokkanen ligt veel hoger (48 procent en 46 procent), dicht bij die van autochtonen. Van de mensen uit de Nederlandse Antillen en overige niet-westerse allochtonen is 40 procent geïnteresseerd in politieke onderwerpen. De tweede generaties westerse en niet-westerse allochtonen hebben meer belangstelling voor politiek dan de eerste generaties.

Gaat politieke interesse samen met deelname aan politieke acties? Het aandeel niet-westerse allochtonen dat in de afgelopen vijf jaar deelgenomen heeft aan politieke acties is lager dan van autochtonen en westerse allochtonen. Dit verschil verandert niet na correctie voor leeftijd, geslacht en opleidingsniveau. De vijf niet-westerse allochtone groepen verschillen in politieke actiebereidheid nauwelijks van elkaar. Alleen de eerste generatie niet-westerse allochtonen valt op als het minst politiek actief. Slechts 34 procent van hen heeft in de afgelopen vijf jaar deelgenomen aan een actie om de politiek te beïnvloeden. Van de tweede generatie en de eerste generatie westerse allochtonen is dat rond de 50 procent. De lagere interesse van niet-westerse allochtonen in de politiek lijkt zich te vertalen in minder deelname aan politieke acties en de hogere politieke interesse van westerse allochtonen in meer deelname aan politieke acties.

Van de westerse allochtonen heeft 80 procent en van de niet-westerse allochtonen 87 procent de Nederlandse nationaliteit en is dus stemgerechtigd. Van de niet-westerse allochtonen geeft 67 procent aan te hebben gestemd in 2010 of 2012 tegen 82 procent van de westerse allochtonen en 85 procent van de autochtonen. Dit verschil blijft bestaan na correctie voor geslacht, leeftijd en opleidingsniveau, maar het verschil wordt wel iets kleiner tussen niet-westerse allochtonen enerzijds en westerse allochtonen en autochtonen anderzijds. Opvallend laag (53 procent) is het aandeel stemmers onder de inwoners van de Nederlandse Antillen en Aruba. Het aandeel van mensen uit Marokko is met 75 procent het hoogst. Ook is het opvallend dat de tweede generatie niet-westerse

allochtonen minder vaak stemt (64 procent) dan de eerste generatie niet-westerse allochtonen (69 procent). Bij de westerse allochtonen is het juist andersom: 85 procent van de tweede generatie heeft gestemd tegen 74 procent van de eerste generatie.

11.4.1 Politieke interesse en politieke acties naar herkomstgroepen, 2012/2014

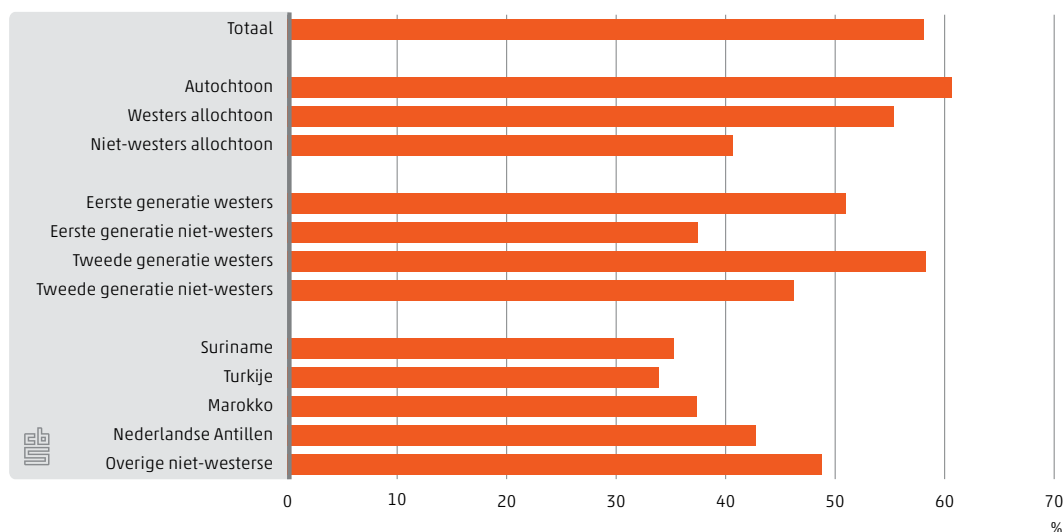
11.5 Sociaal en institutioneel vertrouwen

Het vertrouwen in anderen en in maatschappelijke en politieke instituties is essentieel voor het functioneren van een samenleving (Dohmen, Verbakel en Kraaykamp, 2010). Vertrouwen in anderen, het sociaal vertrouwen, wordt vaak gezien als een goede indicator voor sociale cohesie (Te Riele en Roest, 2009).

Naast dit sociaal vertrouwen is ook het vertrouwen in instituties van belang voor de sociale samenhang (Schmeets en Te Riele, 2014).

Niet-westerse allochtonen hebben beduidend minder vertrouwen in de medemens (41 procent) dan autochtonen (61 procent) en westerse allochtonen (55 procent). Dit verschil verandert nauwelijks na correctie voor geslacht, leeftijd en opleidingsniveau. Sociaal vertrouwen is een belangrijke voorwaarde om te participeren in de samenleving, en tevens kan participatie ook een positief effect hebben op het sociaal vertrouwen. Het opvallend lage sociaal vertrouwen van niet-westerse allochtonen kan deels veroorzaakt zijn doordat ze minder participeren in de samenleving. Zoals eerder al is aangetoond, is hun deelname aan verenigingen en vrijwilligersorganisaties, het geven van informele hulp en de politieke participatie, aanzienlijk lager dan van westerse allochtonen en autochtonen. Tweede-generatie westerse allochtonen hebben het meeste sociaal vertrouwen van alle andere allochtone groepen (58 procent), bijna net zo hoog als dat van autochtonen (61 procent). Van de niet-westerse allochtonen heeft de groep overige niet-westerse allochtonen het hoogste vertrouwen in de medemens.

11.5.1 Sociaal vertrouwen naar herkomstgroepen, 2012/2014

Het beeld is anders voor het institutioneel vertrouwen. Niet-westerse allochtonen hebben over het algemeen meer vertrouwen in sociale en politieke instituties – behalve in de politie – dan westerse allochtonen of autochtonen. Het verschil in vertrouwen in de politie is opvallend groot tussen de in Nederland geboren westerse en niet-westerse allochtonen (68 procent tegen 58 procent). Verder heeft

de eerste-generatie niet-westerse allochtonen meer vertrouwen in de pers dan de tweede (36 procent tegen 28 procent). De tweede-generatie niet-westerse allochtonen heeft beduidend meer vertrouwen in rechters, in het leger, en in grote bedrijven dan de eerste generatie westerse allochtonen. De eerste-generatie niet-westerse allochtonen heeft een hoger vertrouwen in de Tweede Kamer en ambtenaren dan de drie andere generatiegroepen.

Van de vijf niet-westerse allochtone groepen heeft in het algemeen de overige niet-westerse groep het meeste vertrouwen in sociale en politieke instituties. Mensen met een Turkse achtergrond hebben minder vertrouwen in de instituties dan mensen met een Marokkaanse achtergrond. Vooral vertrouwen in het leger is beduidend lager bij de Turkse groep dan bij de andere vier niet-westerse groepen (54 procent tegenover 63 tot 65 procent).

11.5.2 Sociaal en institutioneel vertrouwen en herkomst, 2012/2014

	Rechter	Politie	Leger	Tweede Kamer	Ambtenaren	EU Banken	Grote bedrijven	Pers	Kerk	
	%									
Totaal	69	68	61	34	42	37	38	42	31	30
Autochtoon	69	69	61	33	41	35	36	42	31	29
Westers allochtoon	67	66	57	35	43	41	35	39	34	25
Niet-westers allochtoon	70	61	62	41	54	45	49	48	33	45
Eerste generatie westers	64	65	54	37	46	43	37	38	33	29
Eerste generatie niet-westers	69	63	60	42	54	45	50	45	36	50
Tweede generatie westers	69	68	59	33	42	39	34	40	34	22
Tweede generatie niet-westers	72	58	65	38	53	46	48	53	28	34
Suriname	62	53	63	30	47	40	42	48	33	40
Turkije	69	62	54	38	55	34	49	46	26	32
Marokko	75	62	65	45	60	52	57	49	31	51
Nederlandse Antillen	63	62	64	40	43	43	49	48	26	48
Overige niet-westerse	76	66	64	48	57	52	51	49	40	50

Bron: CBS (S&W).

11.6 Conclusie

In dit hoofdstuk is bekeken in hoeverre herkomstgroepen van elkaar verschillen in sociale, maatschappelijke en politieke participatie, en vertrouwen. Op alle indicatoren zijn er verschillen tussen autochtonen en niet-westerse allochtonen.

De verschillen zijn vooral groot op het gebied van participatie in organisaties, zoals deelname aan verenigingsleven en vrijwilligerswerk, voor politieke participatie, en in sociaal vertrouwen. Dit kan maar deels verklaard worden door verschillen in leeftijd en opleidingsniveau tussen de herkomstgroepen. De grote sociale participatie van niet-westerse allochtonen, zoals frequent contact met vrienden, waarbij we willen opmerken dat we niet weten of ze met dezelfde herkomstgroep omgaan of juist met andere groepen en autochtonen, vertaalt zich niet in een hogere participatie in organisaties of in de politiek, hoewel hun vertrouwen in instituties hoog is. Van de vijf niet-westerse allochtone groepen is de participatie van mensen met een Turkse achtergrond het laagst: zij verlenen minder vaak informele hulp, doen minder vaak vrijwilligerswerk en nemen minder deel aan het verenigingsleven. Hun politieke interesse en deelname aan politieke acties is ook het geringst.

Naast het onderscheid tussen niet-westers en westers, is er een duidelijk verschil tussen de eerste en tweede generatie. De sociale, maatschappelijke en politieke participatie van allochtonen die in het buitenland zijn geboren is beduidend lager dan van de in Nederland geboren allochtonen. Tweede-generatie westerse allochtonen lijken in veel opzichten op autochtonen, op bepaalde gebieden halen zij zelfs autochtonen in. De tweede generatie van niet-westerse komaf blijft daar bij achter. Toch is het onderscheid tussen westers en niet-westers veel scherper dan tussen de eerste en tweede generatie. Het meest participeert de tweede generatie westerse allochtonen. Dan volgt de groep eerste-generatie westers, en dan, op afstand, de tweede en de eerste generatie niet-westerse allochtonen, waarbij tevens het herkomstland nog enige diversiteit geeft.

12.

**Naturalisatie en
integratie:
herkomstland nader
bekeken**

Auteurs

Floris Peters

Hans Schmeets

Maarten Vink

12.1 Inleiding

De toenemende mate van internationale migratie kan gezien worden als een van de typerende ontwikkelingen van globalisering (Castles en Miller, 2009). Sinds 2010 immigreren ruim 150 duizend personen per jaar naar Nederland. Het migratiesaldo – personen die zich in Nederland vestigen minus het aantal inwoners van Nederland dat zich in het buitenland vestigt – ligt rond de 20 duizend personen per jaar. Bovendien brengen humanitaire rampen elders in de wereld, zoals de oorlog in Syrië en de opkomst van Islamitische Staat, vluchtelingenstromen op gang die ook Nederland treffen. Dit roept de vraag op in hoeverre deze groep nieuwkomers bereid en in staat is te participeren, en vertrouwen heeft in de Nederlandse samenleving. Het is dan ook niet vreemd dat er vanuit de politiek en het beleid veel aandacht is voor naturalisatie van migranten.

Het verkrijgen van de nationaliteit van het bestemmingsland kan bevorderlijk zijn voor de kansen op de arbeidsmarkt van migranten (Bevelander en DeVoretz, 2014; Steinhardt, 2012). Het Nederlanderschap biedt bijvoorbeeld toegang tot banen waarvan personen met een buitenlandse nationaliteit zijn uitgesloten, zoals de politie en de krijgsmacht. Daarnaast kan de nationaliteit van het bestemmingsland voor werkgevers een aanwijzing zijn dat een migrant gecommitteerd is aan diens verblijf in dit land. Dat kan werkgevers motiveren om die persoon aan te nemen. Dit staat bekend als het signaaleffect van naturalisatie. Naturalisatie biedt tevens in Nederland het recht om te stemmen bij verkiezingen voor de Provinciale Staten en de Tweede Kamer, en kan opgevat worden als een wens om politiek te participeren in de samenleving. Kortom: naturalisatie kan gezien worden als een instrument ter bevordering van integratie.

Het Nederlands naturalisatiebeleid is niet altijd vanuit het oogpunt van integratie geformuleerd. Tot begin jaren tachtig stond het Nederlandse minderhedenbeleid sterk in het teken van de uiteindelijke terugkeer van migranten, waarbij behoud van identiteit centraal stond (Vink, 2007). Binnen dit beleidskader van beoogde (r)emigratie werd derhalve het proces van sociaaleconomische en sociaalculturele integratie van migranten – waaronder naturalisatie – niet aangemoedigd door de overheid. Dat veranderde na de publicatie van het WRR-rapport *Etnische minderheden* (WRR, 1979). In het rapport werd de overheid geadviseerd om te accepteren dat grote groepen migranten zich definitief in Nederland zouden vestigen. Onder deze migranten waren vele gastarbeiders uit Zuid-Europa, die vanaf de jaren zestig en begin jaren zeventig naar ons land kwamen. Vanuit het besef dat deze migranten permanent in Nederland zouden blijven,

diende ook gewerkt te worden aan de volledige integratie in de samenleving. De WRR adviseerde de overheid dan ook beleid te formuleren dat gericht was op gelijke participatie van migranten in de samenleving (Van Oers, De Hart en Groenendijk, 2013). Een belangrijke stap in dit proces was het versterken van de juridische positie van migranten, mede door middel van het verlenen van het Nederlanderschap. Vanuit dit oogpunt werd in de jaren tachtig actief beleid gevoerd om naturalisatie onder migranten te stimuleren, onder andere door voorwaarden voor naturalisatie te versoepelen. Onder de Rijkswet op het Nederlanderschap van 19 december 1984 konden migranten naturaliseren wanneer zij 18 jaar of ouder waren, een geldige verblijfsstatus hadden voor onbepaalde tijd, gedurende vijf jaar achtereenvolgens in Nederland woonachtig waren (3 jaar voor migranten met een Nederlandse partner), en geen strafblad hadden. Tevens moesten zij, indien mogelijk, de oorspronkelijke nationaliteit opgeven, de Nederlandse taal tot op zekere hoogte beheersen en geïntegreerd zijn in de Nederlandse maatschappij. De mate van taalbeheersing en integratie werd getoetst door middel van een kort gesprek met een gemeenteambtenaar, waarbij in de praktijk slechts in een beperkt aantal gevallen de aanvraag werd afgewezen (Heijs, 1988).

Officiële statistieken bieden steun aan de gedachte dat dit liberale beleid een positief effect had op het aantal naturalisaties, dat aanzienlijk steeg na 1984 (Van Oers, 2014). Deze ontwikkeling werd verder ondersteund door het gedogen van dubbele nationaliteiten vanaf eind 1991, waardoor met name naturalisaties onder migranten van Turkse en Marokkaanse herkomst sterk toenamen (Van Oers, De Hart en Groenendijk 2013). Begin jaren negentig ontstond echter het beeld bij politici dat onder dit beleid het Nederlanderschap te eenvoudig verkrijgbaar was en er onvoldoende een appèl gedaan werd op migranten zelf om actief bij te dragen aan hun participatie en integratie in de maatschappij (Entzinger, 2003). Met name bij het CDA en de VVD kreeg de gedachte steun dat naturalisatie een betuiging van loyaliteit naar Nederland zou moeten zijn (Böcker, Groenendijk en De Hart, 2005). Het stijgende aantal naturalisaties sinds de Rijkswet van 1984 werd door deze partijen vooral gezien als bewijs dat naturalisatie te eenvoudig was geworden en dat het Nederlanderschap niet om emotionele maar vooral pragmatische redenen werd verkregen. Zij vonden dat het naturalisatiebeleid in deze relatief liberale vorm niet bijdroeg aan de integratie van migranten. Zonder formeel te zijn afgeschaft werd de eis tot het afstaan van de oorspronkelijke nationaliteit opnieuw ingevoerd in 1997 (hoewel voor deze eis onder bepaalde voorwaarden een uitzondering gemaakt werd). Verder werd gepleit voor een strengere, geformaliseerde examinering van de kennis van de Nederlandse taal en de culturele assimilatie. Dit resulteerde in de herziene Rijkswet op het Nederlanderschap van 1 april 2003. Het grootste verschil met de Rijkswet van 1984

was de wijze waarop de mate van integratie werd bepaald. Het informele gesprek met een gemeenteambtenaar werd vervangen door een formele naturalisatietoets. Bovendien was niet alleen spreek-, maar ook lees- en schrijfvaardigheid vereist. Verder waren kosten verbonden aan deelname aan de naturalisatietoets (en extra kosten in geval van een herkansing), terwijl het voormalig interview gratis aangeboden werd. Binnen dit beleidsoogpunt werd naturalisatie opgevat als een bekroning op een reeds voltooid proces van integratie, in plaats van een belangrijke stap binnen dit proces. Meer algemeen kan gesteld worden dat naturalisatiewetgeving in Nederland vanaf 1 april 2003 restrictiever werd. Het doel van dit restrictievere beleid was dat migranten beter zouden integreren, niet dat bepaalde groepen migranten gedemotiveerd zouden raken om te naturaliseren. Desondanks blijkt uit cijfers van het CBS dat het aantal naturalisaties door verlening in 2003 en 2004 aanzienlijk daalde, van 42 duizend in 2002 naar 25 duizend in 2003 en 21 duizend in 2004. Dat migranten minder geneigd zijn te naturaliseren onder een restrictief naturalisatiebeleid, is bekend uit de literatuur (Bauböck et al., 2013; Peters, Vink en Schmeets, 2015; Vink, Prokic-Breuer en Dronkers, 2013). Er bestaan echter grote verschillen in naturalisatieaantallen tussen groepen migranten met hetzelfde bestemmingsland. De afweging om al dan niet te naturaliseren gaat dus verder dan louter de feitelijke condities waaronder dit mogelijk is. Dat roept de vraag op welke migranten met name naturaliseren, en waarom.

Onderzoek toont aan dat een kosten-batenmodel een goede voorspeller van naturalisatie is. De gedachte hierbij is dat migranten bewuste, calculerende actoren zijn. Wanneer de rechten en privileges die naturalisatie biedt relevant en waardevol zijn, zullen migranten eerder voor naturalisatie kiezen (Yang, 1994). Deze gepercipieerde waarde van naturalisatie is sterk afhankelijk van de levensfase waarin een migrant zich bevindt. Vooral migranten die in een vroeg stadium in hun leven migreren, of een partner met de nationaliteit van het bestemmingsland hebben, zijn geneigd te naturaliseren (Bevelander en Helgertz, 2014; Peters, Schmeets en Vink, 2015). Naast deze persoonsgebonden kenmerken is tevens het herkomstland van groot belang (Vink, Prokic-Breuer en Dronkers, 2013). Migranten uit minder ontwikkelde landen, waar de levensstandaard laag ligt en de kansen voor opwaartse sociale mobiliteit gering zijn, zullen hun toekomst op het land van bestemming richten. Deze migranten zijn derhalve zeer gebaat bij de stabiele verblijfsstatus die de nationaliteit van het bestemmingsland garandeert. Datzelfde geldt voor herkomstlanden waar vrijheden beperkt zijn of waar oorlog woedt. Ook deze migranten zullen sterker gemotiveerd zijn om hun leven definitief in het bestemmingsland op te bouwen.

Het verkrijgen van het Nederlanderschap heeft nog andere voordelen, zoals ongelimiteerde mobiliteit tussen lidstaten van de Europese Unie. Om die reden is naturalisatie in Nederland minder lucratief voor migranten uit de EU, aangezien zij deze rechten reeds genieten. Tot slot doet ook de mogelijkheid tot een dubbele nationaliteit ertoe. Wanneer naturalisatiewetgeving in het land van herkomst of bestemming migranten verplicht hun oorspronkelijke nationaliteit op te geven wanneer zij naturaliseren, heeft naturalisatie ingrijpendere consequenties. Zo zal contact met achtergebleven familie en vrienden in het herkomstland moeilijker worden en is het verkrijgen van een erfenis in bepaalde gevallen problematisch. Onderzoek laat dan ook zien dat migranten die in aanmerking komen voor een dubbele nationaliteit meer geneigd zijn te naturaliseren (Mazzolari, 2009).

Kortom, het herkomstland is een belangrijke factor in de afweging van migranten om al dan niet te naturaliseren. In dat kader worden in dit hoofdstuk motieven voor naturalisatie van migranten in Nederland onderzocht, waarbij er speciale aandacht is voor de rol van het herkomstland, en hoe deze landen te duiden zijn.

12.2 Het immigrantencohort 1995-2002: data en methode

Bij de analyse van naturalisatie van migranten in Nederland wordt gebruik gemaakt van registerdata. Op basis van de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA) is een unieke dataset samengesteld, waarbij een koppeling is gemaakt met informatie uit het Sociaal Statistisch Bestand (SSB). De dataset bevat persoons- en herkomstkenmerken van vrijwel alle geregistreerde eerste-generatiemigrant in Nederland die in de periode 1995-2002 zijn geïmmigreerd, en een periode van minimaal negen jaar gevolgd worden.¹⁾

In dit hoofdstuk wordt gekeken naar de expliciete keuze om te naturaliseren. Migrant die mogelijk het Nederlanderschap verkregen hebben op een alternatieve wijze worden uitgesloten van de analyse. Hieronder vallen ten eerste migranten jonger dan 18 jaar, migranten die zijn geboren in Suriname voor 1975 of in de Nederlandse Antillen, en tweede-generatiemigrant. Eerder onderzoek

¹⁾ Voor een uitgebreide motivering van de selectie van deze groep immigranten, alsook de opgenomen kenmerken in de modellen zie Peters, Schmeets en Vink (2015) en Peters, Vink en Schmeets (2015).

(Peters, Schmeets en Vink, 2015) toonde aan dat bij naturalisatie kenmerken van het herkomstland van de immigrant van belang zijn. Daaronder vallen de economische ontwikkeling en politieke stabiliteit van het land van herkomst, lidmaatschap van de EU, en de mogelijkheid om de oorspronkelijke nationaliteit te behouden bij het verkrijgen van het Nederlanderschap. In dit hoofdstuk laten we zien uit welke landen immigranten die naturaliseren afkomstig zijn, en hoe ontwikkelingen in de economische en politieke situatie van deze herkomstlanden van invloed zijn op naturalisatie van migranten.

Economische ontwikkeling en politieke stabiliteit

De economische ontwikkeling van een land wordt gemeten met de Human Development Index (United Nations Development Programme, 2014). Deze graadmeter bestaat uit indicatoren voor ontwikkeling, zoals het bruto nationaal product, de gemiddelde levensstandaard en het opleidingsniveau. De score varieert tussen 0 en 1, waarbij een hoge score een hoge mate van ontwikkeling betekent. Politieke stabiliteit wordt gemeten met de Kaufmann Index (Kaufmann, Kraay en Mastruzzi, 2010), een maatstaf voor de kans dat de regering in een land in de nabije toekomst op ondemocratische of gewelddadige wijze afgezet wordt. De score varieert tussen -2,5 en 2,5, waarbij een hoge score een hogere mate van stabiliteit voorstelt. De mogelijkheid tot een dubbele nationaliteit in Nederland is afhankelijk van naturalisatiebeleid in het herkomstland en bestemmingsland. Wetgeving in Nederland stelt dat migranten verplicht zijn vrijwillig afstand te doen van hun oorspronkelijke nationaliteit wanneer zij naturaliseren. De Nederlandse wetgeving kent echter een aanzienlijk aantal uitzonderingen op deze regel, waardoor het voor veel migranten toch mogelijk is een dubbele nationaliteit te hebben. Of het herkomstland dit toestaat is ontleend aan de Global Dual Citizenship Database (Vink, De Groot en Luk, 2013), waarin informatie over deze optie geboden wordt voor 199 landen en voor de periode tussen 1960 en 2013. De opties zijn geaggregeerd tot twee categorieën, namelijk wel of geen verlies van de oorspronkelijke nationaliteit bij het verkrijgen van het Nederlanderschap.

12.3 Resultaten

Van de geselecteerde migrantenpopulatie (N = 232 052) kiest ruim één op de drie migranten voor het Nederlandschap (tabel 12.3.1). Vrouwen zijn iets vaker genaturaliseerd (37 procent) dan mannen (32 procent). Wanneer gekeken wordt naar het herkomstland blijkt er sprake van een duidelijk patroon: hoe hoger de mate van economische ontwikkeling of politieke stabiliteit, des te lager is de proportie migranten dat naturaliseert. Van de migranten uit landen met een beperkte economische ontwikkeling (eerste en tweede kwartiel) is 53 procent genaturaliseerd. Van de migranten uit landen met een bovengemiddelde ontwikkeling (derde kwartiel) is dit aandeel met 26 procent al aanzienlijk lager. Voor hoogontwikkelde herkomstlanden (vierde kwartiel) is het percentage naturalisaties zeer gering (4 procent).

12.3.1 Naturalisatie naar persoons- en herkomstkenmerken (migratie cohort 1995-2002)

	%
Geslacht	
Vrouw	36,7
Man	31,7
Economische ontwikkeling herkomstland	
Eerste kwartiel	53,1
Tweede kwartiel	53,2
Derde kwartiel	26,4
Vierde kwartiel	4,0
Politieke stabiliteit herkomstland	
Eerste kwartiel	51,9
Tweede kwartiel	38,2
Derde kwartiel	38,3
Vierde kwartiel	8,9
EU	
Ja	5,5
Nee	44,0
Dubbele nationaliteit	
Geen automatisch verlies	35,4
Automatisch verlies	32,2
Totaal	34,4

Bron: CBS.

Politieke stabiliteit vertoont een vergelijkbaar patroon: migranten uit de meest instabiele herkomstlanden (eerste kwartiel) naturaliseren in meer dan de helft van de gevallen (52 procent). Vervolgens neemt de proportie naturalisaties snel af, met 38 procent genaturaliseerde migranten uit middelmatig stabiele herkomstlanden (tweede en derde kwartiel), en slechts 9 procent naturalisaties onder migranten uit de meest stabiele landen (vierde kwartiel). Migranten afkomstig uit landen waar wetgeving stelt dat de oorspronkelijke nationaliteit automatisch verloren gaat wanneer een buitenlandse nationaliteit wordt aangenomen naturaliseren minder (32 procent) dan migranten voor wie dit niet geldt (35 procent). En niet-EU migranten naturaliseren aanzienlijk vaker (44 procent) dan migranten die binnen de EU migreren (6 procent).

12.3.2 Survival analyse naturalisatie naar persoons- en herkomstkenmerken (migratiecohort 1995–2002)¹⁾

	Coef.	Std. dev.	Exp coef.
Geslacht	ref.	ref.	ref.
Vrouw	0,001	0,008	1,001
Man			
Economische ontwikkeling herkomstland	-1,469	0,030	0,230 ²⁾
Politieke stabiliteit herkomstland	-0,221	0,005	0,801 ²⁾
EU			
Ja	-1,637	0,020	0,195 ²⁾
Nee	ref.	ref.	ref.
Dubbele nationaliteit			
Geen automatisch verlies	ref.	ref.	ref.
Automatisch verlies	-0,043	0,008	0,958 ²⁾

Bron: CBS.

¹⁾ Gecontroleerd voor leeftijd tijdens migratiebeweging, de partner en kinderen in het huishouden.

²⁾ $p < 0.001$.

N = 232 052.

Events = 79 815.

Observaties = 1 394 869.

Logrank = 108 471 ($p < 0,00001$).

Deze vier kenmerken van het herkomstland hangen onderling met elkaar samen. Zo zijn landen met een hogere mate van economische ontwikkeling ook in veel gevallen politiek stabiel, en zijn landen uit de EU doorgaans hoog ontwikkeld en politiek stabiel. Om het unieke effect van deze kenmerken vast te stellen is een

Cox proportional hazards regressie uitgevoerd (Cox, 1972). Deze survival analyse berekent de impact van de kenmerken op de kans om te naturaliseren wanneer alle overige kenmerken constant gehouden worden. De resultaten zijn te lezen als logistische regressie: de *exponentiated coefficient* geeft de relatieve kans op naturalisatie weer, waarbij een score lager dan 1 een verminderde kans, en een score hoger dan 1 een grotere kans vertegenwoordigt. Tabel 12.3.2 laat zien dat, wanneer gecontroleerd wordt voor de overige kenmerken, geslacht niet langer een significante voorspeller van naturalisatie is. Dit in contrast met de bivariate analyse, waaruit bleek dat vrouwen vaker naturaliseren dan mannen. Men name de correctie voor de EU zorgt ervoor dat de bivariate samenhang verdwijnt. Kenmerken van het herkomstland zijn daarentegen wel belangrijke voorspellers van naturalisatie: migranten uit landen met een lagere economische ontwikkeling of politieke stabiliteit zijn meer geneigd te naturaliseren. Herkomst uit een EU-land heeft een afzonderlijk effect: migranten uit de EU hebben ruim 80 procent minder kans om te naturaliseren. Wanneer naturalisatiewetgeving in het herkomstland migranten verplicht om bij naturalisatie hun oorspronkelijke nationaliteit op te geven, zijn migranten ongeveer 4 procent minder geneigd te naturaliseren.

De herkomstlanden zijn telkens beschreven in termen van algemene kenmerken, zoals economische ontwikkeling en politieke stabiliteit. Dit roept de vraag op welke landen het hier betreft, en uit welke herkomstlanden de immigranten vooral afkomstig zijn. In tabel 12.3.3 en tabel 12.3.4 is meer duiding aan de herkomstkenmerken gegeven door voor zowel economische ontwikkeling als politieke stabiliteit de herkomstlanden per kwartiel te specificeren. Bovendien is per herkomstland het aantal migranten en de naturalisatieratio gegeven. Daarbij dient te worden opgemerkt dat een aantal herkomstlanden in verschillende kwartielen voorkomt. Dat heeft te maken met het feit dat de scores voor economische ontwikkeling en politieke stabiliteit van een land door de tijd kunnen stijgen of dalen. Voor migranten uit hetzelfde herkomstland, die op uiteenlopende tijdstippen naturaliseren, kunnen dus de scores van het herkomstland verschillen. Wanneer de toe- of afname van de score resulteert in het overschrijden van de kwartielgrens, kan het herkomstland in meer dan één kwartiel voorkomen. Indien dit het geval is wordt desbetreffende periode telkens achter het herkomstland vermeld. Iedere migrant heeft slechts één meetmoment, dus opgeteld is het totaal aantal migranten uit een herkomstland altijd gelijk. Verder is het totaal aantal migranten per kwartiel niet gelijk. Dat komt doordat migranten uit hetzelfde herkomstland merendeels dezelfde scores voor economische ontwikkeling of politieke stabiliteit hebben. Daardoor splitsen de kwartielpunten de geselecteerde migrantenpopulatie niet in vier exacte delen.

12.3.3a Naturalisatie naar economische ontwikkeling herkomstlanden (migratiecohort 1995-2002), eerste kwartiel

	Totaal	Naturalisatie	
	N	N	%
Afghanistan	10 351	7 111	68,7
Angola	3 112	1 158	37,2
Burundi	707	476	67,3
China (1998-2004)	1 675	1 339	79,9
Congo	399	161	40,4
Congo (DR)	1 778	676	38,0
Ethiopië	1 213	522	43,0
Ghana	2 204	956	43,4
Guinee	1 189	509	42,8
India	2 105	833	39,6
Indonesië (1998-2004)	752	511	68,0
Irak (1998-2004)	4 103	3 388	82,6
Kaapverdië (1998-2007)	360	244	67,8
Liberia	675	312	46,2
Marokko	22 996	11 172	48,6
Nigeria	1 201	460	38,3
Pakistan	1 681	789	46,9
Rwanda	422	254	60,2
Sierra Leone	3 190	1 191	37,3
Togo	484	246	50,8
Vietnam (1998-2007)	617	409	66,3
Zuid-Afrika (2005-2008)	670	346	51,6
Overig	3 567	1 665	46,7
Totaal	65 451	34 728	53,1

Bron: CBS (N=232 052).

12.3.3b Naturalisatie naar economische ontwikkeling herkomstlanden (migratiecohort 1995-2002), tweede kwartiel

	Totaal	Naturalisatie	
	N	N	%
Albanië	363	204	56,2
Algerije	1 213	471	38,8
Brazilië (1998-2007)	1 158	791	68,3
Bulgarije (1998-2004)	239	196	82,0
China (2005-2001)	5 855	1 267	21,6
Colombia	1 475	890	60,3
Dominicaanse Republiek	964	582	60,4

12.3.3b Naturalisatie naar economische ontwikkeling herkomstlanden (migratiecohort 1995-2002), tweede kwartiel (slot)

	Totaal	Naturalisatie	
	N	N	%
Ecuador	493	313	63,5
Egypte	2 476	1 646	66,5
Indonesië (2005-2011)	4 286	753	17,6
Irak (2005-2011)	8 741	5 096	58,3
Iran (1998-2009)	2 699	2 094	77,6
Kaapverdië (2008-2011)	613	95	15,5
Peru	421	349	82,9
Roemenië (1998-2004)	571	498	87,2
Sri Lanka (1998-2007)	885	592	66,9
Suriname	1 961	1 139	58,1
Syrië	1 640	742	45,2
Thailand (1998-2010)	1 632	1 119	68,6
Tunesië	543	418	77,0
Turkije (1998-2009)	9 064	6 501	71,7
Vietnam (2008-2011)	817	212	25,9
Zuid-Afrika (1998-2004, 2009-2011)	1 394	416	29,8
Overig	1 079	547	50,7
Totaal	50 582	26 931	53,2

Bron: CBS (N=232 052).

12.3.3c Naturalisatie naar economische ontwikkeling herkomstlanden (migratiecohort 1995-2002), derde kwartiel

	Totaal	Naturalisatie	
	N	N	%
Argentinië	488	168	34,4
Brazilië (2008-2011)	1 098	239	21,8
Bulgarije (2005-2011)	829	285	34,4
Chili	366	134	36,6
Cuba	512	294	57,4
Duitsland (1998-2004)	2 537	404	15,9
Frankrijk (1998-2004)	727	77	10,6
Griekenland	1 359	95	7,0
Hongarije	1 137	340	29,9
Iran (2010-2011)	1 725	228	13,2
Italië (1998-2004)	527	65	12,3
Koeweit	412	265	64,3
Libanon	385	156	40,5

12.3.3c Naturalisatie naar economische ontwikkeling herkomstlanden (migratiecohort 1995-2002), derde kwartiel (slot)

	Totaal	Naturalisatie	
	N	N	%
Maleisië	488	106	21,7
Mexico	452	198	43,8
Polen	6 213	2 142	34,5
Portugal	2 268	84	3,7
Roemenië (2005-2011)	1 476	555	37,6
Spanje (1998-2007)	1 123	57	5,1
Sri Lanka (2008-2011)	1 094	260	23,8
Thailand (2011)	1 379	134	9,7
Turkije (2010-2011)	17 582	1 930	11,0
Venezuela	393	159	40,5
Voormalig Sovjet-Unie	13 415	6 902	51,4
Overig	2 233	622	27,8
Totaal	60 218	15899	26,4

Bron: CBS (N=232 052).

12.3.3d Naturalisatie naar economische ontwikkeling herkomstlanden (migratiecohort 1995-2002), vierde kwartiel

	Totaal	Naturalisatie	
	N	N	%
Australië	1 242	93	7,5
België	6 241	187	3,0
Canada	1 240	153	12,3
Denemarken	822	7	0,9
Duitsland (2005-2011)	12 246	375	3,1
Finland	644	11	1,7
Frankrijk (2005-2011)	3 485	81	2,3
Ierland	1 276	17	1,3
Israël	672	197	29,3
Italië (2005-2011)	2 798	59	2,1
Japan	1 951	17	0,9
Nieuw-Zeeland	446	39	8,7
Noorwegen	756	2	0,3
Oostenrijk	531	9	1,7
Spanje (2008-2011)	1 745	31	1,8
Verenigd Koninkrijk	11 419	226	2,0
Verenigde Staten van Amerika	5 355	555	10,4
Zuid-Korea	426	38	8,9

12.3.3d Naturalisatie naar economische ontwikkeling herkomstlanden (migratiecohort 1995-2002), vierde kwartiel (slot)

	Totaal	Naturalisatie	
	N	N	%
Zweden	985	21	2,1
Zwitserland	742	88	11,9
Overig	779	51	6,6
Totaal	55 801	2 257	4,0

Bron: CBS (N=232 052).

12.3.4a Naturalisatie naar politieke stabiliteit herkomstlanden (migratiecohort 1995-2002), eerste kwartiel

	Totaal	Naturalisatie	
	N	N	%
Afghanistan	10 351	7 111	68,7
Algerije	1 124	440	39,1
Angola (1998-2004)	403	245	60,8
Burundi	707	476	67,3
Colombia	1 475	890	60,3
Congo (DR)	1 778	676	38,0
Egypte (2011)	524	90	17,2
Ethiopië	1 204	513	42,6
Guinee	1 189	509	42,8
India	2 105	833	39,6
Indonesië (1998-2008)	1 900	972	51,2
Irak	12 844	8 484	66,1
Iran (2006-2007, 2009-2011)	2 698	966	35,8
Israël	950	365	38,4
Libanon	385	156	40,5
Liberia	447	282	63,1
Nigeria	1 201	460	38,3
Pakistan	1 681	789	46,9
Sri Lanka (1998-2001, 2004-2009)	892	589	66,0
Syrië	830	58	7,0
Thailand	2 080	539	25,9
Turkije (1998, 2009)	1 084	760	70,1
Venezuela	498	237	47,6
Voormalig Sovjet-Unie (1998-2001, 2003-2005, 2011)	8 348	2 962	35,5
Overig	1 758	931	53,0
Totaal	58 456	30 333	51,9

Bron: CBS (N=232 052).

12.3.4b Naturalisatie naar politieke stabiliteit herkomstlanden (migratiecohort 1995-2002), tweede kwartiel

	Totaal	Naturalisatie	
	N	N	%
Angola (2005-2007)	996	541	54,3
China (1998-1999, 2003, 2005-2011)	6 346	1 686	26,6
Ecuador	435	264	60,7
Egypte (2001-2010)	1 454	1 081	74,3
Indonesië (2009-2011)	3 138	292	9,3
Iran (1998-2005, 2008)	1 726	1 356	78,6
Marokko (2003, 2005-2009)	17 651	6 374	36,1
Mexico	467	212	45,4
Peru	407	222	54,5
Sierra Leone (2004-2005)	329	223	67,8
Sri Lanka (2002-2003, 2010-2011)	1 087	263	24,2
Turkije (1999-2008, 2010-2011)	25 562	7 671	30,0
Voormalig Sovjet-Unie (2002, 2006-2010)	5 067	3 940	77,8
Overig	3 394	1 873	55,2
Totaal	68 059	25 998	38,2

Bron: CBS (N=232 052).

12.3.4c Naturalisatie naar politieke stabiliteit herkomstlanden (migratiecohort 1995-2002), derde kwartiel

	Totaal	Naturalisatie	
	N	N	%
Angola (2008-2011)	1 713	372	21,7
Argentinië	435	142	32,6
Brazilië	2 256	1 030	45,7
Bulgarije	1 044	457	43,8
China (2000-2002, 2004)	1 184	920	77,7
Cuba	430	240	55,8
Dominicaanse Republiek	810	448	55,3
Egypte (1998-2000)	498	475	95,4
Frankrijk (2003-2005)	744	50	6,7
Ghana	2 020	794	39,3
Griekenland (2008-2011)	954	21	2,2
Italië (2004)	282	17	6,0
Koeweit	261	138	52,9
Maleisië	426	79	18,5
Marokko (1998-2002, 2004, 2010-2011)	5 345	4 798	89,8
Polen (2000, 2004-2006)	1 570	1 017	64,8
Roemenië	1 878	895	47,7

12.3.4c Naturalisatie naar politieke stabiliteit herkomstlanden (migratiecohort 1995-2002), derde kwartiel (slot)

	Totaal	Naturalisatie	
		N	%
Sierra Leone (2006-2011)	2 762	874	31,6
Spanje	2 562	63	2,5
Suriname	1 961	1 139	58,1
Syrië	740	635	85,8
Thailand	383	329	85,9
Togo	361	157	43,5
Tunesië	772	444	57,5
Verenigd Koninkrijk (2003-2005, 2009-2011)	8 426	93	1,1
Verenigde Staten van Amerika (2002-2005, 2007)	1 878	282	15,0
Vietnam	1 353	577	42,6
Zuid-Afrika	2 048	749	36,6
Zuid-Korea	450	53	11,8
Overig	2 485	1 092	43,9
Totaal	48 031	18 380	38,3

Bron: CBS (N=232 052).

12.3.4d Naturalisatie naar politieke stabiliteit herkomstlanden (migratiecohort 1995-2002), vierde kwartiel

	Totaal	Naturalisatie	
		N	%
Australië	1 242	93	7,5
België	6 241	187	3,0
Canada	1 240	153	12,3
Chili	328	111	33,8
Denemarken	822	7	0,9
Duitsland	14 783	779	5,3
Finland	802	16	2,0
Frankrijk	3 468	108	3,1
Griekenland (1998-2007)	599	90	15,0
Hongarije	1 137	340	29,9
Hongkong	362	111	30,7
Ierland	1 276	17	1,3
Italië (1998-2003, 2005-2011)	3 043	107	3,5
Japan	1 951	17	0,9
Kaapverdië	973	339	34,8
Nieuw-Zeeland	446	39	8,7
Noorwegen	756	2	0,3
Oostenrijk	829	39	4,7

12.3.4d Naturalisatie naar politieke stabiliteit herkomstlanden (migratiecohort 1995-2002), vierde kwartiel (slot)

	Totaal	Naturalisatie	
	N	N	%
Polen (1998-1999, 2001-2003, 2007-2011)	4 643	1 125	24,2
Portugal	2 268	84	3,7
Verenigd Koninkrijk (1998-2002, 2006-2008)	2 993	133	4,4
Verenigde Staten van Amerika (1998-2001, 2006, 2008-2011)	3 477	273	7,9
Zweden	985	21	2,1
Zwitserland	742	88	11,9
Overig	2 100	825	39,3
Totaal	57 506	5 104	8,9

Bron: CBS (N=232 052).

Niet-westerse landen, in het bijzonder landen uit Afrika en het Midden-Oosten, worden gekenmerkt door een lage mate van economische ontwikkeling. Turken en met name Marokkanen – de twee grootste niet-westerse migrantengroepen in Nederland – zijn in de laagste twee kwartielen van economische ontwikkeling vertegenwoordigd. Daarnaast zijn er ook veel migranten uit vluchtelingenlanden zoals Afghanistan (N = 10 351) en Irak (N = 12 844). Zuid-Amerikaanse landen hebben doorgaans een wat hogere economische ontwikkeling, en komen veel voor in het tweede en derde kwartiel. Daarnaast zijn ook enkele Europese landen (tijdelijk) in het derde kwartiel aanwezig, zoals Duitsland, Polen en Frankrijk. Het vierde kwartiel bestaat grotendeels uit Europese, Noord-Amerikaanse en Australische landen, met enkele uitzonderingen als Japan, Israël, Hongkong en Singapore. Met name Duitsland en landen uit het Verenigd Koninkrijk zijn in dit kwartiel belangrijke herkomstlanden.

Door de uitsplitsing naar specifieke herkomstlanden is het tevens mogelijk om naturalisatiepercentages te vergelijken van herkomstlanden die van kwartiel wisselen. De vraag is dan of een stijgende economische ontwikkeling van herkomstlanden ook gepaard gaat met een afname van de proportie naturalisaties, en visa versa. De economische ontwikkeling van Turkije is tussen 1998 en 2011 gestegen, en vanaf 2010 behoort Turkije tot het derde kwartiel. Migranten van Turkse herkomst uit het tweede kwartiel naturaliseerden beduidend vaker (72 procent) dan hun herkomstgenoten uit het derde kwartiel (11 procent). Datzelfde geldt voor Irak, waar de economische ontwikkeling sinds 2005 de ondergrens van het tweede kwartiel heeft overschreden. Migranten van Iraakse herkomst uit het eerste kwartiel naturaliseerden aanzienlijk vaker (83 procent) dan migranten

in het tweede kwartiel (58 procent). Zuid-Afrika is een voorbeeld van een land waar de economische ontwikkeling juist gedaald is. Het land bevond zich tussen 1998 en 2004 nog in het tweede kwartiel, is tussen 2005 en 2008 afgezakt naar het eerste kwartiel, om tussen 2009 en 2011 weer te stijgen naar het tweede kwartiel. In de periode waarin Zuid-Afrika qua economische ontwikkeling tot het eerste kwartiel behoorde, lag de naturalisatieratio hoger (52 procent) dan in de periodes waarin het land in het tweede kwartiel (30 procent) zat. Meer algemeen bieden de bevindingen ondersteuning voor de gedachte dat een wijziging van de economische ontwikkeling van herkomstlanden invloed heeft op naturalisatie van migranten.

Het overzicht van landen naar politieke stabiliteit vertoont veel overeenkomsten met de verdeling naar economische ontwikkeling. Met name landen uit Afrika, het Midden-Oosten, en in mindere mate Zuid-Amerika, zijn politiek instabiel (eerste en tweede kwartiel). Veel immigranten zijn afkomstig uit oorlogsgebieden, waaronder Afghanistan en Irak, maar ook landen die tot de voormalige Sovjet-Unie behoorden. Bovendien zijn de belangrijke niet-westerse herkomstlanden Turkije en Marokko ook in deze kwartielen aanwezig.

De relatie tussen politieke stabiliteit en naturalisatie vertoont een minder eenduidig beeld dan voor economische ontwikkeling. Doorgaans gaat een toename van de politieke stabiliteit conform de verwachting gepaard met een daling van de proportie naturalisaties. Zo is 70 procent van de migranten van Turkse herkomst genaturaliseerd in de periode waarin Turkije laag scoorde voor politieke stabiliteit (eerste kwartiel, 1998 en 2009), terwijl slechts 30 procent van de Turkse migranten naturaliseerde in de periode waarin Turkije wat stabielere was (tweede kwartiel, 1998-2008, 2010 en 2011). Een ander voorbeeld zijn migranten uit Polen, die in de minder politiek stabiele periode (2000 en 2004-2006, derde kwartiel) in 65 procent van de gevallen naturaliseerden, terwijl dit 24 procent was in de zeer stabiele periode (1998-1999, 2001-2003 en 2007-2011, vierde kwartiel). Er zijn echter ook uitzonderingen op dit patroon. Zo was Marokko in 2003 en in de periode 2005-2009 politiek minder stabiel, terwijl de proportie naturalisaties tijdens deze periode lager lag (36 procent) dan in de stabielere periode (90 procent). Een ander voorbeeld zijn migranten uit Iran, een land dat sinds 1998 geleidelijk instabieler is geworden. Tegen de verwachting in naturaliseerde een kleiner aandeel Iraniërs tijdens de zeer instabiele periode (2006-2007 en 2009-2011, eerste kwartiel, 36 procent) dan in de stabielere jaren (1998-2005, 2008, tweede kwartiel, 79 procent).

Het is niet verwonderlijk dat de relatie tussen politieke stabiliteit en naturalisatie meer ambiguïteit vertoont dan de relatie met economische ontwikkeling.

De survival analyse (tabel 12.3.2) laat immers zien dat economische ontwikkeling sterker van invloed is op de kans om te naturaliseren. Hoewel op het gebied van politieke stabiliteit de nodige uitzonderingen bestaan, kan in het algemeen geconcludeerd worden dat ontwikkelingen van de economische of politieke situatie van herkomstlanden terug te zien zijn in de naturalisatieratio's van migranten. Daarbij geldt dat naarmate de economische ontwikkeling, en in mindere mate politieke stabiliteit, van het herkomstland stijgt, het aandeel migranten uit deze landen dat naturaliseert daalt, en visa versa.

12.4 Conclusie

In dit hoofdstuk is naturalisatie in het perspectief geplaatst van integratie. De overheid heeft, zeker met de aanscherping van de regels om te naturaliseren in 2003, het verkrijgen van het Nederlanderschap opgevat als een bekroning van integratie. Immigranten hebben dan immers aangetoond de Nederlandse taal in voldoende mate te beheersen en kennis te hebben van de Nederlandse normen, waarden en cultuur. In het eerste hoofdstuk is het raamwerk geschetst van sociale samenhang, met de drie pijlers participatie, vertrouwen en integratie. De gedachte hierbij is dat niet alleen met meer 'meedoen met' en 'vertrouwen hebben in' de samenleving de cohesie toe zal nemen, maar dat ook een grotere integratie hierbij van belang is. Integratie is afgemeten aan de discrepanties tussen bevolkingsgroepen in de participatie en het vertrouwen. Over het algemeen zijn de verschillen tussen bevolkingsgroepen, zoals laag en hoog opgeleiden, over een langere periode stabiel gebleven (Schmeets en te Riele, 2014). Aangezien sociale cohesie van belang wordt geacht voor economische groei, productiviteit en welzijn in de maatschappij, en naturalisatie hier mogelijk aan kan bijdragen, zijn motieven voor naturalisatie vanuit maatschappelijke oogpunt relevant. Dergelijke motieven zijn onderzocht op basis van longitudinale registerdata, waarbij speciale aandacht en duiding gegeven is aan de rol van het herkomstland.

Het herkomstland is een belangrijke factor bij de keuze voor de Nederlandse nationaliteit. Met name migranten uit economisch minder ontwikkelde of politiek instabiele landen zijn zeer sterk geneigd te naturaliseren. Daarentegen kiezen migranten uit hoogontwikkelde of politiek stabiele herkomstlanden zelden voor de Nederlandse nationaliteit. Datzelfde geldt voor migranten uit de EU, voor wie een aantal voordelen van naturalisatie, zoals vrije mobiliteit binnen de lidstaten, niet van toepassing zijn. Ook migranten uit landen waar naturalisatiewetgeving hen

verplicht de oorspronkelijke nationaliteit op te geven wanneer zij naturaliseren, zijn minder geneigd het Nederlanderschap te bemachtigen.

Het belang van de economische ontwikkeling en politieke stabiliteit van het herkomstland is evident, maar het blijft onduidelijk om welke landen het nu precies gaat. Vanuit dat oogpunt zijn per kwartiel de specifieke herkomstlanden naar economische ontwikkeling en politieke stabiliteit gegeven, inclusief het aantal migranten afkomstig uit deze landen en de naturalisatieratio's. De naturalisatieratio's zijn hoog onder migranten uit landen die gekenmerkt worden door een lage mate van ontwikkeling en politieke stabiliteit, zoals Turkije, Marokko, en vluchtelingenlanden als Afghanistan en Irak. Migrant naturaliseren minder gedurende periodes waarin de economische ontwikkeling of politieke stabiliteit van het herkomstland floreert, en naturaliseren meer wanneer deze herkomstkenmerken een neerwaartse trend vertonen. Met name de relatie tussen economische ontwikkeling en naturalisatie is door de tijd heen duidelijk zichtbaar.

In zijn algemeenheid kan geconcludeerd worden dat het herkomstland een belangrijke predictor van naturalisatie is. Daarbij is het van belang onderscheid te maken tussen economische, politieke en institutionele aspecten van het herkomstland. Ontwikkelingen van de economische en politieke situatie van herkomstlanden lopen parallel met de naturalisatieratio's van migranten. Het is derhalve van belang rekening te houden met het feit dat de relatieve waarde van de nationaliteit van het bestemmingsland kan wijzigen wanneer de situatie in het herkomstland verandert.

13.

Religieuze

betrokkenheid en

sociale samenhang

Auteur
Hans Schmeets

13.1 Inleiding

Religie is belangrijk in de moderne samenleving. Het is vaak een onderscheidende factor voor sociale verschillen, waaronder inkomen en arbeid (Otten en Lok, 2009), gezondheid en leefstijlen (Bruggink en Van Hertem, 2009), criminaliteit (Traag, Marie en Van der Velden, 2010), en ervaren geluk (Coumans, 2014). Ook wordt religie door velen gezien als een belangrijke factor voor de sociale samenhang in een samenleving (Lam 2006; Ruiter en de Graaf, 2006; Bekkers en Schuyt, 2008; De Hart, 2008; 2010; 2014; Putnam en Campbell, 2012; Schmeets, 2010; 2013; De Hart, 2014). Personen met een grotere religieuze binding hebben doorgaans een grotere betrokkenheid bij de samenleving, die bijvoorbeeld tot uiting komt in hulp geven aan anderen en zich als vrijwilliger inzetten in verenigingen (Putnam en Campbell, 2012).

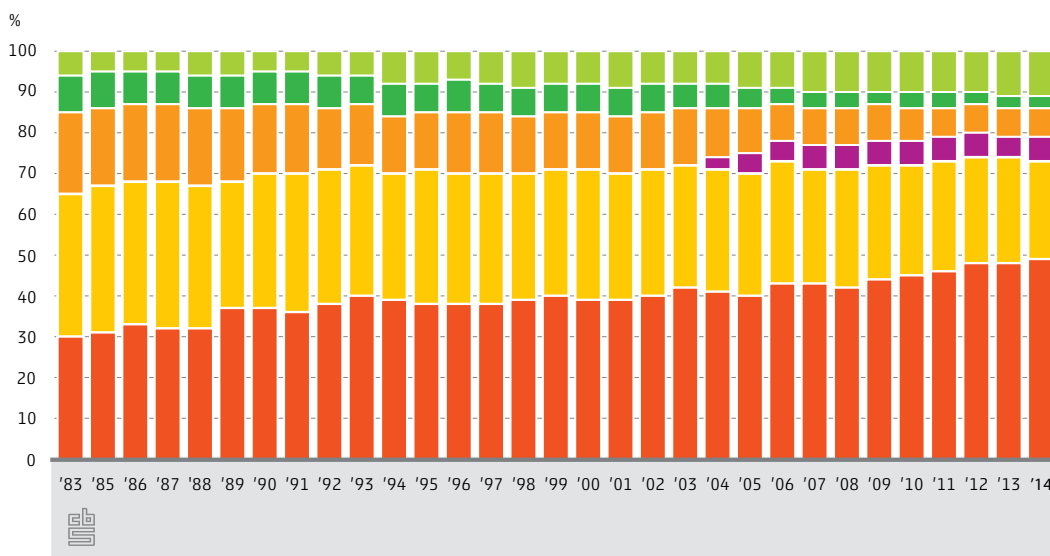
Evident is dat het religieuze landschap van nu er heel anders uitziet dan van vroeger (figuur 13.1.1). Rond 1900 behoorde nagenoeg de hele Nederlandse bevolking tot een protestants of een katholiek kerkgenootschap, met een kleine groep behorende tot een andere gezindte. Binnen de protestantse stroming was het merendeel hervormd en een klein aandeel gereformeerd (Van der Bie, 2009). Twee belangrijke veranderingen hebben zich sindsdien voorgedaan: secularisering (Stark en Iannaccone, 1994; Te Grotenhuis en Scheepers, 2001) en groeiende diversiteit (Van der Bie, 2009; Aarts, 2010). In 1909 was 95 procent van de Nederlandse bevolking kerkelijk, in 2014 nog maar 51 procent (Schmeets en Van Mensvoort, 2015). Een kwart is katholiek, 16 procent is protestants, verdeeld over 7 procent Nederlands hervormden, 3 procent gereformeerden en 6 procent geeft aan tot de PKN te behoren. Deze verdeling is opmerkelijk aangezien de hervormde en gereformeerde kerken – samen met de lutherse kerk – in 2004 bijna allemaal zijn opgegaan in een gemeenschappelijke kerk: de PKN. Daarbij valt ook op dat de PKN in de periode 2010–2014 vrijwel stabiel is gebleven. Dit doet vermoeden dat een deel van de protestanten zich er niet van bewust is dat ze in feite tot de PKN behoren, of zich meer verbonden voelt met de gezindte waartoe ze voor de fusie behoorden.

Het kerkelijke landschap is de laatste decennia sterk veranderd. Steeds minder mensen voelen zich aangetrokken tot een geloofsgemeenschap, de onkerkelijkheid is toegenomen. De komst van immigranten bracht nieuwe religieuze stromingen met zich mee, zoals de islam. Een andere ontwikkeling is dat in minder dan het tijdsbestek van een halve eeuw het kerkbezoek fors is gedaald: van 37 procent regelmatige bezoekers naar 16 procent in 2014.

De religieuze betrokkenheid verschilt tussen bevolkingsgroepen (Schmeets en Van Mensvoort, 2015). Vrouwen zijn in 2014 vaker kerkelijk dan mannen; het

verschil bedraagt zo'n 5 procentpunten. Groter is de discrepantie tussen de leeftijdsgroepen. De jongste leeftijdsgroep onderscheidt zich, met 40 procent, nauwelijks van de 25 tot 35-jarigen. Vervolgens stijgt de proportie die zich associeert met een kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering aanmerkelijk tot zo'n 72 procent onder de 75-plussers. Ook opleiding doet er toe. Bij de laagst opgeleiden is 60 procent godsdienstig, bij de middelbaar opgeleiden is dat 50, en bij de hoogst opgeleiden 42 procent. Er is weinig verschil tussen de autochtone en westerse allochtonen van wie bijna de helft zich tot een religieuze groep rekent. Dat is beduidend minder dan de 79 procent onder de niet-westerse allochtonen. Ook onderscheiden de bevolkingsgroepen zich in het bezoek aan religieuze diensten. Zo nemen de lager opgeleiden daar met bijna een op de vijf iets vaker aan deel dan de middelbaar, en met name hoger opgeleiden. Ouderen gaan vaker naar een religieuze dienst dan jongeren, en niet-westerse allochtonen doen dat dubbel zoveel als autochtonen en bijna drie keer zoveel als de westerse allochtonen. Het bezoek verschilt ook sterk per gezindte. Gereformeerden zijn de trouwste bezoekers van religieuze diensten: twee derde kerkt minstens een keer per maand. Van de pkn-ers doet ruim de helft dat, van de moslims krap 40 procent, van de hervormden 30 procent, en de katholieken sluiten met 18 procent de rij.

13.1.1 Kerkelijke gezindte, 1983-2014

- Geen kerkelijke gezindte
- Rooms-katholiek
- Protestantse Kerk in Nederland
- Nederlands hervormd
- Gereformeerd
- Overig

Bron: CBS (Statline; EBB 2010/2014).

Data en vraagstellingen religie

Om het aandeel godsdienstigen vast te stellen is in de Enquête Beroepsbevolking (EBB) van het CBS sinds 2010 de vraag gesteld of een persoon zich rekent tot een kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering. De volgende categorieën zijn onderscheiden: rooms-katholiek, gereformeerd, Nederlands hervormd, Protestantse Kerk Nederland (PKN), islamitisch, hindoeïstisch, boeddhistisch, joods en 'andere gezindte'. Dit staat bekend als de eentrapsvraagstelling. Bij een tweetrapsvraagstelling, waarbij eerst gevraagd of men gelovig is en vervolgens vastgesteld wordt tot welke religieuze groepering de gelovigen behoren, is het aandeel niet-religieuzen aanmerkelijk hoger (Oudhof en Pannekoek, 1988; Becker; 2003; Schmeets, 2010).

Het bezoek aan religieuze diensten is vastgesteld op basis van de vraag hoe vaak men daaraan deelneemt: '1 keer per week of vaker', '2 tot 3 keer per maand', '1 keer per maand', 'minder dan 1 keer per maand' en 'zelden of nooit'.

De personen die eerder hebben aangegeven niet tot een kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering te behoren zijn gevoegd bij de categorie 'zelden of nooit'.

Deze beide vragen zijn ook opgenomen in het onderzoek Sociale samenhang en Welzijn (S&W). Om de relatie te leggen tussen religie en diverse aspecten van sociale samenhang, maken we gebruik van de onderzoeken in de periode 2012-2014. Dit betreft bijna 23 duizend personen van 15 jaar of ouder.

Gelet op de geschetste ontwikkeling – met nog maar een kleine meerderheid die zich verbonden voelt met een religieuze groepering, waarvan echter nog maar weinigen dit tot uitdrukking brengen met het bijwonen van godsdienstige bijeenkomsten, en de grote verschillen tussen bevolkingsgroepen – komt de vraag op naar de rol van religie als bindmiddel in de huidige samenleving. Hoe onderscheidend is religie nog in de periode 2012-2014, en welke verschillen en overeenkomsten in de participatie en het vertrouwen zijn er aan te wijzen? Om hierop een antwoord te geven worden twintig sociaal kapitaalindicatoren behandeld, waarmee ook zicht komt op de verschillen tussen bevolkingsgroepen in de samenleving. De gedachte daarbij is dat de cohesie in de samenleving niet uitsluitend gebaseerd is op de mate van vertrouwen en participatie. Het gaat er ook om of alle bevolkingsgroepen in de samenleving 'meedoen' en 'vertrouwen hebben'. Geen of geringe tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen zijn een indicatie voor sterkere eensgezindheid over normen, waarden en onderling begrip in de samenleving. Hoe minder verdeeld bevolkingsgroepen zijn in het vertrouwen en de participatie, hoe groter de sociale samenhang is.

Vraagstellingen participatie en vertrouwen

In het onderzoek Sociale samenhang en Welzijn is gevraagd hoe vaak mensen contact hebben met familie- of gezinsleden die niet bij hen in huis wonen. Hierbij is aangegeven dat het zowel gaat om persoonlijke ontmoetingen, telefonische en schriftelijke contacten als om contact via berichten als e-mail, sms of chat. Respondenten konden kiezen uit de volgende antwoordopties: (1) dagelijks, (2) minstens 1x per week, maar niet dagelijks, (3) minstens 1x per maand, maar niet wekelijks, (4) minder dan 1x per maand, en (5) zelden of nooit. Vergelijkbare vragen zijn gesteld over het contact met vrienden, vriendinnen en echt goede kennissen en over het contact met burens.

Het geven van informele hulp is vastgesteld met de vraag of men in de afgelopen maand hulp aan iemand buiten het eigen huishouden heeft geboden, actief zijn voor verenigingen met de vraag of men de afgelopen maand activiteiten binnen verenigingen heeft gedaan. Vrijwilligers zijn in dit onderzoek mensen die het afgelopen jaar onbetaalde activiteiten voor ten minste een organisatie hebben gedaan.

Stemmers zijn degenen die bij de afgelopen Tweede Kamerverkiezingen hebben gestemd. Politieke activiteit is bepaald op basis van de vraag of men de afgelopen vijf jaar geprobeerd heeft de politiek te beïnvloeden, bijvoorbeeld door te demonstreren of mee te doen met een handtekeningactie. Om de groepen met en zonder betaald werk af te bakenen is gevraagd of men moment betaald werk heeft, waarbij ook 1 uur per week of een korte periode al meetelt, evenals freelance werk.

Het sociale vertrouwen is bepaald met de vraag: 'Vindt u dat over het algemeen de meeste mensen wel te vertrouwen zijn of vindt u dat men niet voorzichtig genoeg kan zijn in de omgang met anderen?'. Om het institutionele vertrouwen vast te stellen is gevraagd hoeveel vertrouwen mensen hebben in verschillende politieke en maatschappelijke instituties. De categorieën 'erg veel vertrouwen', en 'tamelijk veel vertrouwen' zijn samengevoegd, evenals de categorieën 'niet veel vertrouwen' en 'helemaal geen vertrouwen'.

13.2 Resultaten

Participatie

Een overgrote meerderheid heeft wekelijks contact met familie en vrienden (hoofdstuk 2). Praten of op een andere wijze contact hebben met familie doet 84 procent, met vrienden en goede bekenden 77 procent van de bevolking. Onder de drie protestantse denominaties heeft bijna 90 procent wekelijks familiecontact, bij onkerkelijken 82 procent. Het contact met vrienden is onder de hervormden met 71 procent lager dan onder de andere geloofsgroepen. Onder de pkn-ers, gereformeerden en katholieken is dit drie kwart, en onder de moslims, 'andere gezindten' en onkerkelijken is het 80 procent. Het burenccontact varieert van 61 procent onder de onkerkelijken tot bijna 70 procent onder de hervormden en pkn-ers.

Grotere verschillen zijn te zien bij het geven van hulp aan anderen, zonder dat dit georganiseerd is, de informele hulp. Een kwart van de islamieten, een derde van de onkerkelijken, katholieken en hervormden gaf aan dergelijke hulp binnen een periode van een maand weleens geboden te hebben. Dit aandeel ligt hoger bij de pkn-ers (38 procent) en gereformeerden (40 procent). Een vergelijkbaar patroon is te zien bij het vrijwilligerswerk. De helft van de volwassen bevolking is actief als vrijwilliger. Van de islamieten doet een op de drie vrijwilligerswerk, van de onkerkelijken 45 procent. Protestanten zetten zich vaker in als vrijwilliger, waarbij er wel duidelijke verschillen zijn tussen hervormden, gereformeerden en pkn-ers met aandelen van respectievelijk 52, 63 en 66 procent.

Veel minder scherp zijn de contrasten tussen de geloofsgroepen als het gaat om het actief zijn binnen verenigingen. Met een derde actieven vormen de islamieten een uitzondering. Bij de andere geloofsgroepen varieert dit van 60 procent onder hervormden tot 68 procent bij pkn-ers. Ook bij het proberen invloed uit te oefenen op de politiek geldt dat islamieten lager dan gemiddeld scoren, zowel bij de gerapporteerde opkomst bij verkiezingen als het voeren van acties. Vooral bij de protestantse geloofsgroepen ligt de opkomst een stuk hoger, terwijl het voeren van acties wat vaker voorkomt bij pkn-ers en onkerkelijken.

De rol van religie komt bij deze aspecten ook sterk naar voren bij de frequentie van het bijwonen van diensten in een kerk, moskee of synagoge. Personen die soms tot zeer frequent een godsdienstige bijeenkomst bijwonen, hebben vaker contact met familie en burens en geven vaker hulp aan anderen dan de groep die nooit naar zulke bijeenkomsten gaat. Voor het vriendencontact doet het er echter niet toe of men vaker godsdienstige bijeenkomsten bijwoont.

Van de groep die vrijwel nooit naar een religieuze dienst gaat, is 56 procent actief binnen een vereniging. Onder wekelijkse bezoekers van een religieuze dienst is dit 62 procent, onder degenen die zo'n twee tot drie keer per maand deelnemen aan een dienst in een kerk, moskee of synagoge is dit 71 procent. De opkomst bij verkiezingen verschilt ook naar het kerkbezoek: bij geen of nauwelijks bezoek is de opkomst 82 procent, bij kerkbezoek 86 tot 90 procent. De zeer frequente kerkgangers nemen daarentegen minder dan gemiddeld deel aan politieke acties. Bij het vrijwilligerswerk is de relatie met kerkbezoek wel weer duidelijk herkenbaar: het aandeel vrijwilligers loopt op van 44 procent in de groep die zelden of nooit naar een dienst gaat, tot 71 procent van de mensen die wekelijks een religieuze dienst bijwonen. Bij betaald werk is er een tegenovergesteld patroon te zien en loopt het aandeel dat werkt af, van 64 naar 47 procent, naarmate het kerkbezoek toeneemt. Hierbij speelt dat vooral 65-plussers vaak religieuze diensten bijwonen.

13.2.1 Participatie naar religieuze betrokkenheid, 2012/2014

	Familie- contact	Vrien- dencon- tact	Buren- contact	Infor- mele hulp	Betaald werk	Vrijwil- ligers- werk	Actief in vereni- gingen	Gestemd	Politiek actief
	%								
Kerkelijke gezindte									
Geen denominatie	81,7	78,4	61,0	32,9	68,1	45,2	58,1	83,3	49,5
Rooms-Katholiek	86,4	75,9	64,5	34,4	55,6	49,5	62,9	82,7	39,1
Nederlands Hervormd	87,3	71,1	69,9	34,3	48,5	51,5	59,8	87,3	37,3
Gereformeerd	88,0	75,6	66,5	39,5	60,3	62,6	61,0	89,5	40,4
PKN	86,7	74,7	68,0	38,3	56,2	65,6	68,0	90,2	47,9
Islam	83,6	79,3	67,6	26,4	49,4	38,6	34,2	70,8	34,1
Anders	82,5	79,2	62,4	36,0	54,6	56,8	47,8	77,2	47,0
Bezoek religieuze diensten									
1x per week of vaker	87,7	78,2	70,2	38,5	47,1	71,0	61,9	86,2	40,4
2 tot 3x per maand	85,9	76,7	68,3	38,6	47,4	66,2	70,6	90,2	45,3
1x per maand	88,9	78,3	71,8	37,6	50,3	57,7	64,7	85,9	43,3
Minder dan 1x per maand	87,9	75,3	68,1	36,5	60,1	58,5	69,4	88,1	45,7
Zelden of nooit	82,9	77,1	61,6	32,8	63,9	44,2	56,3	82,1	45,2

Bron: CBS (S&W).

Vertrouwen

Ook op het punt van vertrouwen in de medemens en in instituten onderscheiden pkn-ers zich. Zo vindt 68 procent van de pkn-ers dat 'de meeste mensen wel te vertrouwen zijn'. Dit sociale vertrouwen is bij andere geloofsgroepen een stuk lager, met een uitschieter van 38 procent voor de islamieten. De verschillen tussen

de geloofsgroepen in het vertrouwen in instituties zijn beduidend minder groot. Protestanten hebben meer vertrouwen dan de andere geloofsgroepen. Dit geldt voor het vertrouwen in de kerken, in het leger, de politie en de Tweede Kamer, maar niet voor de pers, ambtenaren, rechters en grote bedrijven. Er is echter wel verschil tussen de drie protestantse groepen. Pkn-ers en gereformeerden hebben hogere vertrouwenscores dan hervormden. De onkerkelijken nemen een middenpositie in. Bij de katholieken is het vertrouwen in rechters, leger en Tweede Kamer iets lager dan gemiddeld. De islamieten hebben vooral een relatief groot vertrouwen in ambtenaren, grote bedrijven, banken, de Europese Unie en rechters. Minder vertrouwen hebben zij in de politie. Veruit de grootste verschillen zijn er in het vertrouwen in de kerken: van de mensen die niet behoren tot een kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering heeft 12 procent vertrouwen in de kerken. Dat loopt op tot bijna een derde bij de katholieken, tot iets minder dan de helft bij de moslims, ruim de helft onder de hervormden, en tot ruim drie kwart onder de gereformeerden en pkn-ers.

De discrepanties in het vertrouwen zijn kleiner bij de frequentie van het bezoek aan religieuze diensten. Zo varieert het sociaal vertrouwen van 54 procent onder de maandelijkse bezoekers van een religieuze dienst tot 62 procent onder de groep die enkele keren per maand een dienst bezoekt. Wel is het vertrouwen in de kerken sterk onderscheidend: dit varieert van 18 procent bij de mensen die vrijwel nooit naar een dienst gaan tot 84 procent bij de zeer frequente bezoekers. Verder tonen mensen die vrijwel nooit naar de kerk gaan wat minder vertrouwen dan gemiddeld in de Tweede Kamer, ambtenaren en banken. De zeer frequente kerkgangers hebben relatief weinig vertrouwen in de pers en in grote bedrijven, maar hebben wel een relatief groot vertrouwen in de politie.

Hiervoor is gebleken dat zowel kerkelijke gezindte als kerkbezoek gerelateerd zijn aan de indicatoren van sociaal kapitaal. Het is echter denkbaar dat vooral kerkelijke gezindte van belang is, en niet zozeer de frequentie van het bijwonen van religieuze diensten. Anderzijds kan men ook redeneren dat niet zozeer het geloof relevant is, maar vooral de gang naar de kerk, moskee of synagoge. Daar vinden immers de ontmoetingen plaats tussen mensen van allerlei lagen van de bevolking.

Om na te gaan wat er (vooral) toe doet, zijn beide religieuze kenmerken simultaan gerelateerd aan de indicatoren. Het blijkt dat beide kenmerken relevant zijn (tabel 13.2.3). Zo verschilt de deelname aan activiteiten – de participatie – zowel naar godsdienstige groepering als naar kerkgang (model 1). Daarbij komt ook naar voren dat de verschillen naar de geloofsgroepen iets geprononceerder zijn dan de verschillen naar de frequentie van de kerkgang. Ook geldt dat de religieuze groepen – zowel bij kerkelijke gezindte als bij kerkseheid – grotere verschillen laten

zien in de betrokkenheid bij organisaties en politiek dan bij de sociale contacten en informele hulp.

13.2.2 Vertrouwen naar religieuze betrokkenheid, 2012/2014

	Sociaal ver- trou- wen	Kerken	Leger	Rech- ters	Politie	Pers	Amb- tena- ren	Ban- ken	Grote bedrij- ven	Twee- de Kamer	Euro- pese Unie
	%										
Kerkelijke gezindte											
Geen denominatie	63,6	11,6	60,4	72,5	68,2	33,9	43,1	34,6	42,1	34,6	37,4
Rooms-Katholiek	52,8	31,1	60,5	63,6	67,2	29,9	39,5	40,5	43,3	31,8	35,2
Nederlands Hervormd	52,9	52,9	60,8	60,8	68,2	27,4	36,8	38,8	40,0	30,3	32,0
Gereformeerd	61,1	76,8	71,9	69,1	71,0	27,0	45,7	36,0	46,7	37,2	37,4
PKN	67,9	77,9	70,0	71,0	74,0	30,7	47,7	39,8	39,9	41,0	42,2
Islam	37,7	44,6	57,7	71,7	62,9	27,8	57,7	54,1	46,8	41,9	45,6
Anders	55,2	52,9	58,5	66,8	65,8	30,5	45,5	38,4	39,6	37,9	35,6
Bezoek religieuze diensten											
1x per week of vaker	56,8	84,0	64,7	64,0	71,1	24,9	47,5	42,1	39,9	38,2	35,0
2 tot 3x per maand	62,3	77,2	65,0	70,1	71,2	30,2	47,2	39,1	39,5	39,4	42,6
1x per maand	54,4	64,0	60,9	65,5	68,6	31,2	46,7	42,4	42,0	39,2	41,7
Minder dan 1x per maand	56,8	43,3	64,0	67,6	68,3	31,5	45,6	41,3	45,4	37,4	37,8
Zelden of nooit	59,2	17,6	60,5	69,8	67,6	32,5	41,8	36,8	42,7	33,6	36,8
Totaal	58,1	29,7	61,0	68,6	67,7	31,3	41,4	37,6	41,9	34,2	36,7

Bron: CBS (S&W).

Bij de tweede pijler van het sociaal kapitaal – het vertrouwen – ziet het beeld er anders uit. Het bijwonen van religieuze diensten is nagenoeg niet, de geloofsgroepering wel relevant voor het vertrouwen, vooral voor het onderlinge vertrouwen. Degenen die zeggen niet tot een kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering te behoren hebben bijna twee keer zoveel kans dat ze anderen vertrouwen als katholieken en hervormden, en zelfs vijf keer zoveel als islamieten. Alleen pkn-ers hebben een nog groter vertrouwen in de medemens.

Vervolgens is er rekening mee gehouden dat de religieuze groepen verschillen naar geslacht, leeftijd, opleiding, burgerlijke staat en herkomst (model 2). Na correctie voor deze verschillen in persoonskenmerken blijven de verschillen tussen de religieuze groepen in hun scores op de twintig indicatoren van sociaal kapitaal grotendeels intact. Er is geen onderscheid meer bij het verlenen van informele hulp tussen de geloofsgroepen, terwijl de relatie met het bezoek van religieuze diensten nagenoeg ongewijzigd blijft. De sterke relatie met betaald werk neemt af, vooral door de correctie voor leeftijd. Bij het vrijwilligerswerk zorgt

de correctie zelfs voor een toename van de oorspronkelijke verschillen, die vooral bij het bezoek van religieuze diensten tot uiting komt. Bij de politieke participatie – zowel bij stemmen als meedoen aan politieke acties – nemen de verschillen tussen de geloofsgroepen sterk af, maar verdwijnen niet. Dit geldt in mindere mate voor de verschillen tussen frequente en minder frequente bezoekers van religieuze diensten.

13.2.3 Effecten van kerkelijke gezindte en bezoek religieuze diensten op sociaal kapitaal indicatoren, voor (M1) en na correctie voor achtergrondkenmerken (M2), 2012/2014, Wald statistics

	Kerkelijke gezindte				Kerkgang			
	M1		M2		M1		M2	
	Wald	sign.	Wald	sign.	Wald	sign.	Wald	sign.
Familie contact wekelijks	47,8	***	37,4	***	25,1	***	24,4	***
Vrienden contact wekelijks	58,7	***	25,4	***		***	31,2	***
Buren contact wekelijks	35,6	***	37,5	***	63,0	***	37,4	***
Informele hulp	33,6	***	4,3		27,4	***	33,4	***
Betaald werk	279,5	***	41,9	***	128,8	***	11,1	*
Vrijwilligerswerk	97,0	***	22,2	***	348,7	***	4 242,3	***
Activiteiten verenigingen	383,9	***	129,2	***	210,3	***	188,9	***
Stemmen verkiezingen	204,3	***	53,7	***	94,1	***	53,4	***
Politieke acties	243,2	***	57,3	***	32,1	***	35,1	***
Sociaal vertrouwen	396,6	***	79,6	***	21,1	***	20,1	***
Vertrouwen in leger	69,5	***	102,7	***	5,9		9,3	
Vertrouwen in rechters	159,1	***	19,0	**	21,0	***	7,1	
Vertrouwen in politie	36,1	***	10,7		11,3	*	12,4	*
Vertrouwen in pers	31,1	***	22,9	**	26,3	***	22,2	***
Vertrouwen in kerken	1 140,0	***	1 240,6	***	1 462,0	***	1 440,0	***
Vertrouwen in ambtenaren	131,6	***	32,0	***	32,5	***	28,7	***
Vertrouwen in banken	124,2	***	69,2	***	4,8		6,9	
Vertrouwen in grote bedrijven	27,3	***	49,8	***	17,0	**	14,0	**
Vertrouwen in Tweede Kamer	68,5	***	12,5		29,7	***	29,6	***
Vertrouwen in Europese Unie	65,6	***	24,1	***	22,4	***	15,7	**

Bron: CBS (S&W).

***p<0,001; **p<0,01; *p<0,05.

Bij het vertrouwen zijn er bij de invloed van kerkelijke gezindte verschuivingen waar te nemen als gevolg van de correctie. De relaties met het vertrouwen in rechters en politie nemen sterk af, of verdwijnen zelfs. Verder geldt dat de geloofsgroepen zich minder onderscheiden in het vertrouwen in ambtenaren, banken, de medemens en zelfs helemaal niet meer in het vertrouwen in de Tweede kamer. Bij de invloed van kerkgang doet de correctie weinig.

Blijkbaar spelen beide religieuze kenmerken een rol spelen bij de diverse vormen van participatie en vertrouwen. En dat blijft zo na correctie. In de tabellen 13.2.4 en 13.2.5 zijn de participatie- en vertrouwensindicatoren uitgesplitst naar een combinatie van beide geloofskenmerken. Daarbij is voor alle denominaties de verdeling tussen wel of geen reguliere bezoekers van religieuze diensten weergegeven. Uit de cijfers komt duidelijk naar voren dat de regelmatige bezoekers van de religieuze diensten binnen alle geloofsgroepen meer meedoen met de samenleving dan de mensen die niet of nauwelijks naar de kerk, moskee of synagoge gaan. Vooral geldt dit voor de proporties vrijwilligers en deelnemers aan verenigingsactiviteiten. Bij het geven van informele hulp geldt dat er vooral een groot verschil is bij de gereformeerden en pkn-ers tussen degenen die wel of niet regelmatig naar een kerkdienst gaan, terwijl onder de moslims degenen die regelmatig naar de moskee gaan juist minder hulp aan anderen wordt gegeven. De mensen die naar een dienst gaan hebben wel minder vaak betaald werk, hetgeen deels toegeschreven kan worden aan het leeftijdseffect: onder de kerkgangers bevinden zich veel 65-plussers, wat vooral van toepassing is voor de katholieken.

13.2.4 Participatie naar kerkelijke gezindte naar bezoek religieuze dienst, 2012/2014

	Familie- contact	Vrien- dencon- tact	Buren- contact	Infor- mele hulp	Betaald werk	Vrijwil- ligers- werk	Actief in vereni- gingen	Gestemd	Politiek actief
	%								
Geen denominatie	81,7	78,4	61,0	32,9	68,1	45,2	58,1	83,3	49,5
Religieuze dienst: minder 1x per maand									
Rooms-Katholiek	86,3	76,0	62,7	33,6	60,6	47,9	61,8	81,8	39,6
Nederlands Hervormd Gereformeerd	86,3	69,6	69,1	33,3	48,9	44,9	57,7	85,2	35,8
PKN	84,7	71,5	70,6	30,9	57,2	41,8	49,7	79,7	34,6
Islam	84,5	72,4	64,8	35,7	58,8	51,3	61,6	86,9	47,0
Anders	82,7	78,6	64,3	30,0	51,9	32,5	28,0	70,9	36,4
Religieuze dienst: minstens 1x per maand									
Rooms-Katholiek	81,0	77,3	58,7	34,2	56,6	39,6	44,0	77,9	47,6
Rooms-Katholiek	86,7	77,1	72,7	39,4	33,4	58,9	69,7	87,2	36,9
Nederlands Hervormd Gereformeerd	90,3	75,4	72,5	37,7	47,5	69,6	65,7	93,5	41,8
PKN	89,7	77,6	65,1	44,7	62,4	74,1	67,6	95,2	44,0
Islam	88,8	76,5	70,0	40,7	54,5	77,9	73,3	92,7	48,9
Anders	85,4	81,2	74,0	23,0	45,9	48,0	46,2	70,3	31,8
Anders	85,0	80,9	66,2	38,5	52,4	75,1	51,7	76,0	46,3

Bron: CBS (S&W).

Bij het vertrouwen zijn de patronen minder helder. De additionele werking van het bijwonen van religieuze diensten komt, niet verassend, sterk tot uiting in het vertrouwen in kerken. Ook een duidelijk effect is waar te nemen bij het vertrouwen in de medemens: de groep die regelmatig naar een dienst gaat, heeft meer vertrouwen in de medeburger dan de groep die dat niet of nauwelijks doet. Dat geldt voor alle geloofsgroepen, met uitzondering van de katholieken. Voor hen ligt de relatie tussen sociaal vertrouwen en kerkbezoek anders: hoe minder frequent de kerkgang, hoe hoger het vertrouwen. Leeftijd speelt hierbij een rol: ouderen etaleren immers een lager sociaal vertrouwen dan jongeren (zie hoofdstuk 8). Ook hebben kerkgangers onder de katholieken, hervormden, gereformeerden en deels ook pkn-ers, meer vertrouwen in de politie, in ambtenaren, de banken, de Tweede Kamer en de Europese Unie dan de mensen die nauwelijks naar de kerk gaan. Bij de moslims is het tegenovergestelde het geval: in bijna alle instituties is er meer wantrouwen onder degenen die regelmatig naar een moskee gaan.

13.2.5 Vertrouwen naar kerkelijke gezindte naar bezoek religieuze dienst, 2012/2014

	Sociaal ver- trou- wen	Kerken	Leger	Rech- ters	Politie	Pers	Ambte- naren	Banken	Grote bedrij- ven	Twee- de Kamer	Euro- pese Unie
	%										
Geen denominatie	63,6	11,6	60,4	72,5	68,2	33,9	43,1	34,6	42,1	34,6	37,4
Religieuze dienst: minder 1x per maand											
Rooms-Katholiek	53,9	22,8	61,0	64,9	66,9	29,8	38,6	39,8	44,3	31,1	34,6
Nederlands Hervormd	50,9	37,6	59,6	59,7	66,6	28,8	34,4	38,7	40,7	29,2	31,9
Gereformeerd	53,9	48,7	65,9	65,3	69,3	34,4	43,3	33,1	48,3	32,9	37,2
PKN	66,3	58,7	71,3	75,3	74,4	33,7	46,7	40,1	42,5	41,2	40,6
Islam	35,0	44,7	59,0	72,7	64,1	29,5	61,7	55,6	49,2	43,0	49,2
Anders	52,7	33,5	58,7	68,0	63,0	34,3	44,3	39,4	42,8	37,7	40,8
Religieuze dienst: minstens 1x per maand											
Rooms-Katholiek	49,9	68,4	58,4	58,8	69,6	31,0	45,2	44,2	39,2	37,0	39,3
Nederlands Hervormd	59,1	91,0	64,8	64,2	73,4	24,5	44,0	39,8	38,9	34,5	32,8
Gereformeerd	65,1	92,0	75,8	72,0	73,1	23,7	47,7	37,6	46,3	40,1	38,0
PKN	69,4	91,9	69,3	68,1	73,8	28,6	48,9	39,8	38,3	41,2	43,9
Islam	40,4	46,2	57,4	70,8	61,4	23,9	53,3	51,5	44,3	41,1	40,4
Anders	58,0	74,6	59,3	65,7	69,8	26,4	47,1	38,0	37,6	38,5	30,8

Bron: CBS (S&W).

13.3 Conclusie

Religie en kerksheid spelen een rol bij sociale samenhang. Van de bevolking van 18 jaar en ouder rekt 54 procent zich tot een kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering, maar slechts een op de zeven bezoekt regelmatig een religieuze dienst. Protestanten scoren over het algemeen het hoogst op participatie en vertrouwen. Er zijn duidelijke verschillen tussen pkn-ers, gereformeerden en hervormden. Vooral degenen die zeggen tot de PKN te behoren, en deels ook gereformeerden, zijn betrokken bij de samenleving. Zij bieden vaker informele hulp, doen meer vrijwilligerswerk en nemen meer deel aan politieke activiteiten. Zij hebben ook meer sociaal vertrouwen, en meer vertrouwen in instituties. Deze verschillen zijn echter beduidend minder geprononceerd dan bij de participatie. Naast de geloofsgroepen is ook de frequentie van het bezoek aan religieuze diensten onderscheidend. Over het algemeen geldt: hoe frequenter, hoe meer betrokken. Bezoekers van religieuze diensten zijn op veel terreinen actiever dan personen die niet of nauwelijks naar de kerk, moskee of synagoge gaan: ze hebben vaker sociale contacten met familie, vrienden of burens, bieden vaker informele hulp, zetten zich in als vrijwilliger voor organisaties, zijn vaker actief in verenigingen en zijn ook politiek actiever. Dat geldt, in grote lijnen, voor alle geloofsgroepen.

Voor het vertrouwen biedt de frequentie van de kerkgang een minder duidelijk beeld. Er is geen duidelijk verband tussen kerkgang en sociaal vertrouwen. Wel gaat een frequenter kerkbezoek gepaard met meer vertrouwen in kerken, in de politie, in ambtenaren en – met uitzondering van de meest frequente bezoekers – in de Tweede Kamer en Europese Unie. Binnen de geloofsgroepen is het effect van het bezoeken van religieuze diensten divers. Het sociaal vertrouwen is groter onder de frequente bezoekers bij alle geloofsgroepen, met uitzondering van katholieken. Dit geldt ook voor het vertrouwen in veel instituties. Naast het onduidelijke beeld bij de pkn-ers, is er echter een duidelijke uitzondering: moslims die regelmatig naar de moskee gaan, etaleren veelal een groter wantrouwen jegens (politieke) instituties dan moslims die niet of slechts sporadisch de moskee bezoeken.

Al met al blijkt uit dit overzicht dat religie nog steeds een belangrijk onderscheidend kenmerk is in de samenleving waarbij niet alleen de denominatie een relevant is voor het meedoen met en het vertrouwen hebben in de samenleving, maar ook de betrokkenheid in de vorm van het bijwonen van religieuze diensten.

14.

Orgaandonorschap en sociale cohesie

Auteurs

Floris Peters

Hans Schmeets

14.1 Inleiding

Uit cijfers van de Nederlandse Transplantatie Stichting blijkt dat Nederland kampt met een tekort aan orgaandonoren (Nederlandse Transplantatie Stichting, 2014). In 2014 stonden 1 044 transplantabele personen op een donorwachtlijst. Donorregistratie staat sterk op de politieke en maatschappelijke agenda.

Vorig jaar publiceerde de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid een rapport met verschillende mogelijkheden om het aantal donoren via beleid te stimuleren (WRR, 2014). Een actueel voorbeeld daarvan is de afweging tussen het huidige 'nee, tenzij' systeem en alternatieven, zoals het *opt-out*- of *forced-choicesysteem*. In een *opt-out*systeem is iedereen donor tenzij een persoon aangeeft dat niet willen. In een *forced-choicesysteem* wordt onder bepaalde omstandigheden, bijvoorbeeld bij het behalen van het rijbewijs, als voorwaarde gesteld dat men een keuze maakt al dan niet donor te worden.

Onderzoek naar motieven voor orgaandonatie suggereert dat het aandeel donoren onder bevolkingsgroepen met meer sociaal kapitaal groter is dan onder groepen waar sociaal kapitaal beperkter is (Peters en Schmeets, 2015). Sociaal kapitaal verwijst naar de mate van 'het vertrouwen in' en 'het meedoen met' de samenleving (van Beuningen en Schmeets, 2013; Schmeets en te Riele, 2010). De onderlinge sociale binding en het vertrouwen in de medemens en instituties vatten we op als belangrijke voorwaarden voor de wil 'te geven' aan de samenleving, waarvan donorregistratie een uiting kan zijn. Aangezien de specifieke persoon of bevolkingsgroep bij de donorgever niet bekend is, moeten de motieven voor donorregistratie gezocht worden op een hoger, maatschappelijk, niveau. Bij gebrek aan collectieve verbanden binnen en tussen bevolkingsgroepen zullen er dus weinig beweegredenen zijn om donor te worden. In die zin is sociaal kapitaal, in de vorm van een gepercipieerde binding met de medemens en de wil om hen te helpen, en het vertrouwen in instituties om die hulp te faciliteren, een cruciale voorwaarde voor orgaandonorschap.

Religieuze binding wordt dikwijls in verband gebracht met vertrouwen en participatie (de Hart, 2014; Putnam en Campbell, 2012). Lidmaatschap van een geloofsgemeenschap biedt een collectief gedeeld referentiekader met betrekking tot normen, waarden en overtuigingen, gestoeld op noties van saamhorigheid en solidariteit. Dit komt tot uiting in diverse vormen van participatie en vertrouwen, zoals hulp verlenen aan anderen, vrijwilligerswerk, geven aan goede doelen en opkomst bij verkiezingen (Bekkers, 2003; Schmeets en te Riele, 2009; Schmeets, 2014). Met andere woorden, religieuze personen hebben meer sociaal kapitaal dan niet-religieuzen, ook wanneer rekening wordt gehouden met verschillen in bevolkingsopbouw op het gebied van bijvoorbeeld leeftijd,

geslacht en opleidingsniveau (Schmeets, 2013). Uitgaande van de gedachte dat groepen met meer sociaal kapitaal vaker donor zijn (Peters en Schmeets, 2015), kan verwacht worden dat het aandeel donoren onder religieuze relatief hoog is. Sociaal kapitaal is daarmee een mediërende factor tussen religiositeit en donorregistratie. Vanuit diezelfde gedachte is het voortdurende proces van ontkerkelijking (Schmeets en Van Mensvoort, 2015) een zorgelijke ontwikkeling. Wanneer religiositeit gezien wordt als een belangrijke factor voor sociaal kapitaal, en sociaal kapitaal een voorwaarde voor orgaandonatie is, dan zou logischerwijs ontkerkelijking gepaard gaan met een afnemende bereidheid tot orgaandonatie. Uit recent onderzoek op gemeenteniveau blijkt echter dat religiositeit niet positief, maar juist negatief samenhangt met donorschap. In gemeenten met een hoge mate van kerkgang zijn mensen minder bereid zich te laten registreren in het donorregister en geven bovendien minder mensen toestemming tot orgaandonatie (Schmeets en Peters, 2015). Ook steekproefonderzoek onder de bevolking naar de opvattingen over orgaandonatie wijzen in deze richting (Kloosterman en van der Houwen, 2012). Een mogelijke verklaring hiervoor zijn institutionele of levensbeschouwelijke bezwaren die inherent zijn aan bepaalde levensbeschouwingen. Om principes van lichamelijke integriteit en heiligheid zullen mensen met een sterke religieuze overtuiging mogelijk aarzelen om donor te worden (Sanders, 2003). Deze bezwaren wegen wellicht zwaarder dan religieuze beginselen als naastenliefde en solidariteit. Mensen die religieus betrokken zijn, bezitten dus weliswaar meer sociaal kapitaal, maar mogelijk wordt de vertaling in donorschap geblokkeerd door belemmeringen van institutionele of levensbeschouwelijke aard.

Een dergelijke belemmering geldt niet voor andere groepen met veel sociaal kapitaal, zoals hoogopgeleiden. Bovendien laat onderzoek zien dat de relatie tussen religiositeit en donorschap niet uniform negatief is, maar per denominatie verschilt, waarbij met name in gemeenten met veel protestanten en moslims het aandeel donoren laag is, terwijl dit voor overwegend katholieke gemeenten niet het geval is (Schmeets en Peters, 2015). Het leergezag binnen de rooms-katholieke kerk staat al van oudsher positief tegenover orgaandonatie, terwijl binnen de protestantse kerk de verantwoordelijkheid voor deze afweging nadrukkelijk bij het individu gelaten wordt (Sanders, 2003). Binnen de (westerse) islam lijken eventuele bezwaren jegens orgaantransplantatie sociaal-cultureel van aard, aangezien hieromtrent geen institutionele bezwaren bestaan. Daarentegen zijn binnen de boeddhistische en hindoeïstische leer wel aarzelingen jegens orgaantransplantatie. In het kader van reïncarnatie bestaat de angst dat de ziel van zowel de donor als de ontvanger mogelijk schade ondervinden van de transplantatie (Sanders, 2003).

Religieuze denominaties verschillen dus in hun bereidheid om zich te laten registreren als orgaandonor (Schmeets en Peters, 2015). Echter, deze bevindingen zijn voornamelijk alleen geconstateerd op gemeenteniveau, waardoor ook uitsluitend op dit niveau uitspraken gedaan konden worden. Om daadwerkelijk een relatie vast te stellen tussen de religieuze overtuiging van individuen en hun bereidheid tot orgaandonatie is een analyse op persoonsniveau nodig.

14.2 Het donorregister: data en methode

Sinds 2014 heeft het CBS gegevens over donorregistratie in Nederland. De data zijn afkomstig van het donorregister gevestigd in Kerkrade, waar sinds 1998 uitvoering wordt gegeven aan de Wet op de orgaandonatie (Wod). In deze wet is geregeld dat iedereen van 12 jaar of ouder die is ingeschreven bij een Nederlandse gemeente zijn of haar keuze op het gebied van orgaan- en weefseldonatie kan laten registreren. De dataset bevat individuele informatie over de Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder ($n = 14\,610\,125$), en heeft betrekking op het jaar 2014. Registratie in het donorregister kent de volgende keuzemogelijkheden: (1) 'Ik stel mijn organen en weefsels na mijn overlijden wel beschikbaar voor transplantatie', (2) 'Ik stel mijn organen en weefsels na mijn overlijden niet beschikbaar voor transplantatie', (3) 'Ik laat de beslissing over aan mijn familie en eventuele partner. Mijn nabestaanden beslissen of mijn organen en weefsels beschikbaar zijn voor transplantatie', en (4) 'Ik laat de beslissing over aan een specifieke persoon. Hij of zij beslist na mijn overlijden of mijn organen en weefsels wel of niet beschikbaar zijn voor transplantatie. Als de specifieke persoon onbereikbaar is op het moment van overlijden, dan wordt de beslissing overgelaten aan uw nabestaanden'. Wanneer toestemming tot transplantatie gegeven wordt (optie 1) bestaat er de mogelijkheid specifieke organen en/of weefsels van donatie uit te sluiten. Wanneer nabestaanden besluiten over transplantatie (optie 3) worden achtereenvolgens de volgende personen geraadpleegd: de echtgeno(o)t(e) of partner die op het moment van overlijden met de desbetreffende persoon samenwoont, diens meerderjarige bloedverwanten tot en met de tweede graad, en meerderjarige aanverwanten tot en met de tweede graad. Als er geen nabestaanden zijn op het moment van overlijden, is de betrokkene geen donor. Deze keuzecategorieën zijn op de volgende wijze geoperationaliseerd en gelabeld: (1) toestemming, (2) toestemming met donatiebeperking, (3) geen toestemming, (4) nabestaanden beslissen, en (5) aangewezen persoon beslist. Wanneer een persoon niet geregistreerd staat beslissen de nabestaanden of de persoon diens organen en weefsels na overlijden doneert of niet.

De dataset is gekoppeld aan informatie uit bevolkingsregisters van gemeenten, waarin iedereen die voor onbepaalde tijd in Nederland woonachtig is, opgenomen wordt. Deze data komen voort uit de Gemeentelijke Basisadministratie Persoonsgegevens (GBA) het Sociaal statistisch bestand (SSB), en de Enquête beroepsbevolking (EBB). In navolging van eerder onderzoek naar donorregistratie en persoonskenmerken (Peters en Schmeets, 2015; Schmeets en Peters, 2015) is gekozen om de volgende kenmerken op te nemen: geslacht, leeftijd, herkomst, opleidingsniveau en religiositeit.

14.3 Resultaten

In 2014 is 40 procent van de personen van 12 jaar en ouder die ingeschreven staan bij een Nederlandse gemeente geregistreerd in het donorregister, en een kwart geeft toestemming tot orgaandonatie (Peters en Schmeets, 2015). Wanneer geselecteerd wordt op personen die aan de EBB hebben meegedaan in de periode 2010–2014, neemt de proportie die geregistreerd is toe naar 46 procent van de Nederlandse bevolking van 15 jaar of ouder. Van deze groep heeft 29 procent toestemming gegeven voor orgaandonatie, van wie 6 procent bepaalde organen of weefsels van donatie uitsluit. Ruim 11 procent heeft expliciet geen toestemming gegeven, en 6 procent laat deze beslissing over aan nabestaanden of een aangewezen persoon.

Er zijn duidelijke verschillen tussen de bevolkingsgroepen in de aandelen geregistreerden en donoren (tabel 14.3.1). Vrouwen staan beduidend vaker geregistreerd in het donorregister (49 procent), en zij geven vaker toestemming tot orgaandonatie (32 procent), dan mannen (respectievelijk 43 procent en 27 procent). Leeftijd laat een curvilineair patroon zien: naarmate personen ouder worden, stijgt het aandeel geregistreerden en orgaandonoren. Dit loopt op van slecht 3 procent geregistreerden en orgaandonoren onder jongeren tot 18 jaar, tot 52 procent geregistreerden en 33 procent orgaandonoren onder 55- tot 65-jarigen. Vervolgens nemen deze aandelen weer geleidelijk af, tot 43 procent en 20 procent. Ook herkomst is een belangrijk kenmerk: autochtonen zijn vaker geregistreerd in het donorregister (50 procent), en geven vaker toestemming tot orgaandonatie (33 procent) dan allochtonen. Daarbij zijn westerse allochtonen beduidend vaker geregistreerd en orgaandonor dan niet-westerse allochtonen. Naarmate het opleidingsniveau hoger is, zijn deze proporties ook hoger. Dit varieert van 34 procent geregistreerden en 18 procent donoren onder laagopgeleiden, tot respectievelijk 57 procent en 41 procent onder hoogopgeleiden.

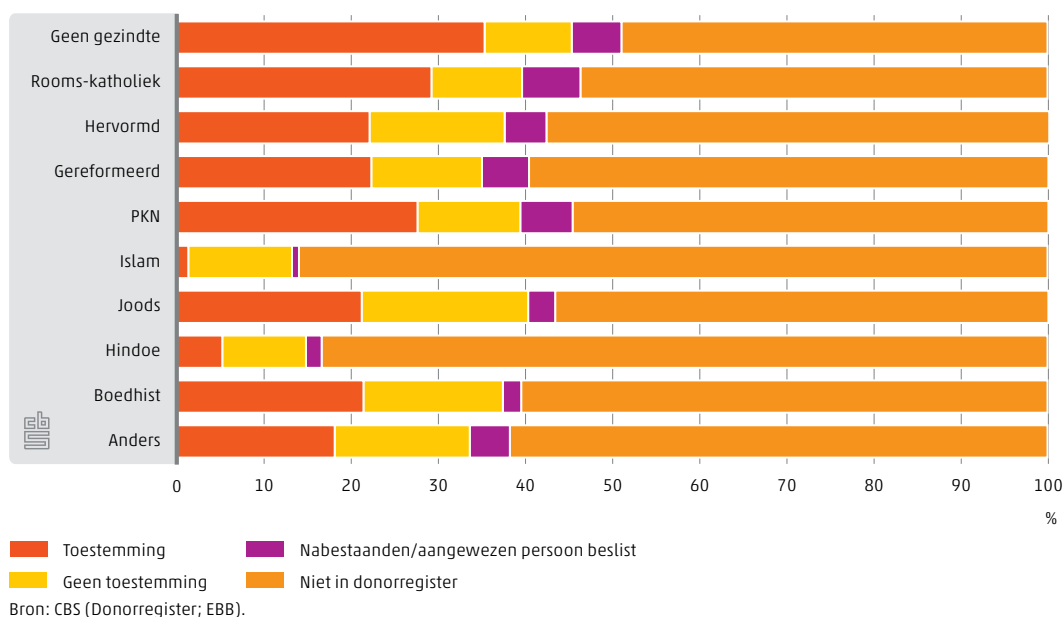
14.3.1 Donorregistratie naar persoonskenmerken, 2014

	Toestemming	Toestemming met donatiebeperking	Geen toestemming	Nabestaanden beslissen	Aangewezen persoon beslist	Niet in donorregister
	%					
Geslacht						
Man	22,8	4,0	10,7	4,6	0,8	57,2
Vrouw	24,6	7,2	11,5	5,0	0,8	50,9
Leeftijd						
15-17 jaar	2,3	0,8	0,2	0,1	0,1	96,7
18-24 jaar	16,4	8,9	6,4	2,8	0,2	65,3
25-34 jaar	21,8	9,7	10,9	5,4	0,6	51,6
35-44 jaar	25,3	6,9	10,1	5,6	1,1	51,0
45-54 jaar	28,3	4,8	9,7	5,3	1,4	50,5
55-64 jaar	28,8	4,0	12,3	5,9	1,0	47,9
65-74 jaar	24,6	3,0	13,4	4,6	0,6	53,8
>74 jaar	17,7	2,5	19,5	3,2	0,4	56,7
Herkomst						
Autochtoon	26,5	6,2	11,1	5,3	0,9	50,0
Marokko	0,4	0,2	14,8	0,5	0,2	83,9
Turkije	1,2	0,8	8,7	0,9	0,1	88,3
Suriname	5,1	2,5	13,0	2,4	0,4	76,5
Nederlandse Antillen en Aruba	7,9	3,7	7,8	2,7	0,6	77,5
Overige niet-westerse allochtonen	6,6	2,4	8,8	1,6	0,3	80,2
Westerse allochtonen	20,2	4,5	11,5	3,9	0,7	59,2
Opleidingsniveau						
Laag	15,0	3,3	12,1	3,4	0,5	65,7
Middelbaar	24,0	6,4	11,0	5,1	0,8	52,7
Hoog	33,2	7,9	9,3	6,0	1,1	42,5
Geloof						
Geen gezindte	28,5	6,8	10,0	4,8	0,9	48,9
Rooms-katholiek	24,0	5,2	10,4	5,9	0,8	53,6
Hervormd	17,7	4,4	15,5	4,2	0,6	57,7
Gereformeerd	17,0	5,3	12,7	4,6	0,8	59,6
PKN	21,9	5,7	11,8	5,2	0,8	54,6
Islam	0,8	0,5	11,9	0,7	0,1	85,9
Joods	18,1	3,1	19,1	2,3	0,8	56,6
Hindoe	3,8	1,4	9,6	1,6	0,2	83,3
Boedhist	17,3	4,1	16,0	1,5	0,6	60,4
Anders	14,2	3,9	15,5	3,8	0,8	61,7
Bezoek religieuze dienst						
Minder dan een keer per maand	25,3	6,0	10,5	4,9	0,8	52,5
Minstens een keer per maand	16,1	3,8	13,8	4,5	0,7	61,1
Totaal	23,7	5,6	11,1	4,8	0,8	54,0

Bron: CBS (Donorregister, EBB).

Personen die zichzelf niet onder een kerkelijk gezindte of levensbeschouwelijke groepering scharen, zijn vaker geregistreerd (51 procent), en geven vaker toestemming voor orgaandonatie (35 procent), dan personen die wel behoren tot een levensbeschouwelijke groepering. Opvallend is bovendien dat katholieken vaker geregistreerd staan in het donorregister en donor zijn (46 procent geregistreerden en 29 procent donoren) dan personen die zich tot de overige denominaties rekenen, met als uitbijters islamieten en hindoes, van wie respectievelijk slechts 14 procent en 17 procent geregistreerd is in het donorregister, en 1 procent en 5 procent toestemming tot orgaandonatie verleent. Een vergelijkbaar patroon zien we terug bij het bezoek van religieuze diensten: 39 procent van de personen die een keer per maand of meer een religieuze dienst bezoekt, staat geregistreerd, en 20 procent is donor. Onder personen die minder vaak een religieuze dienst bijwonen ligt het aandeel geregistreerden met 47 procent, en donoren met 31 procent beduidend hoger. Deze resultaten bieden steun aan eerdere bevindingen omtrent de relatie tussen religiositeit en donorregistratie op gemeenteniveau (Schmeets en Peters, 2015).

14.3.2 Kerkelijke gezindte naar donorregistratie, 2014

14.3.3 Kans op donorregistratie naar persoonskenmerken, 2014

	B	Std. dev.	Exp. B	Wald
Geslacht				
Man	ref.	ref.	ref.	ref.
Vrouw	0,362	0,001	1,44 ¹⁾	72 914
Leeftijd				
15-17 jaar	ref.	ref.	ref.	ref.
18-24 jaar	2,039	0,010	7,68 ¹⁾	38 931
25-34 jaar	2,151	0,010	8,60 ¹⁾	43 623
35-44 jaar	2,216	0,010	9,17 ¹⁾	46 451
45-54 jaar	2,262	0,010	9,60 ¹⁾	48 643
55-64 jaar	2,262	0,010	9,60 ¹⁾	48 614
65-74 jaar	2,098	0,010	8,15 ¹⁾	41 479
>74 jaar	1,726	0,010	5,62 ¹⁾	27 317
Herkomst				
Autochtoon	ref.	ref.	ref.	ref.
Marokko	-2,807	0,030	0,06 ¹⁾	8 554
Turkije	-1,682	0,016	0,19 ¹⁾	11 033
Suriname	-1,491	0,008	0,23 ¹⁾	32 749
Nederlandse Antillen en Aruba	-1,256	0,010	0,29 ¹⁾	14 918
Overige niet-westerse allochtonen	-1,265	0,006	0,28 ¹⁾	49 026
Westerse allochtonen	-0,420	0,002	0,66 ¹⁾	31 039
Opleidingsniveau				
Laag	ref.	ref.	ref.	ref.
Middelbaar	0,501	0,002	1,65 ¹⁾	79 555
Hoog	0,916	0,002	2,50 ¹⁾	230 551
Geloof				
Geen gezindte	ref.	ref.	ref.	ref.
Rooms-katholiek	-0,152	0,002	0,86 ¹⁾	8 517
Hervormd	-0,534	0,003	0,59 ¹⁾	32 286
Gereformeerd	-0,499	0,004	0,61 ¹⁾	14 499
PKN	-0,244	0,003	0,78 ¹⁾	5 716
Islam	-2,016	0,013	0,13 ¹⁾	22 968
Joods	-0,436	0,021	0,65 ¹⁾	415
Hindoe	-0,893	0,018	0,41 ¹⁾	2 509
Boedhist	-0,345	0,013	0,71 ¹⁾	707
Anders	-0,623	0,004	0,54 ¹⁾	23 805
Bezoek religieuze dienst				
Minder dan een keer per maand	ref.	ref.	ref.	ref.
Minstens een keer per maand	-0,205	0,002	0,81 ¹⁾	7 204

Bron: CBS (Donorregister; EBB).

¹⁾ $p < 0.001$.

In het bovenstaande overzicht is geen rekening gehouden met onderlinge samenhang tussen de bevolkingsgroepen. Om inzicht te krijgen in de unieke effecten van deze groepen is logistische regressie uitgevoerd (tabel 14.3.3). De keuzecategorieën bij donorregistratie zijn daarbij geaggregeerd in de categorie (1) 'donor', waar personen die toestemming en toestemming met donatiebeperking verlenen onder vallen, en (2) 'niet-donor', waar alle overige categorieën – inclusief niet-geregistreerden – ingedeeld zijn. Na controle voor eventuele multicollineariteit ($VIF \leq 5,0$) zijn alle kenmerken opgenomen in de regressieanalyse. De resultaten bieden ondersteuning voor de bivariate samenhangen (Nagelkerke's $R^2 = 0,14$). Vrouwen hebben 44 procent meer kans om donor te zijn dan mannen (odds ratio = 1,44). Naarmate personen ouder worden neemt de kans om donor te zijn toe, tot de leeftijd van 65 jaar. Vanaf dat moment neemt de kans weer af. Autochtonen hebben meer kans om donor te zijn dan allochtonen, waarbij met name onder niet-westerse allochtonen de kans op donorschap laag ligt. Onder personen met een hoog opleidingsniveau is de kans om donor te zijn ruim twee keer zo groot als onder laagopgeleiden. Ook religiositeit doet ertoe wanneer de overige kenmerken constant gehouden worden. Personen die zichzelf tot een kerkelijk gezindte of levensbeschouwelijke groepering rekenen hebben minder kans om donor te zijn dan personen die niet tot een religieuze denominatie behoren. Opvallend is daarbij dat er duidelijke verschillen bestaan tussen de religieuze denominaties. Onder gelovigen hebben katholieken de grootste kans om donor te zijn (de odds ratio is 0,86 en dat betekent dat de kans 14 procent lager is dan niet-religieuzen), terwijl dit voor islamieten en hindoes beduidend lager ligt (87 procent en 59 procent lager dan niet-religieuzen). Echter, ook onder religieuze groepen die sterk vertegenwoordigd zijn in Nederland, zoals hervormden en gereformeerden, is de bereidheid voor orgaandonatie gering (41 procent en 39 procent lager dan van niet-religieuzen). Tot slot is kerkbezoek belangrijk: personen die een keer per maand of vaker een religieuze dienst bezoeken zijn ongeveer 19 procent minder bereid om donor te zijn dan personen die minder vaak een dienst bijwonen.

14.4 Conclusie

In dit hoofdstuk is de relatie tussen donorregistratie en persoonskenmerken onderzocht. In navolging van Peters en Schmeets, 2015 is de veronderstelling dat bevolkingsgroepen met relatief veel sociaal kapitaal zich ook vaker laten registreren in het donorregister, en meer bereid zijn om toestemming tot orgaandonatie te verlenen, nader geanalyseerd. Waar deze relatie in eerder onderzoek

alleen bivariaat is vastgesteld, gaat de analyse in deze bijdrage een stap verder door rekening te houden met mogelijke onderlinge samenhang tussen de relevante persoonskenmerken.

Bovendien is in dit onderzoek de rol van religiositeit nader onderzocht. Eerder onderzoek op gemeenteniveau toonde aan dat in gemeenten waar relatief veel mensen naar de kerk gaan, ook veel sociaal kapitaal voorhanden is, maar dat dit zich niet vertaalt in een hogere bereidheid om zich als donor te registreren en om organen te doneren (Schmeets en Peters, 2015). Sterker nog, in gemeenten met een hogere kerkgang, en waar veel moslims of protestanten wonen, is het aandeel dat zich laat registreren en toestemming tot orgaandonatie geeft juist lager. Religiositeit lijkt een krachtiger richtingwijzer voor orgaandonatie dan sociaal kapitaal.

In dit hoofdstuk zijn deze bevindingen nader onderzocht door gegevens op persoonsniveau te analyseren en tevens rekening te houden met het feit dat de religieuze groepen verschillen naar leeftijd en opleidingsniveau. Dan blijkt dat de effecten van de verschillen tussen de bevolkingsgroepen grotendeels gehandhaafd blijven. Met name vrouwen, personen tussen 35 en 64 jaar, autochtonen en hoger opgeleiden zijn vaker geregistreerd in het donorregister, en kiezen vaker voor het verlenen van toestemming voor orgaandonatie. Daarentegen zijn mannen, personen jonger dan 35 of ouder dan 64, niet-westerse allochtonen en lager opgeleiden minder vaak geregistreerd, en minder vaak donor. Met name het effect van herkomst en opleidingsniveau is aanzienlijk, en niet-westerse allochtonen en lager opgeleiden zijn tevens bevolkingsgroepen met minder sociaal kapitaal. In die zin bieden de resultaten ondersteuning voor de gedachte dat meer sociaal kapitaal bevorderlijk is voor de kans om geregistreerd te staan in het donorregister, en toestemming tot orgaandonatie te verlenen. Daarbij dient opgemerkt te worden dat het effect van met name herkomst ook deels veroorzaakt kan worden door een gebrek aan kennis over het bestaan en de werking van het donorregister onder – vooral niet-westerse – allochtonen, en niet louter het resultaat is van onwil om zich laten registreren of donor te worden. Nadere analyses tonen echter aan dat de relatie tussen herkomst en orgaandonatie nauwelijks verschilt per opleidingsgroep. Dus niet alleen zijn de laagopgeleide allochtone bevolkingsgroepen minder bereid om zich te registreren, dat is in nagenoeg dezelfde mate het geval onder de allochtone herkomstgroepen met een hoger opleidingsniveau. Personen die zichzelf tot een kerkelijke of levensbeschouwelijke groepering rekenen zijn minder geregistreerd in het donorregister, en minder bereid tot het verlenen van toestemming voor orgaandonatie, dan niet-religieuzen. Deze resultaten blijven in stand na controle voor relevante persoonskenmerken. Daarbij zijn duidelijke verschillen waarneembaar tussen denominaties. Met name moslims, hindoes, maar ook hervormden en gereformeerden zijn in vergelijking

met niet-religieuzen weinig bereid tot orgaandonatie. Het verschil tussen niet-religieuzen en katholieken is daarentegen beperkt. Eenzelfde patroon is zichtbaar bij het bijwonen van een dienst in een kerk, synagoge of moskee: personen die vaker religieuze diensten bijwonen zijn minder geregistreerd, en minder vaak donor. Mogelijk wegen voor religieuze personen opvattingen omtrent lichamelijke heiligheid en integriteit zwaarder dan beginselen als solidariteit en naastenliefde. Bovendien zijn er klaarblijkelijk verschillen tussen denominaties in de discussie omtrent dit spanningsveld, waarbij bepaalde denominaties sterker afstand nemen van orgaandonatie als middel om de medemens bij te staan dan andere. In zijn algemeenheid kan niet gesteld worden dat religiositeit in het kader van sociale cohesie positief samenhangt met orgaandonatie. Het verschil tussen katholieken en protestanten, en de rol van kerkbezoek, doen vermoeden dat met name personen met een strengere geloofsovertuiging minder bereid zijn om donor te zijn. Een logische vervolgstap zou zijn om verschillende denominaties meer in detail te onderzoeken. De onderzoeksvraag is dan welke aspecten van religiositeit doorslaggevend zijn voor de negatieve samenhang met donorschap.

15.

Opleidings-

homogamie

en herkomst-

homogamie

Auteur

Linda Moonen

15.1 Inleiding

In hoofdstuk 2 is onderzocht in welke mate mensen contacten hebben met familie, vrienden en burens. Niet alleen de frequentie van sociale contacten is van belang voor de sociale samenhang in de samenleving, ook de mate waarin bevolkingsgroepen contact hebben met elkaar speelt een rol. Dit wordt ook wel het *bridging kapitaal* genoemd (Putnam, 2000). Hoe groter het bridging kapitaal, en dus hoe meer vermenging er is tussen bevolkingsgroepen, hoe meer er sprake is van een open samenleving met veel sociale cohesie (Ultee, Arts en Flap, 1993). Dit bridging kapitaal kan, naast het bevorderen van integratie en sociale samenhang, ook van belang zijn bij het realiseren van persoonlijke doelen, zoals het vinden van een baan (Granovetter, 1973).

De meest intense en vergaande vorm van contact is het aangaan van een samenwoonrelatie of huwelijk. In dit hoofdstuk wordt nagegaan in welke mate samenwoonrelaties en huwelijken worden gevormd door mensen met een verschillende achtergrond. Anders gezegd: hoe vaak komt het voor dat autochtonen met autochtonen samenwonen of trouwen, en Turken met Turken? En zijn in die voorkeuren de laatste jaren ook verschuivingen zichtbaar? Uit onderzoek blijkt dat mensen vaak partners kiezen die in meerdere opzichten op elkaar lijken (Kalmijn, 1991, 1994, 1998; Ultee en Luijkx, 1990). Deze vaak sterke overeenkomst tussen partners wordt ook wel homogamie genoemd. Bij onderzoek naar de mate van homogamie kan naar verschillende aspecten gekeken worden, zowel naar sociaaleconomische kenmerken als naar demografische of culturele aspecten. In dit hoofdstuk zal worden nagegaan in hoeverre partners op elkaar lijken in opleidingsniveau (opleidingshomogamie) en herkomst (herkomsthomogamie).

Data en afbakening

Voor het onderzoek naar opleidingshomogamie is gebruik gemaakt van gegevens uit de Enquête Beroepsbevolking (EBB) 1992-2012. Met deze gegevens kan de opleidingshomogamie van paren in kaart worden gebracht. Het gaat hierbij om alle samenwonende paren, dus gehuwde paren, ongehuwde paren, en geregistreerde partners. De partners zijn van verschillend geslacht en zijn 25 jaar of ouder. Voor deze leeftijdsgrens is gekozen omdat de schoolloopbaan dan doorgaans is afgerond en het hoogste onderwijsniveau is bereikt. Er worden vijf onderwijsniveaus onderscheiden: 1) basisonderwijs, 2) vmbo, mbo-1, avo onderbouw, 3) mbo 2,3,4, havo/vwo, 4) hbo en 5) wo.

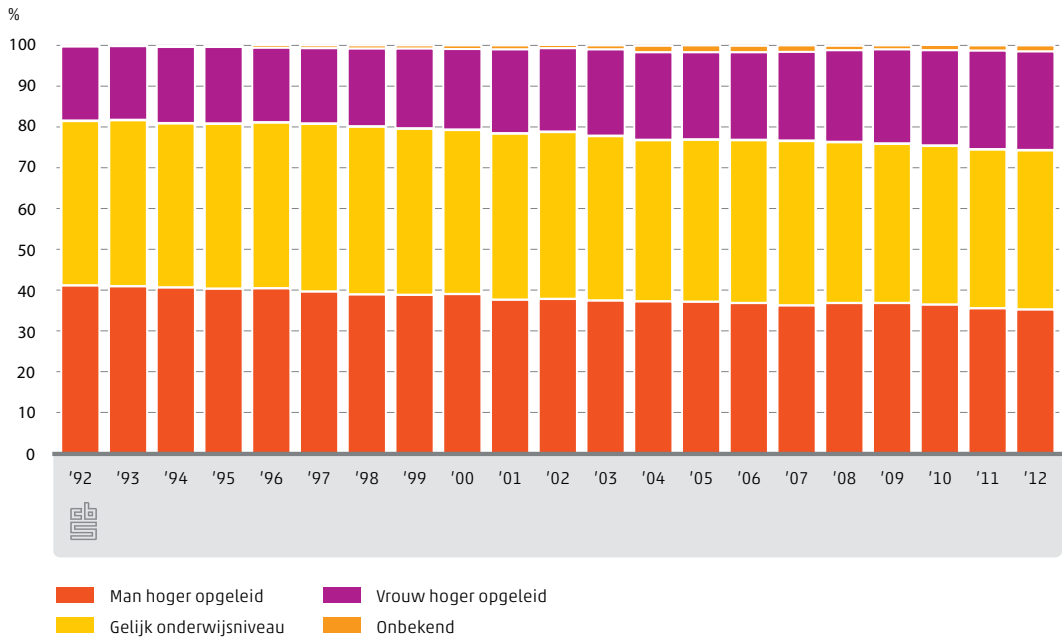
Voor homogamie met betrekking tot herkomst is gebruik gemaakt van gegevens uit de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA), voor de jaren 2001–2013. Concreet is er gekeken naar de partnerkeuze van allochtonen, waarbij specifiek wordt ingegaan op de vier grootste niet-westerse herkomstgroeperingen in Nederland, de Marokkaanse, Turkse, Surinaamse en Antilliaanse herkomstgroeperingen. Ook wordt onderscheid gemaakt tussen allochtonen van de eerste en de tweede generatie. De gegevens over herkomsthomogamie hebben alleen betrekking op huwelijksluitingen (exclusief geregistreerde partnerschappen).

15.2 Resultaten

In 2012 heeft bijna 40 procent van de paren hetzelfde onderwijsniveau. Dit aandeel is de laatste twintig jaar licht afgenomen. Paren van mannen en vrouwen die elk een middelbaar onderwijsniveau (mbo 2–4, havo/vwo) hebben, komen het meest voor. In 2012 ging het om 712 duizend paren. Ook partners die beiden een vmbo-diploma hebben, of een hbo-opleiding hebben afgerond, komen relatief vaak voor, het zijn er 324 duizend en 273 duizend. Van 60 procent van de paren hebben de partners dus niet hetzelfde onderwijsniveau. Van 43 procent van de paren verschilt het opleidingsniveau één niveau, en van 14 procent is het verschil twee niveaus. Een verschil van drie of vier niveaus komt bij minder dan 3 procent van de paren voor.

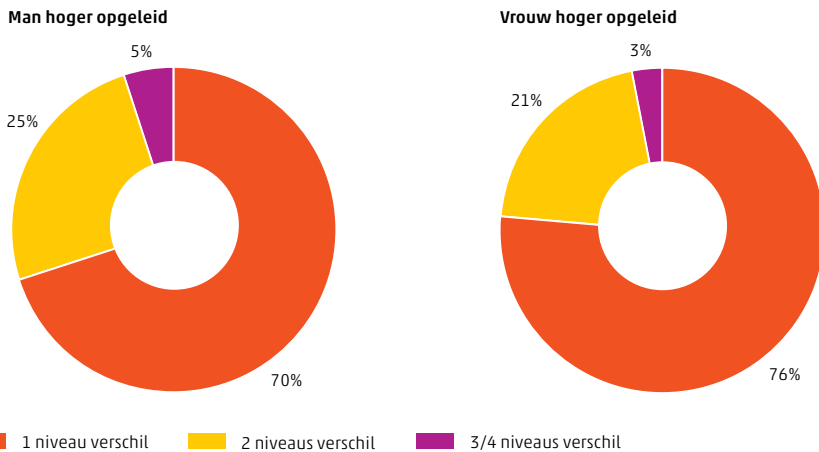
Van paren met een ongelijk onderwijsniveau is de man in de meeste gevallen het hoogst opgeleid. In 2012 was dat bij 35 procent van de paren zo. Van bijna een kwart van de paren had de vrouw het hoogste onderwijsniveau. Deze percentages zijn de afgelopen twintig jaar wel wat veranderd. In de jaren negentig kwam het aanzienlijk minder vaak voor dat de vrouw een hoger onderwijsniveau had dan haar man. In 1992 was dat bij 18 procent van de paren het geval, mannen waren in 41 procent van de gevallen hoger opgeleid dan hun vrouw. Vrouwen hebben tegenwoordig ook aanzienlijk vaker een hoger diploma dan vroeger, wat deze verschuiving deels kan verklaren. Van alle paren waarvan de man hoger opgeleid is dan zijn vrouw, is het verschil in onderwijs in 70 procent van de gevallen één niveau. In een kwart van de gevallen is het verschil twee niveaus, en van 5 procent is het verschil drie niveaus of meer. Bij paren met een vrouw met een hoger onderwijsniveau is het verschil in ruim drie kwart van de gevallen één onderwijsniveau. In ongeveer een vijfde van de gevallen is het verschil twee niveaus en in 3 procent van de gevallen is het verschil drie niveaus of meer.

15.2.1 Opleidingshomogamie bij paren, 1992-2012

Bron: CBS (EBB).

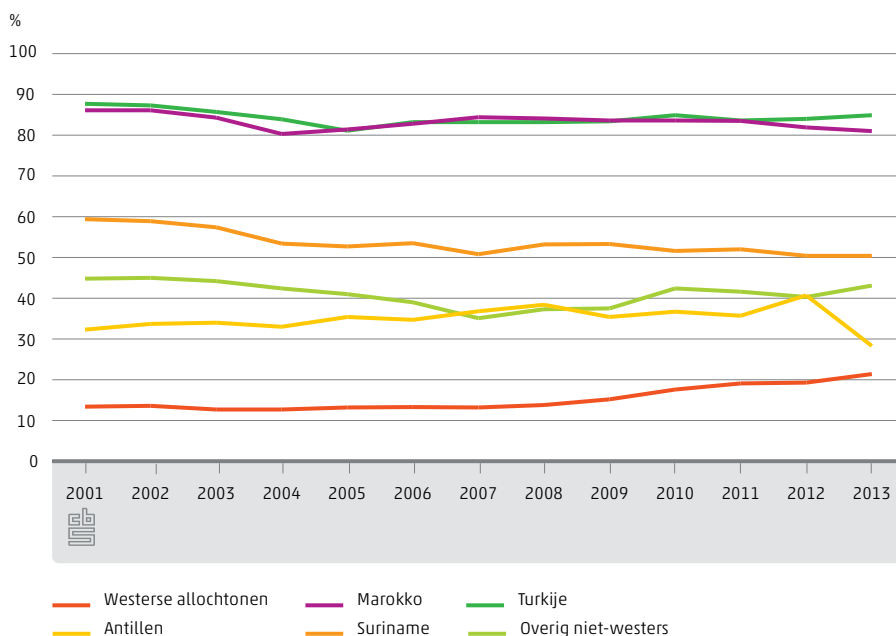
15.2.2 Niveauverschil bij paren met partners met ongelijk onderwijsniveau, 2012

Bron: CBS (EBB).

Ook is herkomst relevant. De vraag is vervolgens hoe vaak allochtonen ervoor kiezen om te huwen met iemand uit de eigen herkomstgroep, en met een autochtoon of met een allochtoon van een andere herkomst. En of die voorkeuren in de loop der jaren misschien zijn veranderd. Vooral mensen met de Marokkaanse of Turkse herkomst trouwen vaak met iemand uit de eigen herkomstgroep. Ruim 80 procent van de Marokkanen doet dit, en zelfs 85 procent van de Turken. Het aandeel Turken dat binnen de eigen herkomstgroep trouwt is aan het begin van deze eeuw wel even gedaald, van 88 procent in 2001 tot 81 procent in 2005. Onder Marokkanen ging de daling van 86 procent (2001) tot 80 procent (2005). Deze daling heeft zich echter niet doorgezet in de jaren na 2005.

15.2.3 Aandeel allochtonen dat trouwt met iemand uit de eigen herkomstgroep, 2001-2013

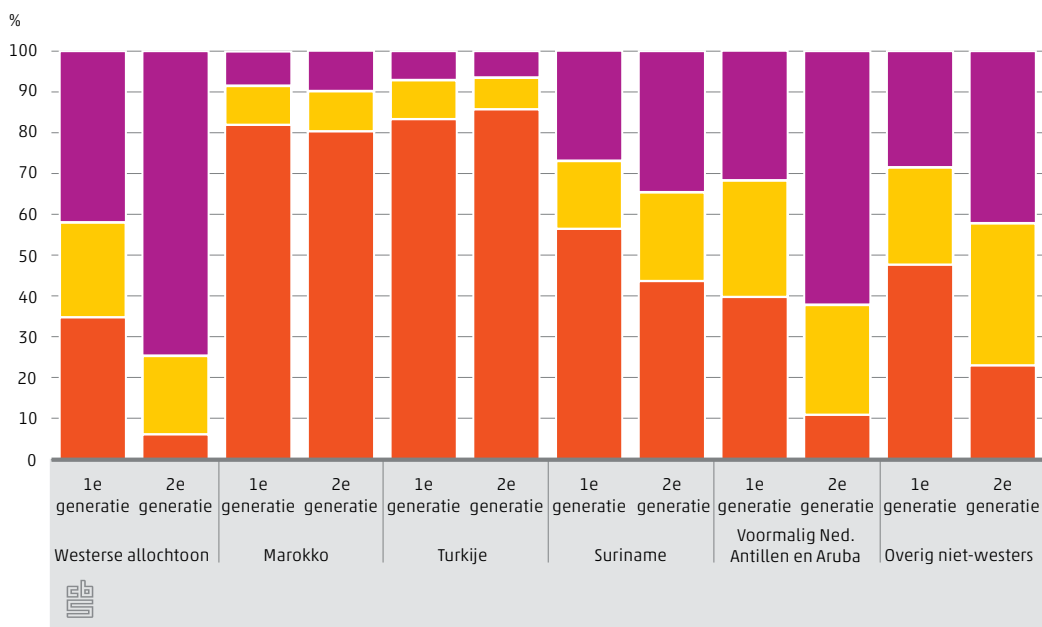

Andere niet-westerse allochtonen trouwen beduidend minder vaak met iemand van dezelfde herkomst. Zo trouwde in 2013 de helft van de Surinamers met iemand uit de eigen herkomstgroep. In 2001 was dat nog 59 procent. Mensen uit de voormalige Nederlandse Antillen en Aruba trouwen het minst vaak met iemand die dezelfde herkomst heeft als zichzelf. In 2013 ging het om 28 procent. In de periode van 2001-2010 lag dit aandeel steeds tussen 32 en 38 procent, in 2012 is een stijging van 36 procent naar 41 procent te zien. In 2013 daalde dat aandeel plotsklaps met 13 procentpunt.

In 2013 stapte een op de vijf westerse allochtonen in het huwelijksbootje met iemand uit de eigen herkomstgroep. Dat aandeel is sinds 2009 gestegen. In de periode 2001–2008 lag dit percentage nog vrij stabiel rond 13 procent.

Over het algemeen trouwen allochtonen die in Nederland zijn geboren (tweede generatie) minder vaak met iemand van de eigen herkomstgroep dan allochtonen die in het buitenland zijn geboren (eerste generatie). Vooral bij westerse allochtonen en mensen uit de voormalige Nederlandse Antillen en Aruba zijn de verschillen tussen de eerste en de tweede generatie groot. Bij Turken en Marokkanen zijn die generatieverschillen in het trouwen binnen de eigen groep er niet: van de tweede generatie trouwen nog steeds ruim vier op de vijf met iemand van dezelfde herkomstgroep.

15.2.4 Partnerkeuze van allochtonen naar herkomstgroep en generatie, 2013

- Allochtoon, eigen herkomst
- Allochtoon, andere herkomst
- Autochtoon

15.3 Conclusie en discussie

Vier op de tien mensen kiezen een partner met hetzelfde opleidingsniveau. Dat aandeel is bijna net zo groot als twintig jaar geleden. Dit duidt erop dat de mate van integratie – de derde pijler van het raamwerk sociale samenhang – stabiel is gebleven, als we hiervoor de opleidingshomogamie als maatstaf nemen. Wel zijn er verschuivingen zichtbaar als wordt gekeken naar de verschillen in partnerkeuze tussen mannen en vrouwen. In 1992 was nog in niet één op de vijf paren de vrouw de hoogstopgeleide partner. Twintig jaar later is dat in ruim één op de vier paren het geval. Vrouwen zijn tegenwoordig aanzienlijk hoger opgeleid. Wel is het zo dat paren die qua opleiding meer op elkaar lijken, minder kans hebben om uit elkaar te gaan (Janssen, 2002). Paren van wie de partners een verschillend onderwijsniveau hebben, gaan dus mogelijk vaker uit elkaar dan partners met dezelfde opleiding. Voor de statistiek kan dit betekenen dat de opleidingshomogamie overschat is.

Bij herkomstthomogamie blijkt dat met name Turken en Marokkanen vaak met iemand uit de eigen herkomstgroep trouwen. Daarbij verschilt de eerste generatie vrijwel niet van de tweede generatie. Van de andere herkomstgroepen zijn de huwelijken heterogener, en er zijn ook duidelijke verschillen tussen de generaties: allochtonen die in Nederland zijn geboren (tweede generatie) trouwen aanzienlijk minder vaak met iemand uit de eigen herkomstgroep dan allochtonen die in het buitenland zijn geboren (eerste generatie). Dat betekent dat er bij de tweede-generatie allochtonen meer sprake is van socioculturele vermenging van bevolkingsgroepen, waarbij Turken en Marokkanen een uitzondering vormen. Bij de keuze van een partner kan, naast het opleidingsniveau en de herkomst van beide partners, ook naar andere zaken gekeken worden. Religie is een interessant kenmerk om homogamie in kaart te brengen. Dan zou onderzocht kunnen worden in hoeverre mensen kiezen voor iemand met dezelfde religieuze achtergrond, of juist niet. Trouwen niet-gelovigen bijvoorbeeld vaker met andere niet-gelovigen? En zijn bepaalde religieuze stromingen meer homogeen dan andere? Om dit te kunnen onderzoeken zijn gegevens nodig waarbij de religie van beide partners bekend is. Deze data zijn echter bij CBS niet beschikbaar, waardoor homogamie met betrekking tot religie (nog) niet onderzocht kan worden.

16.

Sociale samenhang

en sociale

hulpbronnen

Auteur

Judit Arends

16.1 Inleiding

Frequente en duurzame sociale contacten zijn essentieel voor de sociale samenhang in de samenleving. Hoofdstuk 3 liet zien dat een groot deel van de Nederlandse bevolking frequent contact heeft met familieleden, vrienden en in iets mindere mate met buren. Daarbij hebben mensen met frequente contacten vaker hechte relaties (zie ook: Kloosterman en Van der Houwen, 2014). Deze sociale contacten zijn niet alleen belangrijk voor de samenleving omdat het de solidariteit, verbondenheid en leefbaarheid vergroot, maar ook voor mensen zelf. Veel en goede contacten dragen bij aan het gevoel belangrijk te zijn voor anderen en dat maakt mensen gelukkig (Van Beuningen, 2013). Bovendien kunnen mensen voordelen halen uit de contacten die ze hebben. Zo kunnen zij bij familie of andere bekenden hulp en steun vragen (Kloosterman en Te Riele, 2012). Deze waardevolle sociale contacten worden ook wel *sociale hulpbronnen* genoemd (Bourdieu, 1986).

Intieme en frequente relaties, zoals met familie en vrienden, worden als sterke relaties gezien, minder intieme en minder frequente relaties, zoals met kennissen en buren, als zwak (Granovetter, 1973). Bij de sterke relaties kan men eerder terecht voor emotionele steun in moeilijke tijden, maar ook voor financiële hulp (Kloosterman, 2015). Zo is bijvoorbeeld het lenen van geld niet vrijblijvend, waardoor hiervoor vooral op mensen met wie een hechte band is een beroep wordt gedaan. Hulp bij praktische zaken en voor het verbeteren van de maatschappelijke positie zou vaker afkomstig zijn van zwakke relaties (Vermeij, 2008; Van der Gaag en Snijders, 2005; Kloosterman, 2015).

Om meer inzicht te krijgen in de sociale hulpbronnen van de Nederlandse bevolking wordt in dit hoofdstuk bekeken in hoeverre mensen voor verschillende soorten hulp en steun in hun sociale netwerk terecht kunnen en hoe dit verschilt tussen bevolkingsgroepen. We onderscheiden drie soorten hulp, te weten praktische hulp, persoonlijke hulp en financiële hulp. Bij praktische hulp gaat het om hulp bij klussen in en om het huis, of toezicht op de woning bij afwezigheid. Bij persoonlijke hulp wordt gekeken of mensen bij anderen terecht kunnen om te praten over persoonlijke problemen. Bij financiële hulp gaat het om het hebben van sociale relaties die geld zouden kunnen lenen voor noodzakelijke uitgaven of die advies over geldzaken zouden kunnen geven (zie kader). Er is gebruik gemaakt van gegevens uit het onderzoek Sociale samenhang en Welzijn 2014. Voor de hier beschreven analyses zijn alleen personen van 18 jaar en ouder meegenomen. In totaal zijn gegevens beschikbaar van 7 310 personen.

Vraagstellingen

Aan respondenten is gevraagd of ze terecht kunnen bij familie, vrienden en anderen voor verschillende vormen van onbetaalde hulp. Het gaat om de volgende vijf vragen:

Praktische hulp

1. Stel, u heeft hulp nodig bij klusjes in en om het huis, zoals helpen met tillen, iets ophangen of een ladder vasthouden. Bij wie zou u hiervoor onbetaald terecht kunnen?
2. Stel, u heeft iemand nodig om op uw huis te passen, de planten water te geven of uw huisdieren te verzorgen, bijvoorbeeld omdat u op vakantie gaat. Bij wie zou u hiervoor gratis terecht kunnen?

Persoonlijke hulp

3. Stel, u heeft persoonlijke problemen en wilt daar met iemand over praten. Bij wie zou u hiervoor gratis terecht kunnen?

Financiële hulp

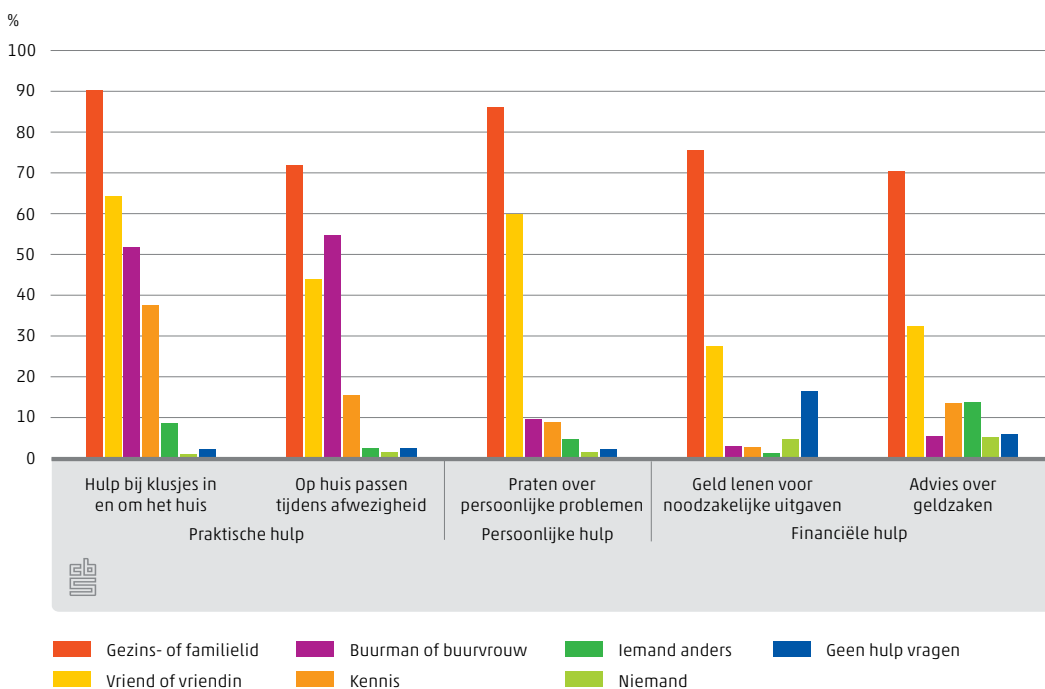
4. Stel, u heeft geld nodig voor noodzakelijke uitgaven, zoals eten, drinken of kleding. Bij wie zou u dit geld renteloos kunnen lenen?
5. Stel, u heeft advies nodig over geldzaken, bijvoorbeeld over belastingen, een hypotheek, pensioen of leningen. Bij wie zou u hiervoor gratis terecht kunnen?

De antwoordcategorieën bij iedere vraag waren: (1) uw partner, (2) een gezins- of familielid, (3) een vriend of vriendin, (4) een buurman of buurvrouw, (5) een kennis, (6) bij iemand anders, (7) bij niemand, (8) of zou u hiervoor nooit hulp vragen? Respondenten konden meer dan één antwoord geven. Aangezien niet iedereen een partner heeft, is deze categorie samengevoegd met de categorie 'een gezins- of familielid'. Indien respondenten aangaven bij diverse groepen terecht te kunnen voor een bepaald soort hulp, is gevraagd bij wie ze het eerst zouden aankloppen. Voor de analyses is deze informatie gecombineerd met de informatie van degenen die slechts bij één groep voor hulp kunnen aankloppen.

16.2 Toegang tot hulpbronnen

Bijna iedereen heeft familie, vrienden of andere bekenden bij wie zij terecht kunnen voor praktische, persoonlijke en financiële hulp. Slechts 1 tot 1,5 procent kan op niemand een beroep doen voor hulp bij klussen in en om het huis, voor toezicht op de woning of voor een gesprek over persoonlijke problemen, en 5 procent kan bij niemand terecht om geld te lenen of om advies te krijgen over geldzaken. Daarnaast is er een kleine groep die expliciet aangeeft dat zij niet om hulp of ondersteuning willen vragen. Dit blijft bij praktische en persoonlijke hulp beperkt tot 2 procent. Voor financiële hulp is de schroom groter: 6 procent zou niemand vragen om advies over geldzaken, en 17 procent zou niemand vragen om geld te lenen voor noodzakelijke uitgaven.

16.2.1 Toegang tot verschillende hulpsoorten, 2014

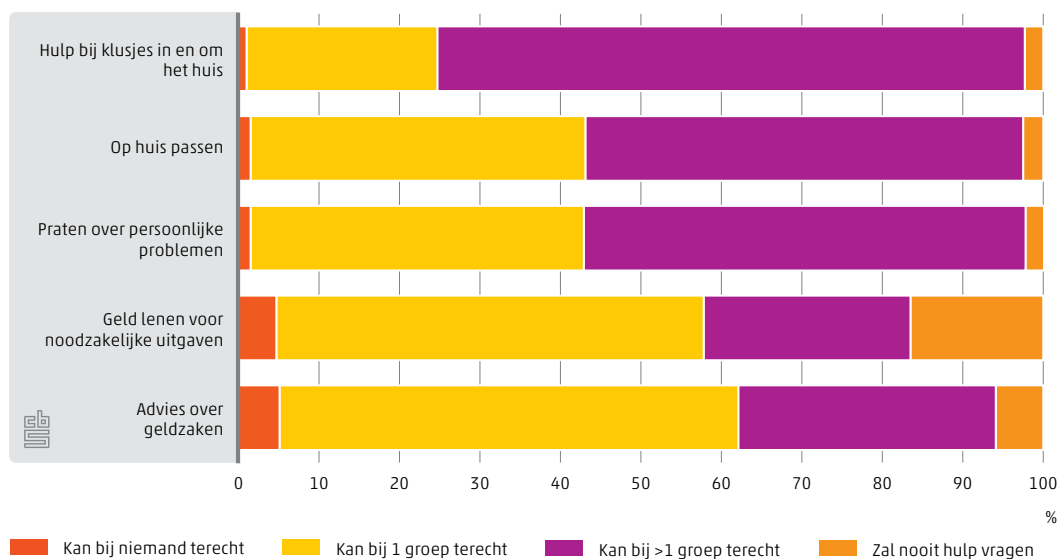

Bij wie kunnen mensen terecht voor hulp? Voor alle soorten hulp geldt dat de meeste mensen een beroep doen op gezins- en familieleden. Voor hulp bij klussen in en om het huis en praten over persoonlijke problemen is dat meer dan 85 procent. Voor financiële hulp en toezicht op de woning bij afwezigheid is dat

ruim 70 procent. Vrienden zijn ook vaak een potentiële hulpbron. Ruim 60 procent van de mensen kan bij hen terecht voor hulp bij klussen en voor het bespreken van persoonlijke problemen, en 44 procent om op het huis te passen. Voor financiële hulp kan rond een derde van de mensen een beroep doen op vrienden. Rond de helft van de bevolking zou de burens vragen om toezicht te houden op het huis bij afwezigheid, en zou bij hen aankloppen als ze om hulp verlegen zitten bij klussen. Kennissen zouden relatief vaak gevraagd worden voor hulp bij klussen in en om het huis (38 procent). Voor advies bij geldzaken kan 14 procent van de mensen bij deze groep terecht. Een vergelijkbaar aandeel kan hiervoor ook bij andere bekenden terecht.

Er is grote diversiteit in het hulpnetwerk. Een groot deel van de bevolking heeft de mogelijkheid om bij verschillende groepen hulp te vragen. Gevraagd is naar maximaal vijf groepen bij wie ze terecht kunnen voor verschillende vormen van onbetaalde hulp, te weten (1) partner, gezins- of familieleden, (2) vrienden of vriendinnen, (3) burens, (4) kennissen en (5) anderen. Het potentiële hulpnetwerk is het meest divers als het gaat om hulp bij klussen en het minst bij het lenen van geld. Zo kan bijna drie kwart van de mensen bij meer dan één groep terecht voor een klusvraag. In het geval van het lenen van geld is dit 26 procent.

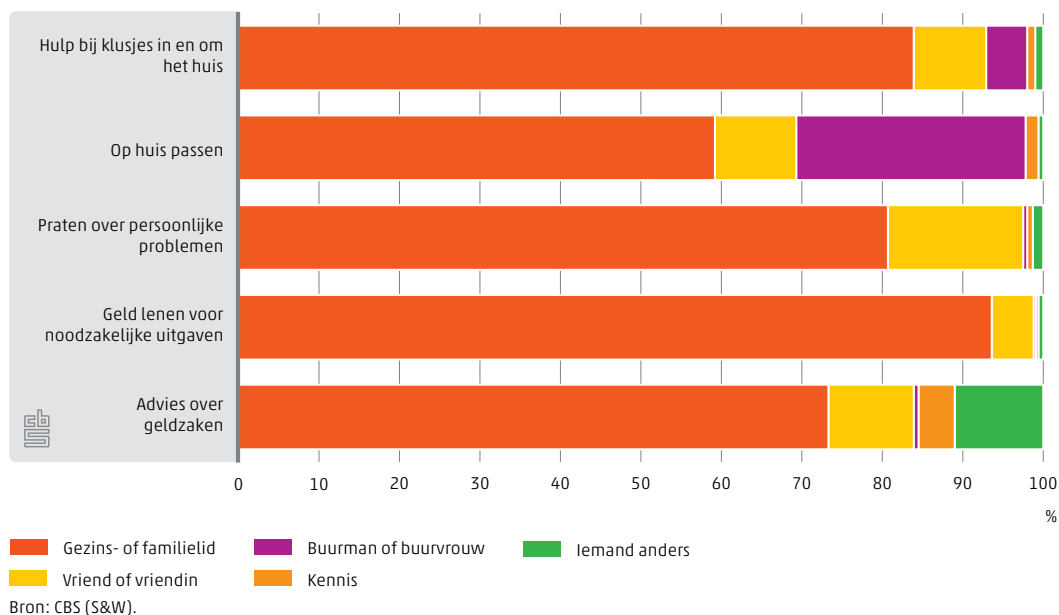
16.2.2 Toegang tot aantal hulpsoorten, 2014

Het gemiddelde aantal groepen¹⁾ ligt bij hulp bij klussen het hoogst: hiervoor kunnen mensen gemiddeld bij 2,6 van de vijf groepen terecht. Voor de andere hulpsoorten ligt dit gemiddelde lager. Zo kunnen mensen bij gemiddeld 1,9 groepen terecht voor toezicht op de woning, en bij 1,7 groepen voor een persoonlijk gesprek. Het netwerk is het minst divers als het gaat om het lenen van geld voor noodzakelijke uitgaven (gemiddeld 1,4) en voor advies over geldzaken (gemiddeld 1,3).

Hoewel mensen het vaakst aangeven allereerst bij gezins- en familieleden hulp en steun te zoeken, zullen zij minder snel een beroep op hen doen voor praktische hulp, zoals toezicht houden op het huis tijdens afwezigheid. Daarvoor vragen mensen relatief vaak hun burens als eerste vanwege hun fysieke nabijheid (Vermeij, 2008). Vrienden zullen relatief vaak als eerste worden geraadpleegd als het om praten over persoonlijke problemen gaat en andere bekenden relatief vaak voor gratis advies over geldzaken. Volgens Kloosterman (2015) gaat het hier mogelijk om professionele instanties die gratis advies geven.

16.2.3 Bij wie kunnen mensen als eerste aankloppen voor hulp, 2014

¹⁾ Voor het berekenen van het aantal groepen zijn mensen die hebben aangegeven nooit onbetaalde hulp vragen voor het soort hulp buiten beschouwing gelaten.

16.3 Verschillen tussen bevolkingsgroepen

Mannen en vrouwen zoeken niet bij dezelfde mensen om hulp en steun. Vrouwen kunnen vaker terecht bij hun gezin en familie, mannen vaker bij kennissen of andere bekenden. Daarnaast is onder mannen de proportie, die zegt nooit om praktische, persoonlijke en financiële hulp te vragen, wat groter dan onder vrouwen. Dit geldt ook voor de mogelijkheid om van iemand hulp te kunnen krijgen: mannen zeggen vaker dat er niemand is dan vrouwen. Mannen vragen hun vrienden ook voor andere vormen van hulp en steun dan vrouwen: voor hulp bij klussen in en om het huis, voor het lenen van geld en voor advies over geldzaken. Vrouwen vragen hun vrienden vooral voor persoonlijke steun en toezicht op het huis. Hun burens vragen de mannen vooral voor hulp bij klussen, terwijl vrouwen vaker een beroep doen op hun buurman of buurvrouw voor een persoonlijk gesprek.

Vrouwen hebben toegang tot meer groepen – familie, vriend, buur of kennis – dan mannen voor het bespreken van persoonlijke problemen. Mannen kunnen op meer groepen een beroep doen dan vrouwen bij het klussen in en om het huis, geld lenen en bij advies over geldzaken.

16.3.1 Toegang tot verschillende hulpsoorten naar geslacht en leeftijd, 2014

	Totaal	Man	Vrouw	18-24 jaar	25-34 jaar	35-44 jaar	45-54 jaar	55-64 jaar	65-74 jaar	75 jaar of ouder
	%									
Praktische hulp										
<i>Hulp bij klusjes in en om het huis</i>										
Gezins- of familielid	90	88	92	94	94	93	89	90	87	82
Vriend of vriendin	64	67	62	82	81	75	68	60	44	25
Buurman of -vrouw	52	54	49	44	48	59	58	56	49	37
Kennis	38	42	33	43	42	40	42	38	29	21
Iemand anders	9	10	7	10	9	9	8	8	6	10
Niemand	1	1	1	0	0	1	1	1	2	2
Geen hulp vragen	2	3	1	2	2	2	2	2	3	3
<i>Op huis passen</i>										
Gezins- of familielid	72	71	72	82	82	77	70	70	62	56
Vriend of vriendin	44	42	46	63	62	52	44	36	27	13
Buurman of -vrouw	55	54	56	44	46	56	59	61	60	52
Kennis	15	17	14	22	17	14	17	16	12	9
Iemand anders	2	2	2	2	2	3	2	2	2	2

16.3.1 Toegang tot verschillende hulpsoorten naar geslacht en leeftijd, 2014 (slot)

	Totaal	Man	Vrouw	18-24 jaar	25-34 jaar	35-44 jaar	45-54 jaar	55-64 jaar	65-74 jaar	75 jaar of ouder
	%									
Niemand	2	2	1	0	2	1	1	1	2	4
Geen hulp vragen	2	3	2	3	1	2	2	3	2	5
Persoonlijke hulp										
<i>Praten over persoonlijke problemen</i>										
Gezins- of familielid	86	86	86	85	90	88	84	86	84	82
Vriend of vriendin	60	55	65	79	77	70	61	54	42	24
Buurman of -vrouw	10	9	10	9	9	10	10	10	8	8
Kennis	9	10	8	12	11	8	9	7	8	7
Iemand anders	5	5	5	4	4	4	5	6	4	6
Niemand	2	2	1	1	1	1	2	1	2	3
Geen hulp vragen	2	3	2	1	1	2	2	2	4	5
Financiële hulp										
<i>Geld lenen voor noodzakelijke uitgaven</i>										
Gezins- of familielid	76	73	78	92	89	84	75	69	57	54
Vriend of vriendin	27	30	25	44	41	35	27	21	12	6
Buurman of -vrouw	3	3	3	4	3	4	4	3	1	1
Kennis	3	4	2	4	4	3	3	2	1	0
Iemand anders	1	2	1	1	2	1	1	1	1	1
Niemand	5	6	4	1	2	2	5	6	8	11
Geen hulp vragen	16	17	16	5	6	10	15	21	32	32
<i>Advies over geldzaken</i>										
Gezins- of familielid	70	64	77	91	84	70	63	62	59	70
Vriend of vriendin	32	34	31	40	47	44	33	27	15	7
Buurman of -vrouw	6	6	5	8	7	9	5	4	2	2
Kennis	14	16	11	17	18	14	15	12	9	5
Iemand anders	14	15	13	8	9	13	17	19	15	13
Niemand	5	6	4	1	3	5	7	6	7	7
Geen hulp vragen	6	8	4	2	2	5	6	8	10	7

Bron: CBS (S&W).

Naast sekse is ook leeftijd gerelateerd aan de toegang tot verschillende hulpsoorten. In het algemeen geven ouderen het vaakst aan dat zij bij niemand terecht kunnen voor hulp, vooral voor financiële hulp. Ouderen doen ook minder snel een beroep op hun sociale netwerk. Zij geven vaker aan nooit om hulp te vragen, vooral op financieel terrein, maar ook persoonlijke problemen met anderen bespreken zullen zij niet snel doen. Het beroep op familie, vrienden en kennissen voor praktische hulp neemt duidelijk af met leeftijd. Dit geldt in het bijzonder voor de steun van vrienden. Gezins- en familieleden zijn de belangrijkste hulpbronnen voor alle leeftijdsgroepen. Mensen kunnen bij hen als eerste aankloppen voor hulp. Voor de 65-plussers zijn burens de tweede, meest gevraagde hulp als het

gaat om toezicht op de woning. Jongeren doen beduidend minder vaak een beroep op hun burens. Voor jongeren (18 tot 25 jaar) zijn vrienden een belangrijke groep voor persoonlijke steun. Een derde zal als eerste bij vrienden aankloppen voor hulp, 16 procent zoekt dat bij de andere groepen. Het aantal groepen waar ouderen terecht kunnen voor hulp en steun is kleiner dan bij jongeren.

Laagopgeleiden, vooral mensen met basisschool als hoogst voltooide opleiding, kunnen minder vaak in hun sociale netwerk voor hulp en steun terecht dan hoger opgeleiden (tabel 16.3.2). Vooral voor het lenen van geld voor noodzakelijke uitgaven kunnen laagopgeleiden vaker bij niemand aankloppen. Hoogopgeleiden hebben ook meer groepen waar zij terecht kunnen voor hulp en steun. Vooral vrienden zijn belangrijk voor hen. Dit komt duidelijk naar voren bij persoonlijke hulp: 33 procent van de mensen met basisschool kunnen hulp van vrienden krijgen, tegen 75 procent van degenen met een universitaire opleiding. Het grootste en een vergelijkbaar deel van alle opleidingsgroepen kan allereerst bij gezins- en familieleden terecht voor hulp, met uitzondering van toezicht houden op het huis. Hiervoor zullen hoger opgeleiden hun gezins- en familieleden minder vaak als eerste inschakelen en wat vaker naar burens te stappen dan laagopgeleiden. Voor advies over geldzaken zullen zij vaker een beroep doen op hun vrienden dan laag- of middelbaaropgeleiden.

16.3.2 Toegang tot verschillende hulpsoorten naar opleiding en herkomst, 2014

	Totaal	Basis- onder- wijs	Vmbo	Mbo, Havo, Vwo	Hbo	Wo	Autoch- toon	Westerse alloch- toon	Niet- westerse alloch- toon
	%								
Praktische hulp									
<i>Hulp bij klusjes in en om het huis</i>	90	82	89	92	92	93	91	89	86
Gezins- of familielid	64	38	52	68	75	77	64	62	65
Vriend of vriendin	52	37	46	53	60	60	54	49	40
Buurman of -vrouw	38	25	33	40	43	39	38	36	35
Kennis	9	6	7	9	11	11	9	8	5
Iemand anders	1	2	1	1	1	0	1	2	2
Niemand	2	5	3	2	2	1	2	2	4
Geen hulp vragen									
<i>Op huis passen</i>									
Gezins- of familielid	72	66	70	74	72	69	72	66	73
Vriend of vriendin	44	27	35	46	53	54	44	44	45
Buurman of -vrouw	55	41	50	55	62	65	58	50	35
Kennis	15	12	14	16	16	16	15	14	17
Iemand anders	2	3	2	2	2	4	3	1	1
Niemand	2	5	2	1	0	1	1	2	4
Geen hulp vragen	2	4	4	2	2	1	2	2	5

16.3.2 Toegang tot verschillende hulpsoorten naar opleiding en herkomst, 2014 (slot)

	Totaal	Basis- onder- wijs	Vmbo	Mbo, Havo, Vwo	Hbo	Wo	Autoch- toon	Westerse alloch- toon	Niet- westerse alloch- toon
	%								
Persoonlijke hulp									
<i>Praten over persoonlijke problemen</i>									
Gezins- of familielid	86	81	84	87	88	89	87	84	81
Vriend of vriendin	60	33	47	63	73	75	60	56	59
Buurman of -vrouw	10	8	10	10	10	8	10	9	6
Kennis	9	9	9	9	9	8	9	6	10
Iemand anders	5	4	3	4	6	6	5	4	4
Niemand	2	5	2	1	1	0	1	2	2
Geen hulp vragen	2	4	3	2	2	2	2	3	2
Financiële hulp									
<i>Geld lenen voor noodzakelijke uitgaven</i>									
Gezins- of familielid	76	62	70	78	80	82	75	76	82
Vriend of vriendin	27	14	19	29	34	37	26	28	36
Buurman of -vrouw	3	2	3	4	3	2	3	3	3
Kennis	3	4	3	3	2	2	2	2	6
Iemand anders	1	1	1	2	1	1	1	2	2
Niemand	5	12	6	4	3	3	4	6	4
Geen hulp vragen	16	21	2	15	14	12	18	14	8
<i>Advies over geldzaken</i>									
Gezins- of familielid	70	65	70	71	72	72	71	69	66
Vriend of vriendin	32	14	20	32	46	49	32	32	37
Buurman of -vrouw	6	3	4	6	6	6	6	6	5
Kennis	14	8	9	14	16	19	13	15	15
Iemand anders	14	17	13	14	13	15	13	14	17
Niemand	5	10	5	5	4	3	5	5	7
Geen hulp vragen	6	5	6	5	6	6	6	5	3

Bron: CBS (S&W).

Ook herkomst is onderscheidend. Autochtonen, westerse allochtonen en niet-westerse allochtonen kunnen in gelijke mate in hun sociale netwerk terecht voor hulp en steun. Deze groepen benaderen voor hun hulpvraag wel verschillende relaties. Zo kunnen niet-westerse allochtonen minder vaak bij hun burens om hulp vragen voor praktische hulp en persoonlijke steun dan autochtonen, maar zij kunnen juist wel vaker terecht bij hun familie, vrienden en kennissen om geld te lenen dan autochtonen. Autochtonen geven ook vaker aan nooit om deze financiële hulp te zullen vragen. Voor advies over geldzaken kunnen niet-westerse

allochtonen vaker hun vrienden en andere bekenden raadplegen dan autochtonen. Van alledrie herkomstgroepen klopt een vergelijkbaar deel voor hulp en steun eerst aan bij gezins- en familieleden, behalve wanneer het gaat om toezicht op de woning tijdens afwezigheid. Autochtonen en westerse allochtonen zullen hun gezins- en familieleden minder vaak als eerste inschakelen voor toezicht op de woning dan niet-westerse allochtonen. Voor persoonlijke steun zullen niet-westerse allochtonen vaker dan autochtonen en westerse allochtonen eerst naar vrienden gaan. Advies over geldzaken zullen niet-westerse allochtonen minder vaak dan autochtonen en westerse allochtonen als eerste bij familie inwinnen, maar vaker bij iemand anders.

Autochtonen kunnen bij meer groepen terecht voor hulp bij klussen, voor het toezicht houden op de woning en voor het bespreken van persoonlijke problemen dan niet-westerse allochtonen. Niet-westerse allochtonen hebben daarentegen een meer divers hulpn netwerk als het gaat om het lenen van geld voor noodzakelijke uitgaven.

16.4 Conclusies

Bijna iedereen heeft wel familie, vrienden of bekenden bij wie zij terecht kunnen voor praktische, persoonlijke en financiële hulp. Mensen kloppen in de eerste plaats aan bij sterke relaties, zoals gezins- en familieleden en vrienden, vooral als het gaat om persoonlijke steun en financiële hulp. Ruim de helft van de bevolking kan voor praktische hulp bij de buren, een zwakke relatievorm, terecht. Buren zijn vooral belangrijk als het gaat om toezicht op de woning bij afwezigheid. In vergelijking met andere hulpsoorten, zullen mensen bij advies over geldzaken relatief vaak het eerst andere bekenden raadplegen.

Ouderen en laagopgeleiden kunnen minder vaak een beroep doen op hun sociale netwerk en hebben gemiddeld minder groepen waar zij terecht kunnen voor hulp dan jongeren en hoger opgeleiden. Mannen en vrouwen en de drie herkomstgroepen kunnen in gelijke mate in hun sociale netwerk terecht voor hulp. Maar zij zoeken die hulp en steun wel bij andere groepen. Zo kunnen vrouwen vaker in hun gezin en familie om hulp vragen, terwijl mannen vaker bij kennissen of andere bekenden terecht kunnen. Niet-westerse allochtonen kunnen minder vaak bij hun buren aankloppen voor praktische hulp en persoonlijke steun dan autochtonen, maar kunnen juist wel vaker terecht bij hun familie, vrienden en kennissen om geld te lenen dan autochtonen.

17.

Epiloog:

wat bindt ons en

wat verdeelt ons?

Auteur
Hans Schmeets

17.1 Wat ons bindt

Vanuit twee invalshoeken – de participatie en het vertrouwen in de samenleving – zijn in dit boek statistieken over sociale samenhang gepresenteerd. Dit is vooral gebeurd op basis van het onderzoek Sociale samenhang en Welzijn (S&W) waar in de periode 2012–2014 bijna 23 duizend personen van 15 jaar en ouder aan hebben meegewerkt. Aan het begin van het boek hebben we de vraag gesteld wat ons bindt, maar ook wat ons verdeelt. Het verbinden komt vooral tot uiting in de hoge deelname aan activiteiten in de samenleving: velen doen mee. Daarnaast duiden de cijfers over het vertrouwen op een sterke band, en dat geldt niet alleen voor het onderlinge vertrouwen, maar ook voor het vertrouwen in vooral de gezaghebbende instituten, zoals rechters, politie en leger. Binnen Europa neemt Nederland, samen met de Scandinavische landen en Zwitserland, hoge posities in op diverse participatie- en vertrouwensaspecten waarmee het sociaal kapitaal wordt vastgesteld. Dit kapitaal fungeert als de smeerolie die de samenleving draaiende houdt, en bevordert het welzijn en de welvaart, zo is de gedachte die in de literatuur veel steun vindt. Binnen Europa neemt Nederland plek 7 in op de lijst van 28 landen. Nederland is Europees kampioen vrijwilligerswerk: bijna de helft zet zich één keer of vaker per jaar in als vrijwilliger, en dertig procent doet dat elke maand, en spendeert daar gemiddeld zo'n vier uur per week aan. En een op de drie geeft minstens een keer per maand hulp aan anderen in ongeorganiseerd verband, buiten het eigen huishouden. Ook zijn er veel sociale contacten: een duidelijke meerderheid heeft wekelijks minstens een keer contact met vrienden of bekenden, en met burens. En bijna iedereen heeft wel familie, vrienden of bekenden bij wie ze terecht kunnen voor praktische, persoonlijke en financiële hulp.

Wat ons verder bindt is dat de hoge participatie- en vertrouwensgraad niet onderhevig is aan sterke schommelingen. Het boek *'Sociale samenhang: Participatie, Vertrouwen en Integratie'*, dat in 2010 is verscheen, liet al zien dat er in de periode 1997–2009 geen sprake was van een tanende sociale samenhang, op veel indicatoren was er zelfs sprake van een toename, maar ook dat ontwikkelingen geleidelijk en niet schoksgewijs verliepen. Met de nieuwe cijfers van de periode 2012–2014 wordt dit beeld bevestigd. Wel is het zo dat tussen 2012 en 2013 het sociaal kapitaal iets is afgenomen, dat vooral toe te schrijven is aan de afname van het vertrouwen in de politiek. Tussen 2013 en 2014 is het sociaal kapitaal gelijk gebleven. Daarbij geldt wel dat de deelname aan het onderzoek in 2012 lager was dan in 2013 en 2014. Het kan zo zijn dat door de hogere respons meer mensen hebben meegedaan met minder participatie en minder vertrouwen. Kortom, als er al sprake is van een daling in de periode 2012–2014, dan is die zeer gering geweest.

Voor sociale samenhang is ook relevant in welke mate de bevolkingsgroepen zich onderscheiden in de participatie en het vertrouwen. Naarmate dergelijke discrepanties tussen bevolkingslagen geringer zijn, is er sprake van een meer geïntegreerde samenleving, zo is de gedachte bij het raamwerk sociale samenhang. Vandaar dat naast participatie en vertrouwen, de integratie de derde pijler is waarlangs de cohesie in de samenleving afgemeten wordt.

De verschillen tussen bevolkingsgroepen blijven grotendeels stabiel. We zien dus weinig terug van een samenleving met groeiende kloven tussen de bevolkingslagen in zowel het meedoen met als het vertrouwen in de samenleving. En evenmin van een algehele reductie in de participatie en het vertrouwen. Dit staat haaks op de beleving van velen dat de binding in de samenleving is afgenomen en nog verder zal afbrokkelen. Er is veel gebeurd in de afgelopen 15 jaar, ook in de politieke verhoudingen. Sedert 2002 is de kiezer maar liefst vijf keer naar de stembus gegaan voor de verkiezingen van de Tweede Kamer. Dat ging gepaard met sterke politieke verschuivingen. Zo won de PVV in 2010, en ging van 9 naar 24 zetels. Het CDA werd gehalveerd tot 21 zetels. In 2012 leverde de PVV weer 8 zetels in, de VVD won, en kreeg, net als in 2010, iets meer stemmen dan de PvdA. D66 boekte winst, het CDA verloor opnieuw fors en GroenLinks werd gehalveerd. Het is ook een periode die in teken staat van de financiële crisis. Cijfers van het Nationaal Kiezeronderzoek leren dat in 2012 de economische en financiële situatie in Nederland door de burger als het meest prangende probleem ervaren werd. Dat was al zo in 2010, en dat werd in 2012 versterkt. Ook vond een duidelijke meerderheid dat economische en financiële vooruitzichten zullen verslechteren. Desondanks lijken deze verschuivingen in de stemkeuze en de percepties van de burgers geen effect te sorteren op de binding; de participatie en het vertrouwen zijn immers sinds 2010 nauwelijks veranderd, en op de langere termijn zelfs toegenomen.

17.2 Wat ons verdeelt

Inmiddels zijn er andere uitdagingen dan de financiële crisis. De aandacht in de media is vooral gericht op de vluchtelingenstroom en het vraagstuk van de verdeling van de vluchtelingen over de Europese landen, en binnen Nederland. De NKO-cijfers van 2012 leren ons dat een meerderheid van zo'n 60 procent voor een beperking van de instroom van asielzoekers is, en tevens vindt een meerderheid dat allochtonen zich moeten aanpassen aan de Nederlandse cultuur en gewoonten. En krap de helft gaf aan dat de Nederlandse cultuur wordt bedreigd. Dat kan ons verdelen, maar hoeft niet. Het is zeer de vraag of door

dergelijke maatschappelijke tegenstellingen, tussen voor- en tegenstanders van de opname van vluchtelingen, de binding in de samenleving zal eroderen. Tot dusverre is immers gebleken dat andere nationale problemen geen afbreuk hebben gedaan aan het meedoen en het vertrouwen. Wat verdeelt ons dan wel?

Niet de hoge participatie- en vertrouwensgraad verdeelt ons, maar wel de verdeling van dit sociaal kapitaal over de bevolkingsgroepen. Niet iedereen doet mee, niet iedereen heeft vertrouwen, maar vooral: van bepaalde bevolkingsgroepen staat een groter deel aan de kant en etaleert wantrouwen. De meetlatscores op de sociaal kapitaalindex laten zien dat vooral opleiding een slijtzwam is: mensen die alleen basisonderwijs hebben afgerond doen minder mee, wantrouwen vaak andere mensen, en staan ook argwanend tegenover maatschappelijke en politieke instituties. Met het stijgen van het opleidingsniveau neemt de participatie en het vertrouwen toe, tot de hoogste niveaus bij de universitair geschoolden. Het opleidingsniveau verdeelt ons dus. Maar er zijn meer indicatoren die zorgen voor tegenstellingen in het meedoen en het vertrouwen. Herkomstgroep is daar een duidelijk voorbeeld van. Niet-westerse allochtonen hebben minder sociaal kapitaal dan westerse allochtonen en vooral autochtonen. Hoewel het ertoe doet of de allochtoon in het buitenland of in Nederland is geboren, zorgt dit generatieonderscheid voor veel minder verdeling dan de verdeling tussen westers en niet-westers. En binnen de niet-westerse groep is het sociaal kapitaal van de mensen met een Turkse achtergrond het laagst. Dus ook herkomst verdeelt ons. Religie is ook relevant. In de lijn met herkomst, doen moslims minder mee, hebben minder vertrouwen in de medemens, maar hun vertrouwen in instituties is vaak hoger. Vooral groot is de deelname aan en het vertrouwen in de samenleving onder de protestanten die zichzelf tot de PKN of tot de gereformeerden rekenen, en laag onder hervormden en katholieken. Daarnaast is de betrokkenheid bij religie relevant: mensen die regelmatig een religieuze dienst bijwonen hebben meer sociaal kapitaal dan die nauwelijks naar een kerk, moskee of synagoge gaan. Dat geldt voor alle denominaties, met uitzondering van de PKN en vooral de islam: de moskeebezoekers doen minder mee en hebben minder vertrouwen dan de moslims die niet of nauwelijks naar de moskee gaan.

Er zijn ook bevolkingsgroepen die zich niet of minder onderscheiden. Een voorbeeld zijn mannen en vrouwen. Vrouwen doen iets minder mee en etaleren iets minder vertrouwen dan mannen, maar dat verschil valt weg na correctie voor het lagere opleidingsniveau van vrouwen. Leeftijd doet meer, waarbij het onderscheid vooral tot uiting komt in de vergelijking van de 15- tot 45-jarigen en de 45-plussers met respectievelijk meer en minder sociaal kapitaal. Naast dergelijke sociaaldemografische verdelingen, is er nog een kenmerk dat ons verdeelt: de regio's. Niet alleen zorgen de provincies voor verschillen, maar ook gebieden

binnen de provincies. Limburg doet het minder goed, en daar staat vooral Friesland tegenover. Op een lager regionaal niveau neemt de regio Oost-Groningen samen met de omgeving van Delfzijl de laagste plaats in. Daar staan regio's zoals Noord-Friesland tegenover. Het regionale onderscheid is niet te verklaren door diverse verschillen in de bevolkingssamenstelling in de desbetreffende gebieden. Dit is een globaal beeld. Hoewel diverse nuances op dit beeld nodig zijn indien de sociaal kapitaal indicatoren apart worden bekeken, is het patroon meestal helder: indien er op de ene indicator een lage/hoge score is, dan zien we dat ook op de andere indicatoren. Maar er zijn wel indicatoren die sterker discrimineren dan andere. Bij het meedoen zijn vooral de verschillen in het vrijwilligerswerk groot, bij het vertrouwen geldt dat vooral voor het vertrouwen in de medemens. Vooral dergelijke aspecten verdelen ons, in combinatie met de bevolkingsgroep en of regio. Zo loopt het vertrouwen in de medemens op van 37 naar 83 procent, en de proportie vrijwilligers van 31 naar 62 procent, naarmate het opleidingsniveau toeneemt. In Oost-Groningen en de omgeving Delfzijl is het onderlinge vertrouwen 45 procent, in Noord-Drenthe en (omgeving) Alkmaar is dat bijna 70 procent. In Zuid-Limburg, agglomeratie Den Haag en Groot Rijnmond zet 41 procent zich in als vrijwilliger, in Zuid-Friesland, de Achterhoek en Overige Overijssel is dat bijna 60 procent.

Wat verdeelt ons nog meer? De onderkant van de samenleving, zoals degenen die sociaal zijn uitgesloten en de dak- en thuislozen, hebben we in dit boek niet belicht. Eerder onderzoek, in 2010, liet zien dat 4,2 procent te beschouwen is als sociaal uitgesloten (Coumans en Schmeets, 2015). Recentere data ontbreken, maar de beschikbare cijfers over onderdelen van de uitsluiting, zoals sociale contacten en materiële goederen, doen vermoeden dat deze groep niet sterk is toegenomen. Bovendien is de groep, met zo'n 6 op de duizend personen, zeer klein die zelden tot nooit contact heeft met hetzij familie, of vrienden en bekenden, of burens. En als die personen er al zijn, dan zijn het vooral de 75-plussers die verstoken blijven van dergelijke contacten. In dit beeld past ook de groep die eenzaam is: dat is 4 procent in 2014, en dat komt vooral onder mannelijke 75-plussers voor (CBS, 2015a). In Nederland zijn volgens recente schattingen 25 duizend mensen (0,3 procent) dakloos (CBS, 2015b). Sinds 2010 is deze groep met enkele duizenden gegroeid.

17.3 Het vervolg

In deze publicatie *'Sociale samenhang: wat ons bindt en verdeelt'* is vooral geput uit het onderzoek Sociale samenhang en Welzijn (S&W), waar in de periode 2012-2014 bijna 23 duizend aan hebben deelgenomen. Diverse aspecten zijn besproken over het meedoen en het vertrouwen. In de komende jaren zullen we vanuit het raamwerk de sociale samenhang blijven monitoren. In eerste instantie betreft dit de 17 indicatoren die uitgesplitst worden naar bevolkingskenmerken en regionale gebieden. Dit is de kern. Maar er is meer. Zo beschikt het CBS vanaf 2014 over het orgaandonorregister. Deze specifieke vorm van geefgedrag is in dit boek besproken, waarbij diverse parallellen zijn te trekken met de resultaten op basis van de andere indicatoren. Ook dan blijkt dat onder de lager opgeleiden minder mensen als orgaandonor geregistreerd staan dan onder hoger opgeleiden, en dat niet-westerse allochtonen hierin achter blijven ten opzichte van de autochtonen. Voor religie gaat dit echter niet op: niet onder de protestanten, maar vooral onder katholieken en onkerkelijken zijn veel orgaandonors te vinden.

De zoektocht naar andere, aanvullende, indicatoren die fungeren als proxy voor het sociaal kapitaal gaat verder. Een aanzet is gegeven in de vorm van de kwaliteit van de contacten (hoofdstuk 3) en de hulpbronnen (hoofdstuk 16). Ook daar zien we veelal dezelfde patronen naar voren komen bij de relaties met bijvoorbeeld het opleidingsniveau en herkomstgroep. Toch zijn ook dergelijke kenmerken slechts benaderingen om 'netwerken met gemeenschappelijke normen, waarden en referentiekaders' in kaart te brengen. Het vaststellen van netwerken is uiterst lastig met steekproefonderzoek zoals het onderzoek S&W. Het exploreren van het gebruik van andere databronnen, op basis van moderne communicatiemiddelen waarmee berichten worden verstuurd, is inmiddels opgestart. Dat is vooralsnog weerbarstig onderzoek, maar lijkt toch vruchten af te gaan werpen met het inzichtelijk maken van netwerken in de gemeente Horst aan de Maas. De exercitie zal ook op andere gemeenten worden toegepast. In welke mate de bevindingen van dergelijk 'Big Data-onderzoek' bruikbaar zijn voor het inzichtelijk maken van de sociale cohesie, is nog ongewis. Vooralsnog kunnen ze hooguit aanvullende inzichten bieden op de resultaten van het steekproefonderzoek.

Literatuur

Hoofdstuk 1

Australian Bureau of Statistics (ABS) (2004). *Measuring social capital. An Australian framework and indicators*. Canberra: Australian Bureau of Statistics.

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In: J. Richardson (red.), *Handbook of theory and research for the sociology of education*. New York: Greenwood Press.

Chan, J., To, H.P. en E. Chan (2006). Reconsidering social cohesion: Developing a definition and analytic framework for empirical research. *Social Indicators Research*, 75, 273-302.

Coleman, J. S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94 (supplement), 95-120.

Coté, S. en T. Healy (2001). *The well-being of nations. The role of human and social capital*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.

De Hart, J., Knol, F., Maas-de Waal, C. en T. Roes (2002). *Zekere banden: Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid*. Den Haag: SCP.

Eliasoph, L. (1998). *Avoiding politics: How Americans produce apathy in everyday life*. Cambridge: University Press.

Europese Unie (2003). Resolutie van de Raad van 25 november 2003 over de ontwikkeling van het menselijk kapitaal ten behoeve van de sociale cohesie en het concurrentievermogen in de kennismaatschappij (2003/C 295/ 05).

Forrest, R. en A. Kearns (2001). Social Cohesion, Social Capital and the Neighbourhood. *Urban Studies*, 38 (12), 2125-2143.

Freitag, M. (2003). Beyond Tocqueville: The origins of social capital in Switzerland. *European Sociological Review*, 19 (2), 217-232.

Fukuyama, F. (1995). *Trust*. New York: The Free Press.

Granovetter, M. S. (1973). The Strength of Weak Ties. *The American Journal of Sociology*, 78 (6), 1360–1380.

Harper, R. en M. Kelly (2003). *Measuring social capital in the United Kingdom*. London: Office for National Statistics.

Horizon 2020 (2014). *The EU Framework Programme for Research and Innovation* (Geraadpleegd op 1 maart 2014). <http://ec.europa.eu/programmes/horizon2020>.

Iisakka, L. (red.) (2006). *Social Capital in Finland. Statistical Review*. Helsinki: Statistics Finland.

Jeannotte, S. (2000). Social cohesion around the world: An international comparison of definitions and issues. Hull: Strategic Research and Analysis Directorate.

Knack S. en P. Keefer (1997). Does social capital have an economic pay-off? A cross country investigation. *Quarterly Journal of Economics*, 112 (4), 1251–1288.

Lin, N. (2001). *Social capital: A theory of social structure and action*. Cambridge: Cambridge University Press,.

Meurs, P. (2008). Sociaal vertrouwen: een kwestie van durf. In: SER/Verwey Jonker Instituut, *Sociaal Vertrouwen. Eerste Verwey-Jonker/SER lezing 3 september 2008*. Den Haag: SER, 9–24.

NWO (2000). *Stimuleringsprogramma sociale cohesie*. Den Haag: Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO).

Public Research Initiative (PRI) (2005). *Measurement of Social Capital: Reference document for public policy research, development, and evaluation*. Ottawa: PRI.

Putnam, R. D. (1995). Tuning in, turning out: The strange disappearance of social capital in America. *Political Science and Politics*, 28, 664–683.

Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.

Putnam, R. D., Leonardi, R. en R. Y. Nannetti (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.

Ministerie Algemene Zaken (2007). Samen werken, samen leven. Beleidsprogramma Kabinet Balkenende IV, 2007–2011. Den Haag: Ministerie van Algemene Zaken.

Righi, A. (2013). Measuring Social Capital; Official Statistics Initiatives in Italy. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 72, 4–22.

Schmeets, H. (2008). Meer contacten, meer vertrouwen. In: Beckers, I., Bie, R., van der, Goede, W., Janissen, E. en W. van Nunspeet (red.), *De Nederlandse Samenleving 2008*. Den Haag/Heerlen: CBS, 71–78.

Schmeets, H. (2010). Sociale samenhang: Participatie, Vertrouwen en Integratie. Den Haag/Heerlen: CBS.

Schmeets, H. (2013). Sociale Samenhang brokkelt niet af. *Economisch Statistische Berichten*, 98(4657), 212–215.

Schmeets, H. en S. Te Riele (2014). Declining Social Cohesion in The Netherlands? *Social Indicators Research*, 115(2), 791–812.

Spellerberg, A. (2001). Framework for the Measurement of Social Capital in New Zealand. Wellington: Statistics New Zealand.

Stiglitz, J.E., Sen, A. en J.-P. Fitoussi (2009). *Report by the Commissions on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*. (www.stiglitz-sen-fitoussi.fr)

Van Beuningen, J. en H. Schmeets (2013). Developing a Social Capital Index for the Netherlands, *Social Indicators Research*, 113(3), 859–886.

Van der Meer, T. (2009). States of freely associating citizens: comparative studies into the impact of state institutions on social, civic and political participation. ICS-dissertatie. Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen.

Wilkinson, R. and M. Marmot (eds.) (2003). *Social determinants of health: the solid facts*. 2nd edition. Copenhagen: World Health Organization Europe.

Woolcock, M. (1998). Social capital and economic development. *Theory and Society*, 27 (2), 151–208.

Hoofdstuk 2

Brehm, J. en W. Rahn (1997). Individual-level evidence for the causes and consequences of social capital. *American Journal of Political Science*, 41(3), 999–1023.

Coleman, J. S. (1990). *Foundations of social theory*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.

Eliasoph, L. (1998). *Avoiding politics: How Americans produce apathy in everyday life*. Cambridge: University Press.

Guillen, L., Coromina, L. en W. Saris (2011). Measurement of Social Participation and its Place in Social Capital Theory, *Social Indicators Research*, 100(2), 331–350.

Neira, I., Vázquez, E. en M. Portela (2009). An Empirical Analysis of Social Capital and Economic Growth in Europe. *Social Indicators Research*, 92(1), 111–129.

Paxton, P. (1999). Is Social Capital Declining in the United States? A Multiple Indicator Assessment, *American Journal of Sociology*, 105(1), 88–127.

Putnam, R. D. (1995). Tuning in, turning out: The strange disappearance of social capital in America. *Political Science and Politics*, 28, 664–683.

Righi, A. (2013). Measuring Social Capital; Official Statistics Initiatives in Italy. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 72, 4–22.

Schmeets, H. (2013). Sociale Samenhang brokkelt niet af. *Economisch Statistische Berichten*, 98(4657), 212–215.

Schmeets, H. en S. Te Riele (2014). Declining Social Cohesion in The Netherlands? *Social Indicators Research*, 115(2), 791–812.

Schmeets, H. en J. Van Beuningen (2014). Discrepancies in sociaal kapitaal van bevolkingstrends. *Bevolkingstrends*, augustus 2014, 1–17.

Tenenhaus, M. (2004). PLS Regression and PLS Path Modeling for Multiple Table Analysis. *COMPSTAT 2004: Proceedings in Computational Statistics*, 489–499.

Van Beuningen, J. (2014). *Meetlat sociaal kapitaal 2010, 2012 en 2013*. Intern rapport, SAL-2014-H2, Den Haag/ Heerlen: CBS.

Van Beuningen, J. en H. Schmeets (2013). Developing a Social Capital Index for the Netherlands, *Social Indicators Research*, 113(3), 859–886.

Van Beuningen, J., Kloosterman, R. Mars, G., Te Riele, S. en H. Schmeets (2011). *Meetlat sociaal kapitaal*. Den Haag/ Heerlen: CBS.

Van Beuningen, J., Te Riele, S. en H. Schmeets (2012). *Meetlat sociaal kapitaal 2010*. Den Haag/ Heerlen: CBS.

Van der Meer, T. (2009). *States of freely associating citizens: comparative studies into the impact of state institutions on social, civic and political participation*. ICS-dissertatie. Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen.

Hoofdstuk 3

Argyle, M. (2001). *The psychology of happiness* (second edition). Hove: Routledge.

Coumans, M. (2010). Sociale contacten met familie, vrienden en bureu. In: H. Schmeets (red.), *Sociale samenhang: Participatie, Vertrouwen en Integratie*. Den Haag/Heerlen: CBS, 41–52.

Demir, M., Özen, A., Doğan, A., Bilyk, N.A. en F.A. Tyrell (2010). I matter to my friend, therefore I am happy: Friendship, mattering, and happiness. *Journal of Happiness Studies*, 20(1), 983–1005.

Huygen, A. en F. de Meere (2008). De invloed en effecten van sociale samenhang, Verslag van een literatuurverkenning. Utrecht: Verweij-Jonker Instituut.

Kloosterman, R. en K. Van der Houwen (2014). Frequentie en kwaliteit van sociale contacten. *Bevolkingstrends*, februari 2014, 1–16.

Mars, G. en H. Schmeets (2011). Meer sociale samenhang, meer geluk? *Bevolkingstrends*, 59(3), 39–44.

Putnam, R. D. (1995). America's declining social capital. *Journal of democracy* 6(1), 65–78.

Schmeets, H. (red.) (2010). *Sociale samenhang: Participatie, Vertrouwen en Integratie*. Den Haag/Heerlen: CBS.

Te Riele, S. en A. Roest (2009). *Sociale samenhang: Raamwerk en lacunes in de informatievoorziening*. Den Haag/Heerlen: CBS.

Hoofdstuk 4

De Boer, A. en M. de Klerk (2013). *Informele zorg in Nederland*. Den Haag: SCP.

Van den Berg, E., Van Houwelingen, P. en J. de Hart (2011). *Verkenningen van eigentijdse bronnen van sociale cohesie*. Den Haag: SCP.

Hoofdstuk 5

Bekkers, R. en N.D. De Graaf (2002). Verschuivende achtergronden van verenigingsparticipatie in Nederland. *Mens en Maatschappij*, 77(4), 338–360.

Kloosterman, R. en Coumans, M. (2014). Lidmaatschap en deelname verenigingen. *Webartikel, 15-9-2014*. Den Haag/Heerlen: CBS.

Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.

Te Riele, S. (2009). Religie en de sociaal-culturele integratie van allochtone groepen. In: Schmeets, H. en R. van der Bie (red.), *Religie aan het begin van de 21^e eeuw*. Den Haag/Heerlen: CBS, 117–128.

Te Riele, S., Huijnk, W. en H. Schmeets (2012). Sociaal-culturele oriëntatie en participatie. In: Van der Vliet, R., Ooijevaar, J. en R. van der Bie (red.), *Jaarrapport Integratie 2012*. CBS, Den Haag/Heerlen, 151–169.

Van der Houwen, K. (2010). Lidmaatschappen en deelname in verenigingen. In: H. Schmeets (red.), *Sociale samenhang: Participatie, Vertrouwen en Integratie*. Den Haag/Heerlen: CBS, 41–52.

Hoofdstuk 6

Arts, K. en S. Te Riele (2010). Vrijwilligerswerk. In: Schmeets, H. (red.), *Sociale samenhang: Participatie, Vertrouwen en Integratie*. Den Haag: CBS, 53–70.

Bekkers, R. (2013). Geven van tijd: vrijwilligerswerk. In: Schuyt, T., B. Gouwenberg en R. Bekkers (red.), *Geven in Nederland: Giften, nalatenschappen, sponsoring en vrijwilligerswerk*. Amsterdam: Reed Business Education, 107–123.

Dekker, P. en J. De Hart (2009). *Civic society en vrijwilligerswerk 5*. Den Haag: SCP.

ESS (2013). European Social Survey, Round 6 Data. Data file edition 3.0. Norway: Norwegian Social Science Data Services.

Linssen, R. en H. Schmeets (2010). Participatie en vertrouwen in Europa. In: Schmeets, H. (red.), *Sociale samenhang: Participatie, Vertrouwen en Integratie*. Den Haag: CBS, 135–152.

Wilson, J. (2000). Volunteering. *Annual Review of Sociology*, 26(1), 215–240.

Hoofdstuk 7

Barnes, S.H. en M. Kaase (1979). *Political action: Mass participation in five western democracies*. Beverly Hills, CA: Sage.

Dalton, R.J. (2008). Citizenship norms and the expansion of political participation. *Political Studies*, 56(1), 76–98.

Desposato, S. en B. Norrander (2009). The gender gap in Latin America: Contextual and individual influences on gender and political participation. *British Journal of Political Science*, 39(1), 141–162.

Gielen, W. en H. Schmeets (2015). De scheidslijnen tussen de achterbannen van de politieke partijen. In: Schmeets, H. (red.) *Het Nationaal Kiezersonderzoek 2006–2012*. Den Haag/Heerlen: CBS, 124–139.

Marien, S., Hooghe, M. en E. Quintelier (2010). Inequalities in non-institutionalised forms of political participation: A multi-level analyses of 25 countries. *Political Studies*, 58(1), 187–213.

Norris, P. (2011). *Democrat deficit: Critical citizens revisited*. Cambridge: Cambridge University Press.

Putnam, R.D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.

Schmeets, H. en R. Van der Bie (red.) (2008). *Het Nationaal Kiezersonderzoek 2006: Opzet, uitvoering en resultaten*. Den Haag/Heerlen: CBS.

Schmeets, H. (red.) (2011). *Verkiezingen: Participatie, Vertrouwen en Integratie*. Den Haag/Heerlen: CBS.

Schmeets, H. en W. Gielen (2015). Verkiezingen: opkomst en oordeel. In: Schmeets, H. (red.), *Het Nationaal Kiezersonderzoek 2006–2012*. Den Haag/Heerlen: CBS, 114–123.

Hoofdstuk 8

Arends, J. en H. Schmeets (2015). Sociaal en institutioneel vertrouwen in Nederland. *Bevolkingstrends*, 2015(1), 1–18.

Delhey, J., Newton, K. en C. Welzel (2011). How general is trust in "most people"? Solving the radius of trust problem. *American Sociological Review*, 76(5), 786–807.

Dohmen, A., Verbakel, E. en G. Kraaykamp (2010). Sociaal vertrouwen in de Europese context. Een multiniveauanalyse met achttien landen. *Mens en Maatschappij*, 85(2), 154–178.

ESS (2002). *European Social Survey Round 1 Data. Data file edition 6.1*. Norway: Norwegian Social Science Data Services.

ESS (2004). *European Social Survey Round 2 Data. Data file edition 3.1*. Norway: Norwegian Social Science Data Services.

ESS (2006). *European Social Survey Round 3 Data. Data file edition 3.2*. Norway: Norwegian Social Science Data Services.

ESS (2008). *European Social Survey, Round 4 Data. Data file edition 3.0*. Norway: Norwegian Social Science Data Services.

ESS (2010). *European Social Survey, Round 5 Data. Data file edition 3.0*. Norway: Norwegian Social Science Data Services.

ESS (2012). *European Social Survey, Round 6 Data. Data file edition 2.1*. Norway: Norwegian Social Science Data Services.

Harell, A. en D. Stolle (2011). Reconciling diversity and community? Defining social cohesion in diverse democracies. In: Hooghe, M. (red.) *Social cohesion. Contemporary theoretical perspectives on the study of social cohesion and social capital*. Brussel: Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten, 15-46.

Hudson, J. (2006). Institutional trust and subjective well-being across the EU. *Kyklos*, 59(1), 43-62.

Kloosterman, R. en H. Schmeets (2010). Vertrouwen in medemens en instituties toegenomen aan het begin van de 21e eeuw. *Bevolkingstrends*, 58(2), 43-49.

Knack, S. en P. Keefer (1997). Does social capital have an economic pay-off? A cross country investigation. *Quarterly Journal of Economics*, 112(4), 1251-1288.

Newton, K. (2001). Trust, social capital, civil society, and democracy. *International Political Science Review*, 22(2), 201-214.

Paxton, P. (1999). Is Social Capital Declining in the United States? A Multiple Indicator Assessment, *American Journal of Sociology*, 105(1), 88-127.

Putnam, R. D. (1995). Tuning in, turning out: The strange disappearance of social capital in America. *Political Science and Politics*, 28(4), 664-683.

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.

Reeskens, T. en M. Hooghe (2007). Cross-cultural measurement equivalence of generalized trust. Evidence from the European Social Survey. *Social Indicators Research*, 85(3), 515–532.

Schmeets, H. (2013). Het belang van religie voor sociale samenhang. *Bevolkingstrends*, december.

Schmeets, H. en S. Te Riele (2010). Sociale samenhang in het drieluik van participatie, vertrouwen en integratie. In: Schmeets, H. (red.) *Sociale samenhang: Participatie, Vertrouwen en Integratie*. Den Haag/Heerlen: CBS, 7–14.

Schmeets, H. en S. Te Riele (2013). *Trends in social capital in The Netherlands, 1974–2012*. Paper presented at the 5th conference European Survey Research Association, Ljubljana, 17–7–2013.

Schmeets, H. en S. Te Riele (2014). Declining Social Cohesion in The Netherlands? *Social Indicators Research*, 115(2), 791–812.

Uslaner, E. (2002). *Strategic trust and moralistic trust. The moral foundations of trust*. Cambridge: Cambridge University Press.

Van Beuningen, J. en H. Schmeets (2013). Developing a Social Capital Index for the Netherlands, *Social Indicators Research*, 113(3), 859–886.

Zmerli, S. en K. Newton (2008). Social trust and attitudes toward democracy. *Public Opinion Quarterly*, 72(4), 706–724.

Hoofdstuk 9

Arts, K. en H. Schmeets (2010). Sociale samenhang in de provincie. In: Schmeets, H. (red.), *Sociale samenhang: Participatie, Vertrouwen en Integratie*, Den Haag/Heerlen, CBS, 123–134.

Schmeets, H. (2014). Verschillen in sociale samenhang en welzijn tussen provincies. *Bevolkingstrends*, december 2014.

Schmeets, H. en S. Te Riele (2014). Declining Social Cohesion in The Netherlands? *Social Indicators Research*, 115(2), 791–812.

Hoofdstuk 10

Arts, W. en J. Gelissen (2002). Three worlds of welfare capitalism or more? A state-of-the-art report. *Journal of European Social Policy*, 12(2), 137–158.

Deacon, B. (2000). Eastern European welfare states: the impact of the politics of globalization. *Journal of European Social Policy*, 10(2), 146–161.

ESS (2012). *European Social Survey, Round 6 Data. Data file edition 2.1*. Norway: Norwegian Social Science Data Services.

Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare welfare capitalism*. Cambridge, UK: Blackwell Publishing.

Ferrera, M. (1996). The 'southern' model of welfare in social Europe. *Journal of European Social Policy*, 6(1), 17–37.

Linssen, R. en H. Schmeets (2010). Participatie en vertrouwen in Europa. In: Schmeets H. (red.), *Sociale Samenhang: Participatie, Vertrouwen en Integratie*. Den Haag/Heerlen: CBS, 135–151.

Linssen, R. en H. Schmeets (2011). Politieke participatie en vertrouwen in Europees perspectief. In: Schmeets H. (red.), *Verkiezingen: Participatie, Vertrouwen en Integratie*. Den Haag/Heerlen: CBS, 129–144.

Schmeets, H. (2013) Sociale Samenhang brokkelt niet af. *Economisch Statistische Berichten*, 98(4657), 212–215.

Schmeets, H. (2015). Politieke participatie en vertrouwen in Europees perspectief. In: Schmeets, H. (red.), *Het Nationaal Kiezersonderzoek 2006–2012*. Den Haag/Heerlen: CBS, 102–113.

Hoofdstuk 11

Dohmen, A., Verbakel, E., en G. Kraaykamp (2010). Sociaal vertrouwen in de Europese context. Een multiniveauanalyse met achttien landen. *Mens en Maatschappij*, 85(2), 154–178.

Schmeets, H. en S. Te Riele (2014). Declining Social Cohesion in The Netherlands? *Social Indicators Research*, 115(2), 791–812.

Te Riele, S. en A. Roest (2009). *Sociale samenhang: raamwerk en lacunes in de informatievoorziening*. CBS-rapport SAH-2009-H2. Den Haag/Heerlen: CBS.

Van Beuningen, J. (2013). Meer en beter contact met anderen van belang voor geluk. *Webmagazine*, december 2013. Den Haag/ Heerlen: CBS.

Hoofdstuk 12

Bauböck, R., Honohan, I., Huddleston, T., Hutcheson, D., Shaw, J. en M.P. Vink (2013). *Access to citizenship and its impact on immigrant integration*. Robert Schuman Centre for Advanced Studies, EUDO Citizenship Observatory. <http://eudo-citizenship.eu/about/acit/>

Bevelander, P. en D.J. DeVoretz (2014). The economic case for a clear, quick pathway to citizenship: evidence from Europe and North America. Center for American Progress. <https://www.americanprogress.org/issues/immigration/report/2014/01/27/82889/the-economic-case-for-a-clear-quick-pathway-to-citizenship/>

Bevelander, P. en J. Helgertz (2014). The influence of partner choice and country of origin characteristics on the naturalization of immigrants in Sweden: a longitudinal analysis. Paper gepresenteerd op de CES conferentie, Washington D.C.

Böcker, A., Groenendijk, K. en B. De Hart (2005). De toegang tot het Nederlanderschap. Effecten van twintig jaar beleidswijzigingen. *Nederlands Juristenblad* 80 (3), 157–164.

Castles, S. en M. J. Miller (2009). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Cox, D. R. (1972). Regression models and life tables. *Journal of the Royal Statistical Society, Series B (Methodological)* 34 (2), 187–220.

Entzinger, H. (2003). The rise and fall of multiculturalism: the case of the Netherlands, In: Joppke, C. en E. Morawska (red.), *Toward assimilation and citizenship, immigrants in liberal nation-states*. New York: Palgrave Macmillan, 59-86.

Heijs, E. (1988). *Selectie bij naturalisatie: de rol van taalkennis als eis voor het Nederlanderschap*. Dissertatie. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen.

Kaufmann, D., Kraay, A. en M. Mastruzzi (2010). *The worldwide governance indicators: a summary of methodology, data and analytical issues*. World Bank Policy Research. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1682130

Mazzolari, F. (2009). Dual citizenship rights: do they make more and richer citizens? *Demography*, 46(1), 169-191.

Peters, F., Schmeets, H. en M. P. Vink (2015). Naturalisatie in Nederland: wie en waarom? *Bevolkingstrends*, 2015(12), 1-11.

Peters, F., Vink, M. P. en H. Schmeets, 2015, Streng naturalisatiebeleid ontmoedigt migranten uit laagontwikkelde landen. *Economisch Statistische Berichten* 100 (4712), 8-12.

Schmeets, H., en S. Te Riele (2014). Declining Social Cohesion in The Netherlands? *Social Indicators Research*, 115(2), 791-812.

Steinhardt, M. F. (2012). Does citizenship matter? The economic impact of naturalization in Germany. *Labour Economics* 19(6), 264-292.

United Nations Development Programme (2014). *Human development index trends, 1980-2013*. New York: UNDP. https://data.undp.org/d/y8j2-3vi9?category=dataset&view_name=Table-2-Human-Development-Index-trends-1980-2013

Van Oers, R. (2014). *Deserving citizenship*. Nijmegen: Martinus Nijhoff Publishers.

Van Oers, R., De Hart, B. en K. Groenendijk (2013). *Country report: the Netherlands*. Robert Schuman Centre for Advanced Studies, EUDO Citizenship Observatory. <http://eudocitizenship.eu/country-profiles/?country=Netherlands>

Vink, M. P. (2007). Dutch 'multiculturalism' beyond the pillarization myth. *Political Studies Review* 5(3), 337-350.

Vink, M. P., De Groot, G. R. en C. Luk (2013). *MACIMIDE Global Dual Citizenship Database*. Maastricht: Maastricht University, <https://macimide.maastrichtuniversity.nl/dual-citizenshipdatabase>

Vink, M. P., Prokic-Breuer, T. en J. Dronkers (2013). Immigrant naturalization in the context of institutional diversity: policy matters, but to whom?. *International Migration* 51(5), 1–20.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (1979). *WRR-rapport 17: etnische minderheden*. Den Haag: Staatsuitgeverij.

Hoofdstuk 13

Aarts, O. (2010). *Religious Diversity and Religious Involvement: A Study of Religious Markets in Western Societies at the End of the Twentieth Century*. Dissertatie. Nijmegen: Universiteit Nijmegen.

Becker, J. (2003). De vaststelling van de kerkelijke gezindte in enquêtes. 40% of 60% buitenkerkelijken? Werkdocument 92. Den Haag: SCP.

Bekkers, R. en T. Schuyt (2008). And who is your neighbor? Explaining denominational differences in charitable giving and volunteering in the Netherlands. *Review of Religious Research* 50(1), 74–96.

Bruggink, J.-W. en M. Van Herten (2009). Religie, gezondheid en leefstijl. In: Schmeets, H. en R. Van der Bie (red.) *Religie aan het begin van de 21ste eeuw*. Den Haag/Heerlen: CBS, 53–64.

Coumans, M. (2014), Meer religie, meer welzijn? *Bevolkingstrends, juli 2014*.

De Hart, J. (2008). Religieuze groepen en sociale cohesie. In: Schnabel, P., Bijl, R. en J. de Hart (red.), *Sociaal en Cultureel Rapport 2008. Betrekkelijke betrokkenheid*. Den Haag: SCP, 389–418.

De Hart, J. (2010). Tussen Hemel en Aarde. Ontwikkelingen in de christelijke religie en maatschappelijk engagement. *Tijdschrift voor Religie, Recht en Beleid*, 1(1), 27–33.

De Hart, J. (2014). *Geloven binnen en buiten verband*. Den Haag: SCP.

Lam, P.-Y. (2006). Religion and civic culture: A cross-national study of voluntary association membership. *Journal for the Scientific Study of Religion* 45(2), 177-93.

Otten, F. en R. Lok (2009). Religie en verschillen in leefstijl, arbeid en inkomen. In: Schmeets, H. en R. Van der Bie (red.), *Religie aan het begin van de 21ste eeuw*. Den Haag/Heerlen: CBS, 65-81.

Oudhof J. en J. Pannekoek (1988). De vraag naar kerkelijke gezindte: een methodologisch dilemma. *Sociaal-Culturele Berichten*, 88-2. Voorburg/Heerlen: CBS.

Putnam, R. D. en D. E. Campbell (2012). *American Grace. How Religion Divides and Unites Us*. New York: Simon & Schuster.

Ruiter, S. en N. D. De Graaf (2006). National context, religiosity and volunteering: Results from 53 countries. *American Sociological Review* 71(2), 191-210.

Schmeets, H. (2010). Het belang van de religieuze binding in sociale statistieken. *Tijdschrift voor Religie, Recht en Beleid*, 1(3), 29-41.

Schmeets, H. (2013), Het belang van religie voor sociale samenhang. *Bevolkingstrends*, december 2013, 1-14.

Schmeets, H. en C. Van Mensvoort (2015). Religieuze betrokkenheid van bevolkingsgroepen. *Bevolkingstrends*, 2015(11), 1-13.

Stark, R. en L. R. Iannaccone (1994). A supply-side reinterpretation of the secularization of Europe. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 33 (3), 230-252.

Te Grotenhuis, H.F. en P. Scheepers (2001). Churches in Dutch: Causes of religious disaffiliation in the Netherlands, 1937-1995. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 40 (4), 591-606.

Traag, T., Marie, O. en R. Van der Velden (2010). Risicofactoren voor voortijdig schoolverlaten en jeugdcriminaliteit. *Bevolkingstrends*, 2010(2), 55-60.

Van der Bie, R., (2009). Kerkelijkheid en kerkelijke diversiteit, 1889-2008. In: Schmeets, H. en R. Van der Bie (red.) *Religie aan het begin van de 21^e eeuw*. Den Haag/Heerlen: CBS, 13-25.

Hoofdstuk 14

Bekkers, R. (2003). De Bijdragen der kerkelijken. In: Schuyt, T.N.M. e.a. (red.). *Geven in Nederland*. Groningen: Universiteit Groningen, 141-172.

De Hart, J. (2014). *Geloven binnen en buiten verband*. Den Haag: SCP.

Kloosterman, R. en K. Van der Houwen (2012). Houdingen ten aanzien van orgaandonatie en orgaanontvangst. *Bevolkingstrends, april 2012*.

Nederlandse Transplantatie Stichting (2014). Ontwikkelingen in wachtlijst, donatie en transplantatie, In: Van Leiden, H., Heemskerk, M., Severens, R., Reiger, J. en B. Haase-Kromwijk (red.), *Jaarverslag 2014: vertrouwen in elkaar*. Leiden: Nederlandse Transplantatie Stichting, 8-21.

Peters, F. en H. Schmeets (2015). Het donorregister: wie doet mee en wie niet? *Bevolkingstrends, 2015(2)*, 1-9.

Putnam, R.D. en D.E. Campbell (2012). *American Grace. How Religion Divides and Unites Us*. New York: Simon & Schuster.

Sanders, J. (2003). *Leven door geven: religieuze en levensbeschouwelijke standpunten over orgaan- en weefseldonatie*. Zoetermeer: Meinema.

Schmeets, H. (2013). Het belang van religie voor sociale samenhang. *Bevolkingstrends, december 2013*.

Schmeets, H. (2014). De religieuze kaart van Nederland, 2010-2013. *Bevolkingstrends, oktober 2014*.

Schmeets, H. en F. Peters (2015). Orgaandonorschap en religieuze betrokkenheid in gemeenten. *Bevolkingstrends, 2015(4)*, 1-16.

Schmeets, H. en S. Te Riele (2009). Religie in het perspectief van sociale samenhang, In: H. Schmeets en R. Van der Bie (red.), *Religie aan het begin van de 21e eeuw*. Den Haag/Heerlen: CBS, 7-11.

Schmeets, H. en S. Te Riele (2010). Sociale samenhang in het drieluik van participatie, vertrouwen en integratie. In: H. Schmeets (red), *Sociale samenhang: Participatie, Vertrouwen en Integratie*. Den Haag/Heerlen: CBS, 7-16.

Schmeets, H., en C. van Mensvoort (2015). Religieuze betrokkenheid van bevolkingsgroepen, 2010–2014. *Bevolkingstrends*, 2015 (11), 1–13.

Van Beuningen, J. en H. Schmeets (2013). Developing a social capital index for the Netherlands. *Social Indicators Research*, 113(3), 859–886.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2014). *Met kennis van gedrag beleid maken*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Hoofdstuk 15

Granovetter, M. (1973). The strength of weak ties. *The American Journal of Sociology*, 76(6), 1360–1380.

Janssen, J.P.G. (2002). *Do opposites attract divorce? Dimensions of mixed marriage and the risk of divorce in the Netherlands*. Nijmegen: ICS dissertatie.

Kalmijn, M. (1991). Shifting boundaries. Trends in religious and educational homogamy. *American Journal of Sociology*, 56(6), 786–800.

Kalmijn, M. (1994). Assortative mating by cultural and economic occupational status. *American Journal of Sociology*, 100(2), 422–452.

Kalmijn, M. (1998). Inter-marriage and homogamy: Causes, patterns, trends. *Annual Review of Sociology*, 24, 395–421.

Putnam, R.D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.

Ultee, W., Arts, W. en H. Flap (1996). *Sociologie: vragen, uitspraken, bevindingen*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Ultee, W. en R. Luijckx (1990). Educational Heterogamy and Father-to-Son Occupational Mobility in 23 Industrial Nations. *European Sociological Review*, 6(2), 125–149.

Hoofdstuk 16

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In: Richardson, J. (ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press, 241–258.

Granovetter, M. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78, 1360–1380.

Kloosterman, R. en S. Te Riele (2012). Hulp en steun van familie, vrienden en kennissen. *Bevolkingstrends*, juli 2012.

Kloosterman, R. (2015). Familie is de belangrijkste sociale hulpbron. *Bevolkingstrends*, april 2015.

Kloosterman, R. en K. Van der Houwen (2014). Frequentie en kwaliteit van sociale contacten. *Bevolkingstrends*, februari 2014.

Van Beuningen, J. (2013). Meer en beter contact met anderen van belang voor geluk. *Webmagazine*, december 2013. Den Haag/ Heerlen: CBS.

Van der Gaag, M.P.J. en T.A.B. Snijders (2005). The Resource Generator: social capital quantification with concrete items. *Social Networks*, 27, 1–29.

Vermeij, L. (2008). Goede schuttingen maken goede burens. In: Schnabel, P. (red.), *Betrekkelijke betrokkenheid, studies in sociale cohesie*. Sociaal en Cultureel rapport 2008. Den Haag: SCP, 113–131.

Hoofdstuk 17

CBS (2015a). Een half miljoen mensen is eenzaam. *CBS-bericht*, 25 september 2015. Den Haag/Heerlen: CBS.

CBS (2015b). Stijging aantal daklozen lijkt voorbij. *CBS-bericht* 4 maart 2015. Den Haag/ Heerlen: CBS.

Coumans, M. en H. Schmeets (2015). The Socially Excluded in the Netherlands: The Development of an Overall Index. *Social Indicators Research*, 122(3), 779–805.

Medewerkers

Redactie

Hans Schmeets (CBS/Universiteit Maastricht)

Auteurs

Sociale Samenhang in het raamwerk van participatie, vertrouwen en integratie

Hans Schmeets

De meetlat sociaal kapitaal

Jacqueline van Beuningen en Hans Schmeets

Sociale contacten: kwantiteit en kwaliteit

Moniek Coumans

Informele hulp

Judit Arends

Lidmaatschap en deelname verenigingen

Moniek Coumans

Vrijwilligerswerk

Judit Arends

Politieke participatie

Hans Schmeets

Ontwikkelingen in sociaal en institutioneel vertrouwen

Hans Schmeets

Sociale samenhang regionaal

Hans Schmeets

Het sociaal kapitaal langs de Europese meetlat

Hans Schmeets en Willem Gielen

Sociale samenhang en herkomst
Judith Arends en Hans Schmeets

Naturalisatie en integratie: herkomstland nader bekeken
Floris Peters, Hans Schmeets en Maarten Vink

Religieuze betrokkenheid en sociale samenhang
Hans Schmeets

Orgaandonorschap en sociale cohesie
Floris Peters en Hans Schmeets

Sociale Samenhang en sociale hulpbronnen
Judith Arends

Opleidingshomogamie en herkomsthomogamie
Linda Moonen

Epiloog: wat bindt ons, en wat verdeelt ons?
Hans Schmeets

Tekstuele redactie

Ronald van der Bie